

asya.studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Asya'dan Avrupa'ya Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

Number: 7 / Spring 2019

Chief Editor

Dr. Serdar Bulut

Editors

Dr. Mehmet Ak

Lect. Mehmet Akif Kara

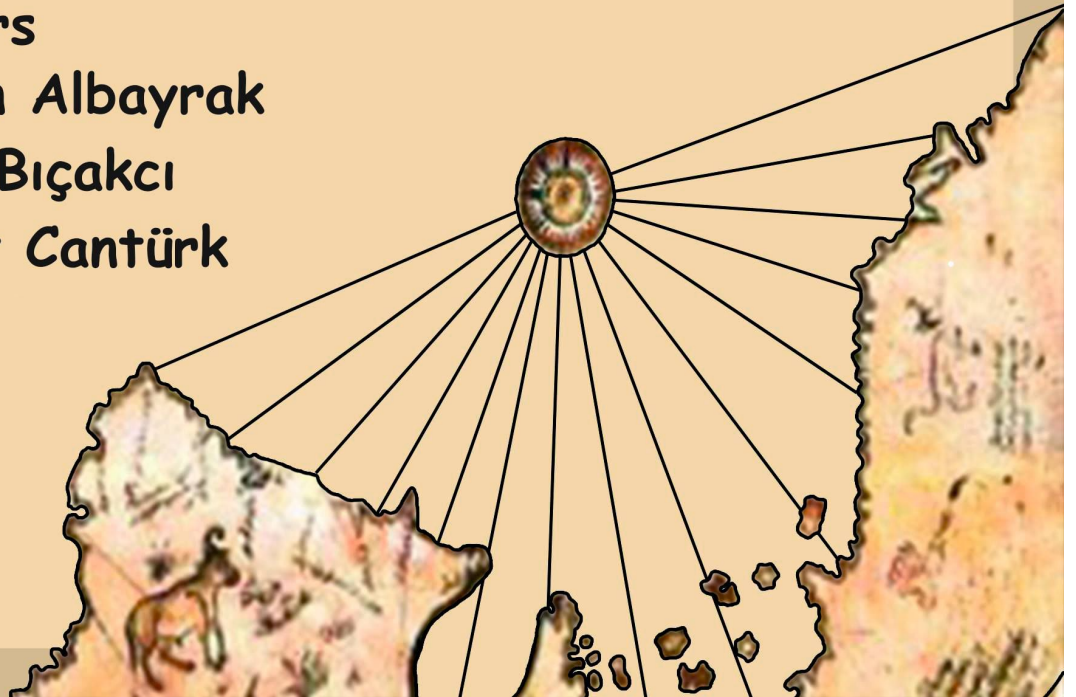
Subeditors

Lect. Osman Albayrak

Lect. Cihat Bıçakcı

Lect. Samet Cantürk

ISSN: 2602-2877
e-ISSN: 2602-263X

Academic Social Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Academic Social Studies dergisi yılda dört defa yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir.

Academic Social Studies dergisinde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları <http://dergipark.gov.tr/asya>'ya aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Gönderilen yazılar iade edilmez.

Academic Social Studies, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir. **Index Copernicus, ResearchBib, IJIF (International Innovavite Journal Impact Factor), SIZ (Scientific Indexing Services), ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), SCIWIN (Scientific World Index), Academic Keys, General Impact Factor, İdeal Online, İSAM (İslam Araştırmaları İndeksi), Cosmos Impact Factor, ASOS Index, Journal Factor, DRJI, Arastirmax, Google Scholar, CiteFactor** başta olmak üzere bazı veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

The Journal of Academic Social Science Studies is an international peer-reviewed journal that is published four terms per annum.

Language, science and the law of liability of all the articles published in the Journal of Academic Social Science Studies belong to their authors <http://dergipark.gov.tr/asya>

The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher.

Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal.

Submitted papers will not be returned to the authors.

Academic Social Studies, is an international peer-reviewed and indexed journal. **Index Copernicus, ResearchBib, IJIF (International Innovavite Journal Impact Factor), SIZ (Scientific Indexing Services), ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), SCIWIN (Scientific World Index), Academic Keys, General Impact Factor, İdeal Online, İSAM (İslam Araştırmaları İndeksi), Cosmos Impact Factor, ASOS Index, Journal Factor, DRJI, Arastirmax, Google Scholar, CiteFactor** are scanned by index and some database.

ISSN: 2602-2877 / e-ISSN: 2602-263X

Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education
31 / 03 / 2019

Number:7 - Spring 2019

Akademik Sosyal Araştırmalar *Academic Social Studies*

Asia to Europe from International Journal of Social Sciences

Chief Editor

Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut

Editors

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Ak

Lect. Mehmet Akif Kara

E-mail: asyastudies@yandex.com

Web: <http://dergipark.gov.tr/asya>

Adress: *Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education Alanya-Antalya / TURKEY*

ASYA STUDIES

Number: 7 - Spring 2019

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Number: 7- Spring 2019

ACADEMIC SOCIAL STUDIES

Uluslararası Hakemli Dergi / Asia to Europe from International Journal of Social Sciences

Baş Editör / Chief Editor

Doç. Dr. Serdar Bulut

Editörler / Editors

Doç. Dr. Mehmet Ak

Öğr. Gör. Mehmet Akif Kara

Editör Yardımcıları / Assistants of Editor

Öğr. Gör. Osman Albayrak

Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı

Öğr. Gör. Samet Cantürk

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Abdullah Şengül	Turkish Language and Literature	N. H. Bektaş Veli University
Dr. Abdullatif Tüzer	Philosophy	Muş Alparslan University
Dr. Ahmet Şahin	Educational Sciences	A. A. Keykubat University
Dr. Ali Murat Kırık	Radio Television-Cinema	Marmara University
Dr. Ali Temizel	Persian Language and Literature	Selçuk University
Dr. Bülent Cercis Tanrıtanır	English Language and Literature	Yüzüncü Yıl University
Dr. Ebru Onurlubaş	Marketing	Trakya University
Dr. Emine Eratay	Special Education	A. İzzet Baysal University
Dr. Faruk Kaya	Geography	A. İbrahim Çeçen University
Dr. Fatma Koç	Fashion Design	Gazi University
Dr. Hayrettin Gümüşdağ	Physical Education and Sports	Bozok University
Dr. Hilal Şahin	Indology	Giresun University
Dr. İlknur Meşe	Sociology	Giresun University
Dr. İzzet Yücetoker	Fine Arts Education	Giresun University
Dr. Mehmet Ali Geniş	International Trade	Giresun University
Dr. Mehmet Çeribaş	Contemporary Turkish Dialects	N. H. Bektaş Veli University
Dr. Murat Yıldız	Social Work	Cumhuriyet University
Dr. Musa Özata	Healthcare Management	Ahi Evran University
Dr. Mustafa Aça	Turkish Folk Science	K. Teknik University
Dr. Mustafa Oral	History	Giresun University
Dr. Orhan Küçük	Management	Kastamonu University
Dr. Rasim Bayraktar	Sociology of Religion	Giresun University
Dr. Şafak Ünüvar	Tourism	Selçuk University
Dr. Sare Şengül	Math Education	Marmara University
Dr. Sibel Sönmez	Pre-School Education	Ege university
Dr. Soyalp Tamçelik	International Relations	Gazi University
Dr. Şuayip Özdemir	Theology	Amasya University
Dr. Tarana Khalilova	Language and Literature	Azerbaycan Devlet İktisat U.
Dr. Tolga Özşen	Japanese Language and Literature	Ç. Onsekiz Mart University
Dr. Yusuf Şahin	Linguistics	Giresun University

Danışma Kurulu / Board of Advisory

Dr. Ali Çelik	Karadeniz Teknik University (Retired Instructor)
Dr. Ayşe Özcan	Giresun University
Dr. Beşir Mustafayev	Siirt University
Dr. Funda Toprak	Ankara Yıldırım Beyazıt University
Dr. İsmayıl Muharrem oğlu Musa	Bakü Devlet University / Azerbaijan
Dr. Leyla Karahan	Gazi University

Dr. Mirjana Teodisević	Belgrad University / Serbia
Dr. Mustafa Altun	Sakarya University
Dr. Mustafa Taşlıyan	Kahramanmaraş Sütçü Imam University
Dr. Peter Golden	Rutgers University (Retired Instructor) / New Jersey
Dr. Tofiq Abdülhasanlı	Azerbaycan Devlet İktisat University / Azerbaijan
Dr. Yavuz Kartallıoğlu	Gazi University

Yayın Kurulu / Release Board

Dr. Salim Küçük	Ordu University
Dr. Ramazan Gök	Akdeniz University
Dr. Ahmet Şahin	Alanya Alaaddin Keykubat University
Dr. Burak Telli	Adıyaman University
Dr. Serkan Güzel	Pamukkale University
Dr. Fuat Uçar	Giresun University

İndeks Sorumlusu / Indexing Responsible

Dr. Burak Telli	Adıyaman University
-----------------	---------------------

Hukuk Danışmanı / Legal Counselar

Av. Rahman Güdük	Bar Association of Giresun-Registry Number: 609
------------------	---

Yabancı Dil Uzmanları / Foreign Language Specialist

Dr. Ozan Deniz Yalçinkaya	Dicle University
Öğr. Gör. Hakkı Şimşek	Adıyaman University
Öğr. Gör. Hikmet Can Caniklioğlu	Giresun University
Öğrt. Hazal Kangalgil Kara	Özel Ordu Doğa Koleji

Redaktörler / Redactors

Öğr. Gör. Osman Albayrak	Giresun University
Arş. Gör. Ozan Gökdemir	Giresun University

Grafikerler / Graphic Designer

Öğr. Gör. Ferhat Büyükkalkan	Giresun University
Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı	Giresun University
Öğr. Kader Çavdar	Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editors

Dr. Samet Azap	Ardahan University / Astana Gumuliev University
----------------	---

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Media Responsible

Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı	Giresun University
-------------------------	--------------------

Bu Sayının Hakemleri / Referees of this Issue

- Prof. Dr. Coşkun Arslan (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat Yeşiltaş (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Adnan Arslan (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bahar Öztürk (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Battal Göldağ (İnönü Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bayram Demir (Iğdır Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emel İftar Işıklı (Düzce Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gönül Cengiz (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hamza Koç (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Kaplan (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hülya Ercan (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İslam Demirci (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Numan Telci (Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Aslan (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Serkan Abdüsselam (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Işık Erol (Batman Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Türkan Yeşilyurt (Sinop Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Utku Köse (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ümit Sarı (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Köşeli (Kafkas Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS
NUMBER: 7 – SPRING 2019

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

**EĞİTİM BİLİMLERİ, FEN BİLİMLERİ, MATEMATİK VE ÖĞRETMEN
YETİŐTİRME / EDUCATIONAL SCIENCES, SCIENCES, MATHEMATICS AND
TEACHER TRAINING**

Hasan Yılmaz

Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Yükseköğretim Gençliğinde Benlik Kurgusu - Self-
Construal Among Youth of Higher Education in Turkey and the Central Asian Turkic Republics **1-14**

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Serkut Mustafa Dabbagh, Orhan Oğuz

ظَاهِرَةُ الْعَضْبِ فِي شِعْرِ مُحَمَّدٍ مَهْدِي الْجَوَاهِرِي دِرَاسَةٌ مَوْضُوعِيَّةٌ - Muhammed Mehdi El-Cevahiri'nin
Şiirinde Öfke Olgusu – Anger Case in Poem Muhammad Mahdi Al-Cevahiri **15-28**

Murat Aslan, Rumeysa Keskin Aslan

Tırsî Divânı'nda Çingeneler - Gypsies in the Divan of Tırsî **29-35**

İLÂHİYAT / THEOLOGY

Mehmet Emre

İntihar ve Münteherin Cenaze Namazı Meselesine Bir Bakış: Oğuzeli Örneği - A View of Suicide and
Praying in Funeral for A Man Who is Suicide, A Sample of Oguzeli **37-50**

**SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER /
SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES**

Meltem Ünal Erzen

Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Medyanın Rolü - The Media's Role in Post-Traumatic Stress
Disorder **51-61**

Canel Bingöl

Hayvansal Manyetizmden Ölüler Ülkesine (Nekyaia), Düşlemden Aktif İmajinasyona, Fantastik Bir Hakikat Tasarımı; Sinema - From Animalistic Magnetism to the Nekyaia (Necropolis), From the Dream to the Active Imagination, A Fantastic Reality Formation; Cinema **63-70**

Emel Şahin

Göklerdeki Egemenliğe Bilgisayar Sistemlerinin Yansımalarının İncelenmesi - Investigation of the Reflections of Computer Systems in the Skills **71-78**

Ertuğrul Evlice

Engellilerin Türk Sosyal Güvenlik Sistemindeki Yeri - The Place of Disabilities in the Turkish Social Security System **79-92**

Meray Moldakhmet

Uluslararası Alanda AGİT'in Rolü - The Role of the Osce in the International Arena **93-107**

Editörden;

*“hic Rhodus, hic salta!”
“hünerimizi göstermenin zamanıdır!”
Ezop*

ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies) dergisinin yedinci sayısını (Number:7 / Spring 2019) olarak yayınlamış bulunmaktayız. Yayın hayatında ikinci yılını kutlayan ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies), bünyesinde sosyal bilimler ve eğitim bilimleri alanındaki bilimsel çalışmalara yer vermektedir. ASYA STUDIES dergisi olarak amacımız uluslararası bir boyutta nitelikli yayınlar sunarak bilim dünyasına hizmet etmektir.

Asya ve Avrupa coğrafyasıyla ilgili çalışmaları bilim âlemine kazandırmak amacıyla yola çıkan dergimizin birinci yılını doldurmuş bulunmaktayız. Bugüne kadar toplam 6 sayı, 39 araştırma makalesi ve 4 kitap değerlendirme yazısını bilim dünyasına kazandıran dergimizin bu sayısında da birbirinden kıymetli 9 araştırma makalesi bulunmaktadır. Bu sayımızda yer alan makaleleri alanlarına göre ayırarak olursak çalışmalar; Eğitim Bilimleri, Filoloji, İlahiyat ile Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler temel alanlarına aittir.

Bu sayımıza toplamda 17 makale başvurusu oldu. Tüm makalelerimizi önce İngilizce dil hakemi ve yazım kontrol hakemine gönderdikten sonra alanlarında uzman 2 alan hakemine yönlendirdik. Alan hakemlerinden 1 olumlu 1 olumsuz sonuç gelmişse makaleyi son bir hakeme daha yönlendirdik ve toplamda 2 olumlu sonuca ulaşırsak makaleyi yayın aşamasına dâhil ettik. Bu aşamayı geçemeyen 4 makaleyi ise hakem süreci sonrası reddettik. 4 makalenin ise süreci henüz tamamlanmadığı için bu sayımıza dâhil edemedik. 9 makaleyi ise siz değerli okurlarımızla buluşturmanın mutluluğu içindeyiz.

Geride kalan sürede makalelerimize DOI numarası almaya başladık. Tüm makalelerimizde yazarların ORCID ID numaralarını verdik ve ULAKBİM TR Dizin’e başvuru yaparak dergimizin hedeflerini daha da yükseklere taşıdık. Makalelerimizde ULAKBİM TR Dizin’in belirlediği kriterleri uygulayarak yayın sürecimizi devam ettirmeye çalışıyoruz.

Derginin kurulum ve yayın aşamasında başta emeği geçen dergi yönetimine, desteklerini veren danışma ve yayın kurulundaki değerli akademisyenler ile yazılarıyla ve hakemlikleriyle dergimize değer katan kıymetli yazar ve hakemlerimize teşekkürü bir borç biliriz. Bilim dünyasına ve akademik hayata yeni bir soluk getirmek amacıyla çıktığımız bu süreçte siz değerli akademisyenleri yazar ve hakem olarak her zaman yanımızda görmek isteriz.

Ayrıca bu süreçte görüş ve önerilerinizle bizleri en mükemmel ulaştırma noktasında yönlendirmenizi bekler, saygılar sunarız.

Doç. Dr. Serdar BULUT
ASYA STUDIES Baş Editörü

From the Editor;

“hic Rhodus, hic salta!”

“hünerimizi göstermenin zamanıdır!”

Ezop

We have published the seventh issue of ASYA STUDIES (Number: 7 / Spring 2019). ASYA STUDIES, which celebrates its second year in its publishing life, provides scientific studies in the field of social sciences and educational sciences. ASYA STUDIES Journal aims to serve the world of science by offering qualified publications in an international dimension.

We have completed the first year of our Journal, which aims to bring the works of Asia and Europe to the science world. In this issue of our journal, which has brought a total of 6 issues, 39 research articles and 4 book reviews into the world of science, there are 9 valuable research articles. If we separate the articles in this issue according to their fields; Educational Sciences, Philology, Theology, Social, Human and Administrative Sciences belongs to the main areas.

There was a total of 17 articles in this issue. All of our articles are first sent to the English language referee and spelling checker and then forwarded to 2 referees who are experts in the related field. If there are 1 positive 1 negative results from the field referees, we direct the article to a final referee and if we reach 2 positive results in total, we include the article in the publication stage. We refused 4 articles that failed to pass this stage after the referees. 4 articles were not completed yet, we could not include in this issue. 9 articles are about to be presented to our valuable readers.

In the remaining time, we started to receive DOI number for our articles. In all of our articles, we have given the ORCID ID numbers of the authors and by applying to ULAKBİM TR Index, we have increased the objectives of our journal to even higher. In our articles, we try to continue our publishing process by following the criteria set by ULAKBİM TR Index.

We would like to thank our valuable writers and referees for their contributions to the journal with their articles and referees. In order to bring a new breath to the world of science and academic life, we always would like to see our esteemed academics as a writer and referee.

We also expect you to guide us in the most perfect way with your opinions and suggestions during this process. We offer our respect to all of you.

Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut
Chief Editor of ASYA STUDIES

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *Asya Studies (Academic Social Studies)*, uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Giresun-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) defa yayımlanır. Gerekli durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlayabilir.

2. *Asya Studies (Academic Social Studies)*, Eğitim Bilimlerinin tüm alanları, İlahiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Alanı, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat gibi Asya ve Avrupa Coğrafyası'nı ilgilendiren konularda sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmalarını yayımlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *Asya Studies (Academic Social Studies)* gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, *Asya Studies* dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'in yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça, Almanca, Farsça ve Arapça'dır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 200 kelimedenden oluşan Türkçe (Özet) ve İngilizce (Abstract), 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve İngilizce (Keywords); Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'e gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör kurulu tarafından eklenecektir.

8. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için 3 hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemidir. Diğer iki hakem ise ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşan alan hakemleridir. Makaleyle ilgili hakem raporları mail yoluyla yazarlara ulaştırılmaktadır.

9. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te makaleler, dergipark üzerinden e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra makalelerin hakem sürecini editöryal takip etmektedir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 2 alan hakemi) raporların gelmesi beklenmektedir. Tüm hakem raporları sonuçlanınca yazara e-posta yoluyla gönderilmekte ve yazarın düzeltmeleri beklenmektedir. Düzeltilen makale dergiye ulaşınca tekrar hakemlere e-posta yoluyla gönderilmekte ve hakemlerden onay beklenmektedir.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirileri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayımlanabilir.

11. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre yazar soyadı ve adı küçük yazılmış bir şekilde düzenlenmelidir.

12. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakemler editör ekip tarafından belirlenmekte ve sisteme eklenmektedir.

13. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakem sürecini tamamlayan makalelerden herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Hakem süreci tamamlayan makaleler tasarım şirketine gönderilmektedir. *Jasss* elektronik ortamda yayımlandıktan sonra yazarlara/sorumlu yazarlara kargo ile (kargo ve yayım ücreti bedeli yazar tarafından karşılanmak suretiyle) gönderilecektir.

14. Hakemlik süreçleri tamamlanan ve yayına hazır olan makaleleri yazarları yayından çekemez.

15. *Asya Studies* dergisi konusunda alakalı akademisyenlerin katıldığı çalışmalar düzenlenmektedir.

16. *Asya Studies* dergisinde yayınlanan makalelere DOI numarası (makale kimlik numarası) ve ORCID numarası (yazar kimlik numarası) eklenmektedir.

17. Yazılar, dergi sistemine eklenirken aşağıdaki ölçülere göre düzenlenmelidir:

Sayfa Düzeni

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	4 cm
Alt Kenar Boşluk	3 cm
Sol Kenar Boşluk	3 cm
Sağ Kenar Boşluk	3 cm
Yazı Tipi/ Yazı Stili	Times New Roman
Makale Sayfa Sayısı (En çok)	25
Yazı Boyutu (ana metin)	11
Boyutu (dipnot metni)	10
Paragraf Aralığı	Önce 0 nk - Sonra 0 nk
Paragraf Girintisi	1,25 cm
Satır Aralığı	Tek (1)

2. Microsoft Word programında olmayan özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi, makale sisteme eklenirken font dosyası da eklenmelidir.

3. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

4. İmla ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

5. Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece tek bir formata bağlı kalınmalıdır. Her makalenin sonunda mutlaka kaynakça bulunmak zorundadır.

Yazım ve Yayın İlkeleri ile İlgili Açıklama

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Makalenin ana başlığı 14 punto ve koyu harfli yazılmalı, İngilizce başlığı ise 12 punto ve italik yazılmalıdır.

Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 200 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında, 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni 9 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan 1cm. içten yazılmalıdır.

Ana Metin: A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıtlara, dikey olarak, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile 10 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa düzeni belirtildiği gibi olmalıdır.

Dipnot: Dipnotta yer alan bütün bilgiler 9 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece aşağıdaki format uygulanmalıdır. Metin içi göndermeler ve Kaynakça örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır:

Örnek Kaynak Gösterme:

Kitap İsmi – Tek Yazarlı:

Kara, Mehmet Akif (2016). *İnşaatta Göçmen Olmak*, Ankara: Gece Kitaplığı.
Gönderme: (Kara, 2016: 78)

Kitap (İki Yazarlı)

Çağdaş, A. ve Şahin, Z. S. (2002). *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Gönderme: (Çağdaş ve Şahin, 2002: 46)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “ve” bağlacı yerine makale dilindeki bağlaç kullanılmalıdır.

Kitap (Üç ve Daha Fazla Yazarlı)

Mehmet Dursun Erdem, Serdar Yavuz, Mehmet Gürlek, Ayhan Dost (2013). *Tarihî Türk Lehçeleri-Eski Anadolu Türkçesi Bibliyografyası*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Gönderme: (Erdem vd., 2013: 28)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır.

Derleme Kitaptan Makale:

Mc Nally, D. (1997). “Language, History and Class Struggle”, Wood, E.M. & J.B. Foster (der.), *İN Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda* içinde, New York: Montly Review, 26-42.

Gönderme: (Mc Nally, 1997: 35)

Çeviri Kitap

Bolman, L. ve Deal, T. (2008). *Organizasyonları Yeniden Yapılandırma* (Çeviren: A. Aypay, A. Tanrıoğen), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gönderme: (Bolman ve Deal, 2008: 16)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “ve” bağlacı yerine makale dilindeki bağlaç kullanılmalıdır.

Dergiden

makale

Abou-el-Haj, R. A. (1982) “The Social Uses for the Past: Recent Arab Historiography of Ottoman Rule”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, 14 (2): 185-201.

Kurum tarafında hazırlanmış bir rapor:

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (1994) *Temel Kadın Göstergeleri, 1978-1993*, Ankara: DİE.

World Bank (1993) *Turkey: Women in Development*, Washington, D.C: World Bank.

İki ya da Daha Fazla Ciltten Oluşan Kitaplar

Moran, B. (1995). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* (3. Cilt). İstanbul: İletişim.

Gönderme: (Moran, 1995: 103)

Yazarı Belirsiz Kitaplar

The 1995 NEA Almanac of Higher Education (1995). Washington DC: National Education Association.

Gönderme: (The 1995 NEA Almanac, 1995: 78)

Elektronik Makale

Erdem, M.D. (2008). "Anadolu Ağzlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine", *Turkish Studies*, 3/3, 502-562. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/565930511_Turkish_Studies_Volume_3.3_Spring_2008_p.502-562.pdf adresinden 04.06.2016 tarihinde erişildi.

Gönderme: (Erdem, 2008: 528)

Alıntılanan veya Aktaran Kaynak

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama aksaklıklar nedeniyle asıl kaynağa ulaşamamışsa, dipnotta alıntılanan ya da aktarılan kaynak belirtilir. Kaynakçada alıntılanan ya da aktarılan kaynak bilgilerine yer vermeye gerek yoktur.

Gönderme: (Yavuz 2012: 8 ; Akt.: Bulut, 2016: 5)

Tez

Öztürk, S. (2004). Türkiye'de Üniversite Özerkliğinin Mali, Akademik ve Yönetmel Boyutlarıyla Kamu ve Vakıf Üniversiteleri İçin Betimlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gönderme: (Öztürk, 2004: 34)

Bildiri

Telli, B., Bulut, S. & Bulduk, T. B. (2014). Adıyaman Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu - I Bildiriler Kitabı 03- 04 Nisan 2014 (s.119-130), Adıyaman: Adıyaman Üniv. Yayınları.

Gönderme: (Telli, Bulut & Bulduk, 2014: 122)

Ansiklopediler

Akün, Ö. F. (1992). *Divan Edebiyatı, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 398-422), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gönderme: (Akün, 1992: 401)

Sözlük

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük* (genişletilmiş baskı). Ankara: TDK.

Sadie, S. (Ed). (1980). *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. (6th ed. Vols. pp.1-20). London: Macmillan.

Gönderme: (TDK, 2005: 255)

Web Sayfası

UNESCO (2013). World Heritage List. <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden erişildi.

Gönderme: (UNESCO, 2013)

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.507138 / Number: 7, p. 1-14, Spring 2019

TÜRKİYE VE ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ YÜKSEKÖĞRETİM GENÇLİĞİNDE BENLİK KURGUSU SELF-CONSTRUAL AMONG YOUTH OF HIGHER EDUCATION IN TURKEY AND THE CENTRAL ASIAN TURKIC REPUBLICS

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
02.01.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
31.03.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.03.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Doç. Dr. Hasan Yılmaz
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
Rehberlik ve Psikolojik
Danışmanlık Anabilim Dalı
hasanyilmaz2001@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-9069-1524>

Öz

Özerk benlik ile ilişkisel benlik arasındaki farkın en kısa açıklaması benliğin bilişsel olarak "biz" yerine "ben" şeklinde yapılması olarak ifade edilebilir. Özerk benlik bireyin diğerlerinden farklı veya benzersiz olduğu; ilişkisel benlik ise bireyin diğerleriyle var olduğu, gruba benzediği ve grupla birlikte olduğu zaman değerli olduğuyla ilgilidir. Yapılan araştırmanın amacı Türk, Azeri, Kırgız ve Özbek gençliğinin benlik yapıları arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmektir. İlişkisel tarama yönteminin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye Kırgızistan Manas Üniversitesi üçüncü ve dördüncü sınıflarda öğrenim gören ve son üç yılda bu üniversiteden mezun olan, yaşları 20 ile 26 arasında değişen 758 birey oluşturmuştur. Araştırmada Singelis (1994) tarafından geliştirilen ve Kurt (2000) tarafından Türkçeye uyarlanan Benlik Kurgusu Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonunda; Türk, Azeri, Kırgız ve Özbek üniversite öğrencilerinde özerk benlik kurgusunun baskın olduğu ve özerk benlik kurgusu açısından dört ülke öğrencileri arasında anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır. İlişkisel benlik kurgusunun ise en baskın gözlemlendiği grup Özbek, en düşük gözlemlendiği grup Türk öğrenciler olmuştur. Her ülkenin kadın ve erkekleri kendi aralarında karşılaştırıldığında; özerk benlik kurgusunda Türk örnekleminde kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark bulunmuş; Azeri, Kırgız ve Özbek örnekleminde cinsiyetler arasında anlamlı farkın olmadığı gözlemlenmiştir. Özerk benliğin alt boyutlarından bireyin önceliği ve davranış tutarlılığı konusunda dört ülke öğrencileri arasında bir fark bulunmazken, bireycilikte Türk vatandaşı ve Azeri vatandaşı öğrenciler Kırgızistan vatandaşı ve Özbekistan vatandaşı öğrencilerden anlamlı düzeyde daha yüksek puanlar almışlardır. Atılganlık boyutunda ise anlamlı fark Türk ve Özbek grubu arasında gözlemlenmiştir. İlişkisel benliğin alt boyutları açısından ise gruba saygıda Özbek öğrenciler Türk öğrencilerden anlamlı derecede yüksek puan almışlardır. İlişkisel bağlılık da Özbek öğrencilerde en yüksek, Türk öğrencilerde en düşük ortalamanın saptandığı boyut olmuştur. Araştırma bulguları konu ile ilgili alan yazından elde edilen bilgilerle çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Benlik, Benlik Kurgusu, Orta Asya, Kültürler Arası Karşılaştırma

Abstract

The difference between the autonomous self and the relational self can be briefly described as how the self is constructed as "me" rather than "us" cognitively. Autonomous self is about individual being different from others or being unique whereas relational self refers to the fact that individual exists along with others, resembles the group and is worthwhile when together with the group. This research aimed to identify the similarities and differences among self-structures of the Turkish, Azeri, Kyrgyz and Uzbek youth. The study group of the research having used the relational survey method was composed of 758 students of ages varying between 20 and 26 years who were studying in the third and fourth grades at Kyrgyz-Turkish Manas University and had graduated from the university in the last three years. The Self-Construal Scale developed by Singelis (1994) (2000) and adapted to Turkish by Kurt (2000) was used in the research. It was found in the research that independent self-construal was dominant among Turkish, Azeri, Kyrgyz and Uzbek university students and there was no significant difference among the university students of the four countries by independent self-construal. Relational self-construal was most prevalent among the Uzbek students while least prevalent among the Turkish students. In comparison between the female and male students of each country, a significant difference was found between the female and male students in independent self-construal in the Turkish sample, and no significant difference was observed between the genders in the Azeri, Kyrgyz and Uzbek samples. Whereas no significant difference was found among the students of the four countries in the primacy of self and behavioural consistency subscales of independent self-construal, the Turkish and Azeri sample had significantly higher scores than the Kyrgyz and Uzbek sample in individualism. In the subscale of autonomy/assertiveness, a significant difference was observed between the Turkish and Uzbek students. As for the relational self-construal subscales, the Uzbek students had significantly higher scores than the Turkish students in esteem for group. In relational interdependence, the Uzbek students had the highest mean, while the Turkish students had the lowest mean. The research findings were discussed within the framework of the information obtained from the relevant literature.

Key Words: Self, Self-Construal, Central Asia, Cross-Cultural Comparison

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yılmaz, H. (2019). Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Yükseköğretim Gençliğinde Benlik Kurgusu. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:7, Spring, p. 1-14.

GİRİŞ

Bir kişinin kendi hakkındaki temsillerinin bütünü (Oyserman, Elmore ve Smith, 2012: 69-71) olarak tanımlanan benlik, bilişsel ve duyuşsal süreçlerin bütünleştirilmesinde ve davranışların düzenlenmesinde kullanılan bireysel bir yapıya verilen isimdir (Gardner ve Garr-Schultz 2017). Bireyin yakın çevresiyle etkileşimi ve kültürün etkisiyle oluşan benlik, oldukça kalıcıdır (Triandis, 1989:506-520; 2001:907-924) ve tercihler, tutum ve davranışlar, yaşam tarzı üzerinde belirleyici etkiye sahiptir (Markus ve Kitayama, 1991: 224-253; Matsumoto, 1999. 289-310).

Öz-Belirleme kuramı (Self Determination Theory), bireyin büyüme, gelişme ve ruh sağlığının ön koşulu olan psikolojik ihtiyaçlarının arasında özerklik ve ilişki ihtiyacına dikkat çekmiştir. Kurama göre bu ihtiyaçlar evrenselidir (Ryan ve Deci, 2000: 54-67). Bireyin tutum ve davranışları üzerinde egemen olması, kendi kararlarını verebilmesi ve hayatını yönetebilmesi özerk bir birey olmasına bağlıdır (Zimmer-Gembeck ve Collins, 2003: 175-204). Öz Belirleme kuramcıları bireyin özerkliğinin diğer insanlarla ve çevreyle etkileşimi sonucu geliştiğini vurgulamaktadır. Özerk benlik kurgusu; kendi kendini yönetebilmeyi, kendi davranışlarını düzenleyebilmeyi, kendi kararlarını alma ve uygulamayı içerir (Yöntem ve İlhan, 2013:2291-2302). Bu benlik kursuna sahip birey içinde bulunduğu grup ile çatışma yaşadığında kendi istek ve amaçları doğrultusunda karar alır ve uygular (Özdemir ve İlhan, 2013: 593-611). Bireycilik içinde bulunulan grup, örgüt ve diğer topluluklardan duygusal olarak bağımsız hareket edebilmeyi ifade etmektedir. Bu sebeple özerk benlik kurgusuna sahip bireylerin, kendi amaç ve ihtiyaçları, grubun amaçlarından önceliklidir (Hardie, Kashima ve Pridmore, 2005: 1-24). Özerk benlik kurgusuna sahip bireylerin çoğunluğu oluşturduğu toplumlara, bireyci kültüre sahip toplumlar denmektedir. (Kashima, Kashima, Farsides, Kim, Strack, Werth ve Yuki, 2004: 125-141). Üzerinde tam bir anlaşma bulunmamasına karşılık Batılı toplumların bireyci kültüre sahip olduğu kabul edilmektedir (Kağıtçıbaşı, 2001: 4-11).

İlişkisel benlik yapısındaki bireyler için başkalarından destek almak, onlarla birlikte hareket etmek, kısacası bir grubun üyesi olmak ve aidiyet hissetmek önceliklidir (Higgins ve May, 2001: 47-67). Bu durum bireyin özerkliğinden tümüyle vazgeçtiği anlamına gelmemektedir (Kağıtçıbaşı, 1996: 38-43). İlişkisel benlik kurgusuna sahip bireylerden oluşan kolektivist kültürleri özerk kültürlerden ayıran fark, bireyin kendisini bağımsız bir birey olmaktan çok bir grubun parçası olarak görmesi ve kendi isteklerinin grubun beklentileri ile uyumlu olmasını sağlama çalışmasıdır (Kağıtçıbaşı, 2005: 403-442). İlişkisel benliğe sahip bireylerde; boyun eğicilik ve uyma değerleri ağır basar ve kendi duygu ve düşüncelerinden çok toplumun ya da grubun ne öngördüğüne ilişkin kriter düşünce ve davranışlarına yön verir. Bu tür toplumlarda, bireyin kim olduğundan çok kimlerden olduğu ya da hangi sülaleye sahip olduğu önemlidir (Triandis, 1989:506-520; 2001:907-924; Gouvela, Clemente ve Espinoza, 2003: 43-61)

Son yıllarda yapılan çalışmalar özerkliğinin de ilişkiseliliğinin de iki temel insan ihtiyacı olduğunu ve birbirine zıt olmadığını göstermiştir. (Baumeister ve Leary 1995: 497-529; Ryan ve Deci 2000: 54-67). Bu görüşe dayalı olarak, aynı kültür ya da toplum içinde bireycilik-toplulukçuluk benlik yapısının birlikte bulunabileceği bu iki yapının birbirinin tamamlayıcısı olduğu savunulmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1996: 38-43; 2001: 4-11). Genel kabul gören görüş bu yönde olmasına karşılık, batı toplumlarındaki bireylerin daha özerk, Asya toplumlarındakilerin daha ilişkisel benlik kurgusuna sahip oldukları ve içinde yaşadıkları toplumsal yapının ve işleyişinin de buna göre şekillendiği savunulmaktadır (Breschan, Chiu ve Levine, 2004: 187-203).

Benlik kurgusu ile ilişkili olarak çok sayıda araştırma yapılmıştır. Yurt dışında son yıllarda yapılan çalışmalar arasında; iletişim tarzları (Hong ve Chang 2015: 1392-1411), ebeveyn rolleri (Li ve Gong, 2018: 1462), sosyal çeşitlilik ve sosyal kimlik (Fente ve Fiske, 2018), aile ve kültür çatışması (Burt, Obradović ve Leu, 2017: 104-117), reklamcılık ve tüketici davranışları (Haberstroh Vd., 2018: 429-457), anne baba tutumları ve ailenin sosyoekonomik durumu (Corapci, Benveniste, ve Bilge, 2018: 12-45), duygusal deneyim ve sosyal etkileşim (Kafetsios, Hess, ve Nezlek, 2018: 82-92), duygusal yüz ifadeleri ve kod çözümlenmesi (Hess, Blaison ve Kafetsios, 2016. 55-64), sosyal kaygı (Krieg ve Xu, 2018: 477-488), beyin aktivitesi (Han ve Humphreys, 2016: 10-14), romantik ilişkiler ve fedakarlık (Day ve Impett, 2017: 722-742), liderlik ve problem çözüme stratejileri (Liu, Vriend ve Janssen, 2018) ve davranış düzenleme ve iyi oluş (Ralte, 2017: 8-19) konularının benlik kurgusuyla ilişkisini sınavan çalışmalar bulunmaktadır.

Türkiye’de ise; öz yeterlik inancı (Büyükselçuk, 2006), göç (Bozdağ, 2015), otantiklik ve özgeçicilik (Yöntem ve İlhan, 2013:2291-2302), intihar ve intihara yönelik tutumlar (Yavuz, 2013; Alpaya, 2015), kontrol odağı ve psikopatoloji (Bayat, 2015), Bağlanma ve uyum (Sevinç, 2016), yaşam doyumu

ve tükenmişlik (Özcan, 2014), sorun çözme becerileri (Alpay, 2015), doğum sırası (Dede, 2015), psikolojik dayanıklılık (Çataloğlu, 2018), başa çıkma stratejileri ve yaşam Doyumu (Karatekin, 2013), majör depresyon (Şen, 2017), akılcı olmayan inançlar (Bulğur, 2017), ilişki niteliği ve özgeci davranış (Tosun, 2015) benlik kurgusu ile aralarında ilişki aranan değişkenlerdir.

Bir toplumu oluşturan bireylerle kurulacak iletişimde, yapılacak her türlü iş birliğinde, o toplumda bireyi ya da kolektivist kültürden hangisinin belirleyici olduğunu bilmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Türkiye son 25 yıldır Orta Asya Türk cumhuriyetleri ile her alanda ilişki kurmak ve var olan ilişkileri geliştirmek için çaba harcamaktadır. Bu çabalara karşılık, toplumların birbirlerini tanımalarına yönelik araştırma ve bilgilerin eksikliğinin, zaman zaman ilişkilerin zarar görmesi ve istenilen ivmeyi kazanamaması ile sonuçlandığı düşünülmektedir. Yapılan araştırmanın amacı, Türk, Azeri, Kırgız ve Özbek toplumlarında üniversite gençliğinin sahip olduğu benlik kurgusunu saptamaktır. Üniversite gençliğinin bir topluma yön verecek ve gelişme dinamiğini oluşturacak beyin gücü olduğu düşünüldüğünde, araştırma sonuçlarının toplumlar arasında iletişim ve iş birliğine katkı yapması umulmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmada betimsel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubuna, veri toplama aracına ve analiz yöntemine ilişkin bilgiler aşağıda gösterilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu; Türkiye Kırgızistan Manas Üniversitesi üçüncü ve dördüncü sınıflarda öğrenim gören ve son üç yılda bu üniversiteden mezun olan, yaşları 20 ile 26 arasında değişen bireyler oluşturmuştur. Çalışma grubuna ait sayısal bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın Çalışma Grubuna İlişkin Bilgiler

	Kadın		Erkek		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Türkiye	137	59.6	93	40.4	230	30.3
Azerbaycan	72	42.6	97	57.4	169	22.3
Kırgızistan	104	55.3	84	44.7	188	24.8
Özbekistan	79	46.2	92	53.8	171	22.6
Toplam	392	51.7	366	48.3	758	100.0

Tablo 1’de görüldüğü gibi çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin yüzde 30.3’ü Türk, yüzde 22.3’ü Azerbaycan, yüzde 24.8’i Kırgızistan ve yüzde 22.6’sı Özbekistan vatandaşdır.

Veri Toplama Aracı

Singelis (1994: 580-591) tarafından geliştirilen Benlik Kurgusu Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek bağımsız ve ilişkisel olmak üzere iki alt boyut ve 24 maddeden oluşan 5’li Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten, bağımsız benlik kurgusu puanı ve ilişkisel benlik kurgusu puanı elde edilmektedir. Hangi benlik kurgusunun puanı yüksekse katılımcının o benlik kurgusuna eğilimli olduğu bilgisi elde edilmektedir. Ölçeğin orijinal formunda bağımsız alt boyutu için iç tutarlık katsayısı. 69, ilişkisel alt boyutu için iç tutarlık katsayısı. 73’tür. Ölçeğin Türkçe formunun oluşturulması, geçerlik ve güvenilirlik çalışması Kurt (2000) tarafından yapılmıştır. Kurt’un (2000) üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada bağımsız alt boyut için iç tutarlık katsayısı. 61, ilişkisel alt boyutu için iç tutarlık katsayısı. 67 bulunmuştur. Ölçekte yer alan maddelerden örnekler şunlardır: *Başkalarının ne düşündüğüne aldırmaksızın, kendi bildiğimi yaparım; gerektiğinde grubumun yararı için özveride bulunurum; kendi kaderimin çevremdeki insanların kaderiyle iç içe olduğunu hissediyorum; otobüste yerimi büyüklerime veririm; benim mutluluğum, çevremdekilerin mutluluğuna bağlıdır.*

Bu çalışma için Benlik Kurgusu Ölçeğinin uyum endeksleri ve iç tutarlık katsayılarına ilişkin bilgi Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Benlik Kurgusu Ölçeğinin Uyum Endeksleri ve İç Tutarlık Katsayısı

	X^2 /sd	RMSEA	NFI	CFI	IFI	GFI	NFI	GFI	İç Tutarlık
Benlik Kurgusu	3.118	0.044	.935	.95	.951	.963	.919	.924	.87
Ölçüt	$X^2 /sd \leq 3$	$RMSEA \leq .05$	$95 \leq NFI$	$.90 \leq CFI$	$95 \leq IFI$	$.90 \leq GFI$	$95 \leq NFI$	$.90 \leq AGFI$	$(\alpha) > .70$

Benlik kurgusu ölçeğinin bu araştırma için hesaplanan uyum değerleri verinin modele iyi uyum sağladığını göstermektedir. İç tutarlık katsayısı da .87 olarak hesaplanmıştır.

Analiz Yöntemleri

Verilerin analizinde, korelasyon, t testi, ANOVA, ve farkların kaynağını bulmak için Scheffe ve Bonferroni yöntemleri kullanılmıştır. Analizlerden önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediği kontrol edilmiştir. Bu kontrolden elde edilen sonuçlar Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: Benlik Kurgusu Ölçeğinin Tanımlayıcı İstatistik Değerleri

	Özerk Benlik	İlişkisel Benlik	Ölçeğin Geneli
N	758	758	758
Kayıp Değer	0	0	0
Aritmetik Ortalama	76.1	70.8	146.9
Ortanca	77.0	71.0	147.0
Tepe Değer	78.0	70.00	154.0
Standart Sapma	12.6	13.9	22.8
Varyans	159.9	194.2	519.3
Çarpıklık	-.475	-.253	-.329
Çarpıklığın Standart Hatası	.041	.039	.049
Basıklık	.345	.132	.261
Basıklığın Standart Hatası	.177	.157	.174
Dizi Genişliği	79.0	86.0	155.0
Gözlenen En Küçük Değer	26.0	19.0	55.0
Gözlenen En Yüksek Değer	105.0	105.0	210.0

Tablo 3 incelendiğinde benlik kurgusu ölçeğinin her iki alt boyutu ve ölçek geneli için puanların normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

BULGULAR

Örnekleme oluşturan Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Özbekistan üniversite öğrencilerinin sahip oldukları özerk ve ilişkisel benlik kurgusuna ait bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Dört Ülke Üniversite Öğrencileri Birlikte Özerk ve İlişkisel Benlik Kurgusu Karşılaştırması

	Ort.	SS	t	Sig
Özerk Benlik	76.9	12.6	16.6.84	.001
İlişkisel Benlik	70,6	13,9		

Dört ülke öğrencileri birlikte değerlendirildiğinde özerk benlik puan ortalamalarının (76.9) ilişkisel benlik ortalamalarından yüksek ve ortalamalar arası farkın da .05 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Özerk ve ilişkisel benlik puanlarının ülkelere göre analizinden elde edilen sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Öğrencilerin Ülkelerine Göre Özerk ve İlişkisel Benlik Kurgusu

		\bar{X}	Ss	F	p	Scheffe	
Benlik Kurgusu	Özerk Benlik	Türkiye (1)	76.9	1.1	.312	.817	-
		Azerbaycan (2)	75.9	5.5			
		Kırgızistan (3)	75.8	1.7			
		Özbekistan (4)	76.7	4.5			
		Toplam	76.2	2.6			
	İlişkisel Benlik	Türkiye (1)	68.4	2.4	13.210	.001	1<3
Azerbaycan (2)		70.2	6.7			1<4	
Kırgızistan (3)		73.0	4.1			2<4	
Özbekistan (4)		75.9	4.0				
Toplam		70.8	3.9				

Tablo 5 incelendiğinde özerk benlik kurgusu açısından 5 ülke öğrencilerin puan ortalamalarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Özerk benlik kurgusu açısından ortalamalar arasındaki fark da istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($F= .312, p>.05$). Bu durum Türk, Azeri, Kırgız ve Özbek üniversite öğrencilerinin özerk benlik kurgusu yönünden birbirine benzer özelliklere sahip olduklarını göstermektedir.

İlişkisel benlik kurgusu yönünden ise en yüksek ortalama Özbek öğrencilerde gözlenmiştir (75.9). İlişkisel benlik açısından ikinci sırada en yüksek ortalamaya Kırgız öğrenciler sahiptir. Türk öğrencilerin ortalaması ise diğer üç grup arasında göreceli olarak en düşük düzeyde kalmıştır (68.4). İlişkisel benlik kurgusu puan ortalamaları arasındaki farklar da .05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. ($F=13.210, p<.001$). Farkın kaynağının ise, Türk-Kırgız, Türk-Özbek ve Azeri-Özbek grupları olduğu saptanmıştır. Bu durum ilişkisel benlik kurgusu yönünden Türk-Azeri öğrencilerin ve Kırgız-Özbek öğrencilerin birbirine benzer özellikler taşıdığını, buna karşılık Türk grup ile Kırgız ve Özbek öğrencilerin arasında anlamlı farkların olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Azeri öğrenciler ile Özbek öğrencilerin ilişkisel benlik özellikleri de anlamlı düzeyde birbirinden farklıdır.

Özerk ve ilişkisel benlik algılarının cinsiyet değişkenine göre analizinden elde edilen sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Özerk ve İlişkisel Benlik Kurgusunun Ülke ve Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesinden Elde Edilen Bulgular

	Ülke	Cinsiyet	\bar{X}	Ss	t	p	
Benlik Kurgusu	Türkiye	Kadın	81.7	11.3	3.681	.001*	
		Erkek	76.2	10.9			
	Azerbaycan	Kadın	76.3	16.9	.455	.696	
		Erkek	75.6	10.3			
	Kırgızistan	Kadın	76.1	12.4	.655	.470	
		Erkek	74.3	09.9			
	Özbekistan	Kadın	74.9	14.6	1.012	.308	
		Erkek	78.8	14.2			
	İlişkisel Benlik	Türkiye	Kadın	67.2	12.1	2.496	.013*
			Erkek	70.4	12.6		
Azerbaycan		Kadın	67.5	11.3	2.564	.012*	
		Erkek	71.6	13.4			
Kırgızistan		Kadın	73.5	13.9	.616	.607	
		Erkek	71.7	15.1			
Özbekistan		Kadın	75.3	13.6	1.043	.298	
		Erkek	77.1	15.2			

Tablo 6 incelendiğinde özerk benlik kurgusu açısından Azerbaycan ($t=.455$, $p>.05$), Kırgızistan ($t=.655$, $p>.05$) ve Özbekistan ($t=1.012$, $p>.05$) kadın ve erkek öğrencileri arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle üç ülkenin kadın ve erkek katılımcılarının özerk benlik kurgusu birbirine benzemektedir. Türk örnekleminde ise kadın katılımcıların özerk benlik kurgusu (81.7), erkek katılımcılarınkinden (76.2) anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($t=3.681$, $p<.05$). Bu durum özerk benlik kurgusunun kadın Türk üniversite öğrencilerinde erkek öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu göstermektedir.

İlişkisel benlik açısından bakıldığında ise; Kırgız ($t=.616$, $p>.05$) ve Özbek ($t=1.043$, $p>.05$) öğrencilerde cinsiyet açısından anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir. Kırgız ve Özbek üniversite öğrencilerinde gerek özerk gerekse ilişkisel benlik kurgusu açısından cinsiyetler arası bir farklılık söz konusu değildir. Türk ($t=2.496$, $p<.05$) ve Azeri öğrencilerde ($t=2.564$, $p<.05$) ise ilişkisel benlik kurgusu cinsiyetlere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Her iki ülke öğrencilerinde de erkek öğrencilerin ilişkisel benlik kurgusu puan ortalamaları kadın katılımcılardan anlamlı düzeyde yüksektir.

Benlik kurgusu yönünden dört ülke kadınlarının kendi aralarında karşılaştırılmasından elde edilen sonuçlar Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Özerk ve İlişkisel Benlik Kurgusunun Dört Ülke Kadınları Arasında Karşılaştırılmasına İlişkin Sonuçlar

		\bar{X}	Ss	F	p	Scheffe	
Benlik Kurgusu	Özerk Benlik	Türkiye (1)	81.7	11.3	14.2	.001	1>2
		Azerbaycan (2)	76.3	16.9			1>3
		Kırgızistan (3)	76.1	12.4			1>4
		Özbekistan (4)	74.9	14.6			
	İlişkisel Benlik	Türkiye (1)	67.2	12.1	12.0	.001	3>1
		Azerbaycan (2)	67.5	11.3			3>2
		Kırgızistan (3)	73.5	13.9			4>1
		Özbekistan (4)	75.3	13.6			4>2

Tablo 7 incelendiğinde, özerk benlik kurgusu açısından Türk kadınların puan ortalamasının (81.7) diğer üç ülke kadınlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir ($F=14.2$, $p<.05$).

Azerbaycan kadınlarının özerk benlik kurgusu puan ortalaması (76.3), Kırgızistan kadın katılımcıların (76.1) ve Özbek kadın katılımcılarının (74.9) olarak saptanmıştır. Uygulanan Scheffe test sonucuna göre farkın, Türk-Azerbaycan (1>2), Türk-Kırgızistan (1>3) ve Türk-Özbekistan (1>4) örnekleminden kaynaklandığı saptanmıştır.

Dört ülke örneklemindeki kadınlar ilişkisel benlik kurgusu yönünden karşılaştırıldığında ise en yüksek ortalama Özbekistan (75.3) ve Kırgızistan (73.5) katılımcılarında gözlenmiştir. Türk kadın katılımcıların ilişkisel benlik kurgusu ortalamaları (67.2), Azerbaycan kadın katılımcılarının (67.5)'dir. İlişkisel benlik kurgusu puanlarının dört ülke kadınlara ait dağılımı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=12.0$, $p<.05$). Anlamlı bulunan bu farkın Kırgızistan-Türkiye (3>1), Kırgızistan-Azerbaycan (3>2), Özbekistan-Türkiye (4>1) ve Özbekistan-Azerbaycan (4>2) örnekleminden kaynaklandığı saptanmıştır. Özetle; Türk kadın öğrencilerin diğer üç gruptakilere kıyasla özerk benlik kurgusuna; buna karşılık Özbek ve Kırgız kadın öğrenciler ise Türk ve Azeri öğrencilere kıyasla ilişkisel benlik kurgusuna sahip oldukları söylenebilir.

Türk, Azeri, Kırgız ve Özbek erkek öğrencilerinin benlik kurgusu yönünden karşılaştırılmasından elde edilen sonuçlar ise Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Özerk ve İlişkisel Benlik Kurgusunun Dört Ülke Erkekleri Arasında Karşılaştırılmasına İlişkin Sonuçlar

		\bar{X}	Ss	F	p	Scheffe
Özerk Benlik	Türkiye (1)	76.2	10.9	1.873	.35	
	Azerbaycan (2)	75.6	10.3			
	Kırgızistan (3)	74.3	9.9			
	Özbekistan (4)	73.8	14.2			
İlişkisel Benlik	Türkiye (1)	70.4	12.6	2.816	.041	3>1
	Azerbaycan (2)	71.6	13.4			4>1
	Kırgızistan (3)	76.7	15.1			
	Özbekistan (4)	76.1	15.2			

Tablo 8 incelendiğinde özerk benlik kurgusu açısından dört ülke öğrencilerinin ortalamaları 73.8 ile 76.2 arasında değiştiği ve arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı saptanmamıştır ($F= 1.873$, $p>.05$). İlişkisel benlik kurgusu açısından ise dört grup arasındaki fark istatistiksel bakımdan anlamlı bulunmuştur ($F= 2.816$, $p<.05$). Erkek öğrenciler arasında ilişkisel benlik kurgusu puan ortalaması en yüksek grup Kırgız öğrencilerdir (76.7). Bu konuda ikinci sırayı Özbek öğrenciler almıştır (76.1). Scheffe test sonucuna göre ise erkek öğrencilerin ilişkisel benlik kurgusu konusundaki farkın; Özbek-Türk (4>1) ve Kırgız-Türk (3>1) gruplarından kaynaklandığı saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle ilişkisel benlik kurgusu açısından Azeri-Özbek ve Kırgız öğrenciler benzer özelliklerle göstermektedir. Türk erkek öğrencilerin ise Özbek ve Kırgız öğrencilerden anlamlı ölçüde farklı oldukları gözlenmiştir.

Benlik kurgusu ölçeği genel olarak özerk ve ilişkisel olmak üzere iki boyutlu bir yapıya sahip olmasının yanında ayrıca özerk benliği üç, ilişkisel benliği iki alt kategoride ölçebilme özelliğine de sahiptir. Özerk benlik başlığı altında; bireyin önceliği, bireycilik, atılganlık ve davranış tutarlılığı alt boyutları; ilişkisel benlik başlığının altında ise gruba saygı ve ilişkisel bağımlılık alt boyutları yer almaktadır. Türk, Azeri, Kırgız ve Özbek öğrencilerin puanları bu açıdan da analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9: Katılımcıların Benlik Kurgusu Ölçeğinin Alt Boyutlarına Değerlendirilmesinden Elde Edilen Sonuçlar

		Ülke	\bar{X}	S.S	F	p	Bonferroni
Benlik Kurgusu	Özerk Benlik	Türkiye	20.3	3.7	1.518	.209	-
		Azerbaycan	20.5	4.7			
		Kırgızistan	20.2	4.4			
		Özbekistan	19.7	4.6			
	Bireycilik	Türkiye	17.7	2.8	14.367	.000	1 > 3
		Azerbaycan	17.1	4.3			
		Kırgızistan	16.0	2.5			
		Özbekistan	15.8	4.0			
	Atılmanlık	Türkiye	30.1	5.6	2.647	.048	1 > 4
		Azerbaycan	29.8	6.5			
		Kırgızistan	29.6	5.6			
		Özbekistan	27.3	6.6			
	Davranış Tutarlılığı	Türkiye	9.7	3.0	2.426	.064	-
		Azerbaycan	9.5	3.3			
		Kırgızistan	10.0	2.6			
		Özbekistan	10.3	2.7			
İlişkisel Benlik	Gruba saygı	Türkiye	34.4	6.4	5.034	.002	4 > 1
		Azerbaycan	35.9	7.5			
		Kırgızistan	35.9	7.0			
		Özbekistan	36.5	6.5			
İlişkisel Bağımlılık	İlişkisel Bağımlılık	Türkiye	34.0	7.8	17.567	.001	3 > 1
		Azerbaycan	34.3	10.6			
		Kırgızistan	37.1	8.7			
		Özbekistan	39.4	8.8			

*p<0.05

Özerk benlik altında yer alan dört faktör açısından bakıldığında dört grup arasında bireyin önceliği ve (F=1.518, p>.05) davranış tutarlılığı (F= 2.426, p>.05) açısından bir farkın olmadığı görülmüştür. Özerk benliğin bireycilik faktöründe ise en yüksek ortalamaya Türk örnekleminin (17.7), en düşük ortalamaya ise Özbek örnekleminin (15.8) sahip olduğu saptanmıştır. Özerk benliğin bireycilik alt boyutunda dört grup arasındaki farklar anlamlı bulunmuştur (F= 14.367, p<.05). Farkın kaynağının ise Türk-Kırgız (1>3), Türk-Özbek (1>4) ve Azeri-Özbek (2>4) olduğu gözlenmiştir. Özerk benliğin atılmanlık alt boyutunda ise Türk (30.1) ve Özbek (28.7) grupları arasında anlamlı fark saptanmıştır (F= 2,647, p<.05). Atılmanlık alt boyutunda Türk, Azeri ve Kırgız öğrenciler arasında ise istatistik açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

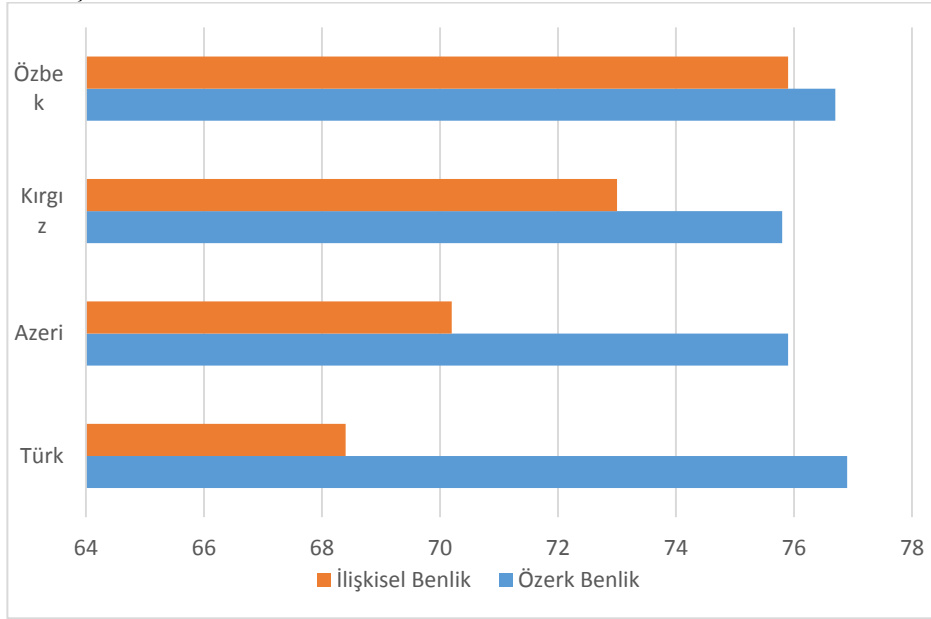
İlişkisel benlik kurgusu açısından bakıldığında ise; gruba saygı alt boyutunda Türk (34.4), Azeri (35.9) ve Kırgız (35.9) öğrenciler arasında anlamlı bir fark gözlenmezken, Türk (34.4) ve Özbek (36.5) grup arasındaki fark istatistiksel bakımdan anlamlı bulunmuştur (F= 5.034, p<.05). İlişkisel benliğin ilişkisel bağımlılık alt boyutunda Türkiye örnekleminin ortalaması (34.0), Azerbaycan (34,3), Kırgızistan (37,1) ve Özbekistan örnekleminin (39,4) olduğu tespit edilmiştir. Dört ülke öğrencilerinin ortalamaları arasındaki fark da anlamlı bulunmuştur (F= 17.567, p<.05). Saptanan farkın Kırgız-Türk (3>1), Özbek-Türk (4>1) ve Özbek-Azeri (4>2) gruplarından kaynakladığı saptanmıştır.

Sonuç

Araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

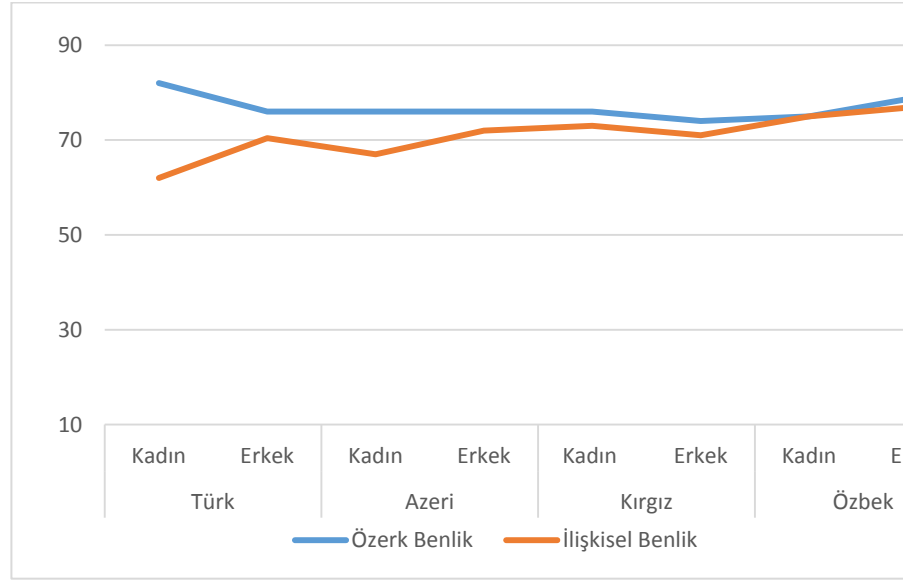
Ortak bir kültüre sahip olduğu söylenen ve kardeş cumhuriyetler olarak isimlendirilen Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Özbekistan vatandaşı üniversite öğrencilerinde özerk benlik kurgusu baskındır.

Özerk benlik kurgusu açısından dört ülke öğrencileri açısından anlamlı bir fark olmamasına karşılık, ilişkisel benlik kurgusunun en baskın gözlemlendiği grup Özbek, en düşük gözlemlendiği grup ise Türk öğrenciler olmuştur. Ülkelere göre özerk ve ilişkisel benlik kurgusu konusunda elde edilen bulgular Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Özerk ve İlişkisel Benlik Kurgusu Açısından Türk, Azeri, Kırgız ve Özbek öğrencilerin Durumu

Her ülkenin kadın ve erkekleri kendi aralarında karşılaştırıldığında; özerk benlik kurgusunda Türk örneğinde kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark bulunmuş; Azeri, Kırgız ve Özbek örneğinde cinsiyetler arasında anlamlı farkın olmadığı gözlenmiştir. İlişkisel benlik kurgusunda ise Türk ve Azeri gruplarının kadın ve erkek katılımcıları arasında anlamlı fark saptanmış, Kırgız ve Özbek örneğinde ise kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı fark gözlenmemiştir. Cinsiyet değişkenine göre elde edilen bulgular Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2: Cinsiyet Değişkeni Açısından 4 Ülke Öğrencilerinin Özerk ve İlişkisel Benlik Kurguları

Dört ülkenin kadın üniversite öğrencileri kendi aralarında karşılaştırıldığında; Özerk benlik kurgusunda Türk kadın öğrenciler en yüksek, Özbek kadın öğrenciler en düşük ortalamaya sahiptir. İlişkisel benlik kurgusu açısından ise Özbek kadın öğrenciler en yüksek, Türk kadın öğrenciler en düşük ortalamaya sahiptir.

Erkek öğrenciler kendi aralarında karşılaştırıldığında ise özerk benlik açısından Türk, ilişkisel benlik açısından Kırgız ve Özbek öğrencilerin daha yüksek ortalamaya sahip oldukları gözlenmiştir.

Özerk benliğin alt boyutlarından bireyin önceliği ve davranış tutarlılığı konusunda dört ülke öğrencileri arasında bir fark bulunmazken, bireycilikte Türkiye ve Azerbaycan öğrenci örneklemleri Kırgızistan ve Özbekistan örneklemlerinden anlamlı düzeyde daha yüksek puanlar almışlardır. Atılganlık boyutunda ise anlamlı fark Türkiye ve Özbekistan grubu arasında gözlenmiştir.

İlişkisel benliğin alt boyutları açısından ise gruba saygıda Özbekistan vatandaşı öğrenciler Türk vatandaşı öğrencilerden anlamlı derecede yüksek puan almışlardır. İlişkisel bağlılık da Özbekistanlı öğrencilerde en yüksek, Türkiyeli öğrencilerde en düşük ortalamanın saptandığı boyut olmuştur. İlişkisel bağlılık boyutunda Türk-Kırgız, Türk-Özbek ve Azeri-Özbek öğrenciler anlamlı düzeyde birbirinden farklı özelliğe sahiptir.

TARTIŞMA

Özerk benlik ile ilişkisel benlik arasındaki farkın en kısa açıklaması benliğin bilişsel olarak “biz” yerine “ben” şeklinde yapılanması olarak ifade edilebilir. Özerk benlik bireyin diğerlerinden farklı veya benzersiz olduğu; ilişkisel benlik ise bireyin diğerleriyle var olduğu, gruba benzediği ve grupla birlikte olduğu zaman değerli olduğuyla ilgilidir. Bir kültürde insanların benliklerini grup üyeliğinden ziyade kişiselliğe yönlendirmeleri o toplumu bireyci; kişisellikten grup üyeliğine dönüştürmeleri ise o toplumu kolektivist bir toplum haline getirir. Han ve Humphreys (2016: 10-14), özerk ve ilişkisel benlik yapılarının kültürler arasında anlamlı düzeyde birbirinden farklı olduğunu; benlik kurgusunun, kültürler arasındaki farkları açıklayabileceğini savunmuşlardır. (Markus ve Kitayama (1991: 224-253) de birbirine bağlı öz-yapı olarak isimlendirdiği ilişkisel benliğin Doğu kültürlerinde, bağımsız benlik kurgusu olarak isimlendirdiği özerk benlik yapısının ise Batı kültürlerinde daha yaygın ve köklü olduğunu savunmaktadır. Uzun yıllar genel kabul gören görüşün bu yönde olmasına karşılık son yıllarda yapılan araştırmalar bir kültürü bireyci ya da toplumcu kategorisinden birine yerleştirmenin mümkün olmayacağını, bu iki benlik yapısının aynı kültürde birbirine entegre bir biçimde gözlenebileceğini savunmaktadır. Bu görüşün ağırlık kazanması ve bu yönde bulguların artması, özerk ve ilişkisel benlik yapılarının kültürel bağlamının yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Günümüzde kültürel temasların artması, farklı kültürlerde yaşayan insanların teknolojinin de etkisiyle birbirlerinden haberdar

olmalarının kolaylaşması toplumları bireyci ya da kollektivist sınıflamasından birine yerleştirmeyi güçleştirmektedir.

Yapılan araştırma Türk, Azeri, Kırgız ve Özbek üniversite öğrencilerinin özerk ya da ilişkisel benlik yapıları konusunda net çizgiler ortaya koyamamıştır. Araştırma bulgularına göre, dört kültürden gelen öğrencilerde hem özerk hem de ilişkisel benlik yapısının birlikte bulunduğu söylenebilir. Bazı konularda belli yönelimlerin izlerine rastlansa da örneğin Kırgız öğrenciler ya da Özbek öğrenciler diğerlerinden daha ilişkiseldir ya da daha az özerktir yargısına ulaşılmadığı düşünülmektedir. Özerk benlik yapısı boyutunda dört grup arasında anlamlı bir farkın bulunmaması da bunu göstermektedir. Bu durum Kağıtçıbaşı (1996: 38-43, 2001: 4-11, 2005)'nın bulguları ve yorumu ile örtüşmektedir. Kağıtçıbaşı (1996: 38-43; 2001: 4-11), aynı kültür ya da toplum içinde bireycilik ve toplulukçuluk benlik yapısının birlikte bulunabileceğini, bu iki yapının birbirinin tamamlayıcısı olduğu savunmaktadır Yapılan araştırmanın sonuçlarının Kağıtçıbaşı'nın öngörüsünü doğrulandığı düşünülmektedir. Baumeister ve Leary (1995: 497-529), Ryan ve Deci (2000: 54-67) de özerkliğin ve ilişkiselliğin iki temel insan ihtiyacı olduğu ve birbirine zıt olmadığı görüşündedirler. Li vd., (2018: 269-280)'de yaptığı araştırmada bütün insan ilişkilerinde bireyci olanların toplulukçu olanlardan daha bağımsız olduğu anlayışının yanlış olduğunu gözlemlemiştir.

Uleman, Rhee, Bardoliwalla, Semin ve Toyoma, (2000:1-17) araştırmalarında Avrupa kökenli ve Asya kökenli ABD' li, Hollandalı, Türk ve Japon üniversite öğrencileriyle çalışmışlardır. Araştırmacılar mevcut yöntemlere ve kullanılan veri toplama araçlarına dayanılarak yapılacak çalışmalarda toplumları ve kültürleri "bireycilik ya da toplulukçu" olarak sınıflamanın mümkün olamayacağını; bireycilik ve toplumculuğun tanımının yeniden yapılması ve bu konudaki mevcut bakışının gözden geçirilmesi gereğine işaret etmişlerdir. Benzer bir araştırmada Lin ve Church (2004: 586-605)'da Avrupa ve Çin kökenli Amerikalıların bireyci, ilişkisel, toplulukçu yönelimlerini karşılaştırdıkları çalışmalarında gruplar arası önemli bir fark bulamamışlardır. Uskul, Hynie ve Lalonde (2004:174-191) de, kültür ve kişiler arası yakınlığın bir aracı olarak karşılıklı bağımlılığı ele aldıkları araştırmalarında Avrupa kökenli Kanadalılar ve Türkler arasında özerk benlik yapısı bakımından fark gözlememişlerdir.

Yapılan araştırmada özerk benlik yapısı konusunda dört kültürden gelen öğrenciler arasında bir farkın olmadığına ilişkin bulgusu yukarıda özetlenen araştırma sonuçları ile tutarlılık göstermektedir. Ortak bir kültüre sahip olduğu söylenen ve kardeş cumhuriyetler olarak isimlendirilen Türk, Azeri, Kırgız ve Özbek üniversite öğrencilerinde özerk benlik kurgusu daha baskın olarak gözlenmesi de Asya toplumlarının özerk benlikten ziyade ilişkisel benliğe sahip oldukları görüşleri ile çelişmektedir.

Özerk benlik kurgusu açısından dört ülke öğrencileri açısından anlamlı bir fark olmamasına karşılık, ilişkisel benlik kurgusunun en baskın gözlemediği grup Özbek, en düşük gözlemediği grup ise Türk öğrenciler olmuştur. Bu bulgular Sato ve Cameron'un (1999: 426-435) araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Araştırmacılar, Kanadalı ve Japon üniversite öğrencileriyle yaptıkları çalışmada Kanadalıların karşılıklı bağımlı benlik yapısı alt ölçeğinden Japonlardan daha yüksek puan aldıklarını saptamışlar ancak özerk benlik yapısı puanları arasında önemli bir fark bulamamışlardır. Türk örneklemeleri üzerinde yapılan araştırmalarda da yapılan araştırmanın bulgularını destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. İmamoğlu (1998: 95-105), üniversite öğrencilerinin benlik yapılarını incelediği çalışmada, katılımcıların hem bireyleşme hem de kollektivist eğilimleri birlikte sergilediklerini, normatif kalıplaşmaya oranla özerkleşme, kopukluğa oranla ilişki kurma eğiliminin birlikte gözlemediğini saptamışlardır. Türk üniversite öğrencilerinde bireyleşme ve ilişkililik boyutlarını incelediği bir başka çalışmada bu boyutlar arasında negatif yönlü ilişki olmadığını, özerklik ve ilişkisellik boyutlarının karşıt değil birbirinin tamamlayıcısı olduğunu gözlemiştir (İmamoğlu, 2003: 367-402).

Sınırlılıklar ve Öneriler

Yapılan araştırma üniversite öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Öğrenci olmayan bireylerle ve farklı demografik değişkenlerle çalışılması konu hakkında daha ayrıntılı bilgi sağlayacaktır. Özerk ve ilişkisel ya da bireyci ya da toplulukçu benlik yapılarının incelenmesinde çok sayıda farklı veri toplama araçları kullanılmaktadır. Farklı araçlar kullanılarak yapılan araştırmalarda da farklı sonuçlara ulaşılmaktadır. Benlik kurguları ile ilgili tüm araçların objektif kriterlere göre yeniden gözden geçirilmesi, ortak ve farklı boyutlarının değerlendirilmesi bu konuda mevcut kafa karışıklığının ortadan kalkmasına önemli ölçüde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alpay, Ü. (2015). Benlik Kurgularının İntihar ve Sorun Çözme Becerileriyle İlişkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Anabilim Dalı.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995) "The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation", *Psychological Bulletin*, 117 (3): 497-529. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- Bayat, B. (2015). Algılanan Ebeveyn Kabul-Reddinin Yetişkinlik Dönemindeki Psikopatoloji ile İlişkisi: Kontrol Odağı ve Benlik Kurgularının Aracı Rolü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı Hacettepe Üniversitesi.
- Bozdağ, F. (2015). Self Construals, Adjustment Problems and Coping Styles of Internal Migrant and Nonmigrant Adolescent, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Institute for Graduate Studies in Social Sciences, Hacettepe Üniversitesi.
- Breschan, M. H., Chiu, H.C. and Levine, T. R. (2004) "Self- Construal as a Predictor of Communal and Exchange Orientation in Towian and the USA", *Asian Journal of Social Psychology*, 7: 187-203.
- Bulğur, E. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Akılcı Olmayan İnançlarının Benlik Kurgularıyla İlişkinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman: Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Burt, K.B., Obradović, J. Leu, J. (2017) "Self-Construal, Family Context, and the Cortisol Awakening Response in First- and Second-Generation Asian American College Students", *Emerging Adulthood*, 6 (2): 104–117, <https://doi.org/10.1177/2167696817706039>
- Büyükselçuk, D. (2006). Self-efficacy in relation to self-construals and causal Attributions, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Institute for Graduate Studies in Social Sciences, Boğaziçi University.
- Corapçı, F., Benveniste, H., & Bilge, S. (2018) "Does Mothers' Self-Construal Contribute to Parenting Beyond Socioeconomic Status and Maternal Efficacy? an Exploratory Study of Turkish Mothers", *Frontiers in Psychology*, 9: 12-45. <http://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01245>
- Çataloğlu, S. K. (2018). İlişkisel Bireyci, Toplulukcu Benlik Kurgusu İle Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik psikoloji Anabilim Dalı.
- Day, L. C. and Impett, E.A. (2017) "Giving when it costs: How interdependent self-construal shapes willingness to sacrifice and satisfaction with sacrifice in romantic relationships", *Journal of Social and Personal Relationships*, 35 (5): 722 – 742. <https://doi.org/10.1177/0265407517694965>
- Dede, E. (2015). *Psikolojik Doğum Sırasının Toplulukcu İlişkisel Benlik Tipi Üzerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim dalı.
- Fente, L. H. K., & Fiske, S. T. (2018). Ethnic identity and ethnic organizations: The role of self-construal in the well-being of migrants. In M. Karasawa, M. Yuki, K. Ishii, Y. Uchida, K. Sato, & W. Friedlmeier (Eds.), *Venture into cross-cultural psychology: Proceedings from the 23rd Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology*. https://scholarworks.gvsu.edu/iaccp_papers/142/
- Gardner W.L., ve Garr-Schultz A. (2017). Understanding Our Groups, Understanding Ourselves: The Importance of Collective Identity Clarity and Collective Coherence to the Self. In: Lodi-Smith J., DeMarree K. (eds) *Self-Concept Clarity*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71547-6_7
- Gouvea, V. V., Clemente, M. and Espinoza, P. (2003) "The Horizontal and Vertical Attributes of Individualism and Collectivism in a Spanish Population", *Journal of Social Psychology*, 143 (1): 43-61. <https://doi.org/10.1080/00224540309598430>
- Haberstroh, K., Orth, U.R., Bouzdine-Chameeva, T., Cohen, J., Corsi, A.M., Crouch, R. ve De Marchi, R. (2018) "Through the lens of self-construal: Cross-cultural variation in consumers' appreciation of harmony in marketing visuals", *International Marketing Review*, 35 (3): 429-457. <https://doi.org/10.1108/IMR-12-2015-0283>
- Han, S., and Humphreys, G. (2016) "Self-construal: a cultural framework for brain functions", *Current Opinion in Psychology*, 8: 10-14. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.09.013>

- Hardie, E.A., Kashima, E.S. and Pridmore, P. (2005) "The Influence of Relational, Individual and Collective Self-Aspects on Stress, Uplifts and Health", *Self and Identity*, 4: 1-24. <http://dx.doi.org/10.1080/13576500444000146>
- Hess, U., Blaison, C. ve Kafetsios, K. J. (2016) "Judging Facial Emotion Expressions in Context: The Influence of Culture and Self-Construal Orientation", *Journal of Nonverbal Behavior*, 40 (1): 55–64. <https://doi.org/10.1007/s10919-015-0223-7>
- Higgins, E.T., & May, D. (2001) *Individual self regulatory functions: It is not "we" regulation, but still social*. In C. Sedikides and M. Brewer (Eds.). *Individualself, relational self, collective self* (pp. 47-67), Philadelphia: Psychology Press.
- Hong J., Chang H. H. (2015) "I follow my heart and We rely on reasons: the impact of self-construal on reliance on feelings versus reasons in decision making", *Journal of Consumer Research*, 41 (6): 1392–1411. <https://www.jstor.org/stable/10.1086/680082>
- İmamoğlu, E.O. (1998) "Individualism and collectivism in a model and scale of Balanced Differentiation and Integration", *Journal of Psychology*, 132 (1): 95-105. <https://doi.org/10.1080/00223989809599268>
- İmamoğlu, O. (2003) "Individuation and relatedness: Not opposing but distinct and complementary", *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 129 (4): 367-402.
- Kafetsios, K., Hess, U ve Nezlek, J.B. (2018) "Self-construal, affective valence of the encounter, and quality of social interactions: Within and cross-culture Examination", *Journal The Journal of Social Psychology*, 158(1): 82-92. <https://doi.org/10.1080/00224545.2017.1305326>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005) "Autonomy and Relatedness in Cultural Context", *Journal of Cross- Cultural Psychology*, 36 (4): 403-422. <https://doi.org/10.1177/0022022105275959>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). Özerk-İlişkisel Benlik: Yeni Bir Sentez. *Türk Psikoloji Dergisi*. 21(37), 38-43.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2001). *Development of Self and Competence in Cultural Context*. Second Edition (pp. 4-11). Wassencar, NIAS.
- Karatekin, H. (2013). Benlik Yapılarına Göre Başa Çıkma Stratejileri ve Yaşam Doyumunun İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Psikolojik danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı.
- Kashima, Y., Kashima, E., Farsides, T., Kim, U., Strack, F., Werth, L., and Yuki, M. (2004) "Culture and Context-Sensitive Self: A Amount and Meaning of Context-Sensitivity of Phenomenal Self Differ Across Cultures", *Self and Identity*, 3 (2): 125-141. <https://doi.org/10.1080/13576500342000095a>
- Krieg, A., & Xu, Y. (2018) "From self-construal to threat appraisal: Understanding cultural differences in social anxiety between Asian Americans and European Americans", *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 24 (4): 477-488. <http://dx.doi.org/10.1037/cdp0000194>
- Kurt, A. (2000). *Benlik tipleri ile ilgili üç kavramsal model ve ölçeğin kültür ve toplumsal cinsiyetle ilişkili olarak karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Li, Y. J., & Gong, H. (2018) "Being a Parent Together: Parental Role Salience Promotes an Interdependent Self-Construal", *Frontiers in psychology*, 9: 1462. doi:10.3389/fpsyg.2018.01462
- Li, L.M.W., Luo, S., Ma, J., Lin, Y., Fan, L., Zhong, S., Yang, J., Huang, Y., Gu, L., Fan, L., Dai, Z. ve Wu, X. (2018) "Functional connectivity pattern underlies individual differences in independent self-construal", *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 13 (3): 269–280. <https://doi.org/10.1093/scan/nsy008>
- Lin, E. J.-L., & Church, T. A. (2004) "Are Indigenous Chinese Personality Dimensions Culture-Specific? An Investigation of the Chinese Personality Assessment Inventory in Chinese American and European American Samples", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35 (5): 586–605. <https://doi.org/10.1177/0022022104268390>
- Liu, Y., Vriend, T. ve Janssen, O. (2018) "How Self-construals Relate to Employee Incremental and Radical Creativity", *Academy of Management Proceedings*, 1. <https://doi.org/10.5465/AMBPP.2018.11022abstract>
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991) "Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation", *Psychological Review*, 98 (2): 224-253. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224>
-

- Matsumoto, D. (1999) "Culture and self: An empirical assessment of Markus and Kitayama's theory of independent and interdependent self- construals", *Asian Journal of Social Psychology*, 2 (3): 289-310. doi:10.1111/1467-839X.00042
- Oyserman, D., Elmore, K., ve Smith, G. (2012) *Self, self-concept, and identity*. In M. R. Leary & J. P. Tangney (Eds.), *Handbook of self and identity* (pp. 69-71). New York, NY, US: Guilford Press.
- Özdemir, Y. ve İlhan, T. (2013) "Benlik Kurguları ve Öznel İyi Oluş: Otantik Olmanın Aracılık Rolü", *International Journal of Science*, 6 (2), 593-611.
- Öztan, S. (2014). *Ortaokul 6,7,8. Sınıf Öğrencilerinin Okul Tükenmişliklerinin Yaşam Doyumu ve Benlik Kurgusu Algıları Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı.
- Ralte, R. Z. (2017). *Self-construal as related to behavioural regulations and well-being in the Mizo* Unpublished doctoral dissertation (pp. 8-19). Mizoram University, Mizoram, India.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000) "Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions", *Contemporary Educational Psychology*, 25: 54-67. doi: 10.1006/ceps.1999.1020.
- Sato, T. and Cameron, J.E. (1999) "The Relationship Between Collective Self Esteem and Self-Construal in Japan and Canada", *The Journal of Social Psychology*, 139 (4): 426-435. <https://doi.org/10.1080/00224549909598402>
- Sevinç, G. (2016). *Güvenli Bağlanma Düzeyi ve Benlik Kurguları ile Üniversiteye Yeni Başlayan Öğrencilerin Uyum Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Singelis, T. M. (1994) "The Measurement of Independent and Interdependent Self-Construals", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20 (5): 580-591. <https://doi.org/10.1177/0146167294205014>
- Şen, B. (2017). *Major depresyon tanısı almış Kadın Hastalarda Benlik Kurgusu ve Semptomatoloji Arasındaki İlişki: Kültürlerarası Kesitsel Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Bölümü.
- Tosun, C. (2015). *Evlilik Öncesindeki ve Evli Bireylerin İlişki Nitelikleri, benlik Kurguları ve Özgeci Davranış Düzeyleri*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı.
- Triandis, H. C. (1989) "The self and social behavior in differing cultural contexts", *Psychological Review*, 96 (3): 506-520. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-295X.96.3.506>
- Triandis, H. C. (2001) "Individualism- Collectivism and Personality", *Journal of Personality*, 69 (6): 907-924. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.696169>
- Uleman, J.S., Rhee, E., Bardoliwalla, N., Semin, G. and Toyoma, M. (2000) "The Relational Self: Closeness to Ingroups Depends on Who They are, Culture, and the Type of Closeness", *Asian Journal of Social Psychology*, 3 (1): 1-17. <https://doi.org/10.1111/1467-839X.00052>
- Uskul, A.K., Hynie, M. and Lalonde, R.N. (2004) "Interdependence as a Mediator Between Culture and Interpersonal Closeness for Euro-Canadians and Turks", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35 (2): 174-191. <https://doi.org/10.1177/0022022103262243>
- Yavuz, Ö. Y. (2013). *Benlik Kurguları İntihar ve İntihara Yönelik Tutumlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Yöntem, M. K. ve İlhan, T. (2013) "Benlik Kurguları ve Otantikliğin Özgeciler Üzerindeki Yordayıcı Gücünün Belirlenmesi", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (8): 2291-2302.
- Zimmer-Gembeck, M. J., & Collins, W. A. (2003) *Autonomy development during adolescence*. In G. R. Adams & M. D. Berzonsky (Eds.), *Blackwell handbooks of developmental psychology*. Blackwell handbook of adolescence (pp. 175-204). Malden: Blackwell Publishing.

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.490823 / Number: 7, p. 15-28, Spring 2019

ظَاهِرَةُ الغَضَبِ فِي شِعْرِ مُحَمَّدٍ مَهْدِي الجَوَاهِرِي دِرَاسَةٌ مَوْضُوعِيَّة

MUHAMMED MEHDI EL-CEVAHIRI'NİN ŐIİRİNDE ÖFKE OLGUSU

ANGER CASE IN POEM OF MUHAMMAD MAHDI AL-CEVAHIRI

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
30.11.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
28.03.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.03.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Öğr. Üyesi Serkut Mustafa
DABBAGH

Karamanoğlu Mehmetbey
Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi
Mütercim Tercümanlık Bölümü

smustafa@kmu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-8389-9749>

Dr. Öğr. Üyesi Orhan Oğuz

Karamanoğlu Mehmetbey
Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi
Mütercim Tercümanlık Bölümü

orhanoguz@kmu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-5467-3671>

Öz

Muhammed Mehdi el-Cevahiri, eş-Şeyh Abhulhuseyn b. eş-Şeyh Muhammed Hasen'in oğludur. 1900 yılında dini ve edebi konularıyla bilinen bir aileden Necef'te dünyaya geldi. Babası el-Cevahiri ailesindedir ve Necef alimlerinden biridir. Annesi ise Kaşif el-Ėatta ailesine mensuptur. el-Cevahiri küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğrendi. Gençliğinden beri Arap edebiyatına özellikle de Őiire bir meyli vardı. el-Beyan ve't-Tebyin ve bir çok Arap Őiir divanlarından okumaya başladı. Arap Şiirlerinden birçoğunu ezberledi ve erken bir yaşta Őiir söylemeye başladı. O Irak Őiirinin öncüsü olmuştur. Araştırmacılar, onun Őiirleri ve Őiirdeki üslubu hakkında birçok araştırmalar yapmışlardır.

Muhammed Mehdi el-Cevahiri, siyasi, toplumsal ve edebi bir Őahsiyet olarak ön plana çıkmıştır. Şiiri, duygusal, kızgın, isyancı, tutucu, alaycı kelimelerle doludur. Araştırma giriş iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Şairin hayatı hakkında kısa bilgi verdik. Birinci bölümde el-Cevherinin Őairliđini ve Őiirdeki üslubunu işledik. Aynı zamanda en önemli görevlerini ve Őiirdeki en önemli hedeflerini zikrettik. İkinci bölümde gazap kavramını dil ve istilah olarak ele aldık. ve el-Cevheri'nin Şiirinde gazap konularını ele aldık. Onları iki kısma ayırdık. Birinci kısımda İngiliz işgalinin yol açtığı siyasi konuyla ilgili konuları, direniş olgusunu, toplumda hakim kadrolar ve siyasileri anlattık. İkinci kısımda ise toplumsal konular ve din adamlarına karşı gençlerin durumu ile söze başladık. Sonuç kısmında, bu araştırmada ulaştığımız en önemli neticeleri sunduk.

Anahtar Kelimeler: el-Cevahiri, Őiir, Gazap, Irak, Direniş, Siyasi

Abstract

Muhammed Mehdi al-Cevahiri is the son of al-Sheikh Abhulhuseyn b. Sheikh Muhammed Hasen. He was born in 1900 in Necef from a family who to be known with religion and literary position. His father is from family al-Cevahiri and he is one from scholars of Necef. His mother is from family Kaşif el-Ėatta. al-Cevahiri learned to read the Quran at an early age. Since his youth, he had a tendency to the Arabic literature especially to the poem. He began to read al-Beyan ve't-Tebyin and from Diwans of Arabic Poem. He memorized many Arabic Poems and he started to read the Poem at an early age. He was the pioneer for Arab Poem. The researchers have done much research on his poetry and style in poetry.

Muhammad Mehdi al-Cevahiri came to the fore as a political, social and literary personality. His poetry is full of emotional, angry, rebel, conservative, sarcastic words. The research consists of introduction, two chapters and results. The research is two sections and result. In the entrance section, we investigated the wrath concept as dictionary and concept. We gave brief information about poet's life. In the first part, we worked poetry of al-Cevahiri and his expressions in poem. At the same time, we say the most important tasks and the most targets in his poem. In the second part, we worked the wrath subjects in poem of al-Cevahiri. We divided them into two parts. In the first part, we told political issues that the British caused, resistance phenomenon, prevailing cadres in society and politicians. In the second part, we started to talk on social issues and condition of young people to clergy. At the conclusion, we offer most important results that we reached.

Key Words: el-Cevahiri, Poem, Wrath, Iraq, Boycott, Political, Social

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Dabbagh, S. M. ve Oğuz, O. (2019). ظَاهِرَةُ الغَضَبِ فِي شِعْرِ مُحَمَّدٍ مَهْدِي الجَوَاهِرِي دِرَاسَةٌ مَوْضُوعِيَّة. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:7, Spring, p. 15-28.

محمد مهدي الجواهري، هو ابن الشيخ عبد الحسين ابن الشيخ محمد حسن، ولد في النجف عام 1900، من أسرة عرفت بمكانتها الدينية والأدبية، وكان أبوه من عائلة آل الجواهري وهو من علماء النجف، والأم تنتسب إلى عائلة آل كاشف الغطاء وهي عائلة دينية مشهورة في النجف، وهو في السن المبكرة تعلم قراءة القرآن الكريم، ومنذ حداثة كان ميلاً إلى الأدب العربي وخاصة الشعر وقد بدأ يقرأ في كتاب البيان والتبيين وكثيراً من دواوين الشعر العربي، وحفظ كثيراً من أشعار العرب ونظم الشعر في سن مبكرة، وليس عمامة الشعر العراقي. وأصبح الجواهري يتمتع بمنزلة عالية في الشعر العراقي خاصة، والشعر العربي عامة، وفي عصرنا الحاضر اتخذ كثيراً من الدراسات الشعرية والنقدية حول قصائده وأسلوبه في الشعر. ولقب محمد مهدي الجواهري بألقاب عديدة من أشهرها "تابع الشعر العربي" و"شاعر العرب الأكبر" و"المتنبي العصر" و"أمير شعراء العرب".

إنّ الأوضاع السياسية والاجتماعية في العراق كان غير مستقرة طوال مسيرة حياة الشاعر، وقد عانى الشعب العراقي من هذه الأوضاع كثيراً وخاصة عند الاحتلال البريطاني، وقد زادت الظروف قسوة، والتأخر والخراب والدمار. وبرز الشاعر كشخصية سياسية والاجتماعية والأدبية، وكان شعره مليئاً بالمشاعر والكلمات الغاضبة والمتمردة والمتعصبة والساخرة. وقد خاض الشاعر تجارب مرة في حياته، وعاش بمرارة الواقع العراقي، وقد أثر هذا على نفسيته وعلى شعره خاصة، لذا نرى أن شعره وكثيراً من قصائده مفعمة بمعاني الحزن والأسى، ومن هذا المنطلق قمنا بالدراسة والبحث عن ظاهرة الغضب في شعره،

وقد جاء البحث في مدخل ومبثتين وخاتمة، تناولنا في المدخل: عن نبذة مختارة من مسيرة حياته. أما المبحث الأول: فقد درسنا شاعرية الجواهري وأسلوبه في الشعر وكذلك ذكرنا أهم أعماله وأهم أغراض شعره. وفي المبحث الثاني فقد تناولنا عن مفهوم الغضب لغة واصطلاحاً وموضوعات الغضب في شعر الجواهري وقسمنا إلى فرعين، ففي الفرع الأول تحدثنا عن موضوعات عن الواقع السياسي من الاحتلال البريطاني وقضية الثورة والحكام والساسة، أما في الفرع الثاني فقد بدأنا بحديث عن الموضوعات الاجتماعية وسمات الشباب وضد رجال الدين.

الكلمات الرئيسية: الجواهري، الشعر، الغضب، العراق، المقاومة، السياسية، الاجتماعية

مدخل:

نشأته ومسيرة حياته

"هو محمد مهدي بن الشيخ عبد الحسين بن الشيخ عبد علي ابن الشيخ محمد حسن، ولد الشاعر في النجف الاشراف عام 1900م أو عام 1903م، من أسرة عُرفت بمكانتها الدينية والأدبية، وكان أبوه (عبد الحسين) من عائلة آل الجواهري وهو من علماء النجف، والأم ينتسب إلى عائلة آل كاشف الغطاء وهي عائلة دينية مشهورة في النجف الاشراف، (الظاهر 1973، 23).

وهو في السن المبكرة تعلم قراءة القرآن الكريم، ثم أرسله والده إلى شيوخ كبار ليعلموه الكتابة والقراءة، فأخذ عن شيوخه كما كان سائداً في منهج الدراسة آنذاك مثل: النحو والصرف والبلاغة والفقه. وخطط له والده أن يحفظ في كل يوم خطبة من نهج البلاغة وأيضاً أن يحفظ من قصيدة من ديوان المتنبي، وبدأ الفتى بالحفظ طول نهاره منتظراً وقت الامتحان بفرار الصبر. يقول الجواهري: "كان أبي يمارس عليّ ضغطاً لحفظ علوم الدين، وأتظاهر مؤمناً بتنفيذ الأمر، وما إن يخرج هو وأخي الأكبر حتى أهروا إلى دواوين الشعراء" (الغبان 2006، 19).

والشاعر منذ حداثة كان ميلاً إلى الأدب العربي، وبدأ يقرأ في كتاب البيان والتبيين ومقدمة ابن خلدون وكثيراً من دواوين الشعر وحفظ كثيراً من أشعار العرب ونظم الشعر في سن مبكرة، وليس عمامة الشعر العراقي. وقد اجتاز الشاعر عدة مراحل دراسية في معاهد النجف الدينية إضافة إلى مشاركته النشطة في محافل المدينة الأدبية التي تطورت قابلياته الشعرية وثقافته العامة، حيث بدأت قابليته الشعرية بالتفتح منذ عام 1916م (الجوري 1978، 37).

وفي عام 1917م توفي والده، ومّرت أيام الحزن فعاد الشاعر إلى دروسه، فزاد في طموحاته والجرأة عن نفسها أكثر، وأخذ يحس بحريته وتعرب من كل قيود. (فزاد الشاب من قراءة الجديد من شعر وغير شعر مما هو للعرب أو مترجم عن الغرب، وزاد من إعلان إعجاب به والنقاش مع الآخرين من أجله، دون أن يترك النظم لحظة) (م. الجواهري، الديوان 1982، 43-44).

ومنذ عام 1924م عمل الجواهري في التدريس، وترك محافظة النجف عام 1927م ليعين مدرساً في الثانوية، ولكنه فوجئ بتعيينه معلماً على ملاك الابتدائية في الكاظمية. وفي نفس العام ((أصدر ساطع الحصري مدير المعارف آنذاك أمراً بإنهاء خدمته بسبب نشره قصيدة بعنوان (بريد الغربية) التي استوحاها من طبيعة إيران في أثناء سفرته الثانية لها، وقد اتخذ بيتاً ورد فيها ذريعة للإيقاع به)) (م. الجواهري، الديوان 1982، 5/3)، وبعدها انتقل إلى وظيفة أمين في التشريلات الملكية ثم أبعده عن هذا المنصب فيما بعد ليزاول التدريس مرة أخرى في أواخر سنة 1931م في مدرسة المأمونية، ثم نقل إلى ديوان وزارة المعارف رئيساً لديوان التحرير (شعبان 1997، 28-29).

ومرة أخرى أصبح مدرساً في مدارس الثانوية بالبصرة والحلة والنجف ودار المعلمين الريفية، حتى اعتزل التدريس في تموز عام 1936. وقد اتهم بنشر قصيدة سياسية في جريدة ((الإصلاح)) البغدادية، وأحيل على القضاء فبرأت محكمة عنه. وقد أصدر الجواهري عديداً من الجرائد منها جريدة "الانقلاب" في 15 تشرين الثاني عام 1936م في بغداد، وجريدة "الرأي العام" في عام 1937م، وفي نفس عام أصدر جريدة "المعرض" (بصري 1994، 181).

الجواهري كان رجلاً مناضلاً من أجل وطنيه فقد أيد حركة ايار 1941، وعندما انتهت بالأخفاق سافر الى إيران، ثم عاد في نفس العام، واستمر في اصدار جريدته الرأي العام. وفي سنة 1946 أصدر جريدة "صدى الدستور".

وفي العهد الملكي انتخب نائباً في مجلس النواب. وغادر العراق في زمن الحكم الملكي منتقلاً بين الدول العربية من سوريا ولبنان والأردن تخلصاً من ملاحقة السلطات الحاكمة آنذاك، وفي تلك الفترة كتب الجواهري قصائد عن موضوعات السياسية والوطنية.

وساهم الشاعر في كثير من الانتفاضات مع شعب العراقي ضد العهد الملكي وكان قصائده آنذاك شعارات يرددتها المتظاهرون وخاصة خلال انتفاضة الشعب العراقي في عام 1948م ضد معاهدة ((بورتسموث (Portsmouth)) التي حاولت أن تربط العراق بعجلة الإنكليزيين. ثم عاد محمد مهدي الجواهري إلى العراق إثر ثورة 14 من تموز في عام 1958 م، ولكنه غادر العراق مرة ثانية إثر انحراف الثورة واستقر في (تشيكوسلوفاكيا) حيث نظم كثيراً من قصائده هناك، وهي قصائد طغت عليها روح الغضب والغربة والحنين والاشتياق إلى الوطن، ثم عاد إلى العراق إثر ثورة 17 تموز 1968م بدعوة من حكومة الثورة. وقد استقبل استقبالاً حافلاً، وأقامت له وزارة الإعلام حفلاً لتكريمه (الجبوري 1978، 38).

توفي الجواهري في السابع والعشرين من تموز 1997، ودفن في دمشق بسوريا التي قضى بها آخر أيام حياته ورحل بعد أن تمرد وتحدى ودخل معارك كبرى وخاض غمرتها واكتوى بنيرانها فكان بحق شاهد العصر الذي لم يجامل ولم يحاب أحداً، رحل الشاعر الكبير وهو حزين مثل حزن العراق. ويصف حاله في أبيات قيمة من المعنى...

ولا تعجبوا أن القوافي حزينة
وما الشعر إلا صفحة من حياتها
فكل بلادي في ثياب حداد
وما أنا إلا صورة لبلادي

وكان خبر وفاته كبيراً خصوصاً على العراقيين والمثقفين والأدباء من العرب، كيف لا، وقد لقبه النقاد بشاعر العرب الأكبر ومنتني العصر وصناعة العرب في القرن العشرين.
ومن العجبي أن الجواهري ولد وتوفي في نفس الشهر، وكان الفارق يوماً واحداً ما بين عيد ميلاده ووفاته. فقد ولد في السادس والعشرين من تموز عام 1899 وتوفي في السابع والعشرين من تموز 1997.

المبحث الاولي / شاعرية الجواهري وأسلوبه في الشعر
الجواهري بدأ ممارسة الكتابة الشعر واطلع على دواوين الشعراء العرب في مراحل مبكرة جداً من حياته، يقول الجواهري "بدأت محاولاتي لكتابة الشعر، وأنا في الرابعة عشرة، لكنني لم أستطع أن أبوح بشعري. لأنني كنت غير متأكد منه. ففي النجف يتمتع الشعر بحب أبناء المدينة وكلهم يعرفون جيده من رديئة" (م. الجواهري، ذكرياتي 1988، 68). واستمر الشاعر بكتابة الشعر، لكن لم يكشف عنها حتى تجاوزت السادسة عشر من عمره. فبدأ يقرأ شعره في أواسط محافظة النجف، والقصائد الذي نظمها في بدايات حياته الشعرية قد ضاعت ولم يحتفظ به أحد، ويكمن السبب أن شعره كان اعتيادياً أو ضعيفاً، أو لم تكن عليه من معاني ودلائل الإبداع الفني الأدبي مما يفرض به على القارئ أو على الحافظين. وأهم من ذلك بأنه لم يستطيع أن ينشر قصائده في جريدة أو مجلة، والسبب يعود بأن في ذلك الوقت لم تكن وسائل النشر سهلة في العراق. وبعد وفاة والده مرت أيام الحزن فعاد الجواهري إلى الدراسة، وبدأ الشاعر حياته الجديدة. وبقي الشعر هاجسه الأول الذي لا يستطيع تفويت أي فرصة ليظفر به ولتكن بعد ذلك كل تحصيلاته الدراسية سواء كان علمية أو أدبية أو دينية رافداً لقصائده.

وبدأ مسيرة حياته الشعرية في بدايات القرن العشرين. وبدأ ينشر أشعاره في الجرائد، وقد نشرت أول قصيدة له في جريدة العراق، لكن من عادة الجواهري أنه لم يلجأ إلى نظم القصيدة كاملة كما يفعل سائر الشعراء بل إنه قد اكتفى في نظم قصائده على بعض أبيات القصيدة أو قوافيها أو بعض الحروف والرموز (سهاد جادري 2012، 6).

أما من ناحية أسلوبه في الشعر، إذا نظرنا إلى قصائده نجد بأن نظام الشعر الذي اتبعه من خلال المضمون والشكل ذات طابع الكلاسيك القديم المتمثل بمفهوم القديم "عمود الشعر" وأيضاً نجده يسلك طابع المحدثين في قصائده ذات طابع الحدائث. إنَّ محمد مهدي الجواهري لم يأت بأسلوب جديد ولم يجد طرقاً حديثة في نظم الشعر تُحذى به، فهو مستقل يمثل نفسه ولا ينضوي تحت مدرسة معينة، ولم يؤسس مدرسة لها أتباعها، فهو لم يُلحَّ كالرصافي الدعوة إلى الإصلاح الاجتماعي، لأن كثيراً من المشكلات الاجتماعية والسياسية بدأت تنحسر عن عقول الشعراء بعد الحرب العالمية الثانية كالقضية المرأة وحرية الفكر وغير ذلك، والجواهري لم يدع الفلسفة ولم يذكر أنه مجدد، ولم يهاجم القديم بل نظم القصيدة تلو الأخرى دون أن يعقد حولها المناقشات كما فعل الزهاوي من قبل (الخياط 1987، 97-98). وبالرغم من أن الجواهري التزم بعمود الشعر وبأساليبه القديمة والمتعارفة عليها إلا أنه استخدم عدة أساليب، بحسب الموضوعات والغايات الداعية، ولذلك نجده تارةً يغضب ويعنف، وتارةً أخرى يرق

ويعذب، ثم يتوسط بين الغضب والعذوبة، ونرى أيضا يسخر ويتهكم (خ. الجواهري 2004، 41). ويصف لنا منير بصري في كتابه "أعلام الأدب في العراق الحديث" عن لغة الجواهري وفصاحته حيث يقول "الجواهري عملاق الشعر العربي، عباسي الديباجة، طويل النفس، يصرن كلماته وأسطره رصنا فتجيب قصاده كالصرح الممرّد أو الطود الشامخ، ويكسو معانيه أثوابا مؤنقة من جزل الألفاظ" وأما من ناحية تَفَنُّه في موضوعات الشعرية، فنلاحظ بأنه رسم معاني أشعارها من خلال صور لمعيشته أو صورة لزمانه بين الغضب والتمرد وبين الهجاء والثناء وقد بيّن أيضا في أغراضه الشعرية الغزل والوصف مع إرتباطه بحياة السياسية والاجتماعية والوطنية، وكان الجواهري في حياته الشخصية منقلب الأهواء، كثير النزوات شأن العباقرة النابغين، لقد كان شعره دائما إنسانيّ النزعة، فوّار العاصفة، تقدّم الأعراس (بصري 1994، 182). ونجد الجواهري منذ مسيرة حياته الأدبية يهجن في موضوعات الموت والحياة ومصير الإنسان ويكثر في رثاء بنفسه في أبيات كثيرة.

أعماله الأدبية

- الجواهري صاحب كثير من أعمال الشعرية وقد بدأ بنشر قصائده في بغداد منذ عام 1920 ومن أهم آثاره:
1. في سنة 1923 نشر كتابا بعنوان "حلية الأدب" ويتضمن الكتاب مجموعة من معارضاته لقصائد الشعرية لشعراء عصره.
 2. في عام 1924 أعد للنشر مجموعة من شعره "خواطر الشعر في الحب والوطن والربيع" ثم أضاف إليها ما استجد له من شعر، وقد طبع في سنة 1927 تحت عنوان "ديوان محمد مهدي الجواهري" وعندما تم الطبع في سنة 1928م صدر بغلاف جديد تحت اسم "ديوان الشعور والعاطفة" (حسن 2004، 56).
 3. في سنة 1935 طبع الجزء الأول من ديوانه "ديوان الجواهري"، أما الجزء الثاني فقد طبع في عام 1945م،
 4. وفي عامي 1949 و1950 أصدر الجزء الأول والثاني من ديوانه في طبعة جديدة ضم فيها قصائده التي نظمها في الأربعينيات والتي برز فيها شاعرا كبيرا، وطبع الجزء الثالث في عام 1953م.
 5. وفي عام 1965م عندما كان يقيم في مدينة براغ، أصدر فيها ديوانه الجديد وسماه "بريد الغربية".
 6. وديوان "بريد العودة" صدر له عندما عاد إلى بغداد في عام 1969م.
 7. في عام 1971م أصدرت له وزارة الإعلام العراقية ديوان "أيها الأرق" وفي نفس العام أصدرت له وزارة الإعلام العراقية ديوان "خلجات"
 8. وديوان "ذكرياتي" صدر في عام 1988م في مجلدين. (سهاد جادري 2012، 7).

أهم أغراض الشعرية عند الجواهري

من خلال دراستنا لديوان الشاعر وجدنا بان ديوانه حافل بموضوعات الشعرية التقليدية والحديث، وإن كثيرا من موضوعات شعره يعبر عن مسيرة حياته معبرة عن حياته الاجتماعية تارة، وعن الحياة السياسية تارة أخرى التي كان سائدة في بلاده. ونستطيع أن نقول بأن شعره قد واكب بروح عصره من موضوعات والتعبير المناسبة وبينم عن الشعور بذاته. وتطرق شاعرنا في قصائده إلى أغراض الشعرية المختلفة منها "المدح، الهجاء، الوصف، الرثاء، الشعر السياسي، الغزل، الغربية والحنين، والحكمة". ففي غرض المدح، نجد أن الشاعر قد مدح الكثيرين، لكن لم يكن بدافع المادية أو طلبا للمكان الاجتماعي، بل كان يخرج إلى آفاق خارج الممدوح، أو يقصد إفادة الممدوح وتحذيره أو توجيهه بالوجه الذي يريده (مطوري 2016، 161). وأما الهجاء فقد عبر فيه عن آرائه السياسية والاجتماعية، فقد تميّز في غرض الهجاء "أنه استطاع تحويل الخاص منه إلى العام، بمعنى أنه لم يقيد هجاء بالقيّد الشخصي أو المرحلي أو الظرفي" (البصيصي، هجائيات الجواهري 2011، 20). وقد تميزت هجائه بهجاء الغضب، وساق الهجاء للتعبير عما أهمه وهو في مواقف معقدة، فانتشر في شعره، وهو يبتعد عن طبيعة الهجاء الميالة للبداءة والسباب. الجواهري كبقية شعراء العرب كان بارعا في وصف ورسم الأشياء، وهو وصاف حاذق، ورسام بارع، ويُعدُّ من شعراء العراقيين البارزين في وصف الطبيعة، وقد وصف لنا بأسلوبه البارع الدجلة والفرات، ورسم النخيل والأشجار والجبال، وتفنن في رصد كل ما يوحى بذلك. أما في غرض الرثاء فكما نعرف فإن الرثاء "من فنون الشعر التي أجاد فيها الشعراء وهو فن يكثر فيه الحزن والبكاء واللوعة والتفجع" (القيرواني 1972، 22). والجواهري أجاد فيه في هذا الغرض الشعري القديم الموروث من الأدب الجاهلي لحد يومنا هذا، وأكثر رثائه كان ذا طابع تمردية سياسي تهكمي أو انتقادي، وعندما نتصفح في أوراق ديوانه نجد بأن أكثر الأغراض كان ذات طابع الشعر السياسي وهذا يعود إلى الأحداث التي ترتبط بمسيرة حياته.

اما غرض الغزل عند الجواهري كان ذات غزل المكشوف، وقد كان يكمن وراءه هذا الغايات والدوافع السياسية، وقد عبّر فيها عن حياته السياسية من حوله. وكثرة السفر في حياة الشاعر وعيش في كثير من الدول قد اطعمته مرارة البعد والحنين إلى الوطن والأهل، لهذا قد شمل غرض الغربة والحنين حظه في قصائده التي كتب وهو كان بعيداً عن الوطن والديار والطبيعة. والحكمة غرض من أغراض الشعر التي نجدتها بين أشعاره وقصائده، وكان الحكمة مستوحاة من تجاربه الشخصية وطبيعة الحياة ومشكلاتها في الواقع، إذا ليس بين حكمه ما يشير إلى أن الجواهري أخذ بمذهب الزهد (الخالدي 2009، 174/8). إن الجواهري من خلال تجاربه الشخصية مع الزمن وما عاناه من اضطرابات السياسية في العراق قد أثر على ظهيرة ملامحها على أشعاره وقصائده بصورة واضحة. وعندما قمنا بدراسة عن حياة الشاعر وعن أشعاره وجدنا ظاهرة الغضب والتمرد قد غطيا على كثير من قصائده وفي أبياته الشعرية وفي مختلف موضوعات. وفيما يأتي نقوم بشرح تفصيلي عن ظاهرة الغضب في شعر الجواهري من خلال شرح وتحليل لأبياته.

المبحث الثاني/

مفهوم الغضب:

قبل بدأ بشرح تفاصيل غرض الغضب العتاب في شعر الجواهري سنحاول أن نلقي الضوء على تعريف معنى كلمة الغضب من خلال لغة و اصطلاحاً:

لغة:

العَضْبُ: بِاللَّحْرِ، ضِدُّ الرِّضَا. وَالْعَضْبَةُ: الصَّخْرَةُ الصَّلْبَةُ، قَالُوا: وَمِنْهُ اشْتَقَّ الْعَضْبُ؛ لِأَنَّهُ اشْتَدَّ السُّخْطُ. يُقَالُ: "عَضِبَ يَعْضُبُ عَضْبًا، وَهُوَ غَضِبَانٌ وَعَضُوبٌ": (فارس 1979، 428)، (الزبيدي 1414هـ، 485)، و (منظور 1414هـ، 648). إن الألفاظ المترادفة للفظه غضب: "حرد، وتلظى، واغتاظ، وترغم، واستشاط، وتضرم، وحقق، وأسف، ونقم، وسخط، ووجد، وأحفظ، وأضمر" (الرماني 1987، 77).

اصطلاحاً:

العَضْبُ: هو ثوران دم القلب لقصد الانتقام: (الزبيدي 1414هـ، 485)، و (الأصفهاني 2009، 75). وقال الجرجاني: "العَضْبُ: تغير يحصل عند غليان دم القلب، ليحصل عنه التشفي للصدر" (الجرجاني 1983، 209)، وقيل: "هو غليان دم القلب، طلباً لدفع المؤذي عند خشية وقوعه، أو طلباً للانتقام ممن حصل له منه الأذى بعد وقوعه" (الحنيلي 2001، 396/1). العَضْبُ: هو ثوران دم القلب لقصد الانتقام: (الزبيدي 1414هـ، 483/3)، و (الأصفهاني 2009، 75). وقيل: هو غليان دم القلب، طلباً لدفع المؤذي عند خشية وقوعه، أو طلباً للانتقام ممن حصل له منه الأذى بعد وقوعه.

موضوعات الغضب في شعره

ما قدمنا سالفاً من شرح مبسط للموضوعات التي تتطرق إليه الشاعر الجواهري في قصائده وخرجت تلك الموضوعات ذات المعاني والدلالات المعبرة عن حياته اليومية وما واجهته من اضطرابات السياسية والحكومية آنذاك. والجواهري يمتاز ببراء لغوي من البلاغة والفصاحة، وله قدر على تراكيب الألفاظ، وأن يختار اللغة ما يرى أنها أبعث على إثارة المشاعر انفعالية في نفس السامع والقارئ. واللغة عند الجواهري؛ تقوم على إشكالية لمكونات النص الشعري وتعاليقه المتجددة، وهناك مراحل في طريقة البناء وأسلوبه الفكرية تعتمد على المنطق الروحي والعقلي وما يتضمنها من حس الاجتماعي والسياسي والفني (مطوري 2016، 162). ومن خلالها تظهر لنا الصورة المنبعثة من داخل الشاعر صورة واقعية وليست خيالية بل تعكس معاناة الشاعر وانفجار بركان الغضب والتمرد منه. ونحن بصدد تلك المعاناة التي عاش شاعرنا، وكيف تردد تلك القصائد بصوت عالي بالتمرد والغضب والسخر، ونجدها بين اشئآت أبياته التي أظهر فيها عن شجاعة من خلال الدفاع عن وطنه ضد احتلال الإنجليزي. وبدأ الجواهري يقاوم من وقف ضد الحرية والتعليم والتعبير عن رأي الحرية. وعندما تصفحنا بين أوراق دواوينه الشعرية وجدنا أبيات قد أظهر فيها عن غضبه وتمرده وحزنه مما عال عليه وطنه ومجتمعه. وفيما يلي صورة لتلك المعاني.

الفرع الاول /الواقع السياسي الاحتلال البريطاني

لقد عانى العراق فترة حكم البريطاني عقبه احتلال الإنجليزي في 30 تشرين الأول 1918م (طغوش 2015، 6)، وعاصر الجواهري الاحتلال البريطاني وأحس بما يعاني الشعب العراقي من هذه الاحتلال البشع. فقد وقف بجانب شعبه ودافع عنه، في هذه الظروف ازدادت المظالم السياسية والاجتماعية، والتأخر والخراب والدمار. وبرز الجواهري كشخصية سياسية وأدبية، وكان أهم سلاحه ضد استعمار البريطاني الشعر الهادر الغاضب المتمرد والكلمات المتفجرة والمتعصبة. وقد خاض الشاعر تجربة مرة في حياته، وعاش بمرارة الواقع العراقي المتردي، وقد أثر هذا على نفسيته وعلى شعره خاصة، لذا نرى أن شعره وكثيرا من قصائده مفعمة بمعاني الحزن والأسى. وكان الجواهري قد نظم أول قصيدته ضد الاحتلال الإنجليزي في عام 1920 بعنوان "ثورة العشرين" التي شكّلت لديه أول بذرات الرفض للاحتلال البريطاني. وقد اهتم الشاعر في هذه القصيدة بتفاصيل الثورة العشرين وعن ثوارها الأبرار، وقد توضح من خلالها خطة السياسي الثوري الغاضب الراض لكل أشكال القمع والظلم، واضعا نصب عينه حقيقة راسخة وهي أنّ النضال في تلك المرحلة العنصرية له طرفان: الشعب العراقي بجميع طبقاته في مقابل الاستعمار الانجليزي والحكومة والمستغلين (الشلي 2010، 106/10). في قصيدة (النقمة) نظمت في عام 1922 يذكر فيه عن غضبه عن الوضع القائم في العراق آنذاك، يقول فيها:

كلُّ البلاد إلى صعوبٍ والعراقُ إلى هبوطٍ
وطن أقامت ركنه شبابنا بدمٍ عيبٍ
يا نائما ما نبهتُ الحادثُ من الغطيط
أما أنا فكما ترى بين وغدٍ أو لقيطٍ
يا شعرُ تُر إن الشعور مهذدٌ، يا نفس شيطي (م. الجواهري، الديوان 1982، 189).

هنا يتحدث الشاعر عن حالة الشعب العراقي بعد الاحتلال وكيف قدّم العراقيون الشهداء من أبنائهم طالبا بالاستقلال والحرية، لكن بعد عام من الاحتلال تملكتهم الحسرة ودبّ الغين في نفوس الشعب المظلوم، وكيف حزن لأن تضحياتهم ذهب سدى، ويصف غضبه عن هذه الحالة البشعة التي يمر بها شعبه ويصف حاله وهو يختلف عن حال شعبه فيقول إن كنت وطني بين الأجانب فأنا هذا حالي لا يطيق أن يعيش بين الأوغاد.

قضية الثورة

إن من أهم القضايا في العراق هي قضية ثورة العشرين وتعد من أكبر القضايا في العراق، وقد بدأت الثورة ضد الاحتلال البريطاني في صيف عام 1920م، وإن ثورة 1920 تعد من أكبر الثورات في تاريخ العراق الحديث، فقد تميزت هذه الثورة بمشاركة الشعب من مختلف مناطق العراق، وضمت مختلف قطاعات الشعب من المدن والأرياف، وقد شارك في تلك الثورة رجال الدين وأهل المدن والعشائر العراقية في الريف، وأيضا شاركت المرأة في الثورة (العبودي 2003، 96). وقد شارك الجواهري في هذه الثورة أيضا، وبعد مرور سنة على ثورة العشرين كتب قصيدة تحت عنوان "الثورة العراق" في عام 1921م. وفي هذه القصيدة تشير إلى غضب الجماهير الذي اجتاحت مناطق عديدة من العراق ضد الاحتلال الإنجليزي وفي مطلع القصيدة يقول:

لعلّ الذي ولى من الدهر راجعٌ
غرورٌ يمنيّنا الحياة: وصفوها
نسر بزهو من حياة كذوية
كما أفتّر عن ثغر المحب مخادع
الشاعر يرسم مقاومة الشعب العراقي الغاضب ضد الحكم ويقول:

هو الدهر قارعه يصاحبك صفوه
فما صاحب الأيام إلا المقارغ
ألم تر أنّ الدهر صنغان أهله
أخو بُطنة مما يعد وجائع
وصرخة أغيار لإنهاض شعبهم
وإنعاشه تستك منها المسامع

هنا يدعو الشاعر للخوض في معركة ضد الظلم والاحتلال، وعدم استسلام للخوف والاقدار، فمن خاف أن يقف ضد الاستعمار فإنه لا يعيش ولا حياة لمثل هؤلاء الناس. ويقول: إن الزمن مبنى على الحروب وخصومات بين جميع أفراد المجتمع وبين الدول الأخرى، ويحث الشعب على صراع من أجل الاستقلال والتطور، وليصرخ الدهر والزمن من أجل ما عانى الشعب العراقي من ظلم والكساد.

إنَّ أهمَّ عواملِ الوعيِّ بالأزمةِ السياسيةِ استعدادَ الشاعرِ الداخليِّ للتجاوزِ، فهو يظهر في غضبه وتمرده دائماً، ونزوعه إلى التجديد، ورفضه للبقاء على حالة السبات التي تعيشها الشعوب، فنظرته إلى الواقع والحقيقة المنظورة وهو تنحو منحى علمياً يربط الظواهر بأسبابها الموضوعية (الشبلي 2010، 159). ونلاحظ في الأبيات الآتية بأنه تمرد من فلسفة الحكم وسياسة الحكم، وكيف كان عاقبة معاملتهم السياسية مع المواطنين وأدى ذلك إلى الفقر والتشرد والظلم واهانة كرامة الإنسان وأخذ أهم ما لديهم وهو "الحرية". حيث يقول:

ويا من تبناه "التمرد" يافعاً
تغنَّ بـ "تموز" فتموز مارداً
تنصب "عملاقاً" عليه مخالفاً
(م. الجواهري، الديوان 1982، 1056/7)

ومن تمرده السياسي أيضاً نجده في قصيدة "سبيل الجماهير" حيث يظهر فيها عن غضبه وتمرده إلى الثورة المنظمة، ويقول:

لو أن مقاليد الجماهير في يدي
لو الأمر في كفي لجهرت قوة
لو الأمر في كفي لأعلنت ثورة
على كل رجعي بألفي مناهض
(م. الجواهري، الديوان 1982، 239/2)

وفي أواخر عام 1927م كتب قصيدة بعنوان "ثورة الوجدان" بعد دخوله للقصر يصف ما عان الشعب من الثورة يقول:

خَلَّ الخُوَانِ وإن راقبت مطاعمه
وانظر إلى الكوخ قد بيعت دعائمه
صرف الدراهم باعوا واشتروا وطني
وطغمة من دُعاة السوء ساقطة
(م. الجواهري، الديوان 1982، 136-237)

وفي قصيدة "الأدب الصارخ" التي كتبها عام 1929، يذكر الشاعر في هذه القصيدة بأن هناك ظروفاً قد حبست لسانه وأن الغضب الداخلي في نفسه قد كتم على نفسه ويحاول الخروج من أجزائه هذا، ويقول:

وما أختارُ ناحية لأنني
وماء القلب إذ حبست لساني
جراح لم تفيض، فملئن قبحاً
رأيتُ معاشر الشعراء قبلي
وقد أغرقت في الأحزان حتى
(م. الجواهري، الديوان 1982، 243/1-244)

الحكام والساسة

إنَّ قلب الشاعر يلين بالغضب والسخرية إلى الحكام والساسة ورجال الدين، وعدم رضاه عن الحكام والسياسيين والأوضاع الإجتماعية والسياسية في العراق المعاصر، والغضب الناتج عن غليان الداخلي، وبعارض الجواهري في قصيدته "لعبة التجارب" السياسة والرجال السياسيين ويشيد إلى أن الحكم كأن لعبة بيدهم ويقول:

هو الحكم إن حقت لعبة لأعب
فتجربة للحكم خلق موظف
إن بلاداً بالتجارب هدمت
وأعجب منه أن يمئي رجالها
يُسمون ترقيعاته بالتجارب
وتجربة للشعب تخريج نائب
وضيع أهلها لإحدى العجائب
نفوسهم خيراً بعقبى المصائب

وأيضاً يشير الشاعر إلى أن مهما دعا الشعراء والكتاب إلى اصلاح حال في العراق من يد الحكام لولا ما اصلاح ساسة السياسيين أنفسهم فلا يبقى لدينا غير انتظار العواقب.

لتصلح حالاً أو مقالة كاتب
فليس لنا غير انتظار العواقب
ومن عادة الكتاب خلق المتاعب

من الظلم أن تأتي قصيدة شاعر
فما دام حكم للتجارب راهن
ولكن دأب الشعاعين تحرش

كأن لم يكن من تم عتب لعاتب
أطلت على محورة في الزرائب

ويقول أيضاً:
وكمت به الأفواه عن كشف سوءة
وأوجع ما يُسمى الغيور مفاصر

وفي قصيدة "أمانة الله" ينتقد سياسية البريطانيين ومن كان معهم من خونة العملاء التي انقلبت إلى سباع الهمج الرعاع وأحكمت قبضتها على السلطة لتدمر شعبها ويكون عبداً للاستعمار الذين جاء ليفسدوا الملك، ويحاولون أن يفسدوا طباع المواطنين والحكم عليهم بكافة الوسائل، ويقول:

تخذتم شعراً دزعاً مناعاً
وثورتكم بها ناساً وداعاً
وديع تخذمهم همج الرعاع
وأغروهم فأنقلبت سباعاً
فساد الملك أفسدت الطباعاً

أ إن خلقت لحي ملبت نفاقاً
رفعتكم راية سوداء منها
عفت مدنية لدمار شعب
هم نفخوا التمرد في خراف
ومن خط السياسة إن أردت

وبعد مرور عشر سنوات على الثورة نظم قصيدة بعنوان "الدم يتكلم بعد عشر" يهجو بأسلوب غاضب وقاس من السلطة الحاكمة في العراق، ويشير في هذه القصيدة إلى النتائج التي آلت إليها هذه الثورة، وكانت مخيبة لآمال العراقيين، ومن خلالها أصبح بعض من الرجال في السلطة وساروا بالعراق باتجاه الأزمات والخراب، ودم الشهداء قد هدر وضاعت معانيها بسبب معاملة الحكم وأن الناس أصبحوا جياعاً، وهنا الشاعر يظهر من أحاسيسه الجياشة الغاضبة من معاملة الناس بهذا الشكل من قبل السلطة. ويقول:

قبل أن تبكي التبوع المضاع
همماً وأن تروحوا ضياعاً
حيث أهل البلاد تقضي جياعاً
عاكست رياح شيراعاً
وأرتنا الممات ساعاً فساعاً

سب من جر هذه الأوضاع
سب من شاء أن تموت وأمثالك
سب من شاء أن تعيش فلول
بعد عشر مشيت بطاء ثقلاً مثلاً
عرفتنا الآلام لونا فلونا

(م. الجواهري، الديوان، 1982، 146)

إن حياة الشاعر مليء بالعداوة والخصومات من قبل الحكام في كل فترة وخاصة مع السياسيين وبعض من الأدباء، ومن هذه العداوة إلى الشاعر كان من قبل أحد الأحزاب العراقية، فقد نشر في إحدى الصحف العراقية تعريضا لجواهري حول تداعيات استشهاد أخيه جعفر في وقت بدأ فيه بعض العملاء بسلب مكتسبات وثبة كانون بإعلان الأحكام العرفية في العراق وكان حجتهم حماية الجيوش العربية التي تقاوم في فلسطين في عام 1948م (م. الجواهري، نكرياتي، 1988، 305)، فرد الجواهري على هذا التعرض الكاذب والافتراء من قبل أحد الأحزاب، وقد رد عليهم بأسلوب ساخر وقال: "أجل استغلتم دم أخي فأصبحت وزيراً... ووجدت نائباً... واستغلته بطبيعة اشتراكي في الحكم لتسمية المعاملات الباطلة والشفاعة الشخصية" (م. الجواهري، نكرياتي، 1988، 306)، وهكذا نرى بأن الجواهري كان معرضاً دائماً إلى شم الاتهامات من قبل رجال السياسيين أو غير سياسيين، وهو صاحب الهم والكذب فقد أخيه جعفر عندما استشهد في الجسر في عام 1948 في وثبة كانون، والمتمرد على واقعه الخانع، من خلال هذه الاتهامات تحرك مشاعره وأثار فيه انفعالات نفسه وبدأ يهاجم خصومه و السلطة الحاكمة بأسلوب غاضب متمرد من حياة الصعب، ويشير أن الصبر له حدود وعندما ينتهي صبر الناس فويل من داس وخان الوطن وهذا ما يستشهد في قصيدة "غضبة" ويقول:

فصيرت أنت ودرغك الصبر
أن لو تشاء لرحح الأمر
لك عند غر نجومها وكر
نخب الفواد وخامل غمر

عرت الخطوب وكيف لاتعرو
وصيرت أنت وأنت ذو ثقة
ومضيت تلتهب السما صعداً
فتجاوزتك وراح نهبتها

وفي أبيات أخرى يغضب ويسخر من الشعب ومن الزعيم أيضا ويصف زعيم القوم مرة بالغراب وتارة أخرى بالحمار ويقول:

وَحَقَّرْتَهُمْ فَفُلُوهُمْ وَعَرُّ
 لَا أَمْرَ عِنْدَهُمْ فَهُمْ هَمَلٌ
 وَزَعِيمٌ قَوْمٌ كَالْعُرَابِ بِهِ
 يَغْتَرُّ فِيمَا لَا يُشْرَفُ بِهِ
 يَغْتَرُّ أَنْ أَلْقَوْا بِمَعْدَتِهِ
 بِأَدْيِ الْعَبَاءِ تَكَادُ تَقْرَأَهُ
 أَضْحَى وَزِيْرًا فَاغْتَدَى رَهْقًا
 (م. الجواهري، ذكرياتي، 1988، 305)

مِنْ ضِغْنَةٍ وَعِيُونُهُمْ خُزْرُ
 غُفْلٌ وَكُلُّ حَيَاتِهِمْ خَمْرُ
 صِغَرٌ وَفِي خُطْوَاتِهِ كِبَرُ
 جَهْلُ الْمُعَقَّلِ كَيْفَ يَغْتَرُّ
 عَفْنُ الطَّعَامِ فَرَاخٌ يَجْتَرُّ
 بِالظَّنِّ لَا خَبْرٌ وَلَا خَيْرُ
 مِثْلُ الْحَمَارِ يُوْؤِدُهُ الْوَزْرُ

وفي قصيدة "يوم الشهيد" نشرت في عام 1948، يهاجم فيها بشجاعة وصراحة السياسة القمعية التي تمارس فيه السلطة اتجاه الشعب، وقام السلطة بإعطاء امتيازات خاصة للجيش وأمن سري وشرطة لكي يمنعهم ويسكتهم عن الكلام، ويشبه العراق بسجن كبير حيث يقول:

يَوْمَ الشَّهِيدِ! بِكُلِّ جَارِحَةٍ مَشَى	دَاءٌ تَعَاوَرَهُ الزَّمَانُ عُقَامُ
وَأَعَضُّ قَوْمٌ بِالسُّكُوتِ، وَأَفْصَحَتْ	عَنْ غَيْرِ مَا عُرِفَتْ بِهِ أَقْوَامُ
فَالْوَعْيُ بَغْيٌ، وَالتَّحَرُّرُ سُبَّةٌ	وَالهَمْسُ جُرْمٌ، وَالكَلَامُ حَرَامُ
وَمُدَافِعٌ عَمَّا يَدِينُ مُخْرَبٌ	وَمَطَالِبٌ بِحَقْوَقِهِ هَدَامُ
وَهَوَتْ كِرَامَاتٌ تَوَلَّتْ أَمْرَهَا	خَطَطٌ، تَوَلَّى أَمْرَهَا إِحْكَامُ
فِكْرَامَةٌ يُهَزِّي بِهَا، وَكِرَامَةٌ	يُرْتِي لَهَا، وَكِرَامَةٌ تُسْتَامُ
وَمَعَاتِبٌ وَالسُّوْطُ يُلْهَبُ ظَهْرُهُ	وَمَعَذِبٌ بِجِرَاحِهِ وَيُطْلَمُ

(م. الجواهري، ذكرياتي، 1988)

وقد كتب شاعر في عام 1952 قصيدة متميزة ساخرا من السلطة وكان عنوانها "ما تشاؤون"، والسخرية عند الجواهري نوع من الغضب الشديد ضد الطبقة الحاكمة وفيها يقول:

وَمَا تَشَاوُونَ فَاصْنَعُوا
 فُرْصَةً أَنْ تُحْكَمُوا
 وَتَدَلُّوا عَلَى الرَّقَابِ
 قَدْ خُلِقْتُمْ لِتَحْصِدُوا
 لَكُمْ الرِّافِدَانُ وَالرَّابِ
 مَا تَشَاوُونَ فَاصْنَعُوا
 مَا السَّذِي يَسْتَطِيعُهُ
 فُرْصَةً لَا تُضَيِّعُ
 وَتَخُطُّوا وَتَرْفَعُوا
 وَتُعْطُوا وَتَمْنَعُوا
 وَعَبِيدًا لِتَرْزَعُوا
 ضِرْعٌ فَاصْزِرْعُوا
 الْجَمَاهِيرُ هُطَّعُ
 مُسْتَضَامُونَ جُوعٌ!

وقد كتب هذه القصيدة في أيام أحداث الانتفاضة تشرين الثاني في عام 1952 وبداية الانتفاضة كانت في الجامعات والمعاهد ثم تتطور إلى حركة شعبية غاضبة العارمة ضد السلطة الحاكمة في العراق، والجيش قاومت الانتفاضة، واعتقلت العديد من المواطنين ومن بينهم الجواهري وولده "فرات و فلاح"، من خلال مرارة ما عاناه شاعرنا أن يشهر الشاعر بشعره الساخر الغاضب بوجه الحاكمين ويقول ليفعلوا ما يشتهون لأن الحكم بأيديهم، لا معارضة فعالة يحسبون لها الحساب، ولا ضمير يهز مشاعر الحاكمين داعيا منهم أن يكونوا عادلين في حكمهم. (الكبيسي بلا تاريخ، 180).

الفرع الثاني/ الواقع الاجتماعي

الجواهري يحاول دائما في أشعاره أن يرسخ مبادئ المجتمع وقيمه، من خلال طبيعة الحياة من واقعها وتناقضاتها، ليقدم أفكار جديدة. وتصوير حياة المجتمع العراقي بروح مشتعلة وهاذف إلى إيقاظ الناس من نومهم وأن يجادلوا من أجل حريتهم ومبادئهم الوطنية، واستمد هذا الشعور الصادق من عمق انتمائهم وحبهم إلى الوطن والجماهير، وجسد قصائده بتعبيرات هائلة من المبادئ التي تخدم كافة المجتمع وقد صور ذلك في شعره بين طبقات المجتمع من الفقراء والأغنياء، والمتقف والفلاح، والرجل والنساء، ورسم صورة واضحة بين الذات والواقع وبين الشعب والسلطة. فاستطاع من خلال هذه النظرة أن ينجز مشروع الحرية من خلال تحرير الوطن ونهضته، واستطاع من خلال قضية التطور والتخلف طريقاً نحو تحقيق انتصارات للمجتمع.

وعندما نتصفح في أوراق ديوان الجواهري، نجد أن كثير من أشعار الشاعر تعكس النزاع الحاد بين ذاته المتمرد التي تحس بالضعف والإذلال من عدم استحصالها الاستحقاقات المناسبة لمكانته المرموقة وحذقه الفاخر وشدة ذكائه، وبين صبب جام غضبه على ذلك المجتمع الذي دخل في غيبوبة الصمت الطويل والرضوخ المؤلم (الشبلي 2010، 163)، من خلال هذه الرؤية، فإن الشاعر لا يستطيع أن يقطع صلته بالمجتمع ولا يستطيع أن يستمر مع المجتمع، فهو المتردد بين الاثنين. ويصف عن حال شعبه في قصيدة "يدي هذه رهن" التي نشرت في عام 1931 حيث يقول:

<p>لئن لم يحكِّم عقله الشعبُ يندم ولو حرّموا مسيِّي ولو حلّوا دمي عليه صروفُ الدهر من كل مجثم له نكبةٌ عظيمةٌ تهون بأعظم على غير هدي منهُم وتَفَهُم ولا الشعبُ بالشعبِ الرزين المعلم</p>	<p>يدي هذه رهنٌ بما يدعى فمي هتفتُ وما أنفك أهدتِ صارخاً ألا إن هذا الشعبُ شعبٌ تواتبت مقيمٌ على البُلوى لزاماً إذا انبرت مساكينُ أمثال المطايا تسخّرت فتلا الحكمُ بالحكم الصحيح المتّم (م. الجواهري، الديوان 1982، 79/2)</p>
--	---

التمرد الاجتماعي

من خلال قراءة حياة الشاعر يتضح لنا بأن الجواهري كان متمرداً رغم انتمائه إلى مجتمعه، فإنه كان دائماً يحاول أن يجتاز الأزمات كما يراه صالحاً، وكان أحياناً يخيبه الأمل بالفشل فيما كان يقدمه لمجتمعه، ومدحوش من الشعب لعدم الثور من ظلم السلطة، فيثور من المجتمع ويغضب من هذه الحالة فينقلب عليهم بأسلوب ساخر، كما نجد في قصيدة "أطبق دجى" كتب في بغداد عام 1941م وقصيدة عدد أبياتها ستة وخمسون بيتاً حيث يقول:

<p>أطبق دجى، أطبق صباب أطبق دخان من الضمير أطبق دمار على حُمارة أطبق جزاء على بُناة (م. الجواهري، الديوان 1982)</p>	<p>أطبق جهاماً يا سحاب مخرّفاً أطبق، عذاب دمارهم، أطبق ثباب فبورهم أطبق عقاب</p>
---	--

الجواهري يرسم اليأس من خمول الشعب، وقد استخدم في هذه قصيدة ألفاظاً قاسية للهجة من خلال دلالاتها عن غضبها العارم في نفس الشاعر.

وفي قصيدة "تنويم الجياح" أيضاً الشاعر يسخر بروح التهكم اللاذع من الشعب ويصورهم بأنهم شعب نائم ولا يعرف ما يحدث في أطرافها ويقول نامي يا شعب إلى يوم النشور ولا تستيقظ لحد ساعة القيامة: وقصيدة عدد أبياتها تسع وتسعون بيتاً، ويقول:

<p>نامي جياح الشعب نامي نامي فإن لم تشبعي</p>	<p>خرسنك آلهة الطعام من يقطعة فمن المنام</p>
---	--

ويقول أيضاً:

<p>نامي نصحي! نعم نؤم نامي على حمة القنا نامي إلى يوم النشور نامي على المستنقعات (م. الجواهري، الديوان 1982، 73/4)</p>	<p>المرء في الكرب الجسام نامي على حدّ الحسام ويوم يؤذن بالقيام تموج باللاج الطوامي</p>
--	--

ونظمت الجواهري في عام 1931 قصيدة كان عنوانها "المحرقة" وهي في خمسة وستون بيتاً، ويرسم ملامح غضبه من بعض الظواهر الاجتماعية التي انتشرت بين المجتمع العراقي مثل التكبر والتذلل، والطمع والاحتكار وغيرها من صفات غير لائق بشعب العراقي. وفي مطلع القصيدة يصف حاله ويقول:

أحاول خرقاً في الحياة فما أجرا
أسف أن أمضي ولم أبق لي ذكرا

ثم ينتقل من وصف حاله المنجرح والمتألم إلى عتابه من بعض الناس المتغير تصرفاتهم حيث يقول الشاعر:
وَعَاتَبْتُ سِرّاً مَنْ يَضِلُّ لِنَفْسِهِ
رَأَيْتُ مِنَ الْإِنْسَانِ يُطْغِيهِ عُجْبُهُ
إِذَا أُغْرِيتُ هَذَا بِأَكْلِ فَرِيصَةٍ
أَتَعْرِفُ كَمَ مِنْ أَصِيدٍ مُمْتَلِ قَهْرًا
وَمَنْ ضَلَّ الْجُمْهُورَ أَحْزَيْتَهُ جَهْرًا
مِنَ الْخِزْيِ مَا تَأْبَاهُ وَحَشِيئَةٌ تَضْرِي
فَهَذَا بَأْنَ يَلْهُو بِتَعْذِيبِهَا مُغْرَى
وَكَمْ حَزْرَةٌ تَشْكُو وَمَنْ حَوْلَهَا، الْفَقْرَا

ذممتُ مُقامي في العراقِ وَعَلْنِي
لَعَلِّي أَرَى شَيْبَرًا مِنَ الْعَدْرِ خَالِيًا
متى أعتزم مسراي أن أحمّد المسري
كفاني اضطهاداً أنني طالبٌ شَيْبَرًا
(م. الجواهري، الديوان 1982، 83/2)

كما رسم الجواهري موقفه الحادة والصارمة ضد السلطة في كثير من أبيات شعره، نجد يرسم لنا مواقف الشعب الغاضب الرافض للسلطة الحاكم في العراق والجواهري من خلال شخصيته الانفعالية و الهجومية ضد المنافيين وضد ما يفهمه بجناء والخونة ضد الشعب الفقير، وقد وصف لنا دكتور على غالب الشاعر الجواهري وقال: "إن الجواهري يمتلك طاقة انفعالية هائلة لا تستطيع أن تتحمل الضيم أو الحزن وإساءة تجرح كرامته وكرامة شعبه فينبري لذلك ويرد رداً عنيفاً لا يرحم خصمه ولذلك يعتمد الشاعر بنفسه اعتداداً عظيماً ويترجم ذلك الغضب والانفعال من خلال مد القول في القصيدة" (غالب 2009، 56). وهذا ما نجده في قصيدة "ضحايا الانتداب"، حيث يشهد الشاعر مشهد الضحايا الأبرياء من الشعب وكيف النعوش تسير وراء البعض وكيف يغلي دم الأخوين الشهديين وهو خاطبا السلطة وكذلك يصور لنا عنفوان الشعب الغاضب ويقول:

مشى نعش يجرُّ وراه نعشاً
وناحت خلفه أشباحُ حزن
دم الاخوين في الكفنين يغلي
دم الاخوين في الكفنين يغلي
سحابٌ مُقلع قَفَى سحابا
يُخْفِي نَطْفُهَا الْإِلْمَ اِكْتِنَابا
خطاب لو وَعَى قَوْمٌ خطابا

وفي الأبيات الآتية يصور لنا الجواهري عن حالة غضب وعنفوان الشعب ضد الحكام ويسبب بلهجة غاضبة مليئة بالغضب الجماهيري، ومتوعداً أيهم بعدم ترك أجواء الراحة لهم ويسبهم بما ظنهم بأن الظروف هادئة ويستمررون في ظلمهم هذا، وسوف يدركون إرادة الشعب الوفي القوي.

سَيَعْلَمُ مَنْ يَخَالُ الْجَوَّ صَفْوَاً
وَمَنْ ظَنَّ الْمَجَالِسَ عَامِرَاتٍ
وَيَعْرِفُ مَنْ أَرَادَ صَمِيمَ شَعْبِي
وَيُدْرِكُ أَيْنَ صَفْوَ الْمَاءِ عَنهُ
وَلَوْ عَرَفْتَ بِلَادِي مَا أَرَادَتْ
(م. الجواهري، الديوان 1982، 194/1)

سمات الشباب

في قصيدة "شباب ضائع" نشرت في عام 1937 وهي من أروع قصائد الشاعر، فيها أكثر من أربعين بيتاً، يصف فيها شباب العراق بضعفاء وغير قادرين على مواجهة مصائب الزمن، ويأسف لهذا الجيل، ففي حين كنا نتأمل فيه أن يكون جيلاً قوياً، نرى يمشي لمواجهة المصائب ضعيفاً. والجواهري يرسم لنا في قصيدة شباب ضائع عن أثر خمول الشباب وجهلهم، ويهجومهم بأسلوب هاجس حيث يقول:

دَخَرْتُ لِأَحْدَاثِ الزَّمَانِ يَرَاعَا
وَأَعَدَدْتُهُ لِلطَّارِئَاتِ دَخِيرَةً
أَهْبْتُ بِشَبَابِ الْعِرَاقِ وَإِنَّمَا
يَدِبُ إِلَى الْبَلْوَى هَزِيلًا كَأَنَّهُ
تَرَاهُ خَلِيَّ الْبَالِ أَنْ رَاحَ دَاهِنًا
وَلَيْسَ عَلَيْهِ مَا تَكَامَلُ زَيْهُ
يُجِيدُ نِضَالاً دُونَهَا وَقِرَاعَا
يُزِيحُ عَنِ الشَّرِّ الْكَمِينَ قِنَاعَا
أَرَدْتُ بِشَعْرِي أَنْ أَهْيَجَ سَبَاعَا
رَبِيبُ خُمُولِ نَشْأَةٍ وَرِضَاعَا
وَأَنْ قَدْ ذَكَا مِنْهُ الْأَرِيحُ فِضَاعَا
إِذَا عَرَى الْخَلْقُ الْكَثِيرُ وَجَاعَا
(م. الجواهري، الديوان 1982، 319/2)

وفي قصيدة أخرى يهجو بها بشدة عارمة والغاضبة من ظاهرة تَهْتُكُ من بعض الشباب الميالين للتشبه بالنساء، وكان الجواهري يرى في الشاب قوة الأمة، وجوهرها الثمين على التغير، وأحداث الانقلاب في واقع العراق المقبل، وبقية أقطار الأمة، لذلك لم يرتض أن يرى بعضهم وقد أنساق وراء دعوات التخنت الذي شجعها الإعلام الغربي أو الحكام في الوقت الذي يعيش الشباب المناضل مطارداً، أو مكبلاً في السجون، (علي 2011). لهذا كتب الجواهري قصيدة المشهورة "الشباب المستخنت" نشرت عام 1952، وهي في تسعة أبيات حيث يقول:

المأيعونَ من الدلال المنعمونَ المترفون
يتأطرونَ من النعيم كما تأطرت بالغصون
إني رأيتُ وليتني قد كنتُ ممن يعمهون
رُمرًا من النفر المَخْنَتِ يسرحون ويمرحون
يتماجنونَ وبالمناكب بينهم يتدافعون
في حين ينخضُ الحياءُ وحيثُ ترتفعُ السجون (م. الجواهري، الديوان 1982، 155/4)

ضد رجال الدين

ونظمت الجواهري في عام 1920 قصيدة تحت عنوان "علموها" لتأييده لفتح مدرسة للبنات في النجف الأشرف ولكن فتح المدرسة واصطدم بمعارضة رجال الدين (البصيصي، مجانبات الجواهري 2011، 41)، وغضب الجواهري من هذه المعارضة من قبل رجال الدين، وقد هجا هؤلاء بثلاثة عشر بيتاً في القصيدة يقول:

علموها فقد كفاكم شنارا
وكفاها أن تحسب العلم عارا
وكفانا من التفهق أنا
لم نعالج حتى الأمور الصغارا (م. الجواهري، الديوان 1982، 461/1)

في مشهد آخر يعبر شاعر عن غضبه من بعض المواطنين الذين استسلموا أمرهم لرجال الدين ومشوا خلفهم عمياناً وامتطاءهم حتى نال منهم بغياً وعدارا واحتقارا ويقول:

أسلموا أمرهم إلى "الشيخ" عمياناً
وامتطاءهم حتى إذا نال
تبذ القشور نحوهم باحتقار
وساروا يـقفونه حيث سارا
بغياً خلج اللجم عنهم والعدارا
وحوى اللب وحده والخيارا (م. الجواهري، الديوان 1982، 461/1)

وفي قصيدة "الرجعيون" يهاجم الجواهري بعنف بعض رجال الدين، ويرسم في هذه القصيدة مشهد الشعب الذي اختصبت حقوقه على يد من كان، وستبقى هذه الأزمات طويلاً، وسيبقى الشعب يحمل أكره لهذه الظروف التي يعيشه، ويقول أيضاً يا عجا على الأشخاص الذين كفوا بإنقاذ الشعب من الظلم، لكن هم كانوا عثرات في طريق

التحرر والتقديم وسوف يمنع التعلم لشباب كما كان حال الآن لمنع الفتيات من التعلم ويقول:
ستبقى طويلاً هذه الأزمات
سيتبقى طويلاً يحمل الشعب مكرهاً
ألم تر أن الشعب جُلُّ حقوقه
مشت كل جارات العراق طموحة
ومن عجب أن الذين تكفلوا
غداً يُمنع الفتيان أن يتعلموا
إذا لم تُصِرْ عمرها الصدمات
مساوئ من قد أبقت الفترات
هي اليوم للأفراد ممتكات؟
سراعاً، وقامت دونه العقبات
بانقاذ أهليه هم العثرات
كما اليوم ظلماً تُمنع الفتيات (م. الجواهري، الديوان 1982، 465/1)

وكما نعلم من خلال قراءتنا لحياة الشاعر بأنه ولد في النجف الأشرف من بيت المتدينة والمحافظ، إلا أنه نازع الرفض والتمرد والغضب في داخله وقد بدأ يكبر مع كل موقف من مواقف رجال الدين الذين يناقضون أنفسهم، ويحللون لها ما يحرمنه على غيره (الشبلي 2010، 160). من هذه الرؤية بدأ الجواهري يهجو على رجال الدين وهذا

ما نجده في قصيدة " جريبيني " وهذه القصيدة يبدأ مطلعها غزلية وفي وسط القصيدة يرسم لنا هجائه الغاضب من رجال الدين حيث يقول في مطلع القصيدة الغزلية

جـرّيبني من قبل أن تزدريني
قـبلك اغـتـرّ مـعـشـر قـرأوني
وإذا ما ذممتني فاهـجريني
مـن جـبـين مـكـلّ بـالعـصـون

ثم ينتقل إلى التمرد من الرجال الدين ويقول:

أنا ضدّ الجمهور في العيش	والتفكير طراً وضده في الدين
كلّ ما في الحياة من مُتّع العيش	ومن لذة بها يزدهـيني
التقاليذ والمداجاة في الناس	عدو لكلّ خـرّ فـطـين
أنجديني : في عالم تنهش	الدُّنْبَانُ "لحمي فيه ولا تُسلميني

(م. الجواهري، الديوان 1982، 215/1)

إنّ شعر الجواهري الثأر هو المتأجج، والمدافع عن الشعب المظلوم، والواقف موقف الصارم ضد السلطة الظالمة، وقد كان شعره دائماً إنسانياً النزعة وكان الجواهري مؤمناً بجماهير العشب، معبراً عن آمالها وآلامها، ونجد أيضاً أن الشاعر ذات طابع رافضي وساخر والغاضب، وأحياناً متمرداً على الحكم والشعب، دافع عن قضية وطنه، والجواهري هو مثال الإخلاص والوفاء للإنساني لوطنه وشعبه ومجتمعه، وهو أيضاً المثال الأول للتحدي والمواجهة ضد الاستبداد والظلم.

خاتمة البحث ونتائجه

الحمد لله الذي وهبنا العلم وجعله نوراً نهتدي به، وقد تم بحمد الله إنهاء هذه البحث وفحواها "ظاهرة الغضب في شعر محمد مهدي الجواهري"، وأهم النتائج التي تمّ التوصل إليها في هذه البحث ما يلي:

- إنّ أسلوب أو نظام الشعر اتبعه الشاعر من خلال المضمون والشكل ذات طابع الكلاسيك القديم المتمثل بمفهوم القديم "عمود الشعر" وأيضاً يسلك الجواهري طابع المحدثين في قصائده ذات طابع الحدائث.
- صور الشاعر من خلال الواقع المرّ، والوضع المزرى، والظروف القاسية التي عاشها في وطنه، وايضاً صور لنا الظروف الصعبة التي مرّ بها العراق على يد الاحتلال البريطاني.
- اختلاط بيئة الجواهري بين السياسة والثقافة، وثقافة واسعة كما وجدنا عبر مسيرة حياته وبين أشنات قصائده معبرة بمشاعر الحزن والأسى. من هنا كان الجواهري قادراً على فهم كل تجاربه الفكرية والثقافية واستطاع من خلالها أن يعطي كل عطائها الشعرية.
- ظلّ التحدي طاعياً في الشعر الجواهري، وكثيراً ما يدفعه إلى المغامرة فيدفع ثمنها بالمحاكمة والسجن والتشرد وكما هو يقول " في نفسي شيء من المغامرة، وأنا كنت ما أزال ميّالاً إلى المغامرة، خاطئة أم مصيبة".
- ويعتبر شعر الجواهري ارتباط وثيق بين قضية السياسة والاجتماعية في آن واحد لأنهما وجهان لقضية واحدة. فقد عارض الجواهري الحكام والسلطة بشدة ووقف ضدهم عبر قصائده التمردية والساخرة والغاضب.
- الأسباب التي دفعت الجواهري إلى الغضب كثيرة، منها ما جاء في سبيل دفاع عن الوطن من احتلال الإنجليزي وما حال بها البلاد بسبيهم، ومنها ما هو مدفوع من البيئة الاجتماعية والسياسية، الغضب من المجتمع كان بدافع ايقاظ الشعب من نومهم العميق وأن يقوم بالثورة ضد الحكم، وفي طرف آخر يغضب من بعض الشباب من عاداتهم السيئة. أما من ناحية غضبه السياسي فقد كثر في قصائده عن تمرد وهجائه ضد الحكام والاحزاب.
- ووجدنا في هجائياته أن الشاعر يحكمه إيقاع واحد، ومنسجم مع ما في نفسه من مشاعر الغضب والتمرد من جهة والنمط السخرية من جهة أخرى، وعبر عن إحساسه ولمحتة للواقع الصعب والمرّ، وقد تماداه السخرية التهكم والاحتقار.

- يؤمن المجتمع بأن غضب الجواهري أساسه من الواقع المعيشي، لهذا نالَ موافقه بالقبول من قبل الشعب العراقي، وكان يستند قصائده إلى حقائق أولية ملموسة، فهو يغضب ويطعن في السلطة، ويحاسبهم عما جرى في البلاد من القمع وظلم.
- ووجدنا أن الجواهري واجه الحكام والسلطات بفكره وقلمه، وهو رجل لا يحتقر ولا يذل. وكانت غضبة أثرا على أن يتمسك بالقيم الاخلاقية والوطنية، ووقفت بصعوبة ضد كل احتلال وظلم ودافع عن الحرية الشعب العراقي.

المصادر والمراجع

- ابن فارس، مقاييس اللغة. القاهرة: دار الفكر، 1979.
- ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي جمال الدين، لسان العرب. بيروت: دار صادر، 1414هـ.
- الأصفهاني، الراغب، المفردات ألفاظ القرآن. دمشق: دار القلم، 2009.
- بصري، مير، اعلام الادب في العراق الحديث. لندن: دار الحكمة، 1994.
- البصيصي، عادل ناجح، هجائيات الجواهري. كوفة: جامعة الكوفة، 2011.
- جادري، فراس دهداري سهاد، "الوطنية في شعر محمد مهدي الجواهري". ديوان العرب، 2012: 2-48.
- الجبوري، منذر. شعراء العراقيون. بغداد: وزارة الإعلام، 1978.
- الجرجاني، علي بن محمد، التعريفات. بيروت: دار الكتب العلمية، 1983.
- الجواهري، ذكرياتي. بيروت: دار الرافدين، 1988.
- الجواهري، خيال محمد مهدي، الجواهري مسيرة القرن. دمشق: منشورات وزارة الثقافة في الجمهورية العربية السورية، 2004.
- الجواهري، محمد مهدي، الديوان. بغداد: دار العودة، 1982.
- الحنبلي، أحمد بن الرجب، جامع العلوم والحكم في شرح خمسين حديثا من جوامع الكلم. بيروت: مؤسسة الرسالة، 2001.
- الخالدي، علي محمد حسين. "الحكمة في شعر الجواهري دراسة أدبية". مجلة اللغة العربية وآدابها، 2009: 173-181.
- الخياط، جلال، الشعر العراقي الحديث. بيروت: دار الرائد العربي، 1987.
- الرماني، أبي الحسن علي بن عيسى. الألفاظ المترادفة المتقاربة المعنى. بيروت: دار الوفاء، 1987.
- الزبيدي، محمد عبدالرزاق المرتضي، تاج العروس من جواهر القاموس. بيروت: دار الفكر، 1414هـ.
- شعبان، عبدالحسين، الجواهري جدل الشعر والحياة. بيروت: دار الكنوز الأدبية، 1997.
- الطائي، رفل حسن طه - الشبلي، حربي نعيم محمد. "الرفض في شعر الجواهري من أنماطه وتجليته". أهل البيت، 2010: 154-173.
- طقوش، محمد سهيل، تاريخ العراق الحديث والمعاصر. بيروت: دار النفائس، 2015.
- العبودي، ستار نوري، "دور الحلبيين في الثورة العراقية سنة 1920". مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية، 2003: 96-112.
- علي، جواد الطاهر، الجواهري من المولد حتى النشر في الجرائد. بغداد: وزارة الإعلام، 1973.
- علي، ديب حسن، الجواهري رحلة الشعر والحياة. بيروت: مؤسسة المنارة، 2004.
- علي، عبدالرضا، مؤسسة النور للثقافة والاعلام. 27 07, 2011. <http://www.alnoor.se/default.asp> (تاريخ الوصول 07 06 2018).
- غالب، علي ناصر، لغة الشعر عند الجواهري. عمان: دار الحامد للنشر والتوزيع، 2009.
- الغبان، محمد جواد، الجواهري فارس حلبة الأدب. العراق: دار المدى للطباعة والنشر والتوزيع، 2006.
- القيرواني، ابن رشيق. العمدة في محاسن الشعر وآدابه. بيروت: دار الجيل، 1972.
- الكبيسي، عمران، لغة الشعر العراقي المعاصر. الكويت: وكالة المطبوعات، بلا تاريخ.
- الكناني، جلال كاظم محسن، تاريخ العراق المعاصر المرحلة الرابعة. بلا تاريخ.
- مطوري، هدى. "اللغة الشعرية عند محمد مهدي الجواهري". المؤتمر الدولي الخامس. دبي: المجلس الدولي للغة العربية، 2016. 160-166.

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.507232 / Number: 7, p. 29-35, Spring 2019

TIRSİ DİVÂNI'NDA ÇİNGENELER GYPSIES IN THE DIVAN OF TIRSİ*

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
03.01.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
31.03.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.03.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Arş. Gör. Murat ASLAN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü
Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı
murataslan@yyv.edu.tr
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0002-4667-2174>

Rumeysa KESKİN ASLAN
rumeliyakeskin@gmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0002-2735-6387>

*Bu çalışma, 21-22 Aralık 2017 tarihlerinde yapılan IV. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi'nde aynı isimle sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Öz

Şair, kendi döneminin ve toplumunun adamı olması dolayısıyla ister istemez kendi sosyal çevresini şiirlerine yansıtır. Edebi eser, ortaya çıktığı zaman ve coğrafyaya ait inanç, düşünce, kültür ve yaşam tarzının temelleri üzerinde yükselir. Klasik Türk Edebiyatına ait eserler de, söz konusu edebi eserlerin dışında tutulamaz. Bu nedenle bütün divanlarda toplumsal konularla ilgili malzeme bulunabileceğini söyleyebiliriz; ancak bazı divanlarda söz konusu malzemeler diğer divanlara nispetle oldukça fazladır. *Tirsi Divanı* bunlardan biridir.

18. yüzyıl şairlerinden İbrahim Tirsî, eserinde kendi döneminin çarpıcı manzaralarını sunan bir şair olarak, toplumsal çevresini, günlük yaşamı ve o dönemin kültürünü yansıtan pek çok beyte yer vermiştir. Giyim kuşamdan yemeklere, müzikten meslek dallarına dair pek çok konuya değinmiştir. Bu konulardan biri de Çingenelerdir. Şair, sosyal çevresinde şahit olduğu olaylardan ve toplumun algılarından yola çıkarak zihninde bir Çingene imgesi oluşturmuş ve bunu şiirlerine alaycı ve esprili bir üslupla yansıtmıştır. Ona göre Çingeneler, orucu kuru ekmekle tutacak kadar fakirdir; hamamdan peştamalı çalacak kadar hırsız ve güvenilmezdir. Çadırlarda yaşarlar, bakla falı bakarlar. Alışverişte sahtekârdırlar, kavgada ise korkaktırlar. Ağızları bozuktur, sefil bir hayat yaşarlar.

Makalemizde amacımız, sosyal meselelerin divan şiirine nasıl yansıdığını *Tirsi Divanı* örneğinde ve Çingeneler konusu çerçevesinde göstermektir. İnceleme, *Tirsi Divanı*'nda çingane, çingan, çingene ve kıpti kelimelerinin taranması sonucu ulaşılan 19 beyit üzerinden yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tirsî, Çingeneler, Divan Şiiri, Kültür, Sosyal Hayat

Abstract

Since the poet is the man of his time and society, he inevitably responds to his social circle. In other words, the poem carries the traces of the culture in which it is formed. Classical Turkish poetry cannot be excluded from this general rule. Therefore, we can say that all divans have material related to social and cultural issues; however, in some divans, these materials are considerably higher than other divans. *Tirsi's Divan* is one of them.

İbrahim Tirsî, one of the 18th century poets, wrote many couplets reflecting the social environment, daily life and the culture of that period in the poems in his *Divan*. Clothing has touched on many subjects from food to food, from music to professions. One of these issues is the gypsies.

The poet, based on the events he witnessed in the social environment and the perceptions of the society, created an image of a gypsy and reflected it in a sarcastic and humorous style. According to him, the Gypsies are poor enough to hold the fast with dry bread; thieves and unreliable to play from the bath. They live in tents. They are fraudulent in shopping, they are cowardly in fighting. They have a bad life, live a miserable life.

In our article, our aim is to show how social issues are reflected in divan poetry in the context of *Tirsi Divanı* and gypsies. Our review will be on 19 couplets that we have reached by scanning the words of gypsy, gypsy, and gypsy in the *Tirsi Court*. We will examine our findings in six chapters: 1) Poverty, 2) Fortune telling, 3) Unreliability, 4) Cowardice, 5) Gypsiness of the Tarsi, 6) Other.

Key Words: *Tirsi*, Gypsies, Divan Poetry, Culture, Social Life

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Aslan, M. ve Keskin Aslan, R. (2019). Tirsî Dîvânı'nda Çingeneler. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:7, Spring, p. 29-35.

Giriş

Çingeneler, “fizikî görünüşleri ve mizaçları, yaşam tarzları ve dilleriyle diğer milletlerden ayrılan gezici bir topluluktur (Altınöz, 2016: 293-296)”. Bu göçebe toplum, tarih boyunca, dünyanın pek çok yerine yayılmıştır.

18. yüzyılın sonlarına doğru, Çingenelerin dili üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda bu toplumun Hindistan kökenli olduğu kesin olarak kanıtlanmıştır. Erkeklerine *rom*, kadınlarına ise *romni* diyen Çingeneler, kullandıkları dile de *Romani* adını vermişlerdir. Romani dili, Hint-Ari dillerinin merkez grubu içerisinde yer alan bir Orta Hindistan lehçesine dayanmaktadır. Günümüzde Romani dili pek çok ağza ve lehçeye ayrılmış durumdadır (Berger, 2000: 9-10).

Göçebelik, Çingenelerin genel özelliklerinin başında gelmektedir; ancak günümüzde göçebe Çingenelerin oranı oldukça azalmıştır. Çingenelerin seçtiği meslekler bunun en büyük kanıtıdır; çünkü söz konusu meslekler, göçebe bir yaşama engel olmayacak türdendir (AnaBritannica, 1994: 163). “Geçimlerini, her ülkede olduğu gibi dilencilik ve hırsızlığın dışında, demircilik, falcılık, müzik ve dans, at alım satımı, ayı oynatıcılığı, çerçilik vs. ile sağlamaktadırlar. Bu arada, kavimlerin pek çoğu bu sayılan faaliyet alanlarından sadece birinde uzmanlaşmıştır (Berger, 2000: 11-12)”.

Kesin olarak bilinmeyen bir zamanda Hindistan’dan göçen Çingeneler dünyanın hemen hemen her tarafına yayılmışlardır. 10. yüzyıl civarında Anadolu’ya ulaşmışlar (Ünaldı, 2012: 615), kuruluş yıllarından beri Osmanlı Devleti’nin bir parçası olmuşlardır. Çingenelerin yoğun olarak yaşadığı Balkanlar, Osmanlı Devleti’ne katıldıktan sonra ülke içinde artan Çingene nüfusundan dolayı “1520’de Rumeli Eyaleti ile İstanbul ve yöresinde yaşayan Çingeneler bir sancak sayıldı; sancağa da Çingene sancağı¹ dendi (AnaBritannica, 1994: 162)”. “Rumeli beylerbeyliği teşkilâtının bir parçası olarak ortaya çıkan, merkezi Kırkkilise (Kırklareli) olan ve Eski Hisâr-ı Zağra, Hayrabolu, Malkara, Döğenci-ili, İncügez, Gümölcine, Yanbolu, Pınarhisar, Pravadi, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Keşan ve Çorlu bölgelerini içeren Çingene sancağı muhtemelen, Çingeneler’den alınacak vergilerin düzenli biçimde tahsilini sağlamak ve onları belirli bir bölge içerisinde denetim altında tutmak amacıyla kurulmuştu (Altınöz, 2016: 293-296)”.

Osmanlı Devleti’nde Çingeneler, orduda yardımcı kuvvetler olarak kullanılmıştır. 16. yüzyıldan itibaren genelde imar hizmetlerinde kullanılan bu topluluk; ayrıca gemicilik işlerinde, madencilikte, nakliyyede ve erzak toplamada faaliyet göstermiştir. Osmanlı Devleti Çingeneleri resmî olarak tanıdığı için, onlar da hukuk sisteminden faydalanabilmişlerdir (Altınöz, 2016: 293-296).

Türkiye’deki Çingeneler, bu kelimenin aşağılayıcı bir anlamı olduğunu düşündüklerinden dolayı kendilerine “Roman” denilmesini istemektedir. Anadolu’da söz konusu topluluğa verilen diğer isimler şöyledir: Poşa/boşa, karaçi, mutrib/mıtrıp, kıptî, arabacı, elekçi, köçer (Altınöz, 2016: 293-296).

Divan edebiyatı, bir imparatorluk kültürünün ürünüdür. Dolayısıyla, bu kültürün öğeleri divan şiirine yansımaktadır. Kendi döneminin toplumsal hayatını şiirlerine en çok yansıtan divan şairlerinden biri 18. yüzyıl şairi İbrahim Tırsî’dir.

Divan edebiyatı estetiği yönünden şairliği zayıf olmasına rağmen Tırsî, yazdığı şiirlerle döneminin sosyal ortamına, kültürüne ve günlük yaşamına ışık tutmaktadır. Giyim kuşamdan yemeklere,

¹ *AnaBritannica* ansiklopedisinin ‘Çingene sancağı’ maddesinde şunlar söylenmektedir: “Osmanlı ülkesinde yaşayan Çingeneler, 16. yüzyıla değin yalnız cizye ve ispenç ödeyerek vergi yükümlülüklerini yerine getiriyorlardı. Osmanlı sınırlarının Batıda genişlemesinden sonra, 1520’de Rumeli Eyaleti ile İstanbul ve yöresinde yaşayan Çingeneler bir sancak sayıldı; sancağa da Çingene sancağı dendi. Sancak Çingeneleri, Müslüman ve gayrimüslim olarak ikiye ayırdı. Müslüman olanlar hane başına yılda 22 akçe, mücerredler de (yetişkin bekar) aynı miktarda vergi vermekle yükümlüydüler. Gayrimüslimler için bu miktar 25 akçeydi. Arusiye, cürüm ve cinayet akçesi gibi tekâlif-i örfiye türünden vergileri öbür reaya ile aynı miktarda verirlerdi. Müslüman ve gayrimüslim çingenelerin bir arada konup göçmeleri, aynı işi birlikte yapmaları ve birbirleriyle evlenmeleri yasaktı. Çingenelerin bazıları müsellemdi. Bunlar avâriz ve tekâlif türü vergilerden başışık tutulurdu. Sefer sırasında ise öbür müsellemler gibi askerlik hizmetiyle yükümlüydüler. Çingene müsellemleri 300 ocaktan (her ocak beş kişi) oluşur, orduda ikmal ve haberleşme gibi geri hizmetlerde görevlendirilirlerdi. Çingene sancağının yöneticisi sipahi ya da silahtarlardan atanırdı. ‘Çingene beyi’ ya da ‘mîr-i Kıptiyan’ olarak adlandırılan bu yönetici, sancakbeyinin yetkilerine sahipti. Vergileri toplamak, göçebe Çingenelerin güvenliğini sağlamak, seferde müsellemleri toplayıp orduya göndermek başlıca göreviydi (AnaBritannica, 1994: 162)”.

müzikten mesleklere pek çok konuya değinen Tırsî, azınlıkları da konu edinmiştir. Aşağıdaki birkaç beyit Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklar ile ilgilidir:

Kul olmazlardı Gürcüler ağaya
Ucında bit kadar kâr olmayaydı (K. 1/37)

Bir tâze Arnavud çocuğunu görüp didüm
İşkenbeci misün didi yok çevren âşinâ (G. 11/2)

Bir kazanda kaynasa yüz yıl ne mümkün Tırsiyâ
Ermenî ile Yehûd zûr ile itmez imtizâc (G. 33/5)

Dolama sâde kaftan geymeyüz bir dürlü cepsüz biz
O Dürzîler ki hûysuz oldılar olduk sebebsüz biz (G. 77/1)

Kapucu Gürcü gelüp gidene halt eylemekde
Bit kadar ragbeti yokdur o pür-zivâneye çekiş (G. 96/6)

Tırsî'nin, şiirlerine konu ettiği bir azınlık gurubu da Çingenerlerdir.

Bu makalede amacımız, sosyal hayatın divan şiirine yansımaları *Tırsî Divanı*'ndaki Çingenerler ile ilgili 19 beyit üzerinden incelemektir. Bunu yaparken, beyit örneklerinin Çingenerleri realitede olduğu gibi aktaracağını söylemiyoruz; ancak şairin şiirlerinden çıkarılacak olan Çingene imgesi, bu imgenin oluşmasında önemli rolü olan sosyal çevre hakkında fikir üretmemize katkı sağlayabilir. Dolayısıyla bu çalışmada, Tırsî'nin zihnindeki Çingene imgesinin peşine düşülecektir².

1. Fakirlik

Göçebelik, Çingenerlerin genel bir özelliğidir. Bu konuyla alakalı olarak Ünaldı şu anlatıdan bahseder:

“Çingenerlerin göçbeliğine ilişkin anlatıda Çingenerlerin vatansız oluşu Tanrı'nın bir hatası olarak vurgulanır. Tanrı tüm ırklara toprak ve yiyecek (buğday) dağıtmış, ancak Çingenerleri unutmuştur. Bunun üzerine Tanrı onların sürekli dolaşmalarını istemiştir (Ünaldı, 2012: 620)”.

Göçebe olduklarından dolayı Çingenerler, meslek seçimi yaparken yaşam tarzlarına uygun işlerde yoğunlaşmışlardır. Demircilik, müzisyenlik, nalbantlık, ayakkabı boyacılığı, ayı oynatıcılığı ve falcılık gibi mesleklerle uğraşan Çingenerlerin fakir bir yaşam sürmesi şaşılacak bir durum değildir. Tırsî, Çingenerlerin göçbeliği ile alakalı olarak aşağıdaki beyiti söyler:

Kınnâb ile bağlar anı mânend-i süpürge
Çinganelerün çergeleri enseri n'eyler (G. 58/6)

(Çingenerler çadırlarını) süpürge gibi ince sicimle bağlar; Çingenerlerin çadırları çiviye ihtiyaç duymaz. Çadır, göçbeliğin bir sembolüdür. Çingenerlerin çadırlarını ince sicimle bağlayıp çivi kullanmamaları ya fakirlikten dolayı çivi bulamamaları sebebiyledir ya da konakladıkları yerde uzun süre kalmayacaklarından dolayıdır. Toprağa çivi çakmak, konaklanan yerde bir süre kalınacağına işaret eder. Şair, Çingenerlerin devamlı göç ettiklerini ve konakladıkları bir yerde uzun süre kalmadıklarını anlatmak için çadırda çivi kullanmadıklarını söylüyor olabilir. Aşağıdaki beyit de Çingenerlerin göçbeliği ile alakalıdır:

Keçi mezâkına bakılsa çergedür ma'kûl
Velîk çerge-i çingan serâ yerin tutmaz (G. 88/2)

² Tırsî, şiirlerinde Çingenerler'e karşı ayrımcı ve bazen de aşağılayıcı bir tavır sergilemektedir. Yazdığı şiirlerle insanları eğlendirmeyi amaçlayan Tırsî'nin bu yaklaşımı şaşkıncı değildir. Bununla beraber, şairin söz konusu toplum hakkında yaptığı yorumlardan araştırmacılar sorumlu tutulamaz.

Keçi zevkine bakılsa akla uygun olan çadırıdır; ancak Çingene çadırı saray yerini tutmaz. Göçebe bir hayat yaşayan Çingener için fakirlik bir problem değildir; aksine, tercih edilir. Keçiden, yaşama mekanı olarak saray ile çadırdan birini seçmesi istense o çadırı seçer. Bunun gibi, Çingeneden de zengin bir yerleşik hayat ile fakir bir göçebe hayat arasında seçim yapması istense o fakir bir göçebe hayatı tercih eder. Aşağıdaki beyitte Tırsî, Çingenerin fakirliğine değinir:

Kuru etmekle tutar rûzeyi çingane lezîz
Acı kuvvetle urur tîşeyi sindâna lezîz (G. 42/1)

Çingene, orucu kuru ekmekle tutar; keseri örse acı kuvvetle vurur. Çingenerin kendilerine has bir dini olup olmadığı bir tartışma konusudur. Bazılarına göre Çingener, kendilerine ait bir dinleri bulunmadığı için içinde yaşadıkları toplumun dinlerini benimserken bazılarına göre ise kendilerine ait inanç sistemleri bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ise Çingener Müslim ve gayrimüslim olarak ayrılmışlardır. Beyitte bahsedilen Çingene, oruç tutan bir Müslümandır. Tırsî'nin dinine, ekonomik durumuna ve mesleğine değindiği Çingene, fakir olduğu için orucunu kuru ekmekle tutan, yetersiz beslenmesine rağmen demircilik gibi ağır bir işte çalışan bir Müslüman'dır. Şair, aşağıdaki beyitte fakir Çingene'nin rüzgarla mücadelesine değinmektedir:

Karda ger balsa bizüm gibi garîb çingeneyi
Deli poyraz çalar elbette emân hiç virmez (G. 87/5)

Deli poyraz bizim gibi garip Çingeneyi karda balsa, hiç aman vermeden yere çalar. Çingene, fakirliğinden dolayı poyraza karşı yenik düşmüş, ayakta kalamamıştır. Beyitte, Çingenerin kar, yağmur ve fırtına gibi doğa olayları karşısında nasıl zorluklar yaşadığına dair bir imada bulunmaktadır. Şairin bu beyitte söz konusu toplumdaki bahsedilen "bizüm gibi garîb Çingene'yi" demesi, kendisinin bir Çingene olduğunu düşündürmektedir.

2. Falcılık

Falcılık, Çingenerin karakteristik mesleklerinden biridir. Geçmişten günümüze falcılık mesleğini en çok yapanların başında Çingener gelmektedir. Aşağıdaki beyitte Tırsî, Çingenerin baktığı bakla falından³ bahsetmektedir:

Pirinç ü mercimekle bakla fâlı kimse açmış mı
Gel ey çingane söyle bakladan meşhûr gördün mi (K. 2/25)

Kimse pirinç ve mercimekle bakla falı açmış mı? Gel ey çingene! Söyle, bakladan meşhur gördün mü?

3. Güvenilmezlik

Belirli bir konumu olmayan Çingener, gittikleri her yerde yabancıdırlar. Hem yabancı oluşları, hem de hırsızlıklarıyla meşhur olmaları sebebiyle toplum tarafından *güvenilmez* olarak kabul edilirler. Şair, insanları Çingenerlere karşı dikkatli olmaya çağırır:

Pek pek gözet sakın hele hammâmda Kıbtîyi
Hiç şübhe yok ki boş gidemez peştemâl çalar (G. 44/2)

Kıbtîyi özellikle hamamda çokça gözet, sakın; hiç şübhe yok ki boş gidemez, peştemâl çalar. Beyte göre Çingener, hırsızlığa eğilimlidir. Çingene, hırsızlık yapmadan edemez; ihtiyacı olsun

³ Bakla Falı'nın kökeni Hindistan'a dayanır. Avrupa'ya çingener kanalıyla yayıldığı söylenir. Bakla falı çeşitli boyutlardaki bakla, nohut gibi hububat türlerinin kurutulmuşları ile küçük, değişik ebatlarda renkli taşlarla bakılır. En eski fallardan biridir. <https://www.astrocenter.com.tr/astroloji-1270/blog/fal/8293-bakla-fali-nedir-ve-nasil-bakilir-bakla-falinin-ipuclari> (Erişim Tarihi: 19.03.2019).

olmasın, nereye giderse oradan bir şeyler çalmak zorunluluğu hisseder. Şair “boş gitmez” değil “boş gidemez” demekle söz konusu zorunluluğa dikkat çeker. Aşağıdaki beyitte ise, hırsızlıktan öte bir eyleme, yol kesiciliğe değinilir:

Tırsîyâ pîşe-i çinganeyeye ta'n itme sakın
Funda bahşında keçi reh-zen olursa ne 'aceb (G. 20/11)

Ey Tırsî! Çingenelerin huyunu sakın ayıplama; keçi çalılıkta yol kesici olursa buna şaşılır mı? Tıpkı hırsızlık gibi yol kesicilik de Çingenelerin eğilimli olduğu bir eylemdir. Bu beyitte de Çingenelere karşı bir güvensizlik telkini söz konusudur. Aşağıdaki beyitte Tırsî, Çingenelerin bir başka güvenilmez özelliğinden, sahtekârlığından bahseder:

Kendüye san'at eyledi çingane karısı
Lonca⁴ yerinde kancık eşekler alur satar (G. 55/3)

Çingene karısı pazar yerinde kancık eşekler alıp satmayı kendine sanat eyledi.

4. Korkaklık

Tırsî'ye göre Çingeneler oldukça korkaktır. Bu korkaklığın sebebi, yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi, Çingenelerin göçebe, fakir ve gittiği her yerde yabancı olmalarından kaynaklanabilir. Üstelik şairin bahsettiği gibi, hırsızlık ve yan kesicilik gibi suçlar işlemeleri de korkaklıklarının bir sebebini oluşturabilir. Aşağıdaki beyitte Tırsî, rakibinin heybetli bıyığından ürktüğü için kavgadan ‘yel gibi yellener’ kaçan bir Çingene’den bahseder:

Bıyığın gördi rakibünde üzildi ol dem
Yel gibi yellener gitti hemân çingane (G. 179/3)

Çingene, rakibinin bıyığını görünce üzülerek o an hemen yel gibi yellener gitti.

5. Tırsî'nin Çingeneliği

Tırsî'nin doğum tarihine ve ailesi hakkındaki bilgilere ulaşılammıştır; ancak 65 numaralı gazelinin 9. beytinden⁵ anlaşıldığı kadarıyla Uşak doğumludur ve 49 numaralı gazelinin 5. beytine göre⁶ küçük yaşlarda İstanbul'a gelip Ayasofya civarında yaşamıştır (Yılmaz, t.y. : 9). 103 numaralı gazelinin 1. beytinde⁷ Tunca suyunda yüzdüğünü söylediğine göre şair Edirne'yi ve muhtemelen diğer Trakya şehirlerini görmüştür. *Fatın Tezkiresi*, şairin Anadolu'dan geldiğini doğrulamakta ve onun hâcegân sınıfından olduğunu söylemekte, hatta adının *Tuhfetü'l-Hattâtîn* adlı tezkirede geçtiğinden bahsetmektedir. Fatın Davud'a göre Tırsî, 1140/1727-1728'de dâr-ı bekâya geçmiştir (Çiftçi, 2017: 311).

⁴ Lonca kelimesi, loca (İtalyanca loggia) kelimesinden bozmadır (Şemseddin Sâmî, 2015: 726-727). *Kamus-ı Türki*'de bu kelimenin anlamlarından biri olarak şu açıklamada bulunulmuştur: “Esnafın kendi kethüdalarının riyaseti tahtında işlerine müteallik müzakere etmek üzere toplandıkları mahal: kuyumcular, sarraflar locası) (Şemseddin Sâmî, 2015: 726)”. Mehmet Bahaettin Toven'in *Yeni Türkçe Lügat*'inde ise sözkonusu kelime hakkında şu açıklama yapılır: “Esnafın kendi işleri için toplanmalarına mahsus oda, galatı: lonca (Toven, 2015: 429)”. Sözlüklerde verilen bilgilerle beyitteki lonca kelimesini anlamlandırmakta zorluk çekiyoruz; çünkü beytin anlamına baktığımızda şairin lonca kelimesiyle pazar yerini kastetme ihtimali oldukça yüksektir. Bu sebeple beyti günümüz Türkçesine aktarırken, beytin anlam bağlamı gereği, *lonca* kelimesini *pazar yeri* olarak çevirdik.

⁵ Tırsî 'aceb mi oynasa etfâl ile hemîn
Anatolıda maskat-ı re's-i Uşaklıdur (G. 65/9)

⁶ Atum oynadı At Meydânı oldu tâ ezel Tırsî
Küçükden her taraflarda feres-rân olduğum yerdür (G. 49/5)

⁷ Tunca suyun gördüm uzakdan akar sandum ki şat
Soyunup atdum içine kendümi mânend-i bat (G. 103/1)

Elimizdeki yetersiz bilgilerle şairin hayatı hakkında kesin yargılara varmak imkansızdır; ancak bazı beyitlere bakarak onun bir Çingene olması ihtimali hayli yüksektir. Aşağıdaki beyitte Tırsî, kâtiplik yapmadan evvel Çingenelerin arasında yaşadığına işaret etmektedir:

Girdük hacelik yolına mânend-i süpürge
Hep defter-i çingenede mestûr idük evvel (G. 129/9)

Süpürge gibi hocalık yoluna girdik; önceden hep Çingene defterinde yazılıydık. Bu beyitte şair, Çingene olduğunu söyleyebileceği gibi, kâtiplik yapmadan önce tıpkı bir Çingene gibi yaşadığına işaret ediyor da olabilir. Aşağıdaki beyitte ise, bir Çingene mesleği olan soytarılık ile uğraştığını dile getirmektedir:

Ben perende atmada akrân u emsâl istemem
Yalmuz yügrükdenüm bir gayrı çingan istemem (G. 138/1)

Ben takla atmada akrân ve benzer istemem; yalnız süratliyim, bir başka Çingene istemem. Bir diğer beyitte ise kendisinin Çingene olduğunu bizzat söylemektedir; ancak burada şair, gerçek anlamda bir Çingene olduğunu kastedebileceği gibi, huyunun Çingene huyuna benzediğine işaret ediyor da olabilir:

Çinganeye açdurma ağız hânen önünde
Tırsî gelür ise sana maymun u şebeksüz (G. 83/11)

Tırsî sana maymun ve şebeksüz gelirse, evinin önünde (benim gibi bir) Çingeneye ağız açtırma. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde şairin bir Çingene olma ihtimaline hiç değinilmemiştir⁸. *Fatîm Tezkiresi*'nde ise şairin Anadolu eyaletinden olduğu, mesleği ve ölüm tarihi haricinde bilgi verilmez (Çiftçi, 2017: 311). Dolayısıyla, Tırsî'nin Çingene olup olmadığını bilmiyoruz; ancak, yukarıdaki beyitlere bakarak, böyle bir gerçeğin mümkün olabileceğini söyleyebiliriz. Yine de, Tırsî gibi, şairlerini eğlenmek ve eğlendirmek için yazan bir şair, bu tarz beyitleri nükteli amaçlı olarak da yazmış olabilir. Nitekim şair, şairlerinin niteliğinin farkındadır:

Tırsiyâ gitdükçe kaşmer oldu eş'ârun senün
Mashara eglencedür bir gayrı dîvân istemez (G 82/7)

Ey Tırsî! Senin şairlerin gittikçe soytarı oldu. (Bu şairler), maskara (bir) eglencedir; bir başka divan istemez.

6. Diğer

Aşağıdaki beyitte mutfak görevlisi Halil adlı kişinin bir Çingene güzeline benzediği söylenmektedir:

Emîn-i matbah-ı sâbık Halîli seyir idenler dir
Kıyâs eyle anun sîmâsına çingane dil-berdür (G. 56/5)

Eski mutfak emini Halil'i seyredenler "Onun yüzünü Çingene dilberiyile kıyas et." der.

Vaizler, pek çok divan şairi tarafından samimiyezsizlik ve ikiyüzlülük sebebiyle eleştirilmiştir. Tırsî de vaizleri eleştiren şairlerden biridir:

Yüzi yok balta-i çingane gibi bir yerde

⁸ Kadriye Yılmaz Orak; "Tırsî, İbrahim" maddesi, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=514> (Erişim Tarihi: 18.03.2019)

Hiyel envâ‘ını hep eylemiş ezber vâ‘iz (G. 104/7)

Vaizin, Çingene baltası gibi, bir yerde yüzü yoktur; çeşitli hileleri hep ezberlemiştir. Vaiz, tıpkı bir Çingene baltası gibi ikiyüzlüdür.

SONUÇ

İncelediğimiz beyitlerden anladığımız kadarıyla Tırsî'nin zihnindeki Çingene imgesi şöyledir: Çingeneler, göçebe yaşarlar ve bu yaşam tarzına uygun olan demircilik, soytarılık ve falcılık gibi mesleklerle iştigal ederler. Yaşam tarzlarından dolayı fakir bir hayat süren Çingeneler, güvenilmez insanlar olup hırsızlık, sahtekârlık ve yol kesicilik gibi suçlar işlerler. Gittikleri yerlerde daima yabancı olan bu insanlar korkak olurlar; rakibinin güçlü olduğunu düşünürlerse kavgadan kaçabilirler. Çingenelerin ağız bozuktur. Sefil yaşamaya alışık olan Çingeneler, içinde buldukları imkânsızlıklardan şikayetçi olmazlar; aksine, bu hayatı yerleşik ve zengin bir yaşama tercih ederler.

Beyitlerden çıkardığımız Çingene imgesi, Çingenelerin gerçek yaşamına doğrudan ışık tutmaz; ancak bu imgenin oluştuğu toplum konusunda fikir vererek dolaylı yoldan Çingenelere dair tahminlerde bulunmamıza yardımcı olur.

Tırsî'nin Çingene olup olmaması meselesine gelince; bu konu hakkında kesin bir yargıda bulunmak, şimdilik eldeki verilere göre zordur. Bununla beraber, beyitlerden hareketle böyle bir ihtimalin üzerinde durulabilir.

KAYNAKÇA

- Altınöz, İ. (2016). “Çingeneler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cingeneler> (Erişim Tarihi: 27.03.2019)
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi* (1994). İstanbul, Ana Yayıncılık A.Ş. Ve Encyclopaedia Britannica Inc. , Cilt 9.
- Berger, H. (2000). *Çingene Mitolojisi*, Ankara, Ayraç Yayınevi.
- Çiftçi, Ö. (2017). *Fatin Tezkiresi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.03.2019).
- Kalendaroğlu, E. (t.y.). *Bakla Falı Nedir?*, <https://www.astrocenter.com.tr/astroloji-1270/blog/fal/8293-bakla-fali-nedir-ve-nasil-bakilir-bakla-falinin-ipuclari> (Erişim Tarihi: 27.03.2019)
- Şemseddin Sami (2015). *Kamus-ı Türkî*, Ankara, TDK Yayınları.
- Toven, B. M. (2015). *Yeni Türkçe Lügat*, Ankara, TDK Yayınları.
- Ünalı, H. (2012). ‘Türkiye’de Yaşayan Kültürel Bir Farklılık: Çingeneler’, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, sayfa: 615-626
- Yılmaz, K. (t.y.). *İbrahim Tırsî ve Divânı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55911,ibrahim-tirsi-ve-divanipdf.pdf?0> 07.12.2017 tarihinde erişildi.
- Yılmaz Orak, K.; “Tırsî, İbrahim” maddesi, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=514> (Erişim Tarihi: 18.03.2019)
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.533429 / Number: 7, p. 37-50, Spring 2019

İNTİHAR VE MÜNTEHİRİN CENAZE NAMAZI MESELESİNE BİR BAKIŞ: OĞUZELİ ÖRNEĞİ A VIEW OF SUICIDE AND PRAYING IN FUNERAL FOR A MAN WHO IS SUICIDE, A SAMPLE OF OGUZELI

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
28.02.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.03.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.03.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Mehmet Emre
emre_bozkurt@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-1781-8485>

Öz

Nasıl bir sonuç vereceği bilinen, kurbanın kendisi tarafından gerçekleştirilen, olumlu ya da olumsuz bir edimin dolaysız ya da dolaylı sonucu olan her ölüm olayı intihar olarak nitelendirilir. Bir olaya intihar denilebilmesi için kişinin bilerek ve isteyerek bu edimi gerçekleştirmiş olması şarttır. İntihara farklı anlamlar yükleyenler olmuştur. Kimine göre bir cinnet, hezeyan hali ve ruhsal bir bozukluk, kimine göre aczin çığlığıdır intihar. Her ne denirse densin intihar, toplumları tedirgin eden, dengesini bozan sosyal bir problemdir. Ve bu problem sadece bir milletin yahut devletin problemi de değildir. Topyekün insanlığın yüzyıllardır en büyük sorunlarından birisidir ve bir insanlık sorunu olarak varlığını devam ettirmektedir. Elbette insanları intihara iten sebepler ve olaylar vardır. Bu sebepler kimi zaman hususi kimi zaman umumi bir özelliktedirler. Bu sebeple insanları intihara yönlendiren bu hususi ve umumi sebeplerin tespit edilmesi öncelik arz etmektedir. Nihayet tespit edilen bu sebepler çözümün birer parçası olacak argümanları oluştururlar. Nitekim dinlerin ve özelde İslam dininin intihara yaklaşımları insanlar üzerinde büyük bir olumlu etkiye sahiptir. İşte bu çalışmada, intihar ve sebepleri ele alınacak, dinlerin intihara bakış açısı incelenecek ve intihara karşı alınması gereken önlemler üzerinde durulacaktır. İntihara caydırıcı bir önlem olarak müntehirin cenaze namazının kılınmamasının sorun ile alakalı bir çözüm olup olamayacağı üzerinde durulacak ve Oğuzeli'nde intihara olan yatkınlık incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İntihar, Müntehir, Din, Cenaze Namazı, Oğuzeli

Abstract

It is known that any death, which is a direct or indirect consequence of a positive or negative act performed by the victim himself or herself, is considered suicidal. It is imperative that a person intentionally and willingly perform this act in order to commit suicide. Suicide, according to some is a state of insanity and delusion, mental disorder, according to some is the cry of weakness. escape from responsibilities according to some of them, or a refuge, it is cowardice. Suicide has been differentiated by different meanings. Whatever Suicide, uneasiness of societies, unbalance social problem. And this problem is not only a nation's or state's problem. It is one of the greatest problems of mankind for centuries and continues to exist as a humanity problem. Of course, there are reasons and events that cause people to commit suicide. These reasons are sometimes common and sometimes public. Finally, these reasons constitute the arguments that will be a part of the solution. As a matter of fact, the approaches of religions and Islam religion in particular have a great positive effect on people. In this study, suicide and its causes will be discussed, the perspective of religions to suicide will be examined and the measures to be taken against suicide will be emphasized. As a suicide deterrent measure, it will be focused on whether or not the funeral prayer is not a solution to the problem and Suicide tendency in Oğuzeli.

Key Words: Suicide, Suicidal, Religion, Funeral Prayer, Oğuzeli

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Emre, M. (2019). İntihar ve Müntehirin Cenaze Namazı Meselesine Bir Bakış: Oğuzeli Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:7, Spring, p. 37-50.

İntihar Nedir?

Kimine göre bir cinnet, hezeyan hali ve ruhsal bir bozukluk, kimine göre aczin çılgınlığıdır intihar. Kimine göre cesarettir, bir seçeneğin kullanılmasıdır, tepkidir, öç alıştır. Kimine göre sosyal bir yardım çılgınlığıdır.¹ Tolstoy (1910) intihar için “hayattan kurtulma hakkında kolay çareye başvurmak” diyor.² Her ne denirse densin intihar, toplumları tedirgin eden, üzen, dengesini bozan bir problemdir.

İntihar; en basit anlamıyla, aklı başında bir bireyin bilinçli olduğu halde herhangi bir fiille kendi yaşamına isteyerek son vermesi demektir.³ İntihar eden insan bilerek ve isteyerek kendi hayatına son verir.⁴ Aksi halde kişinin kendisinden ve çevresinden kaynaklanan kaza sonucu meydana gelen ölümler intihar olarak değerlendirilmez.⁵ Yani kişi yaşamına son veren fiili gerçekleştirdiği anda normal olarak ne sonuç doğacağını kesinlikle biliyorsa, bir intiharla karşı karşıyayız demektir.⁶ Bir fiilin intihar sayılabilmesi için ölümle sonuçlanmış olması gerekir. Böylece intihar, kişinin kendi yaşamına son vermek arzusuyla eyleme geçmesi anlamına gelir.⁷

İntihar kelimesi, Arapçada göğüs, göğse vurma, boğazından asılma, deveyi boğazlama, gırtlığı bıçakla kesme ve “kurban” manasına gelen “nahr” sözcüğünden türetilmiştir. Latince’de “sui” (kendi) ve “cadere” (öldürmek) köklerinden türetilmiş olan “suicide” sözcüğü ile ifade edilmektedir.⁸ İntihar eden bireyin bu davranışı ölümle sonuçlanmadığı zaman “*intihar girişimi*” olarak adlandırılır.⁹ Türkçe’de ne İslamiyet öncesi ne de İslamiyet sonrası kaynaklarda intihar anlamına gelebilecek bir kelimeye rastlanmamaktadır. Arapça kökenli intihar kelimesi Tanzimat döneminde, batı dillerinden yapılan çevirileri karşılayabilmek için dilimize yerleşmiş ve kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰

İntihar hakkında 19. yüzyılda en kapsamlı çalışmayı yapan ve eseri günümüze kadar ilgiyle okunan Emile Durkheim (1917), intiharı şu şekilde tanımlıyor: “*Nasıl bir sonuç vereceği bilinen, kurbanın kendisi tarafından gerçekleştirilen, olumlu ya da olumsuz bir edimin dolaysız ya da dolaylı sonucu olan her ölüm edimine intihar denir*”. İntihar girişimi de böyle tanımlanan, fakat ölüm sonucu vermeyen edimdir.¹¹ Bu tanım intiharı ayrıntılı bir şekilde ifade etmektedir.¹²

Dünya Sağlık Örgütü’nün verilerine göre gelişmiş ülkelerde ölüm olgularının en önde gelen on nedeninden birisi haline gelen intihar hakkında birçok düşünce ve kuram geliştirilmiş bilim adamları, filozoflar intiharın ne olduğunu anlama gayreti içerisinde olmuşlardır.¹³ İntiharlar, kanser ya da tüberküloz ölümleri gibi incelenemezler. Çünkü istemli ölüm, nüfus bilimsel değil, felsefi, dini, ahlaki ve kültürel anlamı olan bir ölüm türüdür. İntiharı doktorlar, sosyologlar, din adamları, psikologlar ve psikanalistler, kendi açılarından ayrı ayrı incelemek durumundadır.¹⁴ İntihar hakkındaki kuram ve düşüncelerden bir kısmını burada ifade etmek istiyorum.

Richman’a (1970) göre, intihar bir iletişim aracıdır. Yardım için ağlamaktır, başkalarından yardım istemektir, tehdit veya intikam metodudur veya pişmanlık ve bir itiraftır.¹⁵ Her hâlükârda intiharın vermek istediği bir mesaj vardır. Bu yaklaşıma göre intihar kişilerarası ve sosyal yönü olan bir yardım çılgınlığıdır.¹⁶

¹ Halit Altıntop, “Dindarlık-İntihar İlişkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Isparta, 2005, s.11; Çekirge, Pınar, Niçin İntihar, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1996, s.72.

² Tolstoy, İtirafımlarım, Çev. Elanur Bahar, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2003, s.24.

³ Şenol Korkut, Gençlik Sorunları ve İntihar, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2011, s.18; Gülşen Ünlü, Zeynep Aksoy, Eşme Ece Ersan, “İntihar Girişiminde Bulunan Çocuk ve Ergenlerin Değerlendirilmesi”, Pamukkale Tıp Dergisi, 2014, sy.3, s.177.

⁴ Emile Durkheim, İntihar, Çev. Zühre İlkelen, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013, s.222.

⁵ Muhammet Ali İnce, “İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Kayseri, 2007, s.115; Korkut, Gençlik Sorunları ve İntihar, s.18.

⁶ Durkheim, İntihar, s.6.

⁷ Erol Güngör, Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, s.72.

⁸ Sena Genç, “Bipolar Bozuklukta İntihar Girişimi Olan, İntihar Düşüncesi Olan Ve Olmayan Bireylerin Sosyodemografik Ve Klinik Özellikler Açısından Karşılaştırılması”, Tıpta Uzmanlık Tezi, Bakırköy Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul, 2017, s.13.

⁹ Altıntop, “Dindarlık-İntihar İlişkisi”, s.11; Gülşen Ünlü ve Arkadaşları, “İntihar Girişiminde Bulunan Çocuk ve Ergenlerin Değerlendirilmesi”, s.177; Minios, İntiharın Tarihi, s.246.

¹⁰ Altıntop, “Dindarlık-İntihar İlişkisi”, s.11; İnce, “İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme”, s.108.

¹¹ Durkheim, İntihar, s.5.

¹² Durkheim, İntihar, s.222.

¹³ İnce, “İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme”, s.2.

¹⁴ Minios, İntiharın Tarihi, s.10.

¹⁵ İnce, “İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme”, s.20.

¹⁶ Leslie Mc Cullough, “İntihar Sebepleri Nedir ve Ona Nasıl Engel Olunur”, Çev. Hüseyin Peker, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy.2, Samsun, 1987, s.108; Serdar Topal, “Eskişehir İlinde Yaşayan Ergenlerde İntihar Olasılığının

Bernfeld (1953) ise intihar konusunda intihar eden kişi aslında başka bir insanı öldürmek istemektedir diyor. İntihar eylemine geçebilmesi için bu kişiyi güçlü bir şekilde içselleştirmesi gerekmektedir. Ancak o zaman kişi, kendisini öldürmekle, önceleri sevdiği ve daha sonra nefret etmiş olduğu ikinci insanı da öldürebileceğine inanır diye açıklamaktadır.¹⁷ Ona göre intihar bir intikam alma metodudur.

İntiharı açıklamaya yönelik geliştirilen bir başka kuram Baechler (1980) tarafından önerilmiştir. İntiharı rasyonalist bir görüş olarak değerlendiren Baechler intiharı bir kaçış ve bir sorun çözme aracı olarak ifade etmektedir.¹⁸ Geliştirdiği bilişsel modelde Beck (1963) de gelecekle ilgili olumsuz beklentileri umutsuzluk olarak ifade etmiş ve bu olumsuz beklentiler ile bilişsel çarpıklıklar arasında bir ilişki olduğunu iddia etmiştir. Geleceğe yönelik olumsuz beklentileri ifade eden umutsuzluk bilişsel kuram çerçevesinde intihar sürecini tetikleyen ve devam ettiren önemli bir etken olarak görülmelidir.¹⁹ En anlamsız gibi görünen bir intihar girişiminin bile kendi içinde bir tutarlılığı olduğunu savunan Schneidman (2009) intiharı, dayanılmaz acıları, ağır sorunları olan bocalamış, bozulmuş ve gücü azalmış benliğin çözüm arayıcı bir eylemi olarak tanımlamıştır.²⁰

İntiharı ilk kez toplumsal bir olgu olarak ele alan Emile Durkheim büyük toplumsal dönüşümler ya da olağandışı durumlar olmadığı takdirde “toplumsal intihar oranının” sabit kaldığını ancak tam aksi durumlarda intihar oranının yükseldiğini ifade eder. Bu durumun ise intiharın toplumsal bir olgu olduğuna dair delil olduğunu ileri sürmüştür.²¹ Durkheim’e göre intihar salt toplumsal bir olaydır ve birey ile toplum arasındaki ilişkinin bozulmasından kaynaklanır. Durkheim, bireyin ait olma ve kültürel varlık duygusunu yitirmesi durumunda kendine zarar verici isteklerin ortaya çıktığını ve sonuçta da intihar davranışının görüldüğünü ileri sürmüştür. Sosyal dengesizlik ve bunalım içindeki toplumlarda intihar daha çok görülmektedir.²²

İntihar davranışı da Lester (1987) tarafından sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde “kısmen de olsa, stresli yaşam koşullarına karşı öğrenilmiş bir davranış” olarak açıklanmıştır.²³ İntihar bir davranış biçimidir ve intihar düşüncesinin bulaşıcı biçimde geçtiği kuşku götürmez bir gerçektir.²⁴ Sosyal Öğrenme kuramına göre intihar öğrenilmiş çaresizliğin bir sonucu olarak karşımıza çıkar.²⁵ İntiharların medyada çokça yayınlanması intihar oranlarının artmasına sebep olur. Haberin birden çok medya kuruluşunda yayınlanması da intihar davranışının model alınmasını artırır.²⁶ Bu makaleyi Oğuzeli’nde genç bir kardeşimizin intiharı üzerine kaleme aldım. Bu gencin intiharından hemen sonra, başka bir gencin intihar girişiminde bulunduğunu ilçe emniyet müdürlüğümüzden öğrendim. Bununla da kalmadı halen o gencin intihar ettiği metruk bina tehlike saçmaya devam ediyor. Bazen binanın üzerinde gençleri gören anne babalar polisleri arayıp yeni bir intihar vakasının olabileceğini haber veriyorlar.

Psikolog Stengel (1975), “İnsanoğlu, evrimin bir aşamasında sadece hemcinslerini ve hayvanları değil, kendisini de öldürebileceğini keşfetmiş olmalıdır.” demiştir.²⁷ Menninger’e (1990) göre yapıcı ve yıkıcı duygu ve düşünceler insanın yaratılışında zaten mevcuttur. Bu dürtüler insanın biyolojik ve ruhsal yapısında büyük rol oynarlar.²⁸

Tarihin derinliklerinden bu yana intihar çoğu zaman kınanmış olsa da kimi zaman takdir edilen caiz bir davranış olarak görülmüştür. Mesela Budizm’in hâkim olduğu bölgelerde bu duruma

Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Osman Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Psikiyatri Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eskişehir, 2003, s.14.

¹⁷ İnce, “İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme”, s.29.

¹⁸ İhsan Yeğenoğlu, “İntiharın Anlamı, İntihar ve İntihara Yönelik Tutumlar”, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Klinik Psikiyatri Ana Bilim Dalı, Aydın, 2015, s.11.

¹⁹ Yeğenoğlu, “İntiharın Anlamı”, s.10.

²⁰ Topal, “Eskişehir İlinde Yaşayan Ergenlerde İntihar Olasılığının Değerlendirilmesi”, s.9; Yeğenoğlu, “İntiharın Anlamı”, s.9.

²¹ Durkheim, İntihar, s.8-316; Yeğenoğlu, “İntiharın Anlamı”, s.12.

²² Durkheim, İntihar, s.127; Topal, “Eskişehir İlinde Yaşayan Ergenlerde İntihar Olasılığının Değerlendirilmesi”, s.10.

²³ Yeğenoğlu, “İntiharın Anlamı”, s.8.

²⁴ İnce, “İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme”, s.32; Durkheim, İntihar, s.108.

²⁵ Genç, “Bipolar Bozuklukta İntihar Girişimi Olan, İntihar Düşüncesi Olan ve Olmayan Bireylerin Sosyodemografik ve Klinik Özellikler Açısından Karşılaştırılması”, s.25.

²⁶ Mustafa Çoban, “Medya ve İntihar”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2004, s.14

²⁷ Zuhaf Ağılkaya, 2010. “İntihar Girişiminde Bulunanlar Üzerine Empirik Bir Araştırma”, Pamukkale Tıp Dergisi, 2010, sy. 38, s.174.

²⁸ Topal, “Eskişehir İlinde Yaşayan Ergenlerde İntihar Olasılığının Değerlendirilmesi”, s.11.

rastlanmaktadır.²⁹ Yine doğa ile uyum içerisinde yaşamayı kendilerine felsefe edinen Stoacılar da intihar hoş karşılanan bir durumdur.³⁰

İntiharın Nedenleri

Peki, neredeyse insanlık tarihi kadar eski olan böyle bir problemin, hastalığın sebepleri nelerdir. Bizim asıl maksadımız, üzücü ve bir o kadar da yıkıcı olan intiharın önüne nasıl geçilebileceğidir. Bir yandan daha müreffeh bir hayatı kazanmanın yolunu arayan insanoğlu, nasıl olur da dünya genelinde sekizinci sırada yer alan bir problemi çözmekten aciz kalır.³¹

İntihar, şüphesiz çok karmaşık bir sorundur ve bir tek sebebe bağlanamaz. İntihar ve intihar edenler üzerinde araştırma yapan bilim adamları, intihar olgusunun felsefi, biyolojik, sosyolojik ve psikolojik pek çok sebepleri olduğunu ifade etmişlerdir.³²

İntihar, her şeyden önce artık yaşama önem vermeyen bir insanın umutsuzluğundan doğmaktadır.³³ Umutsuzluk, gelecekte olumsuz beklentiler olarak tarif edilebilir. Bu açıdan intihar sürecini başlatan ve devam ettiren en önemli sebepler arasında yer almaktadır. Çekirge şöyle söyler: “Umut besleme olanağı kalmamışsa, yaşamın anlamı da kalmaz.”³⁴ Yaşam koşulları hakkında bir hayli umutsuz olan insanlar, umutsuzluklarından kurtulma yollarını sarhoşluk veya intiharda aramak durumunda kalmışlardır.³⁵

İntihar sadece bir umutsuzluk halinden ibaret de değildir. Nihayetinde bir cana kastediş olduğundan aynı zamanda bir şiddet olayıdır. Hem de en değerli varlığa yöneltilmiş hunharca bir şiddetin adıdır. Bir başkasını öldürmek nasıl bir şiddet ve cinayet olayıysa, intihar da kişinin kendisine yönelmiş, belki değişime uğramış ve hafiflemiş bir cinayet olayıdır.³⁶ Cioran (1995) intihara meyilli olanlar hakkında onlar birer katildir der.³⁷ Cinayet ve intihar bir madalyonun iki yüzüdür. Her ikisinin temelinde terör ve yıkım vardır.³⁸

Toplumsal olarak aile bütünlüğünün sarsılması, intihar potansiyelinin en etkili belirleyicilerinden birisidir. Aile bütünlüğünde bozulma ya da tehditler özellikle kadınlarda ve çocuklarda intihar riskini artırmaktadır.³⁹

Yalnızlık, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Peplau (1999) ve Perlman’a göre yalnızlık kişinin gerçekte var olan ilişkilerinin, bu konudaki beklentilerin karşılayamamasından kaynaklanmaktadır. Buna göre yalnızlık, ilişkilerdeki beklentiler üzerine kurgulanır. İnsan, nesnel bir nedeni olmaksızın, birçok insanla beraberken kendini yalnız hissedebilir.⁴⁰ Sosyal ilişkiler insan yaşamının önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Çok farklı şekillerde tanımlansa da yalnızlıkla ilgili tüm görüşler yalnızlığın kişiye acı verdiği gerçeği üzerinde yoğunlaşmıştır.⁴¹ Bu sebeple insanı acı ve ıstıraba gark eden yalnızlık, intiharla doğrudan ilişkilidir. Yalnızlık ve çevre tarafından dışa itilmek korkusu, insanlarda ölüm korkusundan bile büyüktür ve intiharın sebepleri arasındadır.⁴²

Korku insanın kendisini bedenlen ve ruhen emniyette hissetmemesidir. Korku dolu bir insan ancak nefret edebilir ve yaşamdan tat almadığı için yaşamaktan ziyade ölmekten yanadır. Huzuru ancak ölümdede

²⁹ Osman Pazarlı, İslam’da Ahlak, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980, s.245.

³⁰ Necati Sümer, “Dinlerin İntihar Olgusuna Bakışı”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ankara, 2015, s.18.

³¹ Yeğenoğlu, “İntiharın Anlamı, İntihar ve İntihara Yönelik Tutumlar”, s.1.

³² Erich Fromm, Sağlıklı Toplum, Çev. Yurdanur Salman, Zeynep Tanrısever, Payel Yayınları, İstanbul, 1990, s.19: Korkut, Gençlik Sorunları ve İntihar, s.18.

³³ Durkheim, İntihar, s.4.

³⁴ Çekirge, Niçin İntihar, s.18.

³⁵ Robert B. Edgerton, Hasta Topluluklar, Çev. Harun Turgut Alpagut, Buzdağı Yayınevi, Ankara, 2015, s.201; Genç, “Bipolar Bozuklukta İntihar Girişimi Olan, İntihar Düşüncesi Olan ve Olmayan Bireylerin Sosyodemografik ve Klinik Özellikler Açısından Karşılaştırılması”, s.23; İnce, “İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme”, s.7.

³⁶ Durkheim, İntihar, s.358

³⁷ Emil Michel Cioran, Burukluk, Çev. Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul, 1993, s.90.

³⁸ Çekirge, Niçin İntihar, s.73.

³⁹ Altıntop, “Dindarlık-İntihar İlişkisi”, s.16.; Genç, “Bipolar Bozuklukta İntihar Girişimi Olan, İntihar Düşüncesi Olan Ve Olmayan Bireylerin Sosyodemografik Ve Klinik Özellikler Açısından Karşılaştırılması”, s.19.; İnce, “İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme”, s.69.; Durkheim, İntihar, s.189-202.

⁴⁰ Altıntop, “Dindarlık-İntihar İlişkisi”, s.18-19; Rollo May, Kendini Arayan İnsan, Çev. Ayşen Karpat, Ceylan Matbaacılık, İstanbul, 1997, s.30.

⁴¹ Topal, “Eskişehir İlinde Yaşayan Ergenlerde İntihar Olasılığının Değerlendirilmesi”, s.11.

⁴² Erich Fromm Sahip Olmak ya da Olmamak, Çev. Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 203, s.145; Yankı Yazgan, Ergenlikten Gençliğe, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s.34.

bulacağını düşünür.⁴³ Modern yaşam tarzıyla birlikte insanlar çevrelerinden korktukları kadar kendilerinden de korkar duruma gelmişlerdir.⁴⁴ Günümüzde yapılan araştırmalar göstermiştir ki; gençler en çok gelecekte ne yapacakları konusunda kaygılıdır.⁴⁵

Sosyal değer ve yargılar, bireylerin hayatta karşılaştıkları güçlükler karşısında nasıl bir davranış sergileyeceklerini belirlemektedir. Şayet toplumda hayatın zorluklarına karşı mücadele etmekten vaz geçmek ve kendi hayatına son vermek gibi bir düşünce hâkim ise insanların intihar etmeleri çok daha kolay olabilmektedir.⁴⁶ Ülkemizde ve Müslüman ülkelerde intihar haram kabul edildiği halde intihar olaylarının artmakta olması toplumun değer yargılarının değiştiğinin bir göstergesidir. Durkheim'e göre intiharların çoğalmasının asıl nedeni, toplumun yapısında meydana gelen değişikliklerdir. Ani ve köklü değişiklikler ferdin hayat şartlarını, etik değerlerini yok eder. İntiharlardaki artışın asıl nedeni bu yeni durumlara uyum sağlamadaki zorluklarıdır.⁴⁷

İntihar girişimleri sosyo ekonomik düzey ile de bir şekilde ilişkilidir. Günümüzde intihar girişimleri şehirlerin kalabalık, sosyal koşulları iyi olmayan bölgelerinde daha çok olmaktadır. İşsizlik ve intihar girişimi arasında da bağlantı vardır.⁴⁸ Ekonomik krizlerin intihara eğilimli kişi üzerinde ağırlaştırıcı etkisi olduğu bilinmektedir.⁴⁹ Ancak öyle anlaşılıyor ki bu bağlantı tamamen bir fakirlik ve yoksulluk nedeniyle değildir. Çok zengin olan ülkelerde de intihar olayları daha sıklıkla görülebilmektedir. Durkheim'e göre yoksulluk artışının intiharların çoğalması üzerindeki etkisi o denli önemsizdir ki, ani zenginleşmeler de aynı etkiyi verebilmektedir.⁵⁰

İnsan, hayatta karşılaştığı her türlü hadiseye bir açıklama ve yorum getirme ve içinde yaşadığı âlemi "anlama" çabası ve ihtiyacı içerisindedir.⁵¹ Özellikle "Ben kimim?" sorusuna tatmin edici yanıt bulamayan, bu soru doğrultusunda işlevsel bir benlik kurgusuna ulaşamayan genç, bir anlamsızlık ve boşluk denizine düşer.⁵² Hayatına bir anlam verememiş kişiler, çoğu zaman ruhsal sıkıntılarla baş başa kalmaktadırlar.⁵³ Varoluşçu kurama göre birey kendi yaşamını kontrol edemez ve herhangi bir amacının kalmadığını düşünürse, intihar ile yaşamını kontrol altına alabileceğini zanneder.⁵⁴ Peki, hayatın anlamını kavramaya çalışmak bir hastalık mıdır? Sigmund Freud (1939), Prenses Bonaparte'e (1962) yazdığı mektubunda şöyle demiştir: "Kişi, yaşamın anlamını veya değerini sorguladığı an, hastadır." Ama ben, yaşamın anlamını merak eden bir insanın, ruh hastalığını dışa vurmaktan çok, insanlığını kanıtladığına inanıyorum"⁵⁵

Çevresel-sosyal faktörlerin baskısı ve istekleri insanları ve özellikle gençleri intihara sürükleyebilmektedir. İnsan, kendinden istenen (beklenen) şeyleri karşılayabilecek güçte olmadığını düşünürse, kendisini zorlanmış hisseder. Bu tür zorlanma anlarında hissedilen umutsuzluk ve çaresizlik içerisinde bazı insanlar kendi canlarına kıymayı bir çözüm olarak düşünebilirler.⁵⁶

Toplumda insanları ahlak dışı davranışa iten başlıca sebeplerden birisi de vicdanları rahatsız edecek bir adalet ve kanun sisteminin varoluşudur.⁵⁷ İnsanlar toplumda adaletin değil, haksızlığın hüküm sürdüğüne inandığında, olumlu düşünme özelliklerini kazanmak bir yana, karamsar, öfkeli ve yaşamdan hiçbir beklentisi olmayan bireylere dönüşebilirler.⁵⁸

⁴³ Osho, Cesaret, Tehlikeli Yaşamın Coşkusu, ts, s.36.

⁴⁴ İnce, "İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme", s.5.

⁴⁵ Adnan Kulaksızoğlu, Ergenlik Psikolojisi, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2004, s.76.

⁴⁶ Altıntop, "Dindarlık-İntihar İlişkisi", s.22.

⁴⁷ Durkheim, İntihar, s.8.

⁴⁸ İnce, "İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme", s.74.

⁴⁹ Durkheim, İntihar, s.241.

⁵⁰ Durkheim, İntihar, s.243.

⁵¹ Hayati Hökelekli, Din Psikolojisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s.115.

⁵² Altıntop, "Dindarlık-İntihar İlişkisi", s.27; Topal, "Eskişehir İlinde Yaşayan Ergenlerde İntihar Olasılığının Değerlendirilmesi", s.25.

⁵³ Victor Emil Frankl, Duyulmayan Anlam Çılgılığı, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınevi, Ankara, 1994, s.93.; İnce, "İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme", s.98-100.

⁵⁴ Genç, "Bipolar Bozuklukta İntihar Girişimi Olan, İntihar Düşüncesi Olan ve Olmayan Bireylerin Sosyodemografik ve Klinik Özellikler Açısından Karşılaştırılması", s.25.

⁵⁵ Frankl, Duyulmayan Anlam Çılgılığı, s.23.

⁵⁶ Altıntop, "Dindarlık-İntihar İlişkisi", s.30.; Edgerton, Hasta Toplular, s.204.; Ünlü ve Arkadaşları, "İntihar Girişiminde Bulunan Çocuk ve Ergenlerin Değerlendirilmesi", s.181.

⁵⁷ Güngör, Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, s.86.

⁵⁸ Yazgan, Ergenlikten Gençliğe, s.34.

İntiharın en belirgin nedenleri arasında depresyon olduğu bilinmektedir. Psikiyatrik rahatsızlıkların nezlesi de denilen depresyon, dünyadaki bir numaralı sağlık problemi olarak bilinir.⁵⁹ Özellikle ergenlikte başlayan depresyonun yinelenme olasılığı yüksektir ve intihar davranışıyla yakından ilişkilidir.⁶⁰ Çocuktaki/çocukluktaki depresyonların daha sonraki intihar girişimleri için önemli bir belirleyici olduğu ve çocukluk depresyonlarının erişkinlikteki depresyon için bir işaret olduğu kabul edilmektedir.⁶¹ Depresyon, yoğun utanç, değersizlik, ümitsizlik ve moralsizlik hislerinden ötürü en kötü acı çekme şekillerinden biridir. Bu açıdan, ölümcül bir kanserden daha kötüdür. Çünkü birçok kanser hastası sevildiklerini hisseder, ümitleri ve kendilerine güvenleri vardır.⁶² Duygusal çöküntü içinde olan kişi, içerisinde bulunduğu zaman kavramını yitirmiştir ve yaşamının tümünün bu duygusal çöküntü içinde geçeceğini düşünür. Bazı duygusal çöküntüler çok güçlüdür ve bireyi intihara kadar götürebilir.⁶³

Stres en genel anlamıyla insanın, savaşıma ya da kaçma tepkisinin ortaya çıkmasına sebep olacak düzeyde tehdit edilmesidir. Psikolojik açıdan bakıldığında stres, bu ilk tepkiyi oluşturan koşulların kişide duygu, zihin ve davranış düzeyinde psikolojik zorlanmaya sebep olacak patolojik değişiklikler ortaya çıkartmasıdır.⁶⁴ Bu açıdan modern insanı intihara iten sebepler arasında yer almaktadır.

Genç intiharlarının en belirgin nedenlerinin başında çocukluktaki sevgi yoksunluğu gösterilmektedir. Büyüme sırasındaki baskı ve horlanmalar, reddedilme, sevilme ve benzeri nedenler ergenin mutsuz olmasına zemin hazırlar. Gençler daha önce karşılaşmış üstesinden geldikleri durumlar ve duygular olmadığı için, onlar için üzüntü yaratan yeni durumlarda nasıl davranacaklarını kestiremezler, daha kolay hayal kırıklığına uğurlar. Üzüntünün aşırı olması, bireyi çaresizlik ve ümitsizlik içinde bırakması, ergeni ölüme, bu acı verici duygulardan kaçmanın bir yolu olarak bakmaya itebilir. Ölümün sıkıntılardan kurtulmanın tek yolu olarak görülmesi, ergenlerin intihar etme riskini artıran çok önemli bir etkidir.⁶⁵

İçerisinde bulunduğumuz iletişim çağı, oyun ve eğlence araçlarının insan hayatında büyük tesiri olduğu bir dönemdir. Sosyal Medya, çeşitli oyunlar, sanal kahramanlar, alternatif sanal çevreler, sanal komşular özellikle genç insanları, dünyanın her yerindeki düşünce, anlayış, fikir, doktrin, akım, yaşam biçimleri gibi birçok farklı eğilimle baş başa bırakmaktadır.⁶⁶ Son zamanlarda Rusya’da geliştirilen “Mavi Balina” adındaki bilgisayar oyunu nedeniyle 100’den fazla çocuğun intihar haberlerini basın yayın organlarından öğrenmekteyiz.⁶⁷

Şimdiye kadar en genel anlamda intihara sebep olan durumlar üzerinde ana hatlarıyla durmaya çalıştık. Şüphesiz insanı intihara iten sebepler, bunlarla sınırlı değildir. Ancak bütün sebepler Emile Durkheim’in de eserinde ifade ettiği gibi toplum üzerinde yoğunlaşmaktadır. Makalemizin asıl teması Gaziantep’in Oğuzeli ilçesindeki intiharlar olduğu için bu bölümde ilçede yaptığım çalışma verilerini incelemek istiyorum. Bütün bilim çevrelerince kabul edilen ve şimdiye kadar dünyada en geçerli “Depresyon Testi” unvanını taşıyan “Burns Depresyon Ölçeği Testini” ilçemizdeki üniversite öğrencileri üzerinde uyguladık. Aynı zamanda Oğuzeli’nde son 10 yılda meydana gelen intihar ve intihar girişimi olaylarını İlçe Emniyet Müdürlüğümüzden edindik. Gaziantep’in Oğuzeli İlçesi’nde Gaziantep Üniversitesi Oğuzeli Meslek Yüksekokulu öğrencilerinden 213 öğrenci üzerinde Burns’un depresyon ölçeği testini yaptık. Öğrencilerimizden 105’i bayan, 108’i erkek öğrencilerdi. Testteki 25 soruya ilaveten, “yaşadığınız bölgede, intihar edenlerin cenaze namazı kılınmıyor olsa düşünceniz ne olurdu? Sorusuna cevap aradık.

Burns’un depresyon ölçeğine göre, kişinin puanı 0 ile 5 arasındaysa, iyi hissediyor demektir ve gayet mutludur.⁶⁸ Şayet puan 6-10 aralığındaysa, kişi yine normal ama biraz “mutsuz” durumda demektir.⁶⁹ Kişinin puanı 11-25 arasındaysa, depresyon, en azından bu seferlik, hafiftir ve paniğe gerek yok demektir.⁷⁰ Eğer skor 26-50 arasındaysa, orta şiddette bir depresyondan söz ediyoruz demektir. Ancak orta şiddette bir depresyon yoğun bir acı demek olabilir. Eğer kişinin skoru iki haftadan fazla bu

⁵⁹ David Burns, İyi Hissetmek, Çev. H. Alp Karaosmanoğlu, Psikonet Yayınları, İstanbul, 2016, s.31.

⁶⁰ Yıldız Uzuner, Çocuk Ruh Sağlığı, Anadolu Üniversitesi Ofset, Eskişehir, 2011, s.159.

⁶¹ Kulaksızoğlu, Ergenlik Psikolojisi, s.234.

⁶² Burns, İyi Hissetmek, s.27.

⁶³ Doğan Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2006, s.319-473.

⁶⁴ Topal, “Eskişehir İlinde Yaşayan Ergenlerde İntihar Olasılığının Değerlendirilmesi”, s.28.

⁶⁵ Kulaksızoğlu, Ergenlik Psikolojisi, s.242-243.

⁶⁶ Korkut, Gençlik Sorunları ve İntihar, s.32.

⁶⁷ <http://www.hurriyet.com.tr/mavi-balina-nedir-neden-olduruyor-40648007>, Erişim, 07.01.2018

⁶⁸ Burns, İyi Hissetmek, s.45.

⁶⁹ Burns, İyi Hissetmek, s.45.

⁷⁰ Burns, İyi Hissetmek, s.45.

aralıkta kalırsa, kesinlikle profesyonel yardım almalıdır.⁷¹ Eğer skorunuz 50'nin üstündeyse, bu depresyonun ciddi, hatta çok fazla olduğunu göstermektedir. Bu yoğunlukta bir acı dayanılmaz olabilir, özellikle de sonuç 75'in üstüne çıkarsa. Duygu durumunuz aşırı derecede rahatsızlık verici ve hatta tehlikelidir. Çünkü umutsuzluk ve çaresizlik hissi intihar dürtülerini tetikleyebilir.⁷²

	Bay	Bayan
0-5 Arası	7 Kişi	3 Kişi
6-10 Arası	16 Kişi	9 Kişi
11-25 Arası	36 Kişi	48 Kişi
26-50 Arası	36 Kişi	33 Kişi
50'nin Üzerinde	13 Kişi	12 Kişi
Toplam	108 kişi	105 Kişi

Burns'un depresyon ölçeği sonuçlarına göre teste tabi tuttuğumuz öğrencilerden erkeklerden 59 bayanlardan 60 tanesi, en azından ağır depresyon riski taşımazlar. Aslında bunlardan toplam olarak bay/bayan sadece 35 öğrencinin durumu iç açıcı derecede iyidir. Yani yaklaşık olarak öğrencilerden %16 sınıfın durumu iyi haldedir. Burns'a göre erkeklerin 36'sı ve kızların 33'ü yoğun bir acı yaşıyor olabilirler. Yani mutsuzlar ve depresyondalar. Profesyonel yardım almaları gerekiyor. Bu rakam öğrencilerin yaklaşık olarak %35'ini temsil etmektedir. Yani kendini mutlu hissedenenlerin iki katından fazladır. Öğrencilerden 13 bay ve 12 bayan öğrencinin durumları ise depresyonlarının ileri derecede olduğunu göstermektedir. Burns'a göre, bu seviyede bir depresyon yaşayan kişi dayanılmaz acılar çekiyor demektir. Yani öğrencilerin %12'si tehlikeli durumda depresyon geçiriyor olabilirler.

	Bay	Bayan
İntihar Düşüncem Var Diyen	20 Kişi	9 Kişi
Kendi Yaşamımı Sona Erdirme İsteğim Var Diyen	26 Kişi	18 Kişi
Kendime Zarar Vermek için Bir Planım Var Diyen	14 Kişi	11 Kişi

Yukarıdaki tabloda testteki son 3 soruya verilen cevapları görüyoruz. Öğrencilerden bazıları sadece bir tanesine "var" derken, bazıları her üç soruya da "var" cevabını vermişlerdir. Şu hâlde en az 44 bay/bayan öğrenci intihar fikrine sahip gözükmektedir. Bu oldukça yüksek bir rakamdır. Elbette böyle bir düşüncesi olan her insanın intihar edeceği varsayılmaz. Ancak yine de görünen tablo üzüntü vericidir. Toplumsal olarak bir buhran ve bunalımın içerisinde olduğumuz apaçık önümüzde durmaktadır. Hele küçük ve şirin bir ilçe olan Oğuzeli açısından bu durum daha da vahimdir.

Oğuzeli İlçe Emniyet Müdürlüğünden aldığımız istatistiki bilgilere göre son 10 yıl içerisinde ilçede 6 adet intihar olayı gerçekleşmiştir. Hemen hepsi toplumsal ve insanlar arası ilişkilerden kaynaklanan bu intihar olayları, sosyal öğrenme kuramını destekler mahiyette birbirini etkilemektedir. Son 10 yıl içerisinde 100 intihar girişimi meydana gelmiştir. Bu girişimlerin çocuğu bayanlar tarafından ilaç kullanmak suretiyle meydana gelmiştir. Nüfusu çok yoğun olmayan küçük bir ilçede bu denli intihar girişimi ve intihar olayı üzülecek derecede fazladır.

Dinlerin İntihara Bakışı

Yahudilik, ölümü hayatın doğal bir parçası olarak kabul eder. Bu sebeple Yahudiler, gündelik dua ve ibadetlerinde Tanrı'dan "memitu-mehaye" yani "ölüm ve yaşamın nedeni olan" diye bahsederler.⁷³ Tevrat'ın Çıkış bölümünün 20. bâbında şöyle denilmektedir: "**Katletmeyeceksin**, zina etmeyeceksin çalmayacaksın..." Yahudiler bu ayete dayanarak intiharın yasaklanmış bir davranış olduğu görüşündedirler. Her ne kadar Tevrat intiharı açıkça yasaklamasa da on dördüncü yüzyılda Yahudi din

⁷¹ Burns, İyi Hissetmek, s.45.

⁷² Burns, İyi Hissetmek, s.46.

⁷³ Sümer, "Dinlerin İntihar Olgusuna Bakışı", s.35.

adamları artan intihar olaylarına karşı sert yaptırımlar uygulamayı önermiştir. Bu dönemde Yahudi dini kurallarını içeren Halakhah'ta kendini öldürenlerin cesetlerine saygı duyulamayacağı vurgulanmıştır. Yahudi kanunları, bu cesetleri Yahudi halk mezarlığına sokmayarak bir anlamda intihar etmiş olana ceza, bu eyleme teşebbüs etmek isteyenlere de gözdağı vermişlerdir.⁷⁴

Hristiyanlığa göre ise hayatı veren ve insanlara her şeyi ikram eden Tanrı'dır. O, bütün milletleri tek bir insandan çoğaltmış ve yeryüzünün dört bir yanına yerleştirmiştir.⁷⁵ Yine Hristiyanlığa göre Tanrı'nın verdiği hayatı önemsemeyenler ve gözlerini bu hayatın güzelliklerine kapayanlar, sonsuz yaşama kavuşamayacaktır.⁷⁶ Yeni Ahit'te intihar ile ilgili açık bir yasak olmamasına rağmen Hristiyan din adamları Yahudilikte olduğu gibi Kitab-ı Mukaddes'te geçen "öldürmeyeceksin" emri çerçevesinde intiharı bir suç olarak nitelendirip yasaklamıştır.⁷⁷ 452 yılında Arles Konsili intiharın bir cinayet olduğunu ve ancak şeytanca bir öfkeden doğabileceğini ilan etmiştir.⁷⁸ 563 yılında Prag Konsili'nde müntehirlerin hiçbir ayinde onurlandırılmayacağı, cesetleri mezara konulurken ilahi okunamayacağı karara bağlanmıştır. Din otoritelerinin yanında, kanunlar da bunlardan esinlenerek dinsel cezalara maddi cezalar eklemiştir. Saint Louis Kararnamelerinin bir bölümü bu konuda özel birtakım düzenlemeler getirir. Bu çerçevede, cinayet hakkında yetkili makamlarca müntehirin cesedi aleyhine dava açılabilir ve ölenin malları yasal varislerine değil, barona kalabiliyordu.⁷⁹

Din her zaman intiharı önleyici bir tutum sergilemez. Mesela Güney Jainistlerinde, dinsel intihara sıkça rastlandığını biliyoruz. Bu dine inanan kişinin kendini açlıktan ölmeye bırakması bir erdem kabul edilmiştir. Hinduizm'de ölümü Ganj'in ya da başka bir kutsal ırmağın sularında aramak yaygın bir adettir.⁸⁰

İslam dini de intihara karşı yasaklayıcı bir tutum içerisindedir. Ancak şunu ifade etmeliyim ki; Kur'an-ı Kerim'de doğrudan intiharı yasaklayan bir ayet yok gibidir. Genel olarak bütün araştırmacıların intiharın yasaklanması konusunda ileri sürdükleri Nisa Suresi'nin 29. ayet-i kerimesi müfessirlerin yorumlarıyla intiharın yasaklanması hakkında delil olabilmıştır. Nitekim Elmalılı ayetin tefsirinde "kendinizi öldürmeyiniz" ifadesinde kendi canınıza kıymayınız manasının olduğunu ancak, bu mananın ayetin sıyak ve sıbakına uygun düşmediğini ifade etmektedir.⁸¹ Ayeti kerime şöyledir:

*"Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir".*⁸²

Görüldüğü üzere *âyet-i kerime* başlangıçta haksızlık ve gasp ile birbirinizin mallarınızı yemeyiniz demektedir. Bundan hemen sonra gelen "kendinizi öldürmeyiniz" ifadesi, birbirinizin mallarını haksız yere yemek suretiyle nefislerinizi öldürmeyiniz manasındadır.⁸³ *Ayet-i kerime*de geçen bu ifade birbirinizi katletmeyiniz manasında da yorumlanmıştır. İfade etmeye çalıştığım şey diğer Kutsal Kitaplarda olduğu gibi, Kur'an-ı Kerim'de de intiharı yasaklayan açık bir *âyet* olmadığıdır. İntiharın yasak oluşuna delil getirilen diğer bir *âyet-i kerime*, Müminûn Suresi 80. *âyet-i kerimesi*dir.

*"Yaşatan da öldüren de O'dur. Gece ile gündüzün yer değiştirmesi de O'nun eseridir. Artık aklınızı kullanmayacak mısınız?"*⁸⁴

Bu *âyeti* delil getiren araştırmacılar hayatı verenin de alanında Allah olduğu, bu nedenle kendi canına kıymanın yasak olduğu üzerinde dururlar. Oysa ben bu yorumun zorlama bir yorum olduğunu düşünüyorum. Nihayet kendi canına kasteden bir insanın ölümü de Allah tarafından değil midir? Bu ifadelerden kastımız kesinlikle intiharı meşru gösterme gayreti değildir. Nitekim Hz. Peygamberin intiharı yasaklayan birçok hadisi mevcuttur. Anlaşılan o ki İslam âlimleri intihara Kur'an-ı Kerim'den bir dayanak bulmak suretiyle delillerini kuvvetlendirmek istemişlerdir. Bana göre Allah cc. insanın kendi canına kıymasının yanlışlığını söyleme gereği bile duymamıştır. Çünkü insan fitratı zaten bu düşünceye aykırı bir yaratılıştadır. Peygamber efendimiz bu hakikati şöyle ifade eder. "*Âdemoğlu ihtiyarladıkça onda iki şey gençleşir: Dünya sevgisi ve uzun yaşama sevgisi (hırsı)*"⁸⁵

⁷⁴ Sümer, "Dinlerin İntihar Olgusuna Bakışı", s.52-53.

⁷⁵ Sümer, "Dinlerin İntihar Olgusuna Bakışı", s.64.

⁷⁶ İncil; *Selmanikiler*, 4: 15.

⁷⁷ Sümer, "Dinlerin İntihar Olgusuna Bakışı", s.68.

⁷⁸ Durkheim, İntihar, s.341.

⁷⁹ Durkheim, İntihar, s.341; Minios, İntiharın Tarihi, s.48.

⁸⁰ Durkheim, İntihar, s.221.

⁸¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992, c. II, s.553.

⁸² Nisa,4/29.

⁸³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. II, s.553.

⁸⁴ Müminûn, 23/80.

⁸⁵ Buhari, "Rikâk", 5.

Ancak bu söylediklerimizin yanında Kur'an-ı Kerim'i genel olarak incelediğimizde, Allah'ın yeryüzündeki her şeyi insanın hizmetine verdiğini, doğru, dürüst ve huzurlu bir dünya hayatı için yapılması gerekenleri bize bildirdiğini görmekteyiz. Yani şöyle diyebiliriz. Kur'an-ı Kerimde intiharı yasaklayan açık bir ayet olmasa da Kur'an'ın genelinden anlaşılın insanın kendi canına kıymasının yasak olduğu gerçeğidir.⁸⁶ Kur'an-ı Kerimde intihara sebep olan bir kısım terimler üzerinde önemle durulmaktadır. Mesela Kur'an-ı Kerim umutsuzluk kavramına değinir. Hayatın sorunlarıyla karşılaşan insanın hemen Allah'tan ümidini keseceği ve karamsarlığa düşeceğini söyler.⁸⁷ Ancak insana neyle karşılaşırsa karşılaşsın Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi emredilir.⁸⁸ Sadece Allah'ı inkâr edenlerin Allah'tan umut keseceği ifade edilir.⁸⁹ Kur'an-ı Kerimde intihar etmek inançsız insanlara atfedilmiştir. Şöyle ki; Allah c.c: "Her kim ona (Muhammed'e) Allah'ın dünyada ve ahirette asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa hemen tavana bir ip çeksın, sonra kendini assın da bir baksın; başvurduğu (bu yöntem), öfkelendiği şeyi giderecek mi?" buyurmuş.⁹⁰ Hz. Peygambere inanmayanların öfkeden intihar etmelerini, bunu yapsalar bile Allah'ın yardımının Peygambere erişeceğini ifade etmiştir. Kur'an'ın bu ifadesi intiharı ancak Allah'a isyan edenlerin seçebileceğini ifade eder.

Hazreti Peygamberin intihar hakkında rivayet olunan birçok hadis-i şerifi vardır. Bir kısmını burada zikretmenin okuyucu açısından faydalı olacağı kanaatindeyim. Hz. Peygamber buyurdular ki; "Sizden önceki ümmetlerden yaralı bir adam vardı. Yarasının acısına dayanamayarak, bir bıçak aldı ve elini kesti. Ancak kan bir türlü kesilmediği için adam öldü. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak; kulum can hakkında benim önüme geçti, ben de ona cenneti haram kıldım, buyurdu"⁹¹ Hadisten anlaşılacağı gibi hasta da olsa bir insanın kendi canına kastetmesi Allah'ın yasakladığı ve ebedi hayatta cennetten mahrum ettiği günahlar arasındadır. İntihar hakkındaki bir başka rivayet şöyledir: "Kim kendisini dağdan aşağı atar ve kendisini öldürürse o kişi devamlı olarak kendisini aşağıya atar şekilde ebediyen cehennemdedir. Kim, zehir içerek kendisini öldürürse o da sürekli zehir içer bir vaziyette ebediyen cehennemdedir. Kim de bir aletle kendisini öldürürse o da o aleti elinde sürekli karnına saplıyor şeklinde ebediyen cehennemde olacaktır."⁹² Görüldüğü gibi intihar Hz. Peygamber tarafından kesin bir dille yasaklanmış ve intihar eden kimsenin cehennemlik olduğu ifade edilmiştir. Bir başka olayda Peygamber efendimiz intihar eden bir adamın cenaze namazını kıldırmamıştır.⁹³

Allah Rasûlü'nü hayatlarındaki en önemli örnek olarak kabul eden sahabeler onun emir ve tavsiyelerini yerine getirmede son derece hassas davranmışlardır. Bunlardan biri de ilk Müslümanlardan olan ve müşriklerin sayısız işkencelerine maruz kalmış, Peygamber'in (sav) yanında Bedir ve Uhud Savaşlarına katılmış olan Habbab b. Eret'tir. Rivayet olundu ki; "Habbab vefatına yakın, yedi sefer dağlanmak suretiyle tedavi görmüştü. Buna rağmen hala iyileşmemişti. Acılarına dayanamaz hale gelmişti. Kendisini ziyarete gelen arkadaşlarına, "Hastalığım uzadı. Resûlullah'ın, "Ölümü istemeyin!" buyurduğunu işitmemiş olsaydım mutlaka Allah'a yalvarır, ölümü isterdim." demiştir.⁹⁴

Bir kısmını buraya aldığımız Hz. Peygamberin intihar hakkında birçok hadis-i şerifi bulunmaktadır. İslam dininin temel kaynakları Kur'an-ı Kerim ve Hadisler dışında İslam âlimleri de tarihsel süreç içerisinde intihar konusundaki görüşlerini ifade etmişlerdir. Fakihler, intihar edenin büyük günah işlediğini fakat dinden çıkmayacağını söylemiştir. İntihar edenin cenazesinin diğer cenazeler gibi yıkanacağı ve Müslüman mezarlığına gömüleceği konusunda ittifak vardır. Fakat kendini öldüren kişinin cenaze namazının kılınıp kılınmayacağı meselesi tartışmalara konu olmuştur. İslam âlimlerinden Evzai, intihar edenin cenaze namazını kılmaya cevaz vermemiştir. Ebu Hanife, intihar edenin cenaze namazının kılınabileceğini söylerken Ebu Yusuf kılınmayacağını belirtmiştir. İbn Teymiyye ise bir insanın kendisini öldürmesinin asla caiz olmamakla birlikte böyle bir kimsenin cenaze namazının kılınabileceğini söylemiştir.⁹⁵

Oğuzeli'nde intihar meselesini incelerken Üniversite öğrencileri üzerinde yaptığımız Burns Depresyon Ölçeği testine bir soru eklediğimi daha önce ifade etmiştim. Yukarıda izah ettiğimiz gibi

⁸⁶ Casiye, 45/13.

⁸⁷ Fussilet, 41/49.

⁸⁸ Yusuf, 12/87; Zümer, 39/53.

⁸⁹ Hicr, 15/56.

⁹⁰ Hac, 22/15.

⁹¹ Hadislerle İslam, V, 505; Buhari, "Enbiya", 50.

⁹² Buhari, "Tıp", 56

⁹³ Müslim, "Cenâiz", 107; Hadislerle İslam, V, 513; Buhari, "Kader", 5.

⁹⁴ Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 40.

⁹⁵ Sümer, "Dinlerin İntihar Olgusuna Bakışı", s.132.

intihar, sosyal öğrenme yoluyla bulaşıcı bir hastalık halini alabilmektedir. Düşüncem o ki; acaba yaşadığımız bölgede intihar eden kişilerin cenaze namazı kılınmıyor olsa, bu tutum diğer vatandaşlar üzerinde caydırıcı bir etkiye sebep olur mu? Elbette Yahudi ve Hristiyanların müntehire uyguladığı gibi hem insan onurunu rencide edici hem de müntehirin yakınlarını aşağılayıcı bir tutum, insanlık için ne kadar kötü ise, İslam açısından da kabul edilemez bir uygulamadır. Ülkemizde veya ilçemizde intihar eden kişinin ya da kişilerin cenaze namazı kılınmazsa, intiharı önleyici diğer tedbirlerle birlikte, diğer insanları bu edimden uzak tutacaktır diye düşünüyorum. Kaldı ki Hz. Peygamber'in de bu yönde uygulamaları olmuştur. Öğrencilere sorduğumuz soruya aşağıdaki tabloda verilen cevapları aldık.

Tablo 3 Müntehirin Cenaze Namazı			Bay	Bayan
Müntehirin Cenaze Namazı Kılınmalı Diyen			41 Kişi	72 Kişi
Müntehirin Cenaze Namazı Kılınmamalı Diyen			22 Kişi	13 Kişi

Öğrencilerden neredeyse yarısı soruyu cevapsız bırakmışlardır. Sorunun cevapsız bırakılması bir açıdan savımızı desteklemektedir. Soruya cevap vermeyen öğrenciler ne diyeceklerini bilemiyor olabilirler. Cevap verenlerin 133 tanesi müntehirin cenaze namazı kılınmalı, kılınması için mücadele ederim, intihar da etse bunu hak ediyor gibi cevaplar vermişlerdir. 35 kişi ise zaten müntehirin cenaze namazı kılınmaz bilgisine sahip olduklarını ve bunu desteklediklerini ifade etmişlerdir. Müntehirin cenaze namazı kılınmalı diyen öğrencilerin birçoğu Burns Depresyon Testi değerleri yüksek olan öğrencilerdir. Yani onlar intiharı olabileceğini, insanın çaresiz durumlarda intihar edebileceğini düşündüklerinden müntehirin cenaze namazı kılınmalı demektedirler.

Acaba müntehirin cenaze namazı kılınmıyor olsa, insanlar bu fiilin kesinlikle yasaklandığı ve asla olmaması gereken bir durum olduğu hakkında daha sağlam bir düşünceye sahip olmazlar mı? Elbette bu tutum tek başına intiharı önlemeye yeterli bir davranış değildir. Ancak sosyal, dini, içtimai hayatın kuvvetlendirilmesi, sosyal adaletin sağlanması gibi intiharı önleyici tedbirlerle birlikte müntehirin cenaze namazının kılınmamasının faydalı olacağı kanaatindeyim. Nitekim testteki intiharı düşünüyor musunuz? sorusuna bir kısım öğrenciler büyük harflerle, "GÜNAH" yazmışlardır.

İntihara Karşı Önlemler

Dini amaçlar, diğer bütün amaçlardan çok daha güçlü bir muhtevaya ve yaptırım gücüne sahiptirler. Dindar insan, ahiret inancından dolayı kendini her zaman kontrol altında tutar. Bir süreliğine dini hedeflerinden dönse, hata yapsa bile günahkârlık duygusu ile telafiye yönelir. Dini içeriğe sahip olmayan toplumlarda böyle bir mekanizma yoktur.⁹⁶

Ülkemizdeki ve ilçemizdeki intiharların önüne geçmek için öncelikle insanların İslam'ı kâmil manada anlayıp yaşamaları gerekmektedir. Çünkü kâmil manada yaşanan dinsel duygu, insanı hayatta karşılaşabileceği her türlü olumsuzluklara karşı güçlü kılar. Böyle olgun dinsel duyguya sahip bir insan için yaşamın zorlukları, onu teslim olmaya ya da isyan etmeye sevk etmediği gibi, hayatın güzel ve hoş yönleri de onu insani sınırları aşmaya, başıboş ve sorumsuzca davranmaya götürmez.⁹⁷ İnanç insana hayat mücadelesinde sabırla mücadele etmeyi öğretir. İnançlı insan "Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. Eğer inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz."⁹⁸ âyetini anlamlandırır. Maris'e göre intihardan ölümlerin %75'i kaçma intiharıdır. İntiharların büyük çoğunluğunun sebebini oluşturan sıkıntı ve problemlerden kaçma isteğini, İslamiyet; sabır, imtihan şuur ve ahiret inancı gibi prensipleriyle aşmayı amaçlamıştır.⁹⁹ Allah'a iman ve ibadetlerle güçlenen insan ruhu hayat mücadelesinde başarılı olur. Bir bütün olarak ibadetler güçlülere katlanma, benliğini geliştirme ve zorluklarla mücadele etme kuvvetini kazandırır.¹⁰⁰ Din, insanın güven, sığınma, korunma, dayanma, kabul görme ve sevilme gibi ihtiyaçlarına cevap verir. Aynı zamanda hayatı anlamlı kılan, umut ve iyimserlik gibi temel özellikleri bireye kazandırır. Nitekim Kur'an-ı Kerim Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz emriyle

⁹⁶ İnce, "İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme", s.101.

⁹⁷ Altuntop, "Dindarlık-İntihar İlişkisi", s.43.

⁹⁸ Âl-i İmran, 3/139.

⁹⁹ Altuntop, "Dindarlık-İntihar İlişkisi", s.48.

¹⁰⁰ Altuntop, "Dindarlık-İntihar İlişkisi", s.44.

müminlere ümitsizliğe kapılmamalarını tavsiye etmiştir.¹⁰¹ İnanç insan hayatının huzur içerisinde devam etmesini sağlayan sorumluluk, üretkenlik gibi psikosozal unsurları da destekler.¹⁰² İntihar, toplumun dinsel bütünlüğüyle ters orantılı olarak değişim gösterir. Şayet toplumun dini yaşayışı sağlam temeller üzerine oturmuş ise intihar olaylarına rastlanmaz.¹⁰³ İnanç kişinin içsel dünyasında belirli bir maneviyat ve değerler dünyası inşa etmektedir. Söz konusu manevi alan, bu dünyadaki yaşanan problemler için bir teselli, telkin ve ümit alanı olarak insanı rahatlatmaktadır. Ayrıca aynı dine mensup olan insanlarda sosyal bağlar güçlenmekte dolayısıyla yalnızlıktan kaynaklanan intiharlara gidiş yolu kapanmaktadır.¹⁰⁴

İnsanlar dünyada kendilerine belirli bir yer bulup bunu bilmek gereksinimi duyarlar ve güçlü bir toplumun üyesi olma ihtiyacı filozofların her zaman dikkatini çekmiştir.¹⁰⁵ Yaşadığımız toplum içerisinde ki adalet mefhumu önemlidir. Güçlü ve bireyleri birbirine sıkı bağlarla bağlı bir toplumda intihar olayları yok denecek kadar az yaşanacaktır.

Genellikle intihara kalkışanlar intihar etmeden önce yardım istemişlerdir. Fakat çevre bu yardım çağrısını anlayamamıştır.¹⁰⁶ Toplum olarak bu yardım çağrısına kulak vermek özellikle gençlerimizi uyuşturucu ve madde bağımlılığı bataklığından kurtarmak zorundayız. Bugün ülkemizde en çok intihar ve intihar girişimi gençler arasında olmaktadır. Genç yaşta gerçekleşen intiharların engellenmesinde aile içi sağlıklı iletişimin çok büyük bir rolü vardır. Çünkü hayatının henüz baharında olan ve genellikle duygularıyla hareket ettiği için sağlıklı bir muhakeme yapamayan birçok gencimiz, ne yazık ki çocuklarıyla iyi bir iletişim kuramayan ebeveynlerin uyguladıkları baskılar sonucu intihar etmeyi seçmektedirler. Bu nedenle, toplumsal bir sorun halini almadan önce gençlerimizi anlama yolunda ebeveynlerin eğitilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Toplumun oluşturan fertlerin gelecekle ilgili umutları hayalleri olmalıdır. Gerçekleşmesi mümkün hayaller, umutlar...¹⁰⁷ Ünlü düşünür Nietzsche “yaşamak için bir nedeni olan kişi, hemen her nasılsa dayanabilir” der.¹⁰⁸ Toplumun oluşturan fertlerin özellikle genç nesillerin yaşamak için bir nedeni olmalı, ideal sahibi olmalıdırlar.

İntiharı önlemenin yegâne yolu zengin ve müreffeh bir ülke, toplum olmak değildir.¹⁰⁹ Ancak zengin ile fakir arasındaki uçurumun her geçen gün açılması toplumları kargaşaya sürükleyen etmenler arasındadır. Her toplumsal düzende, iyi olan şeylerin adil bölüşürülmesi toplumun devamı için önemlidir.¹¹⁰ Ekonomik açıdan güçsüz olanların ekonomik açıdan güçlü olanlara karşı korunmaları için devletin gücü tarafından yürütülen toplum kurumları kurmamız gerekir. Devletin, hiç kimsenin açlık ya da ekonomik açıdan mahvolma korkusu altında adil olmayan bir anlaşma altına girmemesi için, önlemler alması gerekir.¹¹¹

Hegel, Platon ve Rousseau gibi düşünürler toplumu bir organizma olarak düşünmektedir ve toplumda öz bir iradenin, kolektif bir ruhun varlığından bahsederler. İşte bu kolektif ruh toplulukların ve hatta ulusların ruhudur.¹¹² Kadim ve köklü bir medeniyetin evlatları olarak henüz çok geç olmadan geleceğimizi sıkıntılardan, buhran ve umutsuzluklardan kurtaracak bu kolektif ruhu canlandırmak toplumun vazifesidir. Engels’e göre, toplum her üyesine yalnızca maddi hayatın devamı için yeterli imkânları vermekle yetinmemelidir. Aynı zamanda fiziksel ve zihinsel yeteneklerini de geliştirmesine imkân verecek bir ortam hazırlamalıdır. İşte insan bu sayede ancak insani bir hayat tarzına kavuşmuş olur.¹¹³

İntiharı önüne geçmenin bir diğer yolu toplum olarak “biz” bilincine kavuşmaktır. “Sen-Ben” anlayışı içinde kişi bireycidir. Yalnız kendini düşünür, bencildir. Kendi çıkarı ve kendi kullanımı için diğer insanlar sadece bir araçtır.¹¹⁴ Oysa “Biz” bilincine ermiş kişi bireyci değil, bireyseldir. Bireyselliğine ulaşmış olan kişilikli, kendi ayakları üzerinde durabilen, düşünce ve algılamasında

¹⁰¹ Zümer, 39/53; Pazarlı, İslam’da Ahlak, s.245.

¹⁰² İnce, “İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme”, s.103.

¹⁰³ Durkheim, İntihar, s.147-201.

¹⁰⁴ Korkut, Gençlik Sorunları ve İntihar, s.22.; Hökelekli, Din Psikolojisi, s.116.; İnce, “İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme”, s.101.

¹⁰⁵ Karl Popper, Açık Toplum ve Düşmanları, Çev. Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963, s.64.

¹⁰⁶ Cullough, “İntihar Sebepleri Nedir ve Ona Nasıl Engel Olunur”, s.108.

¹⁰⁷ Eugenio Borgna, Ruhun Yalnızlığı, Çev. Meryem Mine Çilingiroğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.206.

¹⁰⁸ Topal, “Eskişehir İlinde Yaşayan Ergenlerde İntihar Olasılığının Değerlendirilmesi”, s.15.

¹⁰⁹ Frankl, Duyulmayan Anlam Çılgılığı, s.18.

¹¹⁰ Macintyre, Erdem Peşinde, s.363.

¹¹¹ Popper, Açık Toplum ve Düşmanları, s.116.

¹¹² Popper, Açık Toplum ve Düşmanları, s.42.

¹¹³ Popper, Açık Toplum ve Düşmanları, s.99.

¹¹⁴ Cüceloğlu, İçimizdeki Biz, Remzi Kitapevi, İstanbul, ts, s.57.

bağımsız, insanlarla olumlu ilişkiler kurabilen, kendi çıkarı kadar diğerlerinin de haklarına saygılı biridir. Bireycilik düzeyinde kalan kişiler “Biz’e” ulaşamazlar.¹¹⁵ İnsan ilişkilerinde en önemli duygu, insanların birbirlerine güvenmeleridir. Güvenin altında kişinin bütünlüğü, yani özünün, sözünün ve davranışının tutarlı olması yatar. İnsanların birbirlerine güven duymadıkları bir aile, bir şirket, bir toplum “BİZ” olamaz.¹¹⁶ Biz olamayan toplumlarda ise güvensizlik, korku ve endişe hâkimdir. Toplumdaki intihar olaylarının, intihar girişimlerinin ve daha birçok sosyal hastalığın çaresi “ben” olmaktan vaz geçip “BİZ” olmayı başarmakta yatar. Biz olabilmeyi başarmış bir tek insan bir aileyi, bir tek insan bir şirketi, bir tek insan bir ulusu, bir tek insan tüm dünyayı etkileme gücüne sahiptir. Tarih bunun örnekleriyle doludur.¹¹⁷

Durkheim’e göre intiharı önleme eğitimle ya da ceza ile sağlanabilecek bir şey değildir. Konu doğrudan doğruya toplumsal yapıya ilişkin yöntemleri gerektirir.¹¹⁸

SONUÇ

İntihar toplumsal bir sağlık sorunudur. Bireyin sağlığı öncelikle topluma bağlıdır.¹¹⁹ Bugün toplumdaki intihar olasılığını artıran değişkenler risk faktörü olarak ele alınmalı ve gençlerimiz bu çıkmazdan kurtarılmalıdır. İlçemizde yapmış olduğumuz araştırma da göstermiştir ki mutsuz, huzursuz, yaşama sevincinden kopuk, hedefsiz ve amaçsız bir nesil her türlü gayri ahlaki edimin esiridir. İntihar eden insan yaratının gayesine aykırı hareket etmektedir ve öbür dünyaya vazifelerini yerine getirmemiş birisi olarak gider.¹²⁰

İntihar toplumun başarısızlığıdır. Şayet toplum bu başarısızlıktan kurtulmak istiyorsa intihar olaylarının sebepleri üzerinde düşünmek ve çözümler üretmek zorundadır. Yani toplum hastalıklarının, sıkıntı ve problemlerinin farkında olup bu sorunları giderici önlemler almalıdır. Ülkemizdeki gençlerin madde bağımlılığı, bilinçsiz teknoloji bağımlılığı, ekran bağımlılığı ve başıboş amaçsız yetişmelerinin sebepleri araştırılmalı ve toplum tarafından çözümler üretilmelidir. Ele aldığımız Oğuzeli ilçesinde gençlerin bilgi birikimlerini sadece televizyonlardan, sosyal medyadan edindiğini düşünürsek gençliğin pek fazla seçeneği olduğunu söyleyemeyiz. Diyelim ki gençler okusun diye en güzel kütüphaneleri en mükemmel binalarla inşa ettiniz. Kitap okumanın, ilim ve irfanın faydasını kavramaktan uzak bir nesli bu kütüphanelere sokmak mümkün değildir. Yukarıda sebeplerine değindiğimiz intihar sadece müntehirin ailesine değil bütün toplumun yüreğine bir sızı olmaya devam edecektir. Önüne geçemediğimiz bu hastalık sosyal öğrenme yoluyla toplumun birçok kesimini etkileyecektir.

İntiharı önlemenin sadece ve tek bir çözümü yoktur. Sosyal, ekonomik, bilimsel, kültürel, dini ve içtimai önlemlerin yanı sıra müntehirin cenaze namazının kılınmamasının önleyici bir tedbir olacağı kanaatindeyim. Böyle bir uygulama ilk başlarda müntehirin yakınları açısından eminim bir sorun oluşturacaktır. İlçemizde yahut ülke genelinde öyle bir hadisenin birkaç kez tekrarı bile intiharın önlenmesinde manevi bir rol oynayacaktır. Özellikle ifade etmeliyim ki; insanları intiharın eşğine iten genellikle toplumdur. Şayet bir toplum insanı intiharın eşğine getirmişse bundan toplum utanmalıdır.¹²¹ Evet, biz müntehirin cenaze namazının kılınmaması gerektiğini söylerken, intiharı engelleyici hiçbir önlem almadan müntehiri ve ailesini cezalandırmaktan bahsetmiyoruz. Her şeyden önce insanımızın yaşamak için bir nedeni olduğunu hissettirecek adalet sistemini tesis etmek zorundayız. Nietzsche’nin şu sözleri hayatın anlam ve amacına dair hayati bir gerçeği yansıtmaktadır. “Yaşamak için bir nedeni olan kişi, her nasılsa katlanabilir.”¹²²

Eskiden İslam ülkelerinde çok nadiren rastlanan intiharın günümüzde artıyor olması manevi bağlarımızın gevşediğinin açık bir göstergesidir. Çalışmamızın ilçemizde ve ülkemizdeki üzücü intihar olaylarının önlenmesine katkı sağlayacağı umidindeyim.

¹¹⁵ Cüceloğlu, İçimizdeki Biz, Remzi Kitapevi, İstanbul, ts, s.57.

¹¹⁶ Cüceloğlu, İçimizdeki Biz, Remzi Kitapevi, İstanbul, ts, s.70.

¹¹⁷ Cüceloğlu, İçimizdeki Biz, Remzi Kitapevi, İstanbul, ts, s.304.

¹¹⁸ Durkheim, İntihar, s.393; Topal, “Eskişehir İlinde Yaşayan Ergenlerde İntihar Olasılığının Değerlendirilmesi”, s.80.

¹¹⁹ Durkheim, İntihar, s.393,394.

¹²⁰ Âdem Dölek, “İnsanın Yaşama Hakkını Korumasının Dini Dayanağı”, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, İnsan Hakları ve Din Sempozyumu, Çanakkale, 2010, s. 18.

¹²¹ Çekirge, Niçin İntihar, s.27

¹²² Alasdair MacIntyre, Erdem Peşinde, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s.321; Frankl, Duyulmayan Anlam Çığı, s.92

KAYNAKÇA

- Altıntop, Halit, *Dindarlık-İntihar İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Isparta, 2005
- Atlı, Zehra, *İntihar Olasılığı Ölçeği (İÖÖ)'nin Klinik örneklemedeki Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Ana Bilim Dalı, Aydın, 2007
- Ağılkaya, Zuhul, “İntihar Girişiminde Bulunanlar Üzerine Empirik Bir Araştırma”, *Pamukkale Tıp Dergisi*, 2010, sy. 38, s.173-202.
- Borgna, Eugenio, *Ruhun Yalnızlığı*, Çev. Meryem Mine Çilingiroğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.
- _____, *Melankoli*, Çev. Meryem Mine Çilingiroğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Burns, David, *İyi Hissetmek*, Çev. H. Alp Karaosmanoğlu, Psikonet Yayınları, İstanbul, 2016.
- Cioran, Emil Michel, *Burukluk*, Çev. Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul, 1993.
- Cullough, Leslie Mc, “İntihar Sebepleri Nedir ve Ona Nasıl Engel Olunur”, Çev. Hüseyin Peker, *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, sy.2, Samsun, s.105-115
- Cüceloğlu, Doğan, *İçimizdeki Biz*, Remzi Kitapevi, İstanbul, ts.
- _____, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2006.
- Çekirge, Pınar, *Niçin İntihar*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Çoban, Mustafa, *Medya ve İntihar*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2004.
- Dölek, Âdem, “İnsanın Yaşama Hakkını Korumasının Dini Dayanağı”, *Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, İnsan Hakları ve Din Sempozyumu*, Çanakkale, 2010, s.18-39
- Durkheim, Emile, *İntihar*, Çev. Zühre İlkelen, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013.
- Erderton, Robert B., *Hasta Toplumlar*, Çev. Harun Turgut Alpagut, Buzdağı Yayınevi, Ankara, 2015.
- Frankl, Victor Emil, *Duyulmayan Anlam Çığılığı*, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınevi, Ankara, 1994.
- Fromm, Erich, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, Çev. Şükrü Alpagut, Payel Yayınları, İstanbul, 1993.
- _____, *Sağlıklı Toplum*, Çev. Yurdanur Salman, Zeynep Tanrıseven, Payel Yayınları, İstanbul, 1990.
- _____, *Sahip Olmak ya da Olmamak*, Çev. Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Geçtan, Engin, *Normal Dışı Davranışlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.
- Genç, Sena, *Bipolar Bozuklukta İntihar Girişimi Olan, İntihar Düşüncesi Olan Ve Olmayan Bireylerin Sosyodemografik Ve Klinik Özellikler Açısından Karşılaştırılması*, Tıpta Uzmanlık Tezi, *Bakırköy Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi*, İstanbul, 2017.
- Güngör, Erol, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- İnce, Muhammet Ali, *İntihar Din Psikolojik Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü*, Kayseri, 2007.
- Karakurt, Deniz, *Türk Söylence Sözlüğü*, e-Kitap, Türkiye, 2011.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kuranda İman Psikolojisi*, Yalnız Kurt Basın Yayın, İstanbul, 1997.
- Korkut, Şenol, *Gençlik Sorunları ve İntihar*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2011.
- Koç, Mustafa, “Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı*, Bursa, 2002.
- Kulaksızoğlu, Adnan, *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2004.
- London, Jack, ts. *İntihar*, Oda Yayınları, İstanbul, ts.
- Macintyre, Alasdair, *Erdem Peşinde*, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- May, Rollo, *Kendini Arayan İnsan*, Çev. Ayşen Karpat, Ceylan Matbaacılık, İstanbul, 1997.
- Minios, Georges, *İntiharın Tarihi*, Çev. Nermin Acar, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Osho, *Cesaret, Tehlikeli Yaşamın Coşkusu*, ts.
- Pazarlı, Osman, *İslam'da Ahlak*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.
- Platon, *Yasalar*, Çev. Candan Şentuna-Saffet Babür, Kabalıcı Kitabevi, İstanbul, 2007.
- Popper, Karl, *Açık Toplum ve Düşmanları*, Çev. Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.
- Sayar, Kemal. “Toplum ve Ruhsal Dinamikleri ile İntihar”, *Diyanet İşleri Başkanlığı, IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara, 2009, s.727-736.
- _____, *Hüzün Hastalığı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
-

-
- Topal, Serdar, Eskişehir İlinde Yaşayan Ergenlerde İntihar Olasılığının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Osman Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Psikiyatri Bilimleri Ana Bilim Dalı*, Eskişehir, 2003.
- Uzuner, Yıldız, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Yazarlar: Komisyon, Anadolu Üniversitesi Ofset, Eskişehir, 2011.
- Ünlü, Gülşen, Aksoy, Zeynep, Ersan, Eşme Ece, “İntihar Girişiminde Bulunan Çocuk ve Ergenlerin Değerlendirilmesi”, *Pamukkale Tıp Dergisi*, 2014, sy.3, s.176-183.
- Yazgan, Yankı, *Ergenlikten Gençliğe*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992, c. X
- Yeğenoğlu, İhsan, İntiharın Anlamı, İntihar ve İntihara Yönelik Tutumlar, *Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Klinik Psikiyatri Ana Bilim Dalı*, Aydın, 2015.
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.530943 / Number: 7, p. 51-61, Spring 2019

TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞUNDA MEDYANIN ROLÜ THE MEDIA'S ROLE IN POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
22.02.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
08.03.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.03.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Doç. Dr. Meltem Ünal Erzen
İstanbul Üniversitesi İletişim
Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Bölümü
meltem.unalerzen@istanbul.edu.tr

ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0001-8115-2150>

Uzm. Dr. Semih Dikkatli
Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı
semihdikkatli@hotmail.com

ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0001-7579-2805>

Öz

İnsan tüm hayatı boyunca farklı yaşam deneyimlerinden geçmektedir. Bu deneyimlerin büyük kısmı kaygılanmasına neden olurken, kişi bu kaygıyla baş edebilmek için çeşitli savunma mekanizmaları kullanmakta ve bu sayede herhangi bir problem ve kriz yaşamadan günlük hayatına devam etmektedir. Bazı yaşam deneyimleri karşısında savunma mekanizmalarımız yetersiz kalabilir ve işte o zaman bir kriz dönemi ortaya çıkmakta, krize neden olan bu olaylara travma deneyimi adı verilmektedir.

Bu çalışmada; deprem bölgesinde yaşamadığı ve depremden etkilenmediği halde 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan Gölçük Depremi görüntülerini çeşitli televizyon kanallarından izlemelerinin ardından, ruhsal şikâyetlerle tarafımıza müracaat eden olguların psikiyatrik tanı dağılımı açısından araştırılması ve medya olanaklarının böylesine toplumsal travmatik olaylarda doğru kullanılmasının tartışılması amaçlanarak metodoloji oluşturulmuştur.

Depreme kadar herhangi bir psikiyatrik yakınması olmayan ve başvurusu ardından, klinik görüşme ve "Structured Clinical Interview for DSM-III-R*" (SCID-I)* le tanı konulan toplam 10 olguya;

"Clinician-Administered PTSD Scale" (CAPS-I)**

"The Hamilton Depression Rating Scale" (HAMD)***

"The Beck Anxiety Inventory" (BAÖ)****

"Impact of Events Scale (IES)***** metotları uygulanmıştır.

Bu olguların 7'sine Travma Sonrası Stres Bozukluğu tanısı ve 3'üne de depresyon tanısı konulmuştur.

TSSB tanısı konulan olgularda CAPS, IES ve BAÖ puanlarının yüksek olduğu görülmüştür. Depresyon tanısı alan olguların HAMD puanları çok yüksek çıkarken, BAÖ puanları da yüksek bulunmuştur.

Ruhsal sorunlarla başvuran bu 10 olgunun ortak özelliği, deprem görüntülerini izlemeden önce psikiyatrik yönden hiçbir problemleri olmamalarıdır. Bu olguların deprem görüntülerini günler boyunca izledikleri, depremezedelere aşırı üzüldükleri ve depremden birkaç gün sonra kaçınma, uykusuzluk, tahammülsüzlük gibi şikâyetlerinin başladığı anlaşılmaktadır.

Her ne kadar bu kişilerin premorbid (hastalık öncesi) özellikleri ruhsal etkilenmeleri konusunda önemli olsa da medyanın olayları yansıtmaya biçiminin ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yarattığını bu olgulardan yola çıkılarak söylemek mümkün olmaktadır.

Bu konu hakkında araştırmaların artırılması ve medyanın travmatik olayları ele alış biçimleriyle ilgili bir yol haritasının oluşturulmasının toplum ruh sağlığı açısından önemli ve gerekli olduğu ortadadır.

Anahtar Kelimeler: Travma, Medya, Stres Bozukluğu, İletişim, Toplum Ruh Sağlığı

Abstract

One goes through different life experiences through her whole life. While some of these experiences cause anxiety, the person uses various defence mechanisms to deal with it, hence is able to continue their daily life without having any problems or crisis. These defence mechanisms may prove to be insufficient against some life experiences and then a crisis occurs. These events that cause the crisis are called trauma experiences. In this paper, even though they didn't live in the earthquake zone or be affected by it, after they watched the Gölçük Earthquake on 17th of August 1999 from TV channels, methodology has been created to discuss the correct use of media in traumatic events like these and to research on the psychiatric diagnosis breakdown of the people who applied to us with mental illnesses. The methods of

"Clinician-Administered PTSD Scale" (CAPS-I)**

"The Hamilton Depression Rating Scale" (HAMD)***

"The Beck Anxiety Inventory" (BAÖ)****

"Impact of Events Scale (IES)*****

have been used to the ones who didn't have any psychiatric complaints until the earthquake and after application, following the clinic tests and diagnosis with "Structured Clinical Interview for DSM-III-R" (SCID-I)* to 10 subjects. 7 of these subjects have been diagnosed with PTSD (post-traumatic stress disorder) and 3 of them with depression. The subjects who were diagnosed with PTSD have scored high on CAPS, IES AND BAO. While HAMD points have been very high on the ones who were diagnosed with depression, BAO points have also been high.*

Key Words: Trauma, Media, Stress Disorder, Communication, Community Mental Health

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Ünal Erzen, M. ve Dikkatli, S. (2019). Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Medyanın Rolü. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:7, Spring, p. 51-61.

- *DSM- I; DSM-II; DSM-III-R; DSM-IV: Tanı ve istatistik değerlendirmeleri (APA, 1994).
 ** SCID-I: Yarı yapılandırılmış klinik görüşme formu (Sorias vd., 1989).
 ***CAPS-I: Klinisyen için travma sonrası stres bozukluğu skalası (Aker vd., 1999).
 ****HAMD: Hamilton depresyon ölçeği (Akdemir vd., 1996).
 *****BAÖ: Beck anksiyete ölçeği (Ulusoy vd., 1998).
 ***** IES: Yaşanan olayın etkisi skalası

GİRİŞ

Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), fizik ve ruhsal bütünlüğü tehdit eden olağan dışı yaşam deneyimlerinden geçen bireylerde görülebilir. Travmatik olaylar, doğal afetler biçiminde olabileceği gibi insan eliyle ve kasıtlı oluşturulan felaketler (yangın, uçak, trafik kazası... vb.) ya da insan eliyle ve kasıtlı olarak oluşturulan felaketler (işkence, tecavüz, terörizm, savaşlar vb.) biçiminde olabilmektedir.

Travma sonrası stres bozukluğu, olağan insan deneyimlerinin dışında yaşanan ve bu deneyimden geçen hemen herkes için sıkıntı kaynağı olabilecek bir olayın ardından gelişen duygusal, bilişsel, davranışsal ve sosyal bozuklukları içeren psikiyatrik belirtileri tanımlamaktadır.

TSSB tanısı koyabilmek için bulguların bir aydan uzun sürmesi gerekmektedir. 1-3 ay arasında geliştiğinde akut TSSB, bozukluk 3 ay ve daha uzun sürerse kronik TSSB olarak adlandırılır. Travmadan altı ay sonra başlarsa Geç başlangıçlı TSSB olarak tanımlanır.

Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tanısının Tarihsel Gelişimi

19. yüzyılda, Hermann Oppenheim, travmatik sendromun organik bir nedeni olduğunu belirtirken; Jean Charcot, bu sendromun psikojenik nedenli olduğunu ifade etmiştir. Da Costa ise 1871'de savaşan bir askerde bazı önemli stresörler sonrasında gelişen ve anksiyete belirtileri ile karakterize bir hastalık tanımlamıştır. Temel belirtileri göğüs ağrısı, çarpıntı ve baş dönmesi olduğundan Da Costa, hastalığın hipersensitivite ve sempatik aşırı uyarılmayla karakterize fonksiyonel bir kalp bozukluğu olduğunu düşünmüş ve "İrritabl Kalp" olarak adlandırmıştır. Bundan kısa bir süre sonra da bu bozukluk "Da Costa, Asker Kalbi, Efor Sendromu, Nörosirkülatuar Asteni" olarak da adlandırılmıştır.

II. Dünya Savaşı'nda travmaya cevaba "savaş yorgunluğu" ve "savaş nevrozu" adları verilirken bu yıllarda Abraham Kardiner tarafından, karşılaşılan yoğun stresöre karşı atipik rüyalar, travma ile uğraşı, irkilme cevabı ve iritabilite ile Psikonevroz (ruhsal bunaltı) adı ile ilk kez sistematik olarak TSSB'nin beş temel özelliği tarif edilmiştir. Travmanın ruhsal etkileri özellikle, esir kamplarında kalmış insanlarda ortaya çıkmış ve bu duruma "Toplama Kampı Sendromu" adı verilmiştir.

Dünya savaşlarıyla travmanın etkilerine karşı oluşan bu ilgi "Büyük Stres Reaksiyonu" adı verilen bir tanının 1952'de DSM-I' de yer almasına neden olmuştur. "Travma Sonrası Stres Bozukluğu" tanı ve kategorisi ilk kez 1980 yılında DSM-III' de anksiyete bozuklukları içinde yer almış, 1994 yılında çıkan DSM IV'te ise temel değişiklik, stresörün tipini tanımlama üzerine olmuştur (Anderson, 1992; Kaplan, 1994; Kinzie, 1990).

Travma Sonrası Stres Belirtileri

A. Kişi aşağıdakilerden her ikisinin de bulunduğu biçimde travmatik bir olayla karşılaşmıştır:

1. Kişi, gerçek bir ölüm ya da ölüm tehdidi, ağır bir yaralanma gibi bir olaya tanık olmuş ya da karşı karşıya gelmiştir.
2. Kişinin tepkileri arasında aşırı korku, çaresizlik, dehşete düşme yer almaktadır.

B. Travmatik olay aşağıdakilerden biri (ya da daha fazlası) yoluyla sürekli olarak yeniden yaşanmıştır:

1. Olayın elde olmadan tekrar tekrar anımsanan sıkıntı veren anıları; bunların arasında düşümler, düşünceler veya algılar mevcuttur.
2. Olayı sıkıntı veren bir biçimde sık sık rüyada görülmektedir.
3. Travmatik olay sanki yeniden oluyormuş gibi davranma veya hissetme hali mevcuttur.
4. Travmatik olayın bir yönünü çağrıştıran, andıran iç ya da dış olaylarla karşılaşma üzerine yoğun bir psikolojik sıkıntı duyma hali bulunmaktadır.
5. Travmatik olayın bir yönünü çağrıştıran, olaylarla karşılaşma üzerine fizyolojik tepkiler gösterebilir.

C. Aşağıdakilerden üçünün (ya da daha fazlasının) bulunması ile belirli travmaya eşlik etmiş olan uyarılardan sürekli kaçınma ve genel tepki gösterme düzeyinde azalmalar görülmüştür.

1. Travmaya eşlik etmiş düşünce, duygu ya da konuşmalardan kaçınma çabaları mevcuttur.
2. Travmayla ilgili anıları uyandıran etkinlikler, yerler ya da kişilerden uzak durma çabaları gösterilmiştir.
3. Travmanın önemli bir yönünü anımsayamama gözlemlenmiştir.
4. Önemli etkinliklere karşı ilginin ya da katılımın belirgin olarak azalması mevcuttur.
5. İnsanlardan uzaklaşma ya da insanların yabancılaştığı duyguları hissedilmektedir.
6. Duygulanımda kısıtlılık vardır(örneğin sevme duygusunu yaşayamama).
7. Bir geleceği kalmadığı duygusu taşınmaktadır (örneğin bir mesleği, evliliği çocukları ya da olağan bir yaşam süresi olacağı beklentisi içinde olmama).

D. Aşağıdakilerden ikisinin (ya da daha fazlasını) bulunması ile belirli artmış uyarılmışlık semptomlarının sürekli olması:

1. Uykuya dalmakta ya da sürdürmekte güçlük gözlenmiştir.
2. İritabilite ya da öfke patlamaları mevcuttur.
3. Düşüncelerini belirli bir konu üzerinde yoğunlaştırmada güçlük çekilmektedir.
4. Hipervijilans (aşırı uyarılmışlık).
5. Aşırı irkilme tepkisi gösterilmektedir.

Kaynak: (APA, 1994).

Travma Sonrası Stres Bozukluğuna Eşlik Eden Psikiyatrik Bozuklukların Dağılımı (Komorbid)

TSSB semptom dağılımı açısından birçok başka psikiyatrik bozuklukla benzerlikler gösterir. O nedenle semptomlar incelenirken dikkat edilmeli ve mutlaka bir travmatik yaşantı tanımlanmalıdır. Bu semptom benzerlikleri dışında TSSB, diğer psikiyatrik bozukluklarla birlikte de bulunabilir. Aynı kişide TSSB bulunurken, depresif bozukluk, anksiyete bozukluğu, obsesif kompulsif bozukluk gibi fonksiyonel bozukluklarla, alkol kötüye kullanımı, kişilik bozuklukları gibi durumlar da bulunabilir. Bu bir arada bulunma haliyle ilgili yapılan birçok çalışmada farklı hastalıkların çok farklı yüzdelerle TSSB'ye eşlik ettiği bildirilmiştir.

Yapılan bazı çalışmalarda TSSB'ye eşlik eden hastalıkların oranları;

❖ %72 depresyon, %64 alkolizm, %48 antisosyal kişilik bozukluğu, %12 somatizasyon bozukluğu (Sierles vd., 1983).

❖ %65 alkol bağımlılığı, %50 sosyal fobi, %40 ilaç bağımlılığı, %35 depresyon, %35 şizofreni (Escobar vd., 1983).

❖ %76 alkolizm, %64 antisosyal kişilik bozukluğu, %84'ünde TSSB yanında en az bir diğer psikiyatrik bozukluk (Sierles vd., 1986).

❖ % 84 alkolizm, %42 ilaç kötüye kullanımı, %68 depresyon, %34 distimi, %26 antisosyal kişilik bozukluğu (Keane ve Wolfe, 1990).

- ❖ %52 alkolizm, %48 Major depresyon, %43 davranım bozukluğu, %35 ilaç kötüye kullanımı, %31 basit fobi, %27 sosyal fobi (Keane vd., 1996).
- ❖ Kadın hastalarda; % 49 depresyon, % 30 alkolizm, % 27 ilaç kötüye kullanımı, % 29 fobi, % 15 davranım bozukluğu (Kessler vd.,1995).
- ❖ %44 depresyon, %27 basit fobi, %19 sosyal fobi, %14 obsesif bozukluk(Doruk, 1998).
- ❖ %50 Depresyon, %37,5 fobik bozukluklar, %14,6 OKB (Yetkin, 1999) olarak belirlenmiştir.

Eşlik eden psikiyatrik bozuklukların yüksek oranda olmasını, araştırmacılar çeşitli hipotezlerle açıklamaya çalışmışlardır. Bunlardan biri, kendi kendini tedavi hipotezidir. Bu hipoteze göre; travmatik olay sonrasında TSSB gelişen bireyler, emosyonel (duygusal) ağrıyla baş etmek için madde kullanımına başlamaktadırlar. Bu hipotez TSSB'de madde kötüye kullanımındaki yüksekliği açıklamaktadır. Artmış uyarılmışlık ve uyku sorunu olan TSSB'li hastalar ilaç veya alkol kullanarak yakınmalarında geçici de olsa rahatlama sağlamaktadırlar.

Çalışma sonuçlarının da anlaşılacağı gibi TSSB sıklıkla diğer bir major psikiyatrik bozukluklarla da birliktelik gösterir. TSSB'de belirtilerin diğer psikiyatrik bozukluklarla ortak olduğu kabul edilmektedir. Örneğin anıların tekrarlayıcı ve zorlayıcı tarzda hatırlanması obsesif kompulsif bozukluğun özelliğidir. Korku ve kaçınma davranışları özellikle agorafobi, basit fobi ve sosyal fobi gibi bazı anksiyete bozuklukları için karakteristiktir. Artmış otonomik uyarılmışlık, yaygın anksiyete bozukluğunda görülürken, çekilme, suçluluk, kısıtlanmış gelecek duygusu major depresyonda görülebilir. Olayları tekrar yaşama ve çekinme davranışları dissosiyatif (iç uyumun bozulması) durumlarda belirgindir halde görülmektedir. Yine TSSB'li hastalarda görülen zayıf impuls (dürtüsel) kontrolüyle antisosyal ve borderline kişilik bozuklukları gibi bazı durumlarla da karşılaşılmaktadır.

TSSB'nin toplumda görülme sıklığı, toplumdaki stresörlerin sıklığı ile paraleldir. Her yaşta görülebilirse de daha çok genç erişkinlerin hastalığı olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeninin stres kaynaklarıyla bu yaşlarda daha çok karşılaşılmışındandır.

İnsanların neden olduğu travmaların, doğal felaketlerden daha fazla TSSB oluşturduğu bilinmekle birlikte, daha çok bekâr, boşanmış, dul, ekonomik yönden zayıf ya da sosyal yönden izole kişilerde olduğu saptanmıştır.

Turma Sonrası Stres Bozukluğunun Ortaya Çıkma Nedenleri

TSSB'nin oluşumunda travmatik yaşantılar belirgin bir rol oynuyor olsa da birden fazla etmenler yer aldığı düşünülmektedir. Çeşitli etnik-kültürel, psikolojik, fizik, ailesel ve sosyal etmenler bozukluğun ortaya çıkışında etkindir.

Aynı travmatik deneyimi yaşamış insanların bir kısmında TSSB gelişirken, bir kısmındaysa hiçbir psikiyatrik bozukluk gelişmez. Kimde TSSB oluşup kimde oluşmadığını belirleyen faktörler ele alınırken farklı alanlarda çalışmalar yapılmış ve TSSB oluşumunun nedeni olabilecek birçok faktör bildirilmiştir. Bu faktörlerden bazıları aşağıdaki şekilde sınıflanabilir.

Genetik ve Ailesel Etkenler

Davidson vd.(1989), savaşa katılmış 108 TSSB yaşayan denek üzerinde yaptıkları çalışmada kontrol gruplarına göre belirgin fark bulamamış, farklı tanı gruplarından oluşan kontrol grubuna göreyse, TSSB olanların ailelerinde anksiyetenin daha yüksek olduğunu bildirmişlerdir.

Benzer bir çalışmayı yapan Breslau vd. (1992) ise, 1007 genç yetişkin denekte, TSSB'nin yaygınlığını ve ilişkili risk faktörlerini araştırmış, aile öyküsünde madde kötüye kullanımının, anksiyete bozukluklarının, sosyopatinin ve depresyon varlığının TSSB gelişiminde risk faktörü olabileceğini bildirmiştir. Davidson vd. (1991) yaptıkları epidemiyolojik çalışmada TSSB olan hastaların ailelerinde psikiyatrik hastalık öyküsünün üç kat fazla olduğunu ancak alkol kötüye kullanımının buna dahil olmadığını bildirmiştir.

Çeşitli dönemlerde yapılan karşılaştırmalı bilimsel araştırmalarda; savaşa katılmış, savaş esirleri, itfaiyeciler, kötüye kullanılmış çocuklar ve tecavüze uğrayanlar gibi risk altındaki gruplar incelenmiş, travma sonrası stres bozukluğunun herediter (kalıtsal) oluşu ile ilgili olarak bu çalışmalardan farklı sonuçlar elde edilmiştir: Savaş esirleri ve savaşa katılmış kişilerle yapılan çalışmalarda, aile öyküsü verileri bir sonuca götürmemektedir.

Dikkatli(2000) aile bireylerinin geçirdiği psikiyatrik bozukluklarla TSSB gelişimi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve ailedeki bozuklukların ortaya çıkan TSSB'nin semptom dağılımı üzerinde etkisi olduğunu bildirmiştir.

Çalışmalarda aile üyelerinde artmış psikiyatrik hastalık oranı saptanmıştır. Ancak bu sonuçların gücü istatistiksel önemlilikten, zayıf korelasyona kadar çeşitlenebilmektedir, bu çeşitlilik ise uygulanan veri toplama yöntemlerinin farklılığından kaynaklanmaktadır.

Kültürel ve Psikolojik Etkenler

Travmatik bir olay karşısındaki tepkinin evrensel özellikleri olmasına rağmen, kültürel faktörler kişinin TSSB'ye yakalanma olasılığında, ifade edişinde ve tedaviye yanıt vermesinde önemli rol oynamaktadır.

Her organizmanın baş edemeyeceği kadar ağır stresler bulunmaktadır. Böyle koşullarda, benliğin bütünüyle dağıldığı, kişinin çaresiz kaldığı, ileri derecede regresif (ilkel) davranış biçimlerine başvurduğu görülmektedir. Travma, fiziksel bir bileşeni olduğu gibi yoğun korku hissi, çaresizlik, kontrol kaybı ve yok edilme tehdidi gibi psikolojik bir bileşene de sahiptir.

Psikodinamik açıdan, travmatik yaşayışın etkileri, psikanalitik kuramla 1900'lü yılların başlarında açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre travmanın kişiyi erken çocukluk yaşantıları sırasında yaşadığı olaylarla karşı karşıya getirdiği, çözümlenmemiş bilinçdışı korku ve çatışmaların canlandığı, anksiyete belirtilerinin bu psikolojik çatışmalardan kaynaklandığı düşünüldüğünden "Travmatik Nevroz" kavramı ortaya atılmıştır. Freud ve diğer erken dönem analitikçiler, travmatik nevrozun neden ve sonuçlarını açıklamaya çalışmıştır. İlk olarak Freud travmanın, önceden var olan çocukluk dönemindeki psiko-seksüel gelişimin durduğu noktalara (fiksasyon) dönüşe (regresyona) yol açtığını ve çocukluk nevrozlarını yeniden harekete geçirdiğini iddia etmiştir.

TSSB'nin psikoanalitik modeli, söz konusu travmanın önceden var olan, yatışmış, ancak çözümlenmemiş psikolojik bir çatışmayı yeniden harekete geçirdiği varsayımını ileri sürmektedir. Çocukluk travmasının yeniden canlanması; gerilime neden olmakta ve bastırma, inkâr, yap-boz savunma mekanizmalarının kullanılmasıyla sonuçlanmaktadır. Amaç, bu nevroitik savunmalarla gerginliğin ve çatışmanın azaltılmasıdır.

Ruhsal aygıt, bir uyararla dengesi bozulduğunda, bunu yeniden kurmaya çalışır. Bu denge sürdürülemediğinde, bir tehlike yaşar. Ruhsal enerjinin tüm ekonomisini alt üst eden ciddi travmalar, sonuçta bastırılan dürtülerle, bastırılan güçler arasındaki dengeyi bozar. Travmatik yaşantı bu güvenlikleri alt üst ederek eski çatışmaları yeniden harekete geçirir. Örneğin, kısmi regresyonla korkularını inkâr edenler, o zamana kadar ilkel narsisizm ve omnipotense (benmerkezci) sahipken travma ile sandıkları kadar güçlü olmadıklarını ve her şeyi kontrol edemeyeceklerini fark ederler ve eski çatışmaları yeniden ortaya çıkar. Eski bastırılmış enerji ne denli şiddetli ve savunma güçleri ile arasındaki denge ne kadar kararsız ise, bir olay o denli kolaylıkla travmatik karakter kazanır. Bunu "bozulma noktası" olarak tarif eden Fenichel, bu noktaya ulaşmanın kişiden kişiye değiştiğini belirtmiştir.

Travma, bireyin alışılmış uyum biçimlerinin başarısız kaldığı bir durumdur. Ego, uyumdaki başarısızlığını regresyonla (ruhsal olarak gerileme) en ilkel egemenlik ilkelerini uygulamaya kadar giderek olabildiği ölçüde kontrolünü yeniden kurmaya çalışır. Rüyalarda ve düşüncelerinde olayların tekrarı, bir rahatlama aracıdır. İlkel ego yaşamış olduğu olayın tekrarıyla dış dünyaya egemen olur. Travmatik nevrozların rüyalarında olayı tekrar yaşamaları bu ilkel egemenlik türüne regresyonu belirtir. Travma sırasında oluşan tekrar tekrar yaşamakla yavaş yavaş kontrol yeniden kazanılabilir. Bu tekrarlar, gecikmiş bir boşalma yaratır. Böylelikle gerilimlerin giderilmesi sağlanır. Travmayla ilgili bu obsesif ruminasyon (sürekli aynı düşünceleri, tekrar tekrar düşünme, düşünceyi geviş getirme), saldırgan uyarıyı kontrol etmek için bir boşalma çabasıdır.

Analitik kuram dışında travmatik yaşantıların insanın ruhsal ve bilişsel yapısını etkileme biçimlerini ele alan başka birçok kuram bulunur. Bunlardan başlıcaları; Bilişsel ve Bilgi İşlem Kuramı, Davranışçı kuram, Nesne İlişkileri Kuramı incelenmiştir.

Bilişsel ve Bilgi İşlem Kuramına göre: Örselleyici olay olağan insan yaşantılarının dışında bir deneyim olduğu için oluşan stres ve sıkıntı süreklilik kazanmaktadır. Olayla karşılaşanların benzer tepkiler vereceği düşünüldüğünden ortaya çıkan bu ilk tepki bir hastalık belirtisi değil, doğal bir reaksiyon olarak kabul edilebilir. Oluşan belirtiler yaşanan olağandışı deneyimin bireyin yerleşik zihinsel şemalarına (değerlerine, düşünce sistemine, dünyayı algılayış biçimine) oturamaması sonucu

oluşmaktadır. Tekrarlayıcı biçimde ortaya çıkan tüm belirtiler (yineleyici anımsamalar, kabus görmeler vs.) yaşanan deneyimin bireyin zihinsel şemalarına yerleşmesini sağlamak içindir. Tekrarlama fenomenine eşlik eden duyarsızlaşma ise rahatsız edici anımsamalara ve düşüncelere karşı egonun bütünlüğünü korumaya çalışan savunma mekanizması olarak düşünülmektedir. Bu zihne yerleşme süreci, yaşanan deneyimin kişinin yerleşik şemalarına, kendini, dünyayı ve geleceği algılayış biçimine entegre edilinceye dek sürmektedir. Eğer bu süreç uzar, kişinin günlük yaşamsal işlevselliğini bozar, tolere edilebilir düzeyi aşarsa TSSB bir hastalık olarak ortaya çıkmaktadır.

Davranışçı Kurama göre: TSSB’de iki etkenli bir öğrenme sürecinden söz edilmiştir. Birinci dönemde, bir travmayla (koşulsuz uyarın) karşılaşan kişi, travmanın merkezinde olan olay, görüntü ve düşüncelerden ya da travmanın yakınında (koşullu uyarın) oluşan durumlardan üzüntü duyacağını öğrenmektedir.

Dolaylı öğrenme (instrumental learning, operant condition) ise ikinci etkeni oluşturur. Koşullu ve koşulsuz uyarılardan kaçınma, kaygıda azalmayı sağlamak için süreklilik kazanılmaktadır. Sonuçta çok fazla uyarana genelleştirilebilir ve bunlar uyarılmışlık durumlarının oluşmasına neden olmaktadır.

Davranışçı kuram, travmayı hatırlatan uyarımlarla hastayı yüzleştirip kaygının azalmasını sağlayarak TSSB’de davranışçı tedavinin ilkelerini gösterir.

Nesne İlişkileri Kuramına göre: Nesne ilişkileri kuramcılarında Winnicot’a göre; anne ile çocuk arasındaki psikosomatik ilişki çocuğun psikolojisini ve anne olarak da kadını organize etmektedir. Annenin bu etkileşimde iki temel işlevi vardır; büyüme alanı olarak ortam oluşturmak ve bu ortamı korumak, bunu yaparken de çocuğun sevgi ve nefret objesi haline gelmektedir.

Gelişim sırasında oluşması muhtemel travmatik yaşantılar patolojik yapılanmalara neden olabilmektedir. Psikolojik olarak sıkıştırılan çocuğun gelişim zonu yıkılır ve çocuğun vücuduna yayılım gerçekleşir. Bunun sonucu olarak travmatik enkapsülasyon (sınırlandırılma) meydana gelir. Kendilikte bölünme, bununla ilgili farkındalık ve bunun sonucu bellek deposunda ayrılmayla birlikte çoğul kendiliklerde ayrılma gelişmektedir. Sonrasında gerçekçi, somut ve bazen sözel olmayan düşünmenin olduğu bir dönem gelişir ve tekrarlayan travmayla bellekte kalıcı değişiklikler oluşmaktadır. Oluşan patoloji bu şekilde TSSB’ye kadar uzanan tablolara ve sonrasında karşılaşılacak olası travmalara yatkınlığa da neden olabilmektedir.

Psikoloji kuramları, bozukluğun ortaya çıkışında geçmişi sorgulayarak, beklenenin dışındaki yaşantı örneklerini araştırmaktadırlar. Böylece ‘şimdi’ geçmişle bütünleştirebilmekte ve durum tanımlanabilmektedir. Özellikle çocukluk yaşantılarının, geleceğin anlaşılması ve anlamlandırılması için ilk kodları oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Bu yaklaşımların özünü oluşturan “ilk” olanla “şimdi” arasındaki bağ, TSSB araştırmalarında yeniden önem kazanmıştır. Günümüz insanı, teknolojiyle donanmış, belki de ikincil bir omnipotens (benmerkezcilik) kazanmışken, bir gün, birden, tüm kontrollerin dışında kalan yeni ve aslında eski yıllardan beri var olan bir durumla karşılaşmaktadır. Bu kontrol edemediği evren noktasında, çaresizlik, ümitsizlik yaşarken travmatize olmaktadır. TSSB gelişimi ise, bu “şimdi” olanla “ilk” olan arasındaki köprüyle ilişkili gibi görünmektedir.

Sosyal ve Biyolojik Etkenler

Sosyal desteklerin bulunması TSSB’nin gelişim, şiddet ve süresini etkileyebilmektedir. Genel olarak iyi bir sosyal destek ilişkisine sahip insanlar, hastalığı ya hiç yaşamamakta ya da daha hafif belirtilerle yaşamaktadır. Kişinin ailesi ve yakınlarından gördüğü destek dışında, toplumsal destek, devlet ve kurumlarının desteği de travmanın olumsuz etkisini azaltıcı nitelikler taşır. Deprem gibi büyük afetlerin ardından, hiç tanımadığı insanlardan yardım gördüğünü ve tüm toplumun destek için birleştiğini gören insanlar için yapılan yardımlardan daha önemlisi bu desteğin varlığını bilmeleridir.

Psikofizyolojik ve nöroendokrin sistemlerin TSSB’de önemiyle ilgili çalışmalar son yıllarda artarak devam etmektedir. Kanıtlanmamış olmasına rağmen, travmanın yapısal ve işlevsel değişiklikleri başlattığı düşünülmektedir.

TSSB’de anormal psikofizyolojik yanıtlar, travmayı hatırlatan özgün uyarımlarla karşılaşıldığında görülmektedir. Çalışmalarda bireylere böyle bir travmatik uyarın verildiğinde kalp atımı, deri iletkenliği ve kan basıncı gibi otonomik reaksiyonlar gözlenmiştir (Dikkatli, 2000; True vd.,

1993; Danieli, 1985). Geçmişte oluşmuş travmatik yaşantının hatırlatılması ile oluşan artmış fizyolojik yanıtlar gösteriyor ki; travmatik anıların şiddeti ve zaman tanımazlığı, yaşantıları etkilemektedir.

Gece kâbusları, TSSB'de önemli bir yer alır ve çoğunlukla travmatik olayların tekrarı şeklindedir. Artmış uyarılmışlık bulguları uykuya başlamada ve devam ettirmede güçlük ile kendini göstermektedir. Kronik TSSB çalışmalarında insomnia yanında, artmış uyarılmışlık bulguları uyku boyunca vücut hareketleri, rüya ile ilişkili olmasına gerek kalmadan psişik ve somatik anksiyete bulguları ile uyanmalara neden olmaktadır (Epstein, 1979).

a) TSSB'de Yapısal Ve Fonksiyonel Beyin Değişiklikleri

Çeşitli bilimsel çalışmalar sonucunda, travmatik stresin insanlarda hipokampusun (hafıza merkezi olan beyin bölümü) morfolojisini (yapısını) ve fonksiyonlarını etkilediği düşünülmüştür.

Dil ve çağrışımların bellek merkezleri ve travmayla olan ilişkisini araştırarak şekilde düzenlenen bir çalışma sonucunda da TSSB semptomları ile, dil fonksiyonlarında ve çağrışımlardaki bozulma arasında pozitif bir korelasyon bulunmuştur (Fidan vd., 2003: 266).

b) Strese Hormonal Cevap

Yoğun stres, strese cevap oluşturan hormonlar; epinefrin, norepinefrin, vasopressin, oksitosin olarak sayılabilir. Sağlıklı bir organizmada stres, hızlı ve belirgin hormonal cevap oluştururken kronik ve devamlı stres, strese yanıtın etkinliğini inhibe (önlemek) eder. Strese karşı en çok bilinen hormonal yanıt artmış kortizol yanıtıdır.

TSSB oluş nedenlerini yukardaki başlıklar altında topladıktan sonra bu nedenler kadar önemli olduğu düşünülen iki etkene daha aşağıda değinilmiştir.

Stresörün şiddetini artıran etkenler

- 1- Hasta için öznel bir anlamının olması,
- 2- Stres kaynağı ile karşı karşıya kalma süresinin uzaması,
- 3- Ani olması (hazırlıksız olma),
- 4- Katastrofik (kısır hale getirilmek) olması,
- 5- İnsanlar tarafından oluşturulması,
- 6- Ölüm tehdidi içermesi,
- 7- Fiziksel yaralanma ile birlikte olması,
- 8- Gaddarlık ve insanlık dışı bir olayı içermesi,
- 9- Kişinin suçluluk duygusu (sağ kalma suçluluğu) taşıması,
- 10- Kişinin kendisini köşeye sıkıştırılmış hissetmesi.

Kişinin yatkınlığı olduğunu gösteren etkenler

Bunlar stres kaynağının şiddetini etkileyerek travma karşısında belirtilerin gelişmesi bakımından kişiye öznel bir yatkınlık oluşturmaktadır.

- 1- Erken çocukluk dönemindeki örseleyici yaşantılar,
- 2- Borderline, paranoid, antisosyal veya bağımlı kişilik özellikleri gösterme,
- 3- İçer dönüklük, nevroitiklik faktörleri,
- 4- Sosyal desteklerin yetersiz olması,
- 5- Psikiyatrik bir hastalık geliştirmeye ailesel- genetik bir yatkınlık taşıma,
- 6- Son zamanlarında stresli yaşam değişikliklerinin olması,
- 7- Psikiyatrik hastalık öyküsünün bulunması,
- 8- Önceden alkol veya ilaç kötüye kullanım öyküsü olması,
- 9- Travma öncesinde davranış problemlerinin olması,
- 10- 10 yaşına gelmeden anne babanın ayrılması.
- 11- Çok genç ve çok yaşlı olma
- 12- Hipnoz edilebilme özelliği taşıma.

Yöntem

Çalışma, 17 Ağustos 1999 depreminin ardından değerlendirilen, deprem bölgesinde bulunmadığı ve depremi hissetmediği halde travmatize olan 10 olgu ile gerçekleştirilmiştir. Olguların tümü sağlıklı

barınma olanaklarına sahip, aile bütünlüğü sağlanmış, geçmişinde psikiyatrik bir sorunu bulunmayan 4'ü kadın, 6 erkek kişilerden oluşmaktadır. 3'ü lise mezunu diğerleri üniversite mezunu ve tamamı evlidir.

Depremden 3 ay sonra yapılan görüşmelerde DSM-IV tanı ölçütlerine göre düzenlenmiş yarı yapılandırılmış depremdede görüşme formu, CAPS-1 Ölçeği, IES, Hamilton Depresyon Ölçeği (HAMD-17) ve SCID-1 uygulanmıştır.

Bulgular

Olguların hiçbiri deprem bölgesinde oturmamakta ve depremi hiçbir şekilde hissetmemiş kişilerden oluşmaktaydı. Ancak hepsi depremin ardından yaşanan olayları, ölümleri, kurtarma çalışmalarını televizyon kanallarından sürekli izlemişler ve ardından şikâyetleri başlamış, travma yaşamaktalardı.

Olgularda en sık görülen yakınmalar;

Uyku bozukluğu (%70),

Suçluluk hissi (%80),

Bunaltı (%60)

Olayı hatırlatan görüntülerle tekrar tekrar uğraşma (%50),

Konuşmalar ve filmlerle ilgili sıkıntı duyma (%60),

İnsanlardan uzaklaşma (%40),

Düşüncelerini bir konuya odaklamakta güçlük (%40),

Çabuk sinirlenme (%50), ani sesler ve hareketler karşısında ani irkilme tepkisi (%30),

Mutsuzluk (%30) ve

Baş ağrısı, sırt ağrısı, bulantı gibi somatik yakınmalardır (%40).

Üç olguya komorbid olarak majör depresif bozukluk tanısı konulmuştur.

Olguların %30'u artık yalnız kalamadığını ifade ederken, hepsinin sosyal ve mesleki işlevselliklerinde ciddi bozulmalar dikkat çekicidir.

Bir olgunun yüksek bir binada olan işyeri nedeniyle üç aydır işe gitmediği ve bu nedenle işinden çıkarıldığı, yine iki olgunun hiç asansöre binemediği belirlenmiştir.

Medyada Afet Yönetimi

Özellikle bireyselleşmiş kültürlerde, medyanın toplulukçu kültürlerden daha etkili olduğu belirtilmektedir. Bu durum doğal afetlerin, terörün ve şiddetin, bireyselleşmiş kültürlerde, üçüncü kişiler üzerinde daha kolay etkili olabildiğini göstermektedir. Yapılan çalışmalar, bireyselleşen ve teknolojiyi yaşamında yoğun olarak kullanan bireylerden oluşan toplumların kitle iletişim araçlarından gelen mesajları içselleştirmeye daha açık olduklarını göstermektedir. Televizyonda travmatik olayları seyretmek, hiçbir yakını zarar görmemiş olsa da yetişkin bireyler kadar çocuklarda da TSSB belirtilerinin görülmesine sebep olabilmektedir (Demirli, 2011: 4).

Afet olduğunda toplumun paniğini azaltma, gelecek sorunlara karşı uyarma, halkın kendisini, ailesini, çevresini nasıl koruyacağına dair bilgilendirme gibi konularda medyanın rolü büyüktür. Ayrıca toplumun afet riskini algılaması, afet zararlarını ve kayıpları azaltma, erken uyarı gibi konularda da medyanın desteği gereklilik halini almaktadır.

Acil durumlarda ve afetlerin zararlarından korunmak için hazırlık eğitiminde medya önemli bir rol oynamakta ve bu noktada "medyanın eğitim işlevi" öne çıkmaktadır. Bu bağlamda eğitimi çift taraflı düşünmeli; afetlere hazırlık, zarar azaltma ve müdahale konularında oldukça aktif rol oynama potansiyeline sahip "medya mensuplarına" da afetler ve afet yönetimi konularında eğitim verilmelidir.

Toplumla iletişim kuracak yetkililer, medyanın imkanlarını en doğru biçimde kullanmalıdır. Medyanın işlevi, kendisine söylenenleri aynen tekrarlayan pasif bir haber iletici olmamalı, afet yöneticileri de medya mensuplarının yorumlarını dikkate alarak, sağlıklı bir organizasyonla birlikte hareket etmelidir. Medyanın; halka bilgileri aktarma, toplumu doğru bilgilendirme, bilgileri zamanında halka iletme faaliyetlerinin uzmanlar eşliğinde doğru yapılmalıdır. Bilgi verilmeyişi veya yanlış bilgilendirme toplumda güvensizlik yaratmakta, yersiz söylentilere neden olmaktadır. Medyanın bilimsel olarak doğruluğu kanıtlanmamış bilgileri halka sunması durumunda oluşan kanaatler yanlış olmakta ve

panik haline yol açabilmektedir. Bu bakımdan medya mensupları da afet yönetimi, afette haber verme ilkeleri vb. konularda eğitimden geçirilmelidir.

Görsel ve yazılı medyanın “eğitim işlevini” doğru yerine getirdiği takdirde; afetin kontrol altına alınması ve etkilerinin azaltılması çalışmalarında, bilinçlenme ve zararlarını azaltma, öncesinde hazırlıklı olma ve müdahale konularında toplumun bilinçlenmesinde yönlendirici olacaktır(Soydan ve Alpaslan, 2014: 59).

SONUÇ

Televizyon kanallarında gösterilen travmatik görüntüler nedeniyle, insanların ruh sağlığının bozulabildiği bu olgularla gözlenmiştir.

Olguların Travma Sonrası Stres Bozukluğu tanısı aldıkları ve 3'nün sorunlarına depresif bozukluğun eşlik ettiği görülmüştür.

Yukarıda sözü edilen etiyolojik faktörler ele alınırken travmatik yaşantılarla ilgili medyanın olumsuz tutumunun da eklenmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bu çalışma medyanın uygun olmayan görüntüler aracılığıyla travmatik sonuçlar doğurabileceğini göstermiştir.

Travma, sıklıkla büyük bir grup insanı ve onların çevresini bu da iyileşmeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Medyanın tutumu bu aşamada önem kazanmaktadır. Deprem, terör eylemleri, bombalı saldırılar, tecavüz, cinayet, yangın ve sel felaketleri, fırtına gibi afetlerin ardından medyanın olayı ele alış biçimi ve süresi oldukça önemlidir. Medyanın belirlediği tutuma göre yaptığı yayınlar olumlu ya da olumsuz olabilecek sonuçlar doğurabilir.

Medya, olayın özellikle ağır travmatik kısımlarının üzerinde fazla durmadan (kanlı, vahşi, şiddet içeren, ölü ve yaralıları gösteren durumlar), travmayı yaşayan insanların acı ve sıkıntıları üzerinde durduğunda;

1- Travmayı yaşamamış, başka bölgelerdeki insanların olayla ilgili bilgilenmesini sağlayacaktır.

2- Medya ve yayınlar aracılığıyla gerçekleşen toplum ilgisi travmatik olayın etkisini uzatmakla birlikte, travma mağdurlarına karşı bir empati oluşturarak toplum desteğinin de harekete geçmesine neden olacaktır.

3- Bu şekilde sağlanacak sosyal destek travma mağdurunun yaşadığı olayın etkilerinden daha hızlı kurtulmasına ve bu olay sonrası psikiyatrik bir bozuklukla karşılaştıysa bile daha çabuk iyileşmesine yardımcı olacaktır.

Ancak medya olayın tüm ayrıntılarını, hiçbir seçimde bulunmadan ve sürekli olarak (17 Ağustos depreminde olduğu gibi) yayınladığında hem travma mağdurlarının hem de travmayla ilgisi olmayan insanların da travmatize olmasına neden olabilmektedir.

Toplu can kayıplarıyla sonuçlanan felaketler başta olmak üzere tüm travmatik olayların ardından sosyal çevrenin de yok olması hastalığın gidişini kötüleştirmektedir. Kriz anlarında yardım kurumları dağılabilmekte ve kişiler kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalabilmektedirler. Yardım kampanyaları sonrasında, yardımın yavaş gerçekleşmesi durumlarında yaşanan “toplumun samimiyeti hakkındaki” tartışmalar hayal kırıklığına ve kişilerin kendi kabuğuna çekilmesine neden olmaktadır. Bu hallerde sosyal alanda dağılmalar ortaya çıkmaktadır.

Mağdurlar bu süreçte kendilerini oldukça yalnız hissetmekte, yalnızlık yaşantısıyla baş etme konusunda “yalnız olmadığı” duygusunu hissetmesine yardım edecek koşulları yaratmak ve sürdürmek önem taşımaktadır. Bu bağlamda medya tam da bu sosyal dağılmaların engellenmesi ve insanlara yalnız olmadıklarını hissettirme konusunda sorumluluk almak zorundadır. Deprem bölgesi olan ve İstanbul’da büyük bir deprem beklenen ülkemizde, bu felaketle karşılaşılmadan önce medya kuruluşlarının da bir acil eylem planı hazırlaması gerekliliktir.

Kriz zamanlarında çok önemli bir yer tutan medyanın sergilediği tavır, insanların ruhsal olarak iyi hissetmeleri ya da kötü hissetmeleri konusunda belirleyicidir. Sorumlu davranan medya çalışanlarının, toplum ruh sağlığı üzerinde olumlu bir etki yaratacağı ortadadır.

Bu arada bölgede çalışan yardım kuruluşlarının personeli (sağlıkçı, polis, itfaiyeciler vd.) gibi, kriz bölgesinde çalışarak travmatik yaşantılara birebir şahit olan medya mensuplarının da ruh sağlığının

korunması önem arz etmektedir. Bu konuyla ilgili yapılacak çalışmalar da savaş, deprem vd. gibi bölgelerde görev yapan medya mensuplarıyla ilgili alınabilecek ruhsal koruyucu tedbirler açısından önem taşımaktadır.

Yukarıda sıraladığımız etiyolojik faktörler ve ek olarak sunduğumuz medyanın tavrının etkileri gözden geçirildiğinde TSSB'nin oluşumunda birçok neden ortaya konmaktadır. Her faktör tek başına TSSB'yi açıklayabilecek gibi görünse de bir etkileşimden söz edilebilir. Böylelikle tümevarımcı bir yaklaşımla bu oluş hipotezlerinin birbiriyle içiçeliği ortaya çıkar. Tek bir oluş nedeniyle TSSB'ye yaklaşmak böylesine semptom zenginliği bulunan bir hastalığı kısıtlamak olur. Bütün bu nedenleri birlikte ele alıyor olmak tedavide ve önleyici tedbirlerde doğru yaklaşımları kendiliğinden getirecektir.

KAYNAKÇA

- Akdemir A., Örsel S., Dağ İ., Türkçapar H., İşcan N., Özbay H.(1996). Hamilton Derecelendirme Ölçeği Geçerliliği, Güvenirliği ve Klinikte Kullanımı. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*. 4(4): 251-259.
- Aker A.T., Özeren M., Başoğlu M., Kaptanoğlu C., Erol A., Buran B.(1994). CAPS Skalası Geçerliliği, Güvenirliği ve Klinikte Kullanımı. *Türk Psikiyatri Dergisi*; 286-293.
- American Psychiatric Association(1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental disorders*. Fourth Edition (DSM-IV), Washington DC, American Psychiatric Association.
- Blanchard E.B., Kolb L.C., Gerardi R.J.(1986). "Cardiac Response To Relevant Stimuli As An Adjunctive Tool For Diagnosing Post Traumatic Stress Disorder in Vietnam Veterans", *Behavior Therapy*, 17: 592- 606.
- Escobar J.I., Randolph E.T., Puente G., Spıwak F., Asamen J.K., Hill M., Hough R.L.(1983) "Posttraumatic Stress Disorder İn Hispanic Vietnam Veterans" Clinical Phenomenology And Sociocultural Characteristics. *J.Nerv.Ment.Dis.* 585-596.
- Breslau N, Davis G.C.(1992). "Posttraumatic Stress Disorder in an Urban population of Young Adults", *Risk Factors for Chronicity*. *Am. J. Psychiatry*, 149 (5): 671-675.
- Davidson J., Smith R., Kudler H.(1989). "Familial Psychiatric İllness İn Chronic Posttraumatic Stress Disorder", *Compr. Psychiatry*, 30: 339-345.
- Davidson J.R., Hughes D., Blazer D.G., George L.K.(1991). *Post-traumatic Stress Disorder in Community*, An Epidemiological Study. *Psychol. Med.* 21 (3): 713-721.
- Demirli, A. (2011). Terörizm, Psikososyal Etkileri ve Müdahale Modelleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. C.4. S. 35: 66-78.
- Dikkatli S.(2000). TSSB'de Etiyolojik Faktör Olarak Ailenin Araştırılması, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara: GATA.
- Doruk A.(1999). TSSB'de Etiyolojik Faktörlerin Araştırılması, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara: GATA.
- Fidan D, Dikkatli S, Ergenç İ, Aydın H, Oflaz F, Demirkan S.(2000). Understanding The Patients With PTSD İn The Light Of Language. 5. Congress Of B.M.M.C., 25-28 Ekim 2000. Abstract Book,
- Keane T.M., Wolfe J.(1990). "Comorbidity İn Posttraumatic Stress Disorder", *An Analysis Of Community And Clinical Studies*, *J.Applied Soc.Psychol.* 20: 1776-1788
- Keane T.M., Colb L., Kaloupek D.(1997). "Comorbid Psychiatric Disorders İn PTSD", *İmplication For Research*, *Annals New York Academy Of Sciences*. 821: 25-34.
- Kessler R.C., Sonneger A., Bromet E.J., Hughes M.(1995). "Posttraumatic Stress Disorder İn The National Comorbidity Survey", *Arch.Gen.Psychiatry*, 52: 1048-1060.
- Malloy PF., Fairbank JA., Keane T.M.(1983). "Validation Of A Multimethod Assessment Of Posttraumatic Stress Disorders İn Vietnam Veterans", *J Consult Clin Psychol*, 51: 4-21.
- Mellman T.A., Kulick-Bell R., Ashlock L.E., Nolan B.(1995). "Sleep events in combat-related PTSD", *Am.J.Psychiatry*, 152: 110-115.
- Pitman R.K., Orr S.P., Fergue D.F., de Jong J., Claiborn J.M.(1987). "Psychophysiologic Assessment Of Posttraumatic Stress Disorder Imagery İn Vietnam Combat Veterans", *Arch.Gen.Psychiatry*, 44: 970- 975.
- Sierles F.S., Chen J., McFarland R.E., Taylor M.A.(1983). "Posttraumatic Stress Disorder And Concurrent Psychiatric İllness", *Am.J.Psychiatry*, 140: 1177-1179.

- Sierles F.S., Chen J., Messing M.L., Beysner J.K., Taylor M.A.(1986). "Concurrent Psychiatric Illness İn Non-Hispanic Outpatients Diagnosed As Having Posttraumatic Stress Disorder", *J.Nerv.Ment.Dis.*, 174: 171-173.
- Sorias S., Saygılı R., Elbi H., Nifirme Z., Mete L., Vahip S.(1989). "DSM-III-R Yapılandırılmış Klinik Görüşmesi (SCID), Türkçe Versiyonu: Retest Ve Kullanıcılar Arasında Uyuşma Ve Güvenilirliğin Araştırılması", *Ege Üniv. Tıp Fak. Dergisi*, 28(5): 2349-2356.
- Soydan, E., Alpaslan, N. (2014). Medyanın Doğal Afetlerdeki İşlevi. *İstanbul Journal of Social Sciences (2014) Summer: 7* : 53-64.
- Ulusoy M., Şahin N., Erkmen H.(1998). "Turkish Version Of The Beck Anxiety Inventory: Psychometric Properties. J Cognitive Psychotherapy", *An International Quartely Vol. 12*, No.2, Summer.
- Yetkin S.(1999). TSSB'de Uyku Değişkenleri Ve Adrenerjik Sistem, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara: GATA.
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.527507 / Number: 7, p. 63-70, Spring 2019

HAYVANSAL MANYETİZMDEN ÖLÜLER ÜLKESİNE (NEKYAIA), DÜŞLEMEDEN AKTİF İMAJİNASYONA, FANTASTİK BİR HAKİKAT TASARIMI; SİNEMA

*FROM ANIMALISTIC MAGNETISM TO THE NEKYAIA (NECROPOLIS),
FROM THE DREAM TO THE ACTIVE IMAGINATION, A FANTASTIC REALITY
FORMATION; CINEMA*

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
15.02.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
15.03.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.03.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Uzm. Dr. Canel Bingöl
Marmara Üniversitesi Güzel
Sanatlar Enstitüsü Sinema
Televizyon Bölümü
canelbingol@yahoo.co.uk

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-2630-3862>

Öz

"Fantazi, düşün, imajinasyon, sanrı/delüzyon, halüsinasyon! 1784'te Benjamin Franklin'in Anton Mesmer'in uyguladığı hipnozu 'hayvansal manyetizm' diye tanımlamasından, 19.yy telkin ve 1892'de Freud'un 'eliyle hastanın alnına bastırarak anısının göz önüne geleceği' müdahalesine; ardından 'ne gördünüz?' sorusuyla geliştirdiği psikanaliz'den, C.G.Jung'un Nekyiaia/Ölüler Ülkesi'ne yaptığı rüyalar ve hezeyanlarla ilgili yolculuğuna ve Ferenczi'nin düşlemenin 'aktif imajinasyonla' bütünleştirilmesinden, Moreno'nun Symboldrama'sına; 1964'lerde hekim olan Gaston Bachelard düşünme ve fantaziyi kapsayan filozofik teorik temellerini atmıştır. Sonucunda da, İntrapsişik düşünme ya da fantazinin doğrudan kullanımı ile etkinliği iyice yerleşmiştir. Sinema işte bu tarihsel sürecin teorik, felsefik ve teknolojik gelişiminin de bir sonucudur. İçsel zihinsel tasarımların, nesnelerin dünyasında mekanlaştırılarak, bedenleştirilerek, hareketli görüntüye dönüştürülmesinin ve buna bir anlatı eklenmesinin tarihidir özetle yaşanan. 1895 tarihi insanlık tarihinde bilim ve sanatın gelişimi açısından bir dönüm noktası sayılabilir. Freud'un Breuer'le birlikte Histeri Üzerine Çalışmalar'ı yayımladığı bu yıl, yeni bir disiplin olan psikanalizin doğuşunu müjdelere. Bu çalışmayla Freud psikanalizin klinik ve kuramsal temellerini ortaya koyar. Aynı tarihte Lumière kardeşler ilk filmi bir duvara yansıtırlar. Yeni bir sanat dalının, sinemanın doğumuna tanıklık eder dünya. Sinema, Bellek ve Ruhsallığın, bir mekanlaştırma/bedenleştirme ve anlatı süreci olarak içiçe geçmişliği ve bu dinamizmin temellerine dair görüşlerin ele alındığı bir inceleme ve tartışma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Ruhsallık, Bellek, Mekan, Anlatı

Abstract

Fantasia, dream, imagination, delusion, hallucination! Since Benjamin Franklin has named Anton Mesmer's hypnosis technic as 'animal magnetism' in 1784 to 19th century and since Freud has been developed psychoanalysis with the intervention by his hand pressing on the patient's forehead and repeating to the patient a memory would come out and remembering the past 'what the patient saw and remembered' in 1892 to Carl G.Jung's journey to the necropolis/nekyaia with dreams and delusions, and from Ferenczi's interpretation to compete dreaming with active imagination to Moreno's symboldrama; Gaston Bachelard as a doctor in deed, put the rules and construct theoretical philosophical basics about dreaming and fantasias. As a result, efficiency and direct usage of intrapsychic dreaming or fantasia has been activated and become structural. Cinema is the result of that theoretic, philosophic and technologic developments and graduations. Briefly, it is the representation and embodiment of internal mental and psychic design among the world of objects and transforming them into the active moving visions and to add a narrative for all. The year of 1895 can be called as the milestone year about development of science and art in human being's history. Same year with the Works on Hysteria has been published by Freud and Breuer together, heralds the birth of psychoanalysis as a new discipline. With this work, Freud revealed the clinical and hypothetical basics of psychoanalysis. Even the same year, Lumière brothers reflects the first movie on the wall. The world had eyewitness to a newborn art branch. Cinema, In this article, Memory and Psychic/Spirituality are being argued and researched as representation of objects, embodiment of objects and narrative process how they are mixed and about their basic dynamic ideas

Key Words: Cinema, Spirituality, Memory, Representation, Narrative

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Bingöl, C. (2019). Hayvansal Manyetizmden Ölüler Ülkesine (Nekyiaia), Düşlemden Aktif İmajinasyona Fantastik Bir Hakikat Tasarımı; Sinema. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:7, Spring, p. 63-70.

Giriş

Sanatların sınırlarının birbirinden ayrıldığı dönemleri yavaş yavaş geride bırakırken, resim, bale, edebiyat, müzik, tiyatro, sinema vd. gitgide birbiriyle ilişkili olsun olmasın içiçe geçmekte ve beraberinde birbirlerini etkileme ve şekillendirme kapasiteleri de artarak, kendine has bir dil yaratmaya doğru ilerliyor. Bir sanat olarak sinemanın bütün bu biçim dillerinden yararlanması kendi sınırlarının da ötesine ulaştı. Bunun en önemli nedenlerinden birisi de sanki doğa yansıtmacılığından uzaklaşmaları olarak görülebilir. Sinema, belgesel sinema aracılığıyla da gündeliğin yeniden ve yeniden üretimine de sebep oldu. ‘Belgesel’ kelimesini ilk olarak kullanan John Grierson, bu terimi şu şekilde tanımladı: ‘creative treatment of actuality.’¹ Teknolojik gelişmelerden önce bu işlevi bellek ve nesne tasarımı ilişkilerini gözden geçirerek, arzu nesnesi ve gözlemleyen nesne olarak, içsel deneyiminin eşsiz deryasında edindiği enformatik ve bilgi üzerinden yaptı. Özetle, belgesel amacına da uygun olarak, izleyiciye bildiği tanıdığı kavramları, olguları ya da olayları bilinmeyen ve/veya herkes tarafından görülemeyen özellikleri ile gösterdi.²

Ortaya çıkmasından sonra, erken bellek gölge nesnelere içsel materyaller ile erken dönem duyumsal hareket ve sonuçlanmış duygulanımsal deneyimleri sayesinde gerçeklikte var olmasa bile, yeniden güncelleşebildi (resim, heykel, tiyatro, fotoğraf vs. ardından) ve bu zihinsel yatırım sayesinde de gittikçe kalıcılaştı ve yeni algısal uyaranların her biri ile daha önceki bellek izi ağlarıyla bütünleşerek temsillere dönüştü ve insanlık ortak kültür havuzundaki yerini aldı. Bu yer, bellek, çoğunlukla, bireylerin ve toplulukların hayatlarında önemli ve belirgin değişimler yaratan olaylardan, deneyimlerden oluştu.³ ‘Hikâyesini insanla ve insana anlatan sinema, psikoloji ile diyalektik bir ilişki içindedir.’⁴ Bu ilişki sayesinde de belge, bellek, tanıklık, anlatı, kültür, sinema bütünselliği gelişti.

Tarihsel olarak insanlık sahnesinde yer alması diğer sanat ve bilimlerin ve elbette önemli paradigmalardan eşzamanlılığıyla çevrelenen sinema, bellek izleriyle olan temasını farkındalık ve kendilik tasarımı da dönüştürdüğü de politikleşti ve belge sinema dolayısıyla da önem kazandı. Belleğin geri çağırılması önemli bir zihinsel ve teknolojik aktivite olarak sürekliliğini canlı tutan bir deneyime dönüştü. Belleğin ve sinemanın dinamik yapısı, içsel olan malzemenin de senaryo ve çekim sürecine eklenmesiyle zengin bir deneyime doğru ilerledi.

Sinema, gerçeklik ile hayal olan arasındaki imajinatif tasarımın bir oyun sahnesidir. Bu dinamik içinde de belgesel sinema, dolayısıyla bellek işlevini yerine getiren bir deri-göz gibidir. Belgesel sinemanın toplumsal bellek oluşturma rolü, sanat perspektifinden toplumsal belleğe bakabilmek son derece önemlidir. Kaydetmek hafızalarımızı canlı tutar, kameranın da hayatı, olayları kaydedebilen bir aygıt olduğunu söylediğimizde, onun toplumsal belleğin inşasındaki rolünü belirlemiş oluruz. “Bütün yaşanmışlıklar, bütün üretilenler deney ve bilgi olarak toplumsal bellek tarafından taşınır, hayatın içine yerleşir ve yine hayatla beslenen bir süreklilik hali oluşur: Kültürel süreklilik.”⁵ (Sakızlı, 1997, s:170). İşte bu kültürel sürekliliği devam ettirebilmek ve nesilden nesile aktarabilmek için, kültürel ve iletişimsel belleğin, toplumsal bellek üzerindeki etkisini görebilmek gerekir.

Sinema tıpkı bir bellek gibi (‘as if’, ‘miş gibi’) izleyicinin zihin boşluğuna yerleşerek, katartik bir anlatıdan daha fazla beta elementlerini ya da zihinsel nesne tasarımlarını canlandıran bir ara bölge / geçiş bölgesi oyun alanıdır. Burada tüm karşılaşmalar gerçekleştirilir, anlamlandırılır, bedenleştirilir ve fenomenlerden deneyimin diline dönüştürülür. Mekanlaştırılma, eşlik eden duygular ve hisler, anlam, mana ve hareket bir anlatıya/narrative’e dönüşürken tıpkı terapinin/analizin eşliği gibi, beliren ‘yokluğun’ prezentasyonu, kaybettiğimiz yerde bulduğumuz hazzı ve gerçekliğe doğru yol alır! Sinema belki de sadece bir nesne reprezentasyonudur ve bu da belleğin işlevi açısından, anımsama için ‘gayri-resmi’ bir rüya fabrikasıdır. Metz’in de son derece doğru işaret ettiği gibi, “Rüya gören rüya gördüğünün bilincinde değildir, film izleyicisi ise, sinemada olduğunun farkındadır.”⁶ (Antoine de Baecque, Philippe Chevallier, 2012)

¹ Ayça, E., Belgesel Üzerine Kolektif. Belgesel Sinema Üzerine. İstanbul: Belgesel Sinemacılar Birliği, 1997.

² Öcel, N. (2001). Alımlama Estetiği ve Belgesel Sinema Açılımları. 5. Uluslararası Belgesel Film Yapımcıları Konferansı. 17-21 Ekim. S. 1009-1032

³ Pennebaker, J. W., Banasik, B. L. (2008). On the Creation and Maintenance of Collective Memories: History as Social Psychology

⁴ Aslan Mustafa, Tayanç Akıcı, Dilek. (2018). Tarkovsky’nin “Ayna”sına Yansıyan Bellek: Bellek Türleri, Özellikleri ve Süreçleri Açısından “Ayna” Filminin Analizi. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (Akil) Aralık (30) s. 301-321

⁵ Sakızlı, E., R., Belgesel Sinema Üzerine Tartışma Başlangıcı Olarak Notlar.

⁶ Antoine de Baecque, Philippe Chevallier, Dictionnaire de la Pensee du Cinema P.U.F. Paris, 2012, s. 574

Kendi sözünde 'sırrını görebilen' sanatçı olmuştur derken C.Pavese sanırım bahsettiği şey 'sinema ve zihinsellik' bağlamında sürdürülen bir sorunsaldı ve zihin, bellek, düş, düşlem, imajinasyon, fantezi, kayıp (nesne temsillerinin tutulmaması), yas (nesne temsillerinin tutulabilmesi), anlatı (narratif) ve diğer önemli kavramlarla irdelenmesi için, 'narratifin, sanatçının, eylemiş, dinamik bir süreç olarak sanatın kısacası özne sinemanın' anlatısı ve arzusundan yola çıkılarak, kendini bir anlatıya dönüştürebilme gücünden bahsediyordu. Zira Sinema'ya dair kelam fırsatı bulan her neredeyse ve ne ele alıyorsa genellikle kendi içsel nesne temsilleri üzerinden kendi 'self' anlatısı ve arzusu üzerinden sinemaya dair yaklaşımlar sunuyor ve bu da rasyonel olmakla beraber, duyumsanmamış enformatik olarak sinemanın hayaller ve dış gerçeklik arasındaki uyum sürecini öteliyordu.

Tekinsiz

İçinde bulunduğumuz yüzyılda ya da milenyumda, gittikçe belirginleşen bir duygudurum yoğunlukla deneyimlenmektedir; göç, mültecilik, savaşlar, yıkımlar, afetler, çatışmalı süreçler, soykırımlar, katliamlar ve hızla değişen nesnel dünya, mekan, eşya tasarımları ve tüm bunların beraberinde getirdiği 'kayıp', 'yitim', 'eksik', 'noksan' 'imkansızlık' ve 'çaresizlik' duygularıyla dolu transformatif belki de metamorfözif bir yaşam (içsel ve dışsal). Freud'un tanımlamasıyla hem yabancı hem de aşına olan bu şey; unheimliche/tekinsiz'dir! Neyin beklediğini hem tam olarak bilemediğimiz kadar 'yabancı' hem de içinden (bellek) çıkıp geldiğimiz nesne tasarımı kadar ait, 'tanıdık'.

Sinema ve elbette Belgesel Sinema, bir 'Bellek Odası' olarak hem içinden yol alınan hem de kendisini/eylemini neyin beklediğine dair bilinmezliğin ve geriden getirdiklerinin gelecekteki şekilsizliğine ve doldurulması gereken boşluğuna yazgılı bir 'kendinden' (özne) ve 'kendiliğine' de bir anlatı/görsel nesne'dir. Lunapark yaşantısı'ndaki o sihirli büyücü, ayna, ateş çemberindeki aslan, iplerin üzerinde dans edebilen cambaz ve o anlatı ve görsellik mekanı 'çadır'.

"Fantazi, düşlem, imajinasyon, sanrı/delüzyon, halüsinasyon! 1784'te Benjamin Franklin'in Anton Mesmer'in uyguladığı hipnozu 'hayvansal manyetizm' diye tanımlamasından, 19.yy telkin ve 1892'de Freud'un 'eliyle hastanın alnına bastırarak anısının göz önüne geleceği' müdahalesine; ardından 'ne gördünüz?' sorusuyla geliştirdiği psikanaliz'den, C.G.Jung'un Nekyia/Ölümler Ülkesi'ne (Odyssea 11.Bölüm) yaptığı rüyalar ve hezeyanlarla ilgili yolculuğuna ve Ferenczi'nin düşlemenin 'aktif imajinasyonla' bütünleştirilmesinden, Moreno'nun Symboldrama'sına; 1964'lerde hekim olan Gaston Bachelard düşleme ve fantaziye kapsayan filozofik teorik temellerini atmıştır. Sonucunda da, İntrapsişik düşleme ya da fantazinin doğrudan kullanımı ile etkinliği iyice yerleşmiştir. Sinema işte bu tarihsel sürecin teorik, felsefik ve teknolojik gelişiminin de bir sonucudur. İçsel zihinsel tasarımların, nesnelere dünyasında mekanlaştırılarak, bedenleştirilerek, hareketli görüntüye dönüştürülmesinin ve buna bir narratif eklenmesinin tarihidir özetle yaşananlar."

1895 tarihi insanlık tarihinde bilim ve sanatın gelişimi açısından bir dönüm noktası sayılabilir. Freud'un Breuer'le birlikte Histeri Üzerine Çalışmalar'ı yayımladığı bu yıl, yeni bir disiplin olan psikanalizin doğuşunu müjdeler. Bu çalışmayla Freud psikanalizin klinik ve kuramsal temellerini ortaya koyar. Aynı tarihte Lumière kardeşler ilk filmi bir duvara yansıtırlar. Yeni bir sanat dalının, sinemanın doğumuna tanıklık eder dünya. Bir süre sessizlik ve temassızlık döneminin ardından, bu iki disiplinin birbirleriyle etkileşime girmeleri kaçınılmaz olacaktır. İlk gerçeküstü film yapımcıları sinemayı, 1931'de, 'Traumfabrik' ya da "düş fabrikası" olarak tanımlamışlardır..."

İnsan (Homo Sapiens) nörobiyolojisinde evrimsel olarak edinilmiş zihinsel kapasiteye göre, hayatta kalabilmek için deneyimlenmiş, yaşantılanmış her şey (olay/fenomenler) zihinsel kapasitede ve ilişkili tüm yollarda bir iz bırakır. Bellek kognitif/bilişsel bir yoldur, içinden geçilen. Bu izler neticesinde yeni deneyimler oluşturulabilir. Daha önceden yaşantılanmış ve deneyimlenmiş her nesne ya da şey zihinde tasarlanabilir ve bu anımsama sayesinde homo sapiens hayatta kalma kapasitesini canlı tutar. Dinamik olarak fenomenler dünyasında nesne tasarımları ya da şey tasarımları bu şekilde çalışır.

İnsan zihni, nörobilimsel olarak bu tutabilme kapasitesi sayesinde ki bellek denilen nöro-kognitif yeti/fonksiyon/işlev, 'survive' şansını geliştirmiştir. Tutulabilen her deneyim, öğrenilen her davranışa devinerek, insanın bir canlı olarak yenilenebilmesi ve evrimleşebilmesi sonucunu doğurmuştur. Bellek olmasaydı, beraberinde ne hayatta kalabilme ne sosyalleşebilme ne kolektif bir yaşam sürdürülebilme ne de elde ettiği tutulmuş birikmiş deneyimler ve anlamlar sonucu dili ve ardından da kültürü yaratabilirdi!

Freud'a göre anılar bilinçdışıdır ve tüm etkinliklerini bu bilinçdışı halde gerçekleştirirler. Hiçbir şey geçmişte kalmış ya da unutulmuş değildir. Algılar bellek izleri olarak bellek sistemlerinde kaydedilen izler bırakır. Sinema da bir kültür izleği, dinamiği ve insan zihinsel temsiliyetidir. Freud, psikanalitik yöntemlerle bilinçdışı duyumsamaların bilinç düzeyine çıkarılabileceğini savunur. Freud'a göre anımsama, bilinçaltından bilince çıkarma durumu olup, bir açığa vurma eylemidir. O yüzden psikanaliz yoluyla belli duygulanımlar bilinç düzeyine çıkarılarak bilinçdışı anılardan kurtulma gerçekleştirilebilir. Sinema da bir ruhsal aktarım nesnesi, zihinsel tasarım öznesi olarak bu dışavurumun, aktarımın, dillendirme ve anlamlandırma, bedenleştirme kapasitesidir.

Günlük yaşantımızı, geçmişin olgu ve nesnelere ile nedensellik bağları kurarak şekillendiririz. *Şimdiki zamanı, geçmiş yaşantılarla bağlantı köprüleri kurarak duyumsarız.* Algıladıklarımızı düşünsel bir süreçten geçirip, bir araya getirir, zaman içerisinde yeni eklemelerle derinleştirir ve yeniden örgütleriz. Bu şekilde kendimize ilişkin kavrayışımızı da yapılandırmış oluruz.

Bellek diye tanımladığımız kavram analitik yazın açısından bilince çıkarılmış yaşantılanmış deneyimdir. Bir başka deyişle deneyiminin tüm bileşenlerinin sonuçlarıyla birlikte farkında olmak (bilinç) ve farkında olduğunun da farkında olmaktır (özne/kişi). Zaman ve mekana aidiyet, içinde bulunulan gruba aidiyet ve içinden geçilen öykünün/anlatının 'şimdi' aracılığıyla, geçmiş-bugün-gelecek bağlarının, zamanın yeniden yaratılması ile şimdi'ye aidiyet; belgesel sinema aracılığıyla kurulur. Anlatısının belleğin geri çağırılması ve yeniden anlamlandırılması üzerine kurulu olmasından dolayı belgesel sinema, tasarım nesnelere, imajları, sessizliği, noksanı, eksikliği, bastırılmış olanı yani boşluğu dolduran ve içsel nesneyi 'canlandırır'.

Ruhsal bir Özne-Nesne Olarak Sinema

Halbwachs'ın ele aldığı, tanımladığı ve özellikle vurguladığı sinemanın (bir bellek aracı olarak), toplumsallık ve toplumsal çerçeve olmadan ele alınamazlığı, incelenemezliği; nörobilimsel ve dolayısıyla da ruhsallık açısından unutmaya/yadsıma/inkar/bastırma ve geçiş alanında oluşturulan bir oyun mekanı, tasarım nesnelere ve adeta bir deri-göz gerçekliği içinde, tam da ruhsallık ile daha iyi tanımlanabilir. Zira ruhsallık insan soyu ve habitatını (çevresel olanı) dışlayan değil aksine varsıllayan bir yerde durur. Sinema (bir bellek aracı olarak) bir mekan olarak zihinsel tasarımın bütünsellik, bağlantısallık ve ilişkiselliğe dayalı plastisite kapasitesi ile gerçekleştirir.

Bab'il kelime anlamıyla tanrının kapısı demektir ve Bab'il miti kutsal kitaplarda anlatıldığı ve çağrışım biçimiyle değişik öğeleri de bir araya getirir. Evrensel bir dil, topluluğun bir kule yapması, tanrısallığın bu kulenin kendi konumunu tehdit ettiğini ileri sürmesi, evrensel dilin karışması ve halkın dünya yüzüne dağılması... Sinema (toplumsal bir bellek aracı olarak) bir yanı sıra da zihinsel boşluğu dolduran Bab'il kapısı gibidir. Dil'in gelişimi tarihi sinema'nın da (belleğin de) gelişimi tarihinin önemli bir parçasıdır. Bu gelişim, bellek olma yolunda topluluğun, kolektifin, kendi kendini geliştirmesini ve gelişimini sürdürmesini de zorunlu kılar.

Bireysel olarak önem arz eden hafıza/bellek aynı zamanda toplumlar için de gittikçe daha fazla önem göstermektedir. Değer yargısal bir bakış açısından insanlaşma problemi daima insanın temel problemi olageldiyse de artık kaçınılmaz bir mesele niteliğini kazanmaktadır. İnsanlaşma kaygısı öncelikle, insan-dışlaşmanın sadece bir ontolojik olasılık değil, ayrıca tarihsel bir gerçeklik olarak da fark edilmesini sağlar. Ve insan, insan-dışlaşma derecesini algılayarak, insanlaşma uygulanabilir bir olasılık mıdır diye kendine sorar. Yani insanlaşma sürecinde hafıza dolayısıyla içsel biyolojik/nöronal olan ile dışsal/küresel/enformatik olanın, büyük insani ve tarihi bir görevi vardır: kendilerini ve aynı zamanda zihinsel, biliş, sezgi, ontolojik olanı yani varsıllığı hayatta tutmak

Goethe'nin günümüzden 200 yıl önce yazdığı bugünkü dünyanın bir anlatısı niteliğindeki bu son kerte önemli uzun şiirinde konu şöyle özetlenebilir: "Ustası ihtiyar buyucunun islerinden çekilmesinden yararlanan buyucu çırağı ustasının denetim altında tuttuğu ruhları kendi istemi doğrultusunda kullanma sevdasına kapılır... Ustasının tüm sözleri ve eserlerinin kafasına koyduğunu ve güçlü bir zekayla mucizeler yaratabileceğini sanan büyücü çırağı, bir yandan ihtiyar ustasının yaşam koşulları, araç gereçleriyle alay ederken öte yandan da denetimine aldığı tüm ruhlardan şelaleler oluşturmalarını ve tüm suları havuzlara aktırmaları isteminde bulunur. Ancak büyücü çırağı, son anda suların ölçsüz akmasıyla oluşan felaketi önleyecek önceki dinginliği sağlayacak "sihirli sözcüğü" unuttuğunu anlar... İhtiyar ustayı yardıma çağırır. Ancak iş işten geçmiştir. Çok geç kalınmıştır. Olan olmuştur".

Goethe'nin 1797 yılında yazdığı "Büyücü Çırağı" şiirinde anlattığı durum Bellek (bir bellek öznesi/nesnesi/aracı olarak sinema) kavramı ve teorileri açısından da açıklayıcıdır. Bellek bireysel,

kollektif ve toplumsal bir öge olarak da nörobiyolojik ve sosyal fenomenolojik plastisitesi olan bütünsel bir ölçülülüktür aynı zamanda.

Mitolojik ve arkeolojik (psikoarkeolojik-nöroarkeolojik) açıdan da çevresel/habitata ait homeostatik bütünselliğin eşliğinde ortaya çıkan sosyal varoluş, zihinselliğin de bireyselden toplumsala (içeriden dışarıya ve tersi) ilerlemesine yol açar. Her türden sembol, simge, imge, imaj ve görüntü bu nedenle ortak hafızamız için gereklidir. Ortak havuza eklenen her türlü bilgi işlenerek kalıcılaşır, bireyselden gelebilecek her malzeme alışverişi, nesnenin artık varolmamasına bağlı olmadan ortaklaştırılır ve ortak hafıza güçlendirilir. Bu sayede türümüze ait kalıcılaşma, ebeveyn (anne-baba) aktarımı ile değerler sosyal konteksti içinde yeni kuşaklara aktarılarak yaşama hazırlanır. Sinema (bellek) sosyalizasyonun dillendiricisi olduğu gibi aynı zamanda bireyselleşebilmemizin ve kimlik/aidiyet geliştirebilmemizin de bütünlüştürücüsüdür.

Orpheus'un Bakışı, Yas ve Sinema

Yazımızda Zihinselliğin bir tema olarak ele alınması düşünülp tasarlandıktan sonra 'kaybın' ve dolayısıyla 'yas'ın konuşulmasının ve bellek işlevinin (kaydeden, geri çağıran, tanık, gösteren, tutan vs) ortaya konuyor olmasının temel nedeni, insanlık tarihi boyunca engellenen, baskılanan, göz ardı edilen, kültürün dışarıda bıraktığı her şeyin; içe döndürülen her şeyin ve kendilikten uzaklaştırılan her şeyin yokluk deneyimiyle içsel ve toplumsal düzlemde ve kültür aracılığıyla giderilmesi, onarılması, telafi edilebilmesi, anlamlandırılabilmesi, görünür kılınabilmesi kısaca sürgün edilenin, uzaklaştırılanın yeniden bakışıdır. (Orpheus, Hades ve Eurydike mitolojisindeki bakış) Bu bakış, travmatik (kayıp, yas) deneyimin görsel bir yansıması gibi, tutulabilen ile tutulamayanın karşılaştığı bir bellek alanıdır. Sinema da bir bellek aracı olarak tam da bu işleve doğru zihinsellik kapasitesini çalıştırır.

Sinema, tarihin (zamanın, tanıklığın, şimdinin) yeniden kurulması değildir belki de! Geçmişte yapılmış ve tamamlanmış tüm eylemlerin enformasyonu, ancak onların bıraktığı izlerden yola çıkarak elde edilebilir. İzlere bakınca bizi götürdüğü yer bir ara bölge; gölge oluyor sanki. Gölgemiz, insan soyuna dair tüm öykülerin başladığı bir yer gibi, boşlukta asılı duran ve sahibinin temasına ihtiyaç duyan muhtaç bir başlangıç hareketi gibi, kanayan ve/veya kabul bağlayan y-aralarımızın kendimize dair ne varsa bizi sürüklediği bir *karanlıktan ışığa ulaşma pratiğidir* belki de!

Birçok insanın nasıl atalarının travmatik imgelerinin taşıyıcısı olduğu artık hiç kimseyi şaşırtmıyor. Geçmişte, imgeleri "emanet bırakmak."⁷ suretiyle "emanet bırakılan travmatik imgeler psikolojik genler gibi çalışır. Kişi, ebeveynlerini veya atalarını kendi doğumundan önce oluşturulmuş travmayla birleştirilen kayıpların yasını tutmaya mahkum edilebilir veya kişi kendi içinde taşıdığı ebeveynlerinin veya Atalarının yaralı imgelerini tamir edecek ve onlara ait çaresizlik ve küçük düşürülmüşlüğü ters çevirecek hareketlerle zihnini meşgul edebilir. Bu tür psikolojik süreçlerin farkına varmak onlarla ilgilenmek için terapotik stratejiler oluşturmakta yardımcı olurlar."⁸ Sinema zihinsellik anlamında terapotik bir kuşak aşan aktarım (transferans) tasarımı ve dilidir bu anlamda.

Bellekte kaybolanla, yitirilenle, anlatıda kaybolan ve yitirilen arasında bellek ve tanıklığın imkansızlığı durur; kavranamayan, aktarılamayan, söyleyecek çok şeyi de olsa konuşamayan, artık yaşamayan, dahil olmayan, temsil edilemeyen, imkansız ve mümkünsüz bir tanıklık! Sürgün, metaforik anlamda bu zihinsel kıyıda gider gelir! Yoksunluk, elem, imkansızlığın çaresizliği, üzüntü ve çökkünlükle örülmüş yas fenomeni ile deneyimlenir. Görüntüde akıp giden arşivlenmiş bellek ve tasarımı ile duyumsanan, içeriden yansıtılan, dışa aktarılan eylem neredeyse aynı imkansız tanımlar; yas bir sinema/bellek çalışmasıdır aynı zamanda. Sinemada zihinsellik bir şekilde 'sürgün' (filiz/yenidenlik/göç/yas) dinamiğine de yaslanır.

Görüldüğü gibi yas/kayıp/tutulan/tutulamayan, sürgün bağlamında toplumsal bellek aracılığıyla sözünü sinema üzerinden kolaylıkla dillendirir. Her bir fotoğraf, ses, hareketli görüntü, her bir anlatı ve anlatının özne ve nesnesi, 'şimdi'nin sınırında geçmiş bugün ve gelecek olarak konumlanırken, artık gerçek bir anlatıya dönen anlatı hakikati (Bionyen sözcüklerle, izleyen açısından sahtelik ve yalan paradoxunda 'yalan' olarak anlatı öznesi ve aynı zamanda da çift değerlik taşıyan hakikatin nesnelere olan anlatıcı, kamera, senaryo, görüntü vs, sinema ile yeniden yazılır. Bu sinema aracılığıyla dile ya da

⁷ Cain, A.C. and Cain, B.S. (1964) 'On replacing a Child', *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 3:443-56.

⁸ Volkan, V. D., Ast, G., & Greer, W. F. (2002). *The Third Reich in the unconscious: Transgenerational transmission and its consequences*. New York, NY: Brunner-Routledge. p.211

başka bir deyişle anlamına kavuşan eylem'dir (action), duygudur. Sinema'da tüm bu anlatılan nedenlerle geri çağrılan zihinsellik kapasitesi, duyumdur, düşür, eylemdir, hakikattir (sahtelik değil istemli yalan).

Her şeyin kontrolümüz altında olmadığını bilmek bizi dehşete düşürür. Belleğinden mahrum, rüyalardan, şakalardan ve sakarlıklardan sıyrılmış bir evren büyük bir ihtimalle çok sıkıcı olurdu ve özne, kendini inşa edecek ve dönüştürecek bir düşsel alan bulamazdı (bkz. *Nilgün Marmara*'nın 'düş alanları' projesi.) O zaman bir eksikten/kaçaktan yapılıyor. Buna psikanaliz *bilinçdışı* adını veriyor. Bilinçdışı, bizi var eden bir yarı: girişi bize yasak bir bölge. Bildiğimizi bilmediğimiz, birbirine olabildiği kadar zıt dürtü ve duyguların bir arada bulunabildiği zamansız ve mekânsız bir mahzen, bellek ve izlek odağı. Freud'a değin bilinçdışının varlığı elbette bilinmiyor değildi ancak Freud bilinçdışına sistematik bir çerçeve çizdi ve bu çerçeveyi tedavi tekniğinin bir dayanağı haline getirdi.

Artık hiçbir sonuca ulaşamayan olaylar ve kuramlar çağında yaşıyoruz. Girdiğimiz Millenyum, ardımızda bıraktığımızın serptiği tohumlar üzerinden de ilerliyor. Günümüz insanı hayatını devam ettirebilecek gerekli araç-nesnelere sahip gibi görünüyor velakin bir anlam arayışı konusunda da kendinden önceki milenyumda deneyimlediğinden de aşağı kalır görünmüyor yaşadığı açmaz! Dünya adeta göğsümüze saplanıp kalmış bir elem gibi, baktıkça varoluşun sahte eylem çöplüğü daha da belirginleşiyor! Adeta kaybedilen sınırlar ya da belleğin duyumsal illüzyonu, Diderot'nun körler üzerine mektup'unda dediği gibi; 'dokunulmadan anlaşılacak!' Vadedilen 'cennet', 'yaralı bir bellek' olmaksızın edinilemeyecek. (Batıda hazın sonuçlanmış eylemi ve beraberinde eşlik eden duyguyla kaydedilen ya da görünürleşen bellek, doğu'da sonuçlanamamış ya da sonucunda eşlik eden tamamlanamamışlık/noksan/eksik ve keder/acı/elem ile görünür duruma gelir!)

Kapsayıcılık, Praxis, Narratif ve Sinema

Türkçedeki düşünce, düşleme ve düş sözcüklerinin aynı kökten oluşturulmuş olması, ruhbilimsel ve fizyolojik gerçeğe çok uygundur. (İngilizce ve Almanca'da aynı anlamlara sırasıyla thinking-denken, imagination-einbilden, vorstellen, dream-traum) bu işlev sırasında yapılan, zihinde dış nesnelere algılanımdan sonra oluşturularak bellekte depolanmış olan nesne tasarımlarının, imgelerinde dışarıda aynı algılanımlara yönlenecek bir uyaran olmaksızın bellekten yeniden alınıp, bir dış nesneyi temsil etmesi incelenmesi, irdelenmesi, ayrıştırılması, yeniden birleştirilip düzenlenmesi ve diğer tasarımlarla, ilintilendirilerek sıraya konulması ve bir amaçla kullanımıdır. Sinemaya almanca'da traumfabrik denilmesi bu nedenle anlamlıdır.

Sinema yaratısı itibarıyla aynı zamanda bir fantezi kapasitesidir. Gerçeklikle kurulan kültürel zemine sosyal ve kolektif bir ilişki! Türümüne ait özdeşim kurma kapasitesi. Zihinsel bir meşguliyet. Bir narrative oluşturma becerisi. Zihinsel boşlukta, toplumsal boşluğa aktarılabilen dürtüsel bir kaydırak. Belleğin duyusal yasına eşlik eden görsel bir deri. Bellek odasından otonomiye giden ve bireyselleşmeyi ortaya koyan düşünce reprezentasyonu ve bilişsel bir biyopsi. Kendilik zorlantısı yaşayan homo sapiens'e eşlik eden nörobilimsel ara bölgenin içinden geçilen temsiliyet.

Yunan mitolojisinde mutluluğa dair bir hikayeye göre; Tanrılar; insanlar mutluluğu arasın ve böylece kıymetli olsun diye saklamaya karar verirler. Biri der ki, "Göklerin en uzağına saklayalım..." Diğeri, "Denizin en dibine..." Bir diğeri, "Ormanın en kuytusuna..." Sonunda biri der ki; "İçlerine saklayalım; oraya bakmak akıllarına gelmez..." "Söyleyin/aynada iskeletini/görmeye kadar varan kaç/ kaç kişi var şunun şurasında?"⁹ ve "ey zair, bu(sır)ı bilme! Öğrenme!/öğrendiğini bildiğin zaman/ sen de bizden olursun!"¹⁰ der. İnsan soyunun içine, kültür'ün içine, zaman'ın içine, şimdi'nin içine, perde'nin içine, kamera'nın içine, pellikül'ün içine, dijital'in içine, anlam'ın içine, mana'nın içine... Ama hep kaybettiğini sandığın yerde bulduğun şeydir sinema. Doyurmayan bir şeye tahammül edebilen insanın tutabilme ve tutunabilmesinin de öyküsüdür, özetidir aynı zamanda.

Kernberg'in sinemaya ve belleğe dair de yorumlanabilecek sözleriyle; sinemanın ve işlevi bağlamında belleğin (bireysel ya da toplumsal) sıklıkla anlatmaya, göstermeye çalıştığı ve üstünde durduğu şey, yaşananın / yaşantılananın / deneyimlenenin / bilince / dışarıya / periferik çıkarılanın, farkında olunanın izleyen/gören/alan tarafından yorumlanması zorunluluğu ancak anlatılanın/anlatının/anlatının 'sarmalayıcılık' 'kapsayıcılık' işlevi gerçekleştirildiğinde bir önem ve anlam taşır. Sinema'nın praxisin ve deneyimin kavliyle, zihinsel kapasitesi bunu gerçekleştirebilecek durumdadır.

Aksi bir durum, diğerini / izleyeni / göreni / içine alanı / tanıyı / anlatı öznesi ve nesnesini, değersizleştirici ve anlaşılmaşlık, öfke ve reaktif bir işlev görür. Sarmalayıcılığın/kapsanmışlığın/duyumsal ve bilişsel bir bütün olarak tanımlanmışlığın da ancak

yaşanmış olanın anlaşılır duruma gelmesiyle mümkün olduğunu görürüz. Film/Sinema karşıya yaşattıklarının tepkisizce (dinamik bir süreç, yukarıda anlatıldığı gibi) anlaşılabilirliğini gördükçe ve geri bildirim aldıkça ve anladıkça, anlaşılabilir ve sarmalanmış olduğunu duyumsayacaktır, deneyimleyecektir. Sinema ve Ruhsallık bağlamında deneyimin aktarımı, praxis ancak sarmalanmışlık/kapsanmışlık vesilesiyle olabilir.

SONUÇ

İnsan kendi öyküsünü nasıl çalışır? Sinema kendi öyküsünü, anlatısını, içerisini nasıl çalışır? Kamera ile özdeşilen, oyun ile dışa vurulan, oyunculuk ile aktarılan, anlatı ile dinamikleştirilen nasıl çalışılır? İçeride olanı dış gerçekliğe, dışarıda olanı da iç gerçekliğe nasıl dönüştürür? Bir görüntü kolektifinde oluşan ardışık akışkan karelerin dilini, katartik bir aktarıma nasıl çevirebilir?

⁹. Özel İsmet, Celladına Gülümserken Çektirdiğim Son Resmin Arkasındaki Satırlar, İmgeYay.,İst., 1984

¹⁰. Sarioğlu S., Gitmek Ama Varamamak, Uçmak Ama Konamamak, Hızıroğlu Bedri, 2018, s.2

Düşünce ve öykünün reprezentasyonundan oluşan tasarımda, nerede bir bellek doyumunu sağlar? Ya da bu mümkün müdür? Sinema insanlık tarihi ve hayatta kalma/tutunma süreci için de araçsal/özne-nesne, bir modern bellek gibidir. Anlama, anlamlandırma, var kılma, canlandırma, gelenek kültür iletim ve sosyal doku içinde, içselleştirilenin devamlılığını sağlayandır. Ruhsal olanın iç dış kaydırıldığı, aktarımın sesini ve tezahürünü duyuran bir 'kırık ayna' gibi.

Gazali'den bir anlatı ile sonlandırılm: Musa Peygamber Tanrı'ya sorar: "Hastalık ve şifa nereden gelmektedir?" Tanrı: "Benden" diye cevap verir. Musa peygamber de "O zaman doktorlar veya şifa verenler ne yapmaktadır?" deyince Tanrı şöyle yanıtlar: "Onlar ekmeklerini kazanıyorlar ve ben hastalara hayat verene, onları sağlıklarına kavuşturana kadar kalplerine umut ekiyorlar..." Sinema, bellek, düş, düşünce, imaj, illüzyon, projeksiyon, fantazi vd. ortaya konulan çerçeve içinde geçtiğimiz yüzyıl ve gelen milenyumun ilk dönemlerinde işte bu 'ekmek kazanma' sürecini kuşaklararası aktarımsal bir yöntemle 'kendine sürgün' ve 'kendinden sürgün' (kendinden filizlenen), özneye yani insana, göstermeye, anlatmaya, açıklamaya, anlamlandırmaya, farkındalığın farkındalığına çalışmıştır. İnceleme ve araştırmamızın da bize gösterdiği şimdi'de, Arkaik görsel ve düşsel büyücü gibi duran sinema içeriden dışarıya ve dışarıdan da içeriye aktarımın en büyük toplumsal öznelere birisi de olmuştur: 'kaybettiğimiz her neyse, işte o 'şey'e, artık ortada olmayan o 'nesnelere' bir süreliğine de olsa yeniden bir kavuşma fırsatı ve imkanı da sunarak...

KAYNAKÇA

- Antoine de Baecque, Philippe Chevallier, (2012). Dictionnaire de la Pensee du Cinema P.U.F. Paris, s.574.
- Aslan Mustafa, Tayanç Akıcı, Dilek. (2018). Tarkovsky'nin "Ayna"sına Yansıyan Bellek: Bellek Türleri, Özellikleri ve Süreçleri Açısından "Ayna" Filminin Analizi. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (Akil) Aralık (30) s. 301-321
- Assmann, Jan. (2001). Kültürel Bellek, (Çev: Ayşe Tekin) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ayça, E., Belgesel Üzerine Kolektif. Belgesel Sinema Üzerine. İstanbul: Belgesel Sinemacılar Birliği, 1997.
- Bingöl, C. (2018). Toplumsal Bellek, „Sürgün“ ve Belgesel Sinema. Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar, Number:4, Summer, p. 51-57.
- Bingöl, C. (2019). "Toplumsal Bellek Bağlamında 'Sürgün' ve Belgesel Sinema, "İlana'nın Sihirli Halısı", Sanatta Yeterlik Tezi". (Bingöl, 2019)
- Cain, A.C. and Cain, B.S. (1964) 'On replacing a Child', *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 3:443-56.
- Cain, A.C., and Cain, B.S. (1964.) On Replacing a Child. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 3:443-456.
- Climo, Jacob J. ve Maria G. Cattell (2002). "Introduction: Meaning in Social Memory and History". *Social Memory and History: Anthropological Perspectives* . Ed. Jacob J. Climo ve Maria.
- Connerton, P. (2014) *Toplumlar Nasıl Anımsar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Freud, Sigmund, *The Interpretation of Dreams*, s.277-8., Zizek, S., Yamuk Bakmak, Hazırlayan. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, (Freud, Mayıs 2004, s. 76-79
- Freud S., *Five lectures on Psychoanalysis*, 1909
-

-
- Freud S. Yas ve Melankoli, 1917
- Gabbart O. Glen, Gabbart Krin; Psikiyatri ve Sinema, Hazırlayanlar: Deniz Koç, Başar N. Tarakçı, Okyanus Yayıncılık, Eylül 2001, s. 4-21
- Halbwachs, Maurice. (1925). Zamanın Nehir Yatağında Yüzen Tahtalar, (Çev: Emre Koyuncu), Mnemosyne'in Hazine Sandıkları, Der: Uwe Fleckner, Görsel Deneme: Sarkis (2017) İstanbul: Umur Yayınları, 210-223.
- Husserl, E. (2012). *Husserl's Ideen*. L. Embree ve T. Nenon (Ed.). New York: Springer.
- Nelson, Kathrine. "Self and Social Functions: İndividual Autobiographical Memory and Collective Narrative." *Memory*, C. 11 S.2 (2003): 125–136.
- Öcel, N. (2001). Alımlama Estetiği ve Belgesel Sinema Açılımları. 5. Uluslararası Belgesel Film Yapımcıları Konferansı. 17-21 Ekim. s. 1009-1032
- Özel İsmet, Celladıma Gülümserken Çektirdiğim Son Resmin Arkasındaki Satırlar, İmgeYay.,İst., 1984, s. 36
- Pennebaker, J. W., Banasik, B. L. (2008). Ont he Creation and Maintenance of Collective Memories: History as Social Psychology. J. W. Pennebaker, D. Páez ve B. Rimé (Ed.), *Collective memory of political events: social psychological perspectives içinde*. New York; London: Psychology Press.
- Sakızlı, E., R., Belgesel Sinema Üzerine Tartışma Başlangıcı Olarak Notlar.
- Sarioğlu S., Gitmek Ama Varamamak, Uçmak Ama Konamamak, Hızıroğlu Bedri, 2018, s.2
- Volkan, V. D., Ast, G., & Greer, W. F. (2002). *The Third Reich in the unconscious: Transgenerational transmission and its consequences*. New York, NY: Brunner-Routledge. p. 211
- Volkan, D., V., (2015), *Would-Be Wife Killer: A Clinical Study of Primitive Mental Functions, Actualised Unconscious Fantasies, Satellite States, And Developmental States*, NY, Karnac Book Ltd, 2015, Chapter 7, p. 112-117
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.537197 / Number: 7, p. 71-78, Spring 2019

GÖKLERDEKİ EGEMENLİĞE BİLGİSAYAR SİSTEMLERİNİN YANSIMALARININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE REFLECTIONS OF COMPUTER SYSTEMS IN THE
SKILLS

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
08.03.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
31.03.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.03.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Emel şahin
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası
İlişkiler- Yüksek Lisans Öğrencisi
53emelsahin@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-7194-6758>

Öz

Savaş alanlarının karadan havaya taşınması ile Hava Kuvvetlerine, dolayısıyla uçaklara, önem artmış ve her geçen gün artmaya devam etmektedir. Uçaklar sadece havadan yapılacak saldırılar için önem taşımamakta, aynı zamanda 'gökyüzünde göz' olarak üst düzey incelemeler sağlamaktadır. Türkiye'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk de göküzüne önem vermiş ve verdiği önemi en net olarak 'İstikbal Göklerdedir.' sözü ile ortaya koymuştur. Ancak zamanla internetin ve bilgisayar sisteminin gelişmesi ile oluşan siber alan, çoğu alanda olduğu gibi güvenlik alanlarında da yeni tehditler ortaya çıkarmıştır. Oluşan yeni güvenlik tehditlerinden hava sistemleri de etkilenmiştir. Teknoloji dünyasından savaş alanlarına da sıçrayan siber saldırılar yüzünden artık bir uçağın bilgi sistemi, bir bilgisayar tarafından ele geçirilebilecek hale gelmiştir. Bir bilgisayarın bu denli uçak sistemini ele geçirdiği günümüz dünyasında istikbalin hala göklerde olduğu düşüncesi de doğal olarak değişim göstermektedir.

Bu çalışmanın temel hipotezi, İstikbalin artık göklerdeki hava kuvvetlerinden çok bilgisayar sistemlerine olan hakimiyette olduğu düşüncesidir. Çalışmanın doğru şekilde analiz edilmesi için siber dünyanın gelişmesi ile bilgisayar sistemlerinin uçak sistemlerini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Bu çalışmada siber uzay çerçevesinde uçaklara yapılan saldırı örnekleri incelenmiştir. Çalışmada verilen örnekler, çalışmanın hipotezini doğrulayacak niteliktedir. Çalışmada elde edilen bulgulardan yola çıkarak siber alanın uçak sistemleri için birçok yeni tehdit oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Bu çerçevede siber alanın getirdiği tehditler dikkate alınarak gerekli tedbirler alınması gerekmektedir. Çalışmada, uçaklara yapılan siber saldırıların konu olduğu uluslararası platformlara da değinilmiştir. Çalışmanın amacı yaşanan siber tehditlerden ve örneklerden yola çıkarak siber alanın uçak sistemlerindeki etkisini gözler önüne sermektir. Çalışmanın sonuç kısmında hava sistemlerine yapılan siber saldırılar için önerilere yer verilmiştir. Araştırmanın yöntemine değinecek olursak, çalışmada nicel yöntemler kullanılmıştır. Çalışmanın siber alan konusunda daha sonra yapılacak olan çalışmalara katkı sağlaması ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siber Saldırıları, Uçak, İstikbal, Bilgisayar Sistemleri, Egemenlik.

Abstract

With the transfer of the battlefields from the land to the air, the importance of the Air Force, and therefore of the aircraft, has increased and continues to increase day by day. Airplanes are not only important for airborne assaults, they also provide high-level inspections as im eyes in the sky. Turkey's founder, Mustafa Kemal Atatürk, who also gave attention to the importance of the clearest skies and give it as 'Future is in the heavens.' revealed by the word. However, over time, the cyber space that emerged as a result of the development of the Internet and the computer system, as in most areas, has also created new threats in the security fields. Air systems were also affected by new security threats. Because of the cyber attacks that spread from the world of technology to the battlefields, the information system of an airplane has become capable of being captured by a computer. The idea that the future is still in the skies is changing naturally in a modern world where a computer seizes this kind of aircraft system.

The basic hypothesis of this study is that the Istikbal is now dominated by computer systems rather than by air forces in the sky. In order to analyze the study correctly, the development of cyber world and how the computer systems affect the aircraft systems were investigated. In this study, the samples of the attack on the aircraft in the framework of cyber space were examined. The examples given in the study can confirm the hypothesis of the study. Based on the findings of the study, it was concluded that the cyber area posed many new threats to aircraft systems. In this context, it is necessary to take necessary measures to take into account the threats of the cyber area. In this study, the international platforms where cyber attacks on aircraft are the subject are also mentioned. The aim of the study is to reveal the effects of cyber space on aircraft systems based on the cyber threats and examples. In the conclusion of the study, recommendations for cyber attacks on air systems are included. In the study, quantitative methods were used in the study. It is hoped that the study will contribute to the future workes on cyber space.

Key Words: Cyber Attacks, Aircraft, Istikbal, Computer Systems.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

şahin, E. (2019). Göklerdeki Egemenliğe Bilgisayar Sistemlerinin Yansımalarının İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:7, Spring, p. 71-78.

GİRİŞ

Türk Dil Kurumu sözlüğünde: “Alışılmış kalıpların dışında yeni fikir akımları, kuram¹” olarak tanımlanan teori, Uluslararası İlişkileri sistematik bir çerçevede ele almayı sağlayan düşüncedir. Uluslararası İlişkilerde tarih boyunca birçok teori ortaya atılmış ve atılmaya devam edecektir. Bu ortaya atılan teorilere zamanla jeopolitik teorilerde eklenmiştir.

Bu zamana kadar jeopolitiğin tanımıyla ilgilenen bilim adamları şu üç kelimeyi mutlaka kullanmışlardır: Devlet, coğrafya ve politika. Bu üç kelimedenden oluşacak her türlü tanımlama jeopolitiği açıklamak için yeterli olacaktır. Fakat bunlardan bir tanesinin eksik olması jeopolitiği eksik kılmaktadır².

Tarih boyunca hem ülkelerin güvenlikleri için hem de dünya hakimiyeti için ortaya atılan jeopolitik teoriler farklı şekilde temellendirilmiştir. Mackinder odak noktası olarak kararı seçip, Kara Hakimiyeti Teorisi’ni ortaya atarken; Alfred T. Mahan temelinin deniz üzerinden kurmuş ve Deniz Hakimiyeti Teorisi’ni ortaya atmıştır. Havacı olan Albay Havsı Scitakian ise, ‘Havaya hükmeden bir milletin dünyaya da hükmedeceği’ düşüncesi ile Hava Hakimiyeti Teorisi’nin temellerini ortaya atmıştır. Hava Hakimiyeti Teorisi’nin uygulanması, Birinci Dünya Savaşı ile başlamış ve günümüzdeki bölgesel savaşlarda devam etmektedir³.

Mustafa Kemal Atatürk’ün de Hava Hakimiyeti Teorisini destekler nitelikte söylemleri bulunmaktadır. 1 Kasım 1924 yılındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış konuşmasında: “Yurt savunmasından söz ederken, askeri alanda önemli ve etkin bir nitelik taşıyan hava kuvvetlerine, yüce Meclis’in özellikle ilgi ve dikkatini çekerim.” sözü ve daha sonraki konuşmasında ifade ettiği “Göklerini koruyamayan uluslar, yarınlarından asla emin olamazlar.” sözü Atatürk’ün göklere verdiği önemi ortaya koymaktadır. Bunun en net kanıtı da Atatürk’ün ifade ettiği “İstikbal Göklerdedir” sözü ortaya koymuştur⁴. Savaşların ve stratejilerinin daha çok deniz ve kara üzerinden yapıldığı o dönemde Atatürk’ün havaya verdiği önem onun ileri görüşlü bir deha olduğunu bir kere daha kanıtlamaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışmada, öncelikle uçakların gelişiminden bahsedilmiş daha sonra uçaklara yapılan siber saldırı örneklerine değinilmiş ve uçaklara yapılan siber tehditlerin konu olduğu uluslararası platformlardan bahsedilmiştir. Ayrıca çalışma, teknolojinin gelişmesi ile siber alanın hava hakimiyetine nasıl etkilerde bulunduğunu ele alarak alınması gereken önlemleri ortaya koymaktadır.

1. Uçakların Gelişimi

Uçak 1903 yılında Wright kardeşlerin çalışmaları sonucunda bulunmuştur⁵. Fakat uçakların bir savaş aracı olarak görülmesi Birinci Dünya Savaşında olmuştur. Savaşın gidişatını önemli ölçüde değiştirdiği için Birinci Dünya Savaşı bitiminden sonra da uçaktaki gelişmeler son hızla devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nda da uçakların neler yapabileceğini herkes tarafından görülmüştür⁶.

Savaş Uçakları yaklaşık yüzyıllık bir maceranın ardından bugünkü halini almıştır. Uçaklar sadece havadan yapılacak saldırılar için önem taşımamakta aynı zamanda gökyüzünde üst düzey incelemeler sağlamaktadırlar. Tarih boyunca savaş uçakları; 2003 yılında Ortadoğu çöllerinden 1914 yılında Fransız siperlerine kadar pek çok kilit görev üstlenmiştir⁷.

Ancak gelişen konjonktürde savaş uçakları eskisi kadar önem arz edemez hale gelebilir. Peki bunun sebebi nedir? Yirminci yüzyılda, insanoğlunun aydaki adımlarıyla başlayan ve internetin keşfiyle devam eden Bilgi Devrimi dünyadaki tüm sınırları ortadan kaldırmış, dünyanın dengelerini değiştirmiştir ve siber dünya denilen yeni bir sanal dünya oluşturmuştur. Her geçen gün gelişen siber alan sayesinde günümüzde internetin olmadığı bir alan neredeyse kalmamıştır. İnternetin bu şekilde hayatımıza nüfuz etmesi yeni tehlikeleri ve tehditleri de ardından getirmiştir. Son yıllarda sayısı oldukça artan siber saldırılar da belli başlı saldırı türleri kullanılmaktadır. Aşağıda ki tabloda 252 şirket tarafından ölçülerek elde edilen veriler bulunmaktadır⁸.

¹Türk Dil Kurumu, 1960, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=1=veritbn&kelimesec=309540 adresinden 01.01.2019 tarihinde erişildi.

²İsmail Hakkı Işcan; Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, C.1, S.2, Ankara, 2004, s. 50.

³Çağdaş Duman; *Jeopolitik Teoriler*, İstanbul, 2018.

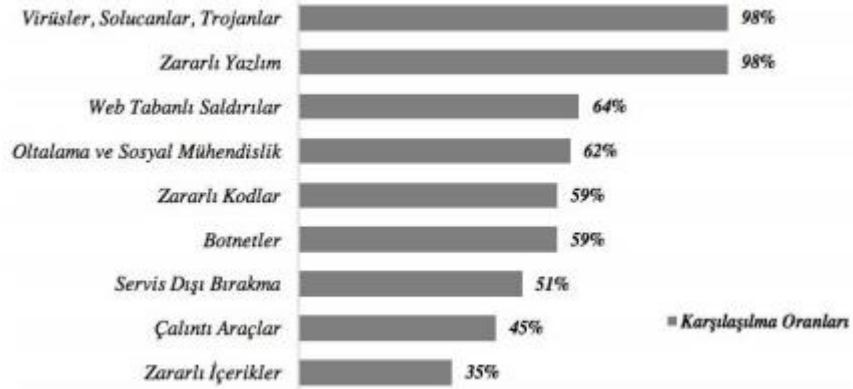
⁴Muhterem Erenli, Atatürk ve Havacılık, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-04/ataturk-ve-havacilik/> adresinden 01.01.2019 tarihinde erişildi.

⁵Uçak Nasıl İcat Edildi, <http://www.airportturk.net/ucak-nasil-icat-edildi.html/> adresinden 01.01.2019 tarihinde erişildi.

⁶Uçağın İcadı ve Tarihsel Gelişimi, 2015, <http://merkurilet.com/blog/ucagin-icadi/> adresinden 01.01.2019 tarihinde erişildi.

⁷T omtaş Fatih Dervişoğlu; İstikbalini Göklere Arayan Ülke Ve Türk Havacılık Sahasında Alman Menfaatleri Işığında Bir Ortaklık, *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE*, S.3, Sivas, 2014, s. 68-82.

⁸Vahit Güntay; Siber Güvenliğin Uluslararası Politikada Etki Aracına Dönüşmesi ve Uluslararası Aktörler, *Güvenlik Stratejileri*, S. 27, İstanbul, 2014, s.84-85.

Grafik 1. Siber Saldırı Türlerinin Karşılaşılma Sıklığı⁹

Grafikte de görüldüğü üzere siber alan kendine saldırı için birçok tür bulmuştur. Teknolojinin gelişmesi ile bu türlerin çoğalması muhtemeldir. Dolayısıyla türlerin çoğalması siber saldırı ve tehditlerin çoğalmasına yol açacaktır.

Artan siber saldırılardan dolayı hava sistemi ve uçaklar da yeni gelen tehlike ve tehditlere maruz kalmışlardır. Teknolojinin gelişmesiyle oluşan siber alan sayesinde uçakların bilgi sistemlerine sızıp uçağın tüm kontrol mekanizmasının bir hackerın eline geçmesi hayal olmaktan çıkmıştır. Uçağın pilotun kontrolünden çıkıp bilgisayar başında herhangi birinin kontrol mekanizması haline gelmesinin sonuçları oldukça ağır olabilir.

Mesela, Fly-by-wire manüel uçuş kumandalarını elektronik bir ara yüz ile değiştiren gelişmiş uçuş kumanda sistemidir. Bu sistemde uçak pilottan bağımsız bilgisayar kontrollü basit bir yapay zekaya sahiptir¹⁰. Peki siber saldırıların bu kadar arttığı günümüzde bu kumanda sistemi yeterince güvenli midir?

Ya da askeri, sivil (hobi ve ticari) ve bilimsel amaçlı profesyonel kullanımları, hem ülkemizde hem de dünyada, hızla artan insansız hava araçlarının siber güvenlik açısından risklerinin olduğunun iddia edilmesi dikkate alınması gereken bir konudur. İnsansız hava araçlarının yakın bir tarih de yaygın kullanım göstermesi ile beraber hava trafiğinde internet bazlı hava trafik kontrolünün yapılması siber saldırı olasılığını arttırabilir. İnsansız hava araçların da kullanılan, Otomatik Bağımlı İzleme (ADS-Automatic Dependant Surveillance) sisteminin siber güvenlik açısından saldırıya açık olduğu iddia edilmektedir. Olası muhtemel güvenlik sorunları, enformasyon ve bilgi teknolojileri üzerinde araştırmalar yapan uluslararası bir kuruluş olan EURECOM tarafından ortaya konmuştur¹¹:

-Kimlik doğrulama eksikliğinden dolayı kaynağı bilinmeyen kişilerce yapılabilecek olan yerleştirme mesajlardan korunma sorunu,

-Mesaj doğrulama kodu veya imzası eksikliğinden dolayı mesajlar üzerinde çeşitli değişiklik yapabileme veya belirli bir uçaktan gönderiliyormuşçasına veri akışı sağlanmasına karşı korunma sorunu,

-Mesaj şifreleme eksikliğinden dolayı oluşabilecek gizli dinlemeye karşı koruma sorunu,

-Özel bilgi girişi yoluyla sağlanmaya çalışılan korumanın sürekli ataklara karşı yetersiz kalabilme sorunu,

-Tanımlama sistemlerinin kısa ömürlü hafızalarının özel bilgi takip etme ataklarına karşı etkisiz kalabilme sorunu.

Bu maddeler insansız hava araçlarının karşılaşacağı sorunsallardır. Ayrıca, söz konusu sistemle uçak dünyanın neresinde olursa olsun pozisyon, hız, irtifa, baş açısı ve yapmak istediği manevrası ile ilgili bilgiler otomatik olarak uydu veya diğer haberleşme veri hatları vasıtasıyla siber saldırı

⁹Ponemon Institute, 2015 Cost of Cyber Crime Study: Global, Ponemon Institute Research Report, Michigan, 2015, s. 11.

¹⁰Fly-by-wire, <http://www.wikizero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvRmx5LWJ5LXdpcmUadresinden> 02.01.2019 tarihinde erişilmiştir.

¹¹Hasan Karakuş; Sivil Havaçılık Sektörü ve Siber Güvenlik; İnsansız Hava Araçları Örneği, Erciyes Üniversitesi Havaçılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erciyes, 2017, s.24.

gerçekleştirecek olan hackerların eline geçebilir¹². İran tarafından ele geçirilen ABD'nin Lockheed Martin RQ-170 Sentinel isimli İnsansız Hava Aracı ve Nasa'ya ait olan İnsansız Hava Aracının bazı kişiler tarafından hacklenmesi buna örnektir.

Başka bir konu da uçakların radar sistemleri olan A-SMGCS (Advanced-Surface Movement Guidance and Control Systems), uçakların ve bazı araçların anlık hareket bilgilerini sunmaktadır. Gelişmiş siber saldırı türleri ile uçağın radar sistemine girilip bilgi alınabilir ya da yönlendirme yapılabilir. Ayrıca bu bilgilere virüs sayesinde kesinti yapılması her şeyi dondurmaya sebep vererek zincirleme bir aksaklık yaratabilir¹³.

Dolayısıyla gerek uydularla konum belirleme sistemlerinin gerekse bu sistemlere önemli ölçüde bağlı olan insansız hava araçları olmak üzere ilgili tüm sistemlerin siber saldırıya maruz kalma olasılığının yüksekliği söz konusudur. Bu da artık uçakların sahip olduğu egemenliğin bilgisayar sistemlerine doğru kaydığının göstermektedir.

2. Uçaklara Yapılan Siber Saldırı Örnekleri

Bazı siber saldırı örnekleri üzerinden gidersek: Tek pilot ve tek motorlu, beşinci nesil, hava-yer taarruz, keşif, taktik savunma gibi çok maksatlı görevleri ve düşük görünürlük özelliğine sahip olan F35 taarruz uçağına¹⁴ yönelik bir siber saldırı gerçekleştirilmiştir. Kasım 2016'da, dünyanın beklediği ve Türkiye ile 8 ülkenin ortak projesi olan F35 savaş uçağıının bilgilerinin hacklendiğinin ortaya çıkması yeni soruları da beraberinde getirmiştir. Hacker'ların F35 savaş uçakları için ürettiği elektronik radar sistemiyle ilgili gizli bilgilere ulaştığı iddia edilmiştir¹⁵. Yapılan bu siber saldırı örneği, günümüzde savaş veya çatışma sırasında üstünlük sağlayacak olan F35 savaş uçağıının, bilgisayar ile yapılan bir siber saldırıya maruz kalabildiğini göstermektedir. Teknoloji harikası olarak geçen F35 savaş uçağına bu denli bir saldırı gerçekleşmesi bilgisayar sistemlerinin önemini gözler önüne sermektedir.

Başka bir örnek ise havacılık devi olarak anılan ve dünyanın en büyük sivil ve askeri uçak ve helikopter üreticilerinden olan Boeing'e yapılan siber saldırı ile ilişkilidir. Boeing, WannaCry olduğuna inanılan kötü amaçlı bir yazılım virüsü tarafından 2018 yılında saldırıya uğramıştır. Boeing sözcüsü Mills, "Siber güvenlik operasyon merkezimiz, sistemlerimizin bir kısmını etkileyen kötü amaçlı yazılım keşfetti. Gerekli iyileştirmeler yapıldı" ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca bu virüsün, uçak devinde büyük bozulmaya neden olabileceği açıklanmıştır¹⁶. Dolayısıyla uçak devrine zarar verebilecek kapasiteye sahip olan bir virüs, bir çatışma veya operasyon sırasında uçağın işlevlerini devre dışı bırakabilir. Böyle bir olasılık da uçağın sağlayacağı avantajları bir anda dezavantaja döndürebilir.

Ayrıca, United Airlines Amerikan siber güvenlik kuruluşu Arbor'un endüstriyel casusluk saldırısı olarak nitelendirilen saldırıya hedef olmuştur. FBI kaynaklarına göre, Mayıs 2015'te bir bilgisayar güvenlik uzmanı bir yolcu uçağıının kabin içi eğlence sistemine sızmış ve motorların birine tırmanış moduna geçme komutu vererek uçağı kısa bir süreliğine yanlamasına uçurmuştur. Bu olay, bir hacker'ın uçuş sırasında bir uçağıın kontrolünü eline geçirdiği ilk örnektir¹⁷. Bu olay uçaklarda ki güvenlik açıklarını da ortaya koymaktadır. Burada bilişim ve ağ uzmanlarının da son dönemde odaklandığı tartışma konularından biri olan 'Uçaklar hacklenebilir mi?' sorusu karşımıza çıkmaktadır.

Bu sorunun cevabını başka bir örnekle incelediğimizde; Polonya Havayolları olan LOT'un sistemini de hackleyen bilgisayar korsanları, şirketin uçuş bilgilerini değiştirerek 10 uçağıın kalkışını engelleyip, 12 uçağıın da rötör yapmasına sebep olmuştur¹⁸. Yani bir uçak sisteminin kontrol mekanizması bir bilgisayar tarafından ele geçirilebilmektedir. Oysaki uçaklar çatışmalar ve gözlemler sırasında güvenilir araçlar olarak görülmektedir. Bu örnekler uçakların artık sanıldığı kadar güvenilir bir araç

¹²Uydularla Konum Belirleme Sistemlerinin Siber Güvenliği (Bölüm -2), 2018, <https://www.airlinehaber.com/uydularla-konum-belirleme-sistemlerinin-siber-guvenligi-bolum-2/> adresinden 02.01.2019 tarihinde ulaşıldı.

¹³Havacılıkta Siber Güvenlik-I, <http://www.cezerisga.com/makale/havacilikta-siber-guvenlik--i> adresinden 07.01.2019 tarihinde ulaşıldı.

¹⁴F35 YENİDEN Türkiye'nin gündeminde! Peki F35 nedir? F35 özellikleri neler?, 2018, <https://www.haberturk.com/f-35-yeniden-turkiye-nin-gundeminde-pek-f-35-nedir-f-35-ozellikleri-neler-iste-detaylar-2101693/6> adresinden 03.01.2019 tarihinde ulaşıldı.

¹⁵Dünyanın beklediği proje F35 Siber Saldırı, 2016, <https://www.memurlar.net/haber/484952/dunyanin-bekledigi-proje-f35-e-siber-saldiri.html> adresinden 05.01.2019 tarihinde ulaşıldı.

¹⁶Boeing üretim tesisi WannaCry fidyeye saldırısına uğradı, 2018, <http://www.milliyet.com.tr/boeing-uretim-tesisi-wannacry-teknoloji-haber-2636806/> adresinden 05.01.2019 tarihinde ulaşıldı.

¹⁷Havacılıkta siber saldırı tehlikesi, 2015, <http://www.airporthaber.com/havacilik-haberleri/havacilikta-siber-saldiri-tehlikesi.html> adresinden 05.01.2019 tarihinde ulaşıldı.

¹⁸Hackerlar 22 uçağıın sistemine saldırı düzenlendi, 2015, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2015/06/22/hackerlar-22-ucagin-sistemine-saldiri-duzenledi> adresinden 06.01.2019 tarihinde ulaşıldı.

olmaktan çıktığının kanıtları niteliktedir. Bilgisayar sistemleri, teknolojinin gelişmesi ile beraber uçakların işlevlerini elinde tutarak egemen güç haline gelmeye başlamıştır.

Bir başka bahsedilmesi gereken olay ise tüm dünyanın dengesini değiştiren 11 Eylül saldırıdır. Bu saldırılarda 4 uçak El-Kaide örgütüne ait 19 kişi tarafından kaçırılmıştır¹⁹. Peki dünyanın en güçlü hava kuvvetlerine ait olan bu dört uçaktan hiçbirini neden fark edilip durdurulamamıştır? Çünkü saldırılar sadece uçaklara yapılmamış, aynı zamanda radar sistemlerine de bir siber saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu örnekten yola çıkarak şu iddia ortaya atılabilir: Bir operasyon sırasında görevlendirilen bir savaş uçağı bilgisayar sistemi sayesinde ele geçirilip görevinin tersi yönünde hareket ettirilebilir ya da düşürülebilir ve radar sistemlerinin ele geçirilmesiyle beraber savaş uçağına yapılan bu siber saldırıdan bir süre haber alınmayabilir. Bu da operasyonun seyrini değiştirebilecek kadar tehlikeli sonuçlara neden olabilir.

İlginç olaylardan biriside, 2013'te gerçekleşen Samy Kamkar isimli bir hackerın kendi insansız hava aracını uçurarak gökteki başka insansız hava araçlarını bulması ve onları hackleyerek kontrollerini eline geçirmiş olmasıdır²⁰. Bu tarz kritik siber saldırıların uçakları ele geçirmesi hem uçaklara olan güveni sorgulamakta hem de egemenliğin değişen sınırlarını ortaya koymaktadır.

Daha önce çalışmada bahsedilen İran tarafından ele geçirilen ABD'nin Lockheed Martin RQ-170 Sentinel isimli İnsansız Hava Aracına gelirse; 4 Aralık 2011 yılında gerçekleşen bu olayda, bu insansız hava aracı Keşmar kenti yakınlarında İran kuvvetleri tarafından ele geçirilmiştir. İran hükümeti yaptığı açıklamada, insansız hava aracının Siber Birlik Birimi tarafından uçağı komuta ederek iniş yaptığını ifade etmiştir. Benzer bir örnek NASA'ya ait olan insansız hava aracına gerçekleştirilmiştir. Bilgisayar korsanları tarafından gerçekleştirilen bu siber saldırı da NASA'ya ait olan ve değerinin 220 milyon dolar olduğu ifade edilen Global Hawk isimli insansız hava aracı Pasifik Okyanusu'na düşürülmek istenmiş ve bu çerçevede hizmet sağlayıcısına siber saldırı yapılmıştır. İnsansız hava aracı bu olaydan son anda kurtarılmıştır²¹. Bu örnekler insansız hava araçlarının güvenlik sisteminde açıklar olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu örnekler çoğaltılabilir, ancak verilen örnek olaylarda da görüldüğü gibi günümüz teknolojisinde artık illegal yollarla teknolojik araçların olduğu birçok sistem ele geçirilebilir duruma gelmiştir. Ekonomik hacim olarak oldukça yüksek fiyatlara sahip olan havacılık sisteminin siber saldırılara ve tehditlere çok boyutlu olarak açık olması dikkate alınması gereken bir konudur. Çünkü havacılık sektörü rutin operasyonların dışında kritik operasyonlar da giderek elektronik sisteme bağlanmaktadır. Elektronik sistem içinde saldırının çok hızlı cereyan etmesi bu sistem üzerinden gerçekleşecek olan bir siber saldırının önceden tespit edilip önlem alınmasını zorlaştırmaktadır. İnternetin bu denli gelişmesi bilgisayar sistemlerinin uçakları ele geçirecek seviyeye ulaşarak egemenliği ele almasını sağlamıştır.

3. Yürütülen Çalışmalar

Peki bu tehlikenin farkında olanlar yok mudur? Elbette ki vardır ve bu çerçevede çalışmalar kısmı de olsa yürütülmeye başlamıştır. Geçtiğimiz yıl ABD'de düzenlenen *Black Hat Konferansında Satcom Terminals (Uydu Terminalleri)* konulu bir sunum yapan güvenlik uzmanı **Ruben Santamarta** küresel uydu tabanlı iletişim ağına erişim sağlayan yer istasyonlarının yeterli güvenlik seviyesine sahip olmadığını ifade etmiştir. Santamarta hazırladığı raporda uçaklarda uydu bağlantıları ile ilgili iletişim sağlayan donanımları test ettiklerini ve çoğunda güvenlik açıkları bulduklarını açıklamıştır. Uçaklardaki güvenlik açıklarının kapatılarak her türlü korumanın sağlanması gerektiğini belirtmiştir²².

Ayrıca Uluslararası Sivil Havacılık Organizasyonu (ICAO), 2016 yılında meclisinin 39. Oturumunda sivil havacılık için siber güvenlik konusuna değinmiştir. Havacılık sisteminin kritik altyapısının, iletişim ve bilgi sistemlerinin, verilerinin korunması konusunda koordinel bir çabı

¹⁹ Mehmet Can Kömürcü, 11 Eylül saldırısı nedir? 11 Eylül saldırısını kim yaptı, 2018, <http://www.milliyet.com.tr/11-eyul-saldirisi-nedir--11-eyul-saldirisini-kim-yapti--molatik-9280/> adresinden 03.01.2019 tarihinde ulaşıldı.

²⁰ Uydularla Konum Belirleme Sistemlerinin Siber Güvenliği (Bölüm-2), 2018, <https://www.airlinehaber.com/uydularla-konum-belirleme-sistemlerinin-siber-guvenligi-bolum-2/> adresinden 02.01.2019 tarihinde erişildi.

²¹ Hasan Karakuş; Sivil Havacılık Sektörü ve Siber Güvenlik; İnsansız Hava Araçları Örneği, Erciyes Üniversitesi Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erciyes, 2017, s.49-50.

²² Yahya Reşat Dinler, Uçakları hacklemek mümkün mü, 2015, <https://h4cktimes.com/arastirma-ve-analiz/ucaklari-hacklemek-mumkun-mu.html> adresinden 08.01.2019 tarihinde erişildi.

yapmıştır. Havacılıkta siber güvenliğin sağlanması için her türlü iş birliğinin yapılması gerektiğini ifade etmiştir²³.

2017 yılında Habertürkde çıkan bir haber de Alman ordusunun alarm verdiğini ve yayınladıkları raporda hackerların düşük maliyetle elde edebilecekleri ekipmanlar ile savaş uçaklarının kontrolünü ele geçirebileceklerini hatta bu savaş uçaklarını düşürebileceklerini ifade ettiklerini yazmıştır. Tümgeneral Ansgar Rieks tarafından yazılan bu rapor Almanya Savunma Bakanlığını da harekete geçirmiştir²⁴. Almanya Savunma Bakanlığı bu çerçevede politikalar ve çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Görüldüğü üzere artık internetin bulunduğu veya internetin bağlı olduğu bütün sistemler tehlike altına girmiştir.

Bugünlerde Berlin merkezli bir veri güvenliği firmasında çalışan Hugo Teso, aynı zamanda bir pilot olduğu ve hatta geçerli bir ehliyeti olduğu için, özellikle havacılık sektöründe teknoloji güvenliğiyle ilgili söyledikleri ciddiye alınması gereken biri olarak görülmektedir. Teso'nun çalışmaları göstermektedir ki bir uçağı uzak mesafeden kaçırmak için bilgisayara bile ihtiyaç yoktur. Teso'nun geliştirdiği PlaneSploit isimli bir uygulamaya sahip herhangi bir akıllı telefon bu işlem için yeterli olabilmektedir. Teorik olarak, siber-teröristler bu tip bir uygulamayı veya benzer bir teknolojiyi kullanarak uçakların sistemlerine girebilir ve uçağın düşmesine sebebiyet verebilirler. Teso bu konuların dikkate alınarak çeşitli önlemlerin alınması gerektiğini vurgulamıştır²⁵.

2018 yılındaki 26. DEFCON konferansında da ise insansız hava araçlarıyla yönelik ilgili siber saldırı ve siber güvenlik unsurlarını ele almaya odaklı çalışmalar yapılmıştır. Yapılan konferans da insansız hava araçlarına yapılan saldırılar dikkate alınarak insansız hava araçlarındaki açıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu konferansda uçakların komuta kontrol sistemlerinin ele geçirilmesi üzerine de odaklanılmıştır²⁶.

Savunma Teknolojileri Mühendisliği A.Ş.'nin (STM) Teknolojik Düşünce Merkezi tarafından Aralık 2018'de yayımlanan Siber Tehdit Durumu raporu da bu alanda yapılan çalışmalar arasına girmektedir. Bu raporda 2019 yılında siber saldırıların artacağı öngörülmüştür. Raporda havacılık sektörünün hızla geliştiğini ve enerji gibi birçok kritik alan ile doğrudan bağlantılı olmasının riskleri arttırdığı ifade edilmiştir. Siber tehdide dikkat çeken bu raporda birçok kuruluşun siber tehditler ile tek başına başa çıkamayacağı bu yüzden de siber güvenlik faaliyetlerinin Siber Füzyon Merkezlerine dahil edilmesi gerektiğini savunmuştur²⁷.

ABD 'kiyamet günü uçağı' olarak tanımladığı E-4B Nightwatch isimli uçağı havalandırmıştır. Bu uçak birçok avantaja sahip olmakla beraber uçak olası bir savaş sırasında ABD Başkanı ve komuta kademesine ev sahipliği yapacaktır. Bir hafta havada kalabilme özelliğine sahip olan uçağın bir diğer özelliği ise siber saldırılara karşı oldukça dayanıklı olmasıdır²⁸. İlk kez bir uçağın elektromanyetik saldırılara karşı savunma kapasitesine sahip olması bu konuda önlemlerin alınmaya başladığını göstermektedir.

Siber saldırıların ve tehditlerin atması buna ek olarak ülkelerin ve uluslararası kuruluşların siber alanında kendilerini geliştirme çabaları Türkiye'nin de siber alana yoğunlaşmasını ve siber güvenlik adına çalışmalar yapmasına sebep olmuştur. Türkiye, siber güvenlik adına ilk belgesini 2009 yılında Ulusal Sanal Ortam Güvenlik Politikası olarak çıkarmıştır. Bu politikada siber güvenlik ile ilgili temel terimler, açıklar, tehditler, alınması gereken önlemler ve stratejilerden bahsedilmiştir. Daha sonra yeni bir düzenleme ile Siber Güvenli Kurulu'nun sorumluluğu Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'na devredilmiştir. Fakat Türkiye'de siber tehditleri genel çerçevede ele almış hava sistemlerine ayrıca yoğunlaşma göstermemiştir²⁹.

²³Mahir Yüksel, Siber Güvenlik Perspektifinden Havacılık Endüstrisi, <http://www.netcom.com.tr/2019/01/30/siber-guvenlik-perspektifinden-havacilik-endustrisi/> adresinden 27.03.2019 tarihinde erişildi.

²⁴Alman ordusu alarmda: Hackerlar savaş uçağı düşürebilir, 2017, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1562361-alman-ordusu-alarmda-hackerlar-savas-ucagi-dusurebilir> adresinden 08.01.2019 tarihinde erişildi.

²⁵Der Spiegel, Hackerlar uçak düşürebilir mi? 2015, <https://business.t.bloomberght.com/teknoloji/haber/1082852-hackerlar-ucak-dusurebilir-mi> adresinden 08.01.2019 tarihinde erişildi.

²⁶Uydularla Konum Belirleme Sistemlerinin Siber Güvenliği (Bölüm-2), 2019, <https://www.airlinehaber.com/uydularla-konum-belirleme-sistemlerinin-siber-guvenligi-bolum-2/> adresinden 02.01.2019 tarihinde erişildi.

²⁷Uçak Eğlence Sistemi Üzerinden, Uçağın Motorlarına Siber Saldırı Düzenlenebilir, 2019, <http://www.milscint.com/tr/ucak-eglenme-sistemi-uzerinden-ucagin-motorlarına-siber-saldiri-duzenlenebilir/> adresinden 27.03.2019 tarihinde erişildi.

²⁸Kiyamet günü uçağı havalandı, 2018, <https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/kiyamet-gunu-ucagi-havalandi-iste-e-4bnight-wat-chunozellikleri.CN3No8CeXkq17rHNkwaBsg/Tk5Pf-Ik2k21aevYP2yUQA> adresinden 08.01.2019 tarihinde erişildi.

²⁹Sait Yılmaz ve Olay Salcan, *Siber Uzayda Güvenlik ve Türkiye*, İstanbul, 2008.

Fark edildiği üzere uçak sistemlerine siber saldırı örnekleri var olmasına rağmen uluslararası arena da hala bu konular yeteri kadar detaylı olarak ele alınmamakta ve önlemler için yeteri kadar çalışılmamaktadır. Bunun sebeplerinden birisi de siber saldırıların halen tam olarak bir savaş uçağını operasyon sırasında ele geçirmemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak elde edilen veriler ve örnekler bu olasılığın çok da uzak bir zamanda gerçekleşmeyeceğini göstermektedir. Teknolojinin gelişmesiyle beraber siber tehdit araçlarının ve türlerinin artması beklenmektedir. Dolayısıyla bu artışlar ile beraber havacılık sektöründeki siber saldırıların da artması beklenmektedir.

SONUÇ

Uçaklar tarih boyunca savaşlar ve çatışmalarda önemli başarılar elde etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda, savaşın kaderini bile değiştirmiştir. Halen daha uçaklar savaş, çatışma ve operasyonlarda kritik görevler yaparak ait olduğu ülkeye avantaj sağlamaktadır. Aynı zamanda havalimanlarının ve uçakların ülkelerin dünyaya açılan merkezleri konumuna sahip olmaları önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Atatürk'ün de son derece önem verdiği hava sistemi, siber dünyanın getirdiği tehlikeler ve tehditler karşısında önemini kaybetmektedir. Ülkeler de bu tehlikelere ve tehditlere karşı kısmen önlemler alıp, siber güç kapasitelerini ve güçlerini az da olsa arttırmaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda bilgi ve iletişim teknolojilerinin hala çok hızlı bir şekilde geliştiği göz önüne alındığında, ülkelerin siber güvenliğe yönelik eğilimlerinin daha da artacağı beklenmektedir. Ancak bu önlemler ne kadar yeterli olacaktır? Tam güvenli bir sistemin söz konusu olmadığı siber dünyada olabildiğince güvenli tabirini kullanmak daha isabetli olacaktır.

Ortaya atılan bir diğer teorisi ise siber saldırılar için alınacak olan önlemlerin yetersiz olacağı ve zamanla savaşların bilgisayar sistemleri tarafından gerçekleşen siber savaşlara döneceği düşüncesidir. Bu teori gerçekleşirse savaş uçakları önemlerini oldukça kaybedecek ve savaş sistemleri şekil değiştirecektir.

Çalışmada verilen örneklere bakıldığında uçak kontrol mekanizmasının siber saldırı sayesinde bir bilgisayarın eline geçtiğini görmekteyiz. Uçağın bir noktasından bilgi sistemine giriş yapacak olan bir virüs kısa sürede diğer tüm ağları ve sunucuları ele geçirerek kontrolü ele alabilir. Bu saldırıların radar sistemlerini de ele geçirmesi ölümcül sonuçlara neden olabilir. Bu sonuç da uçakların eskisi kadar egemenliği elinde tutmadığını ve onun yerine egemenliğin bilgisayar sistemlerine doğru kaydığını göstermektedir.

Çalışmada da bahsedildiği gibi henüz savaş uçaklarına operasyon sırasında direk bir siber saldırı gerçekleşmemiştir. Ancak bugün uçaklara karşı gerçekleştirilen saldırı örneklerinin ilerleyen konjonktürde savaş uçaklarını da ele alması gerçekleşecek hayali bir beklenti değildir.

Sonuç olarak, gelişen teknoloji ve yeni donanımlar karşısında sistemlerde açık ve zafiyetler her geçen gün artmaktadır. Artık siber saldırı atmosfer dışından, uydular aracılığıyla da yapılabilir hale gelmiştir. Yeterli güvenlik önlemleri alınmadıkça zamanın ne getireceğini tahmin etmek pek de zor olmamaktadır. Uluslararası arenada gerekli çalışmalar yapılmadığı ve uçaklara yapılan siber saldırılar ile ilgili hem iç hukuk da hem de uluslararası hukuk daki düzenlemelerin yetersiz olduğu göz önüne alındığında hava sistemlerine yapılacak olan siber saldırıların daha da artacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Hava sistemlerinin güvenliği için hava trafik kontrol sistemlerinin, uçak sistemlerinin, uçak altyapı ve bilgi sistemlerinin olabildiğince siber saldırılara karşı geliştirilmesi gerekmektedir. Uluslararası hukuk çerçevesinde de bu yönde çalışmalar yapılmalı ve caydırıcı yaptırımlar uygulanmalıdır. Siber güvenlik, millî güvenlik bakış açısı ile ele alınarak farkındalık yaratılmalı ve gerekli önlemler alınmalıdır. İnsansız hava araçlarında yerli üretim yazılım ve donanımların kullanılması da yapılması gereken çalışmalar arasında sıralandırılabılır. Özellikle hava sistemlerinde kullanılan her türlü donanım, program ve servis sağlayıcıları düzenli olarak kontrol edilmesi gerekmektedir. Aksi taktirde hava sistemlerine saldırılar artacak ve bu da hava kuvvetlerinin önemini azaltacaktır.

KAYNAKÇA

Airlinehaber (2018). Uydularla Konum Belirleme Sistemlerinin Siber Güvenliği (Bölüm-2). <https://www.airlinehaber.com/uydularla-konum-belirleme-sistemlerinin-siber-guvenligi-bolum-2/> adresinden erişildi.

Airporthaber. Havacılıkta siber saldırı tehlikesi. <http://www.airporthaber.com/havacilik-haberleri/havacilikta-siber-saldiri-tehlikesi.html> adresinden erişildi.

- Airporttürk. Uçak Nasıl İcat Edildi. <http://www.airportturk.net/ucak-nasil-icat-edildi.html/> adresinden erişildi.
- Cezerisga. Havacılıkta Siber Güvenlik- I. [http://www.cezerisga.com/makale/havacilikta-siber-guvenlik---](http://www.cezerisga.com/makale/havacilikta-siber-guvenlik---i) adresinden erişildi.
- Dervişoğlu, T. F. (2014). İstikbalini Göklerde Arayan Ülke Ve Türk Havacılık Sahasında Alman Menfaatleri Işığında Bir Ortaklık, *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE*, 3: 68-82.
- Dınler, Y. R. (2015). Uçakları hackerlemek mümkün mü. <https://h4cktimes.com/arastirma-ve-analiz/ucaklari-hacklemek-mu-mkun-mu.html> adresinden erişildi.
- Duman, Ç. (2018). *Jeopolitik Teoriler*. İstanbul.
- Erenli, M. <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-04/ataturk-ve-havacilik/> adresinden erişildi.
- Güntay, V. (2014). Siber Güvenliğin Uluslararası Politikada Etki Aracına Dönüşmesi ve Uluslararası Aktörler, *Güvenlik Stratejileri*, 27: 84-85.
- Habertürk (2017). Alman ordusu alarmda: Hackerlar savaş uçağı düşürebilir. <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1562361-alman-ordusu-alarmda-hackerlar-savas-ucagi-dusurebilir> adresinden erişildi.
- Habertürk (2018). F35 YENİDEN Türkiye'nin gündeminde! Peki F35 nedir? F35 özellikleri neler. <https://www.haberturk.com/f-35-yeniden-turkiye-nin-gundeminde-pek-f-35-nedir-f-35-ozellikleri-neler-iste-detaylar-2101693/6> adresinden erişildi.
- Karakuş, H. (2017). Sivil Havacılık Sektörü ve Siber Güvenlik; İnsansız Hava Araçları Örneği, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erciyes: Erciyes Üniversitesi Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi.
- Memurlar.net (2016). Dünyanın beklediği proje F35 Siber Saldırı. <https://www.memurlar.net/haber/484952/dunyanin-beklediği-proje-f35-e-siber-saldiri.html> adresinden erişildi.
- Merkurbilet (2015). Uçağın İcadı ve Tarihsel Gelişimi. <http://merkurbilet.com/blog/ucagin-icadi/> adresinden erişildi.
- Milliyet (2018). Boeing üretim tesisi Wannacry fidye saldırısına uğradı. <http://www.milliyet.com.tr/boeing-uretim-tesisi-wannacry-teknoloji-haber-2636806/> adresinden erişildi.
- Milliyet. 11 Eylül saldırısı nedir? 11 Eylül saldırısını kim yaptı. <http://www.milliyet.com.tr/11-eylul-saldirisi-nedir--11-eylul-saldirisini-kim-yapti--molatik-9280/> adresinden erişildi.
- Milscint (2019). Uçak Eğlence Sistemi Üzerinden, Uçağın Motoruna Siber Saldırı Düzenlenebilir. <http://www.milscint.com/tr/ucak-eglence-sistemi-uzerinden-ucagin-motorlarına-siber-saldiri-duzenlenebilir/> adresinden erişildi.
- NTV (2018). Kiyamet günü uçağı havalandı. <https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/kiyamet-gunu-ucagi-havalandi-iste-e4bnightwatchunozellikleri,CN3No8CcXkq17rHNkwaBsg/AXK4c2dnB064mHLRXbLyRw> adresinden erişildi.
- İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 1(2): 50.
- Ponemon Institute, (2015) Cost of Cyber Crime Study: Global, Ponemon Institute Research Report, Michigan, s. 11.
- Sabah (2015). Hackerlar 22 uçağın sistemine saldırı düzenlendi. <https://www.sabah.com.tr/dunya/2015/06/22/hackerlar-22-ucagin-sistemine-saldiri-duzenledi> adresinden erişildi.
- Spiegel, D. (2015). Hackerlar uçak düşürebilir mi. <https://businessht.bloomberght.com/teknoloji/haber/1082852-hackerlar-ucak-dusurebilir-mi> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu (1960). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=309540 adresinden erişildi.
- Wikizeroo. Fly-by-wire. <http://www.wikizeroo.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWewub3JnL3dpa2kvRmx5LWJ5LXdpdmU> adresinden erişildi.
- Yılmaz, S. ve Salcan, O. (2008). *Siber Uzayda Güvenlik ve Türkiye*, İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Yüksel, M. Siber Güvenlik Perspektifinden Havacılık Endüstrisi. <http://www.netcom.com.tr/2019/01/30/siber-guvenlik-perspektifinden-havacilik-endustrisi/> adresinden erişildi.

Asya Studies

AcademicSocialStudies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.482766 / Number: 7, p. 79-92, Spring 2019

ENGELLİLERİN TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDEKİ YERİ

THE PLACE OF DISABILITIES IN THE TURKISH SOCIAL SECURITY SYSTEM

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
14.11.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
28.03.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.03.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Ertuğrul Evlice
Düzce Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik Tezli
Yüksek Lisans Öğrencisi,
ertugrulevlice@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-3997-477X>

Öz

Herkesin toplumsal yaşamaktan doğan bir sosyal çevresi bulunmaktadır. Kişilerin iş yaşamı da bu sosyal çevreye dahildir. İş yaşamında gerçekleşen bir kaza sonucunda iş göremez duruma düşmesi kişinin engelli hale gelmesi olarak nitelendirilir. Bu bağlamda herkesin bir engelli adayı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Ülkemizde günden güne artan büyüme iş dünyasına da hareketlilik getirmiştir. Bu bağlamda artan iş kazaları ve meslek hastalıkları, kişileri iş göremez duruma düşürmektedir. Anayasamızda herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Devletimiz tarafından sigorta kapsamına alınan sigortalıların sosyal güvencesi yine devlet desteği ile sağlanmaktadır. Engelli bireylere Devlet destekli olarak yapılan yardımların birçoğu primsiz sistem olarak Sosyal Hizmet kurumları tarafından sağlanmaktadır. Bunun yanında primli sistemden sağlanan hakların da bilinmesi gerekmektedir. İş kazası, meslek hastalığı gibi kısa vadeli olarak nitelendirilen; malullük, ölüm gibi uzun vadeli olarak nitelendirilen sigortalılık ile kişilerin sosyal güvenliği sağlanmaktadır. Bahsedilen sigortalılıklar ile engelli bireylere sağlanan hakların anlatıldığı bu çalışma ile toplumda farkındalık yaratılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada engellilik kavramı kapsamlı bir şekilde ele alınarak çeşitli tanımlara yer verilmiştir. Dünya ve Türkiye'de engellilik durumlarına değinilerek sosyal güvenlik sistemi ile engelli bireylere sağlanan haklar anlatılmış. Bunun yanında engelliler için sağlanan primsiz hizmet yardımlarına kısaca değinilmiştir. Diğer taraftan kamu ve özel sektörde engellilere sağlanan yardım ve indirimler kısaca aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Engellilik, Özürlü Kavramı, Sosyal Güvenlik, Sigorta

Abstract

Everyone has a social environment that is born from social life. Persons work life is also included in this social environment. In case of an accident in business life, it becomes a disability to become disabled. In this context, it would not be wrong to say that everyone is a disabled candidate.

Increasing growth in our country has brought mobility to the business world. In this context, increasing occupational accidents and occupational diseases make people unable to work. Everyone has the right to social security in our Constitution. The social security of the insured who are covered by our state is provided by state support. Many of the state-sponsored assistance to disabled people is provided by Social Service institutions as a non-contributory system. In addition, the rights provided by the premium system should be known. Short-term work accidents, occupational disease, such as; and social security is ensured with insurance, which is defined as long term, such as invalidity and death. The aim of this study is to raise awareness in the society with the mentioned insurances and rights provided to disabled individuals.

In this study, the concept of disability is discussed extensively and various definitions are given. place was given to the disabled in the world and Turkey. In addition, the premium services given to people with disabilities are briefly mentioned. On the other hand, the help and discounts provided to the disabled in public and private sectors are briefly explained.

Key Words: Disabled, Disability, Disability Concept, Social Security, Insurance

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Evlice, E. (2019). Engellilerin Türk Sosyal Güvenlik Sistemindeki Yeri. *Asya Studies-AcademicSocialStudies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:7, Spring, p. 79-92.

GİRİŞ

Sosyal güvenlik kavramı en temel anlamıyla toplumsal yaşamaktan kaynaklanan risklere karşı güvence sağlamaktır. Bu manada sosyal güvenliğe en çok ihtiyaç duyan gruplardan biri de engellilerdir. Ülkemizde sosyal güvenlik sisteminin engelli bireylere sağladığı birçok yardım ve hizmet bulunmaktadır. Bu hizmetleri primli ve primsiz sistemden sağlanan yardımlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Ülkemiz kanunlarından 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile primli sistemden engellilere sağlanan sosyal güvenlik hizmeti açıklanmıştır. İş bu kanun kapsamında engellilerin gelir ve aylık alması için gereken şartlar açıklanmaktadır. Engelli bireyler, belirli prim ve engellilik oranı şartlarını sağlamalarına göre çeşitli aylık ve gelirlere başvurabilmektedirler. Diğer taraftan engelli bireylerin istihdamına yönelik çalışmalar da yapılmaktadır. Engelli bireylere ayrılan kadro sayısında 2007 yılından itibaren yıldan yıla artış gerçekleşmiştir.

Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı ile birlikte birçok merkezi otoritenin, engelli bireylerin eğitimi ve istihdamı ve rehabilitesi hususunda bir takım çalışmaları bulunmaktadır. Bu kurumlar engelli bireylere yönelik indirim, muafiyet veya haklar sağlayarak yaşam kalitelerini artırmayı amaçlamaktadır. Engellilere yönelik indirim ve muafiyetler sadece kamu kurumlarınca değil; özel sektör kuruluşlarınca da sağlanmaktadır.

Bu çalışma ile sosyal güvenlik sistemi bağlamında engelli bireylere sağlanan haklar açıklanmaya çalışılmış ve bu yolda ülkemiz nezdinde- henüz yeni olan- engelli tanımına ışık tutulmaya çalışılmıştır. Ayrıca engelliler için sağlanan diğer sosyal hizmetlere de kısaca değinilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bir kavramın bilinen anlamının aksine asıl anlamlarının farklı olabileceği göz ardı edilmemelidir. Engelli kelimesini duyduğunuzda aklınıza gelen anlamları ne kadar doğru anlamı içeriyor? Engelli kavramı çok geniş bir kelime olmakla birlikte daha önce, yani 2013 yılından önce, mevzuatımızda yer almayan bir kelimedir. Bu kelimenin tanımlarını farklı boyutta inceleyen kurumların ortaya koyduğu engelli tanımları oldukça dikkat çekicidir.

Engelli kelimesini epistemolojik olarak incelemek; henüz yeni bir kelime olmasından ve de 2013 yılından önce ‘özürlü/özürlülük’ kelimesi yerine kullanılmasından ötürü pek doğru bir adım olmayacaktır. Bunun yerine özürlü kelimesinin kökenine inmek gerekirse; Arapça’ da mana olarak ‘bağışlamak, mazur görmek’ manasında kullanılan *عذر (udr)* kelimesinden türediği bilinmektedir. İlerleyen tarihlerde Türkçe’ ye ‘özür’ olarak geçen bu kelime; mana olarak 1934 yılında kusurlu, 1968 de ise bedensel engelli anlamında özürlü kelimesi kullanılmıştır (EtimolojiTürkçe, 2018).

Engelli Kavramı

Dünyada engellilik her geçen gün artmaktadır. Bu artışın nedenleri arasında son yıllarda artan savaş ve çatışmaların çoğalması, insan ömrünün uzaması, katkılı gıdalar, radyasyon ışınları gibi zararlı kimyasalların kullanımının artması, obezitenin ve kalp damar hastalıklarının çoğalması, bağımlılık oluşturan madde kullanımını artması trafikteki yoğunlaşma ve iş sağlığı ve güvenliğine yönelik önlemlerin yeterince alınmayışı sayılabilmektedir (Işıklı, 2018).

Bu gibi nedenlerle ortaya çıkan mahrum kalma, diğer bir deyişle engellilik durumunu Şen kitabında şöyle tanımlamaktadır. *Bireyin zihinsel ve/veya bedensel fonksiyonlarındaki kayıplar sonucu ortaya çıkan sınırlılıkları/ kısıtlılıkları ifade etmek için kullanılan bir kavram olan engellilik genel anlamı itibarıyla yeteneklerindeki ve güçteki sınırlılık ya da eksiklik durumudur. Daha açık bir ifadeyle, engellilik, bireyin belirli aktiviteleri gerçekleştirebilmesini ve sosyal yaşamdaki rollerini oynayabilmesini sağlayan ideal kapasitenin de dışında yer almaktadır*(M.Şen, 2017). Aynı şekilde baka bir kaynakta ise engellilik; doğuştan ve sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamada güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi olarak tanımlanır (Öztürk, 2011).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 1980 yılında engellilik konularına ilişkin terimlerin standart hale getirilebilmesi ve verilerin karşılaştırılabilmesi amacıyla ‘sakatlık, yetersizlik ve engellilerin uluslararası sınıflandırılması (ICIDH-10, International Classification Of Impairments, Disabilities And Handicaps) kapsamında engellilik olgusunu üç boyutta tanımlamıştır (M.Şen, 2017).

- i. *Sakatlık/ Bozukluk(Impoirment):* Önce kişide herhangi bir bedeni zihni hasar bozulmaya veya rahatsızlık meydana gelir. Burada bir organını parçasını veya bütünlüğünün eksikliği veya kusurlu bir organa, organizmaya veya beden mekanizmasına sahip olma durumu söz konusudur.
- ii. *Fonksiyonel(Fiziksel) Engellilik(Disability):* 'Disability' kişinin geçici veya kalıcı bedeni-zihinsel imkansızlığını(özürlülüğünü) ve yeteneksizliğini(yetersizliğini) gösteren bir durumdur. Fonksiyonel engellilik veya kısıtlılık, fiziki-zihni yetersizlik yetenek bozukluğu veya özürlülüktür.
- iii. *Sosyal-Hukuki-Çevresel Engellilik(Handicap):* 'Handicap' kavramında sosyal ve çevresel engellilik, sosyal yetersizlik, çevresel engelleme veya dezavantajlılık kavramlarını anlamak gerekir. Bu aşamadan sonra şu veya bu şekilde özürlü hale gelen bir kişi, engellilik konumuna da düşebilir veya toplum-hukuk sistemi tarafından da engellenebilir. Böyle bir konumda olan özürlü, aynı zamanda engellidir (Seyyar, 2015, s. 27-29).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu' nun kabul ettiği Sakat Kişilerin Hakları Bildirgesi'ne göre engelli; 'Normal bir kişinin ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar' olarak tanımlanmıştır (BIANET, 2018).

Ülkemiz kanunlarından 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun¹ göre engelli; *fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma, diğer bireyler ile eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireydir. Engellilik durumu ise, bireyin engelliğini ve engellilikten kaynaklanan özel gereksinimlerini, uluslararası yöntemleri temel olarak belirleyen derecelendirmeler, sınıflandırmalar ve tanımlamaları anlatır(5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun /Madde 3).*

Özürlü Kavramı İle Engelli Kavramı Arasındaki Fark

Özürlülük(özürlü) ve engellik(engelli), birbirleriyle bağlantılı iki önemli kavram olmakla birlikte her ikisi de aslında ayrı anlam taşımaktadır. Özürlü, herhangi bir sebepten dolayı bedensel ve zihinsel yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi sebebiyle sosyal hayata tam uyum sağlayamayan ve günlük ihtiyaçlarını karşılamada güçlük çeken bir insandır. Dolayısıyla herhangi bir bedeni/ fiziki/zihni özürlü olan bir insan, konumuna göre toplum veya devlet tarafından bakım veya rehabilitasyon gibi özel desteğe her zaman ihtiyaç duyar. Bu özel desteği göremeyen ve dolayısıyla fonksiyonel sınırlamalar sonucunda sosyal hayata yeterince uyum sağlayamayan her bir özürlü aynı zamanda bir engellidir. Kısaca engelli kavramında özürlü bir kişi, içinde bulunduğu sosyal ve hukuki ortam ve şarta göre değerlendirilmektedir (Seyyar, 2015).

Tablo 1: Özürlülük ve Engellilik Kavramlarının Karşılaştırılması

Özürlülük Kavramı	Engellilik Kavramı
<ul style="list-style-type: none">✓ Kişinin doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi sebebiyle normal hayatın gereklerine uyamama durumunda olma halidir.✓ Sakatlanma halinin veya herhangi bir bedensel-zihinsel-ruhsal, rahatsızlığın değişik derecelerde süreklilik arz etmesi durumudur.✓ Bedeni-zihni-ahlaki bozukluk, rahatsızlık veya engellilik	<ul style="list-style-type: none">✓ Herhangi bir sosyal kesimin(özürlülerin, yaşlıların, hastaların) beden, zihin, duyu ve(ya) ruhlarında karşılaştığı değişik sorunlar, fonksiyonel sınırlamalar(yetersizlikler) sonucunda sosyal hayata yeterince uyum sağlayamaması, günlük ihtiyaçlarını karşılamadaki güçlüklerdir.✓ Yetersizlik nedeniyle kişinin yaş cinsiyet veya sosyo-kültürel faktörlere bağlı olarak toplumda sosyal rolünü yerine getirmesinin mimari hukuki ve iktisadi yönden engellenmesi durumudur.✓ Sosyal- hukuki- çevresel bariyerler engellemeler veya engellilik

Kaynak: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özel Bakım Merkezi Yönetmeliğine Göre Engelli Tanımı

¹ 2013 yılında özürlüler hakkındaki kanun ve bu kanuna atıfta bulunan diğer tüm mevzuattaki özürlülük kelimesi kaldırılarak yerine engellilik kavramı getirilmiş, ilgili tüm mevzuata işlenmiştir. Tanım olarak engelli kavramı; özürlülük, sakatlık gibi kavramları tam anlamıyla karşılamadığı bir yana dursun, günümüzde engelli kavramı bu kavramların yerine kullanılmaya devam etmektedir.

Engellilik Türleri

Farklı nedenlere bağlı olarak oluşan engellilik temel olarak 5 başlıkta incelenir. Zihinsel engelli, görme engelli, işitme ve konuşma engelli, ortopedik engelli ve süreğen engelliğidir.

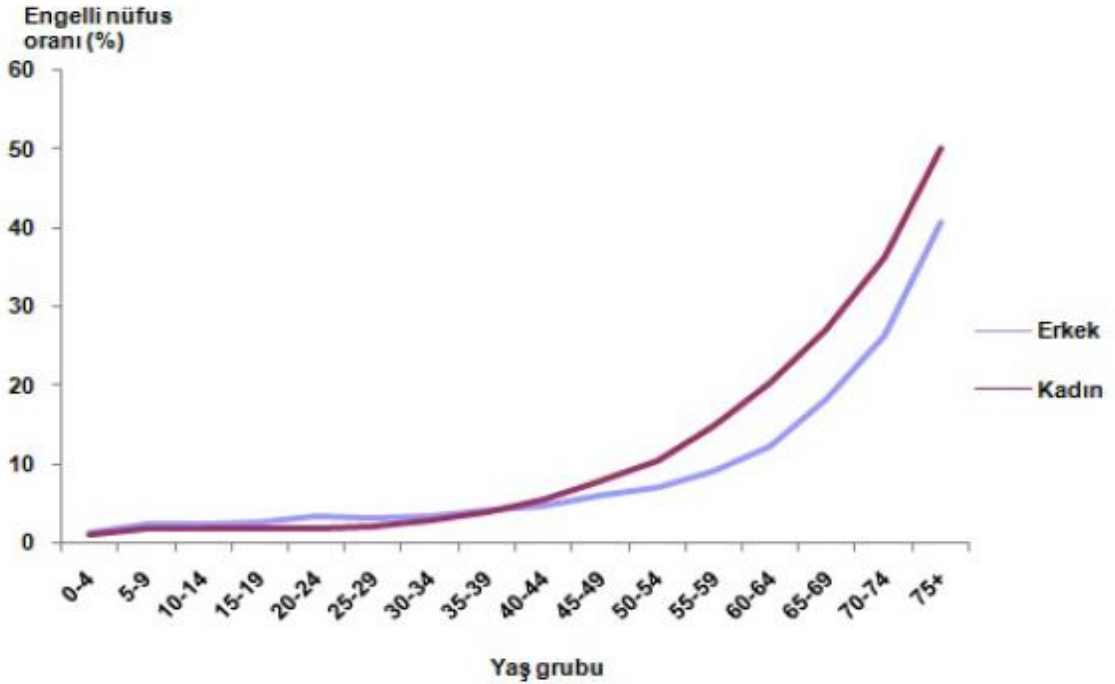
1. Zihinsel engellilik: Bireyin gelişim ve zeka seviyesi yönünden genel zeka ortalamasının altında kalması durumudur.
2. Görme engelli: Bireyin görme fonksiyonlarında olan bozukluk nedeniyle az görme veya tam görmeme(körlük) durumudur.
3. İşitme ve konuşma engelli: Bireyin anatomik, zihinsel gibi nedenlerle konuşma bozukluğu yaşamasıdır. İşitme engellilik ise işitme duyusunda olan kaybı tanımlar.
4. Ortopedik engelli: Sinir sisteminin zedelenmesi, hastalıklar, kazalar ve genetik problemler nedeniyle kas, iskelet ve eklemlerin işlevlerini yerine getirmemesi sebebiyle, yürüme, tutma gibi fonksiyonları yerine getirememesidir.
5. Süreğen engelliği: Bireyin diğer bir engelliği(zihinsel, görme, işitme, ortopedik) sebebiyle şiddetli engellilik içinde olması ve engelliği sebebiyle sürekli tedaviye ihtiyaç duymasidir.

DÜNYADA ENGELLİLERİN DURUMU

2010 yılında Dünya nüfusunun %15'nin bir tür engelli olduğu tahmin edilmektedir. 15 yaş ve üzerindeki kişilerden bir engeli ile yaşadığı tespit edilen kişi sayısının Dünya Sağlık Araştırması(World Health Survey) 780 milyon(%15,6) olarak belirlerken Küresel Hastalık Yükü(Global Burden Of Disease) çalışması bu sayıyı yaklaşık 975 milyon(%19,2) olarak tahmin etmektedir. Dünya Sağlık Araştırması bu kişiler arasından 110 milyon kişinin(%2,2) işlevlerini yerine getirme konusunda çok ciddi zorlukla yaşadığını tahmin etmekteyken, Küresel Hastalık Yükü-kuadripleji, şiddetli depresyon veya körlük gibi durumlara denk düşen engellilik kategorisi olarak-'şiddetli engellilik' yaşayan kişi sayısını 190 milyon(%3,8) olarak tahmin etmektedir. 13 milyonu (%0,7) şiddetli engellilik olmak üzere 95 milyon olarak tahmin edilen çocuk engelliliğini(0-14 yaş) sadece Küresel Hastalık Yükü çalışması ölçmektedir (WHO, 2011).

TÜRKİYE DE ENGELLİLERİN DURUMU

Yaş grubu ve cinsiyete göre en az bir engeli olan nüfusun oranı, 2011

Kaynak: Nüfus ve Konut Araştırması, 2011

Dünya Nüfus Günü sebebiyle TÜİK' in 2011 yılında yaptığı araştırma ile en az bir engelli bulunan kişi sayısına ve bu sayının yurtiçi dağılımlarının izlendiği istatistiki bilgilere yer verilmiştir. 2011 yılında yapılan araştırmaya göre; görme, duyma, konuşma, yürüme, merdiven çıkma veya inme, bir şey taşıma veya tutma gibi fonksiyonlardan en az birini yapamayan kişi sayısı 4 milyon 882 bin 841'dir. Bu kişilerden %42,8'i erkek, %57,2 si ise kadındır (TÜİK, 2011).

Bu araştırma sonrasında 2013 yılında tüm mevzuatta bulunan özür, sakat kelimelerini içeren metinlerde değişikliğe gidilerek- aynı anlamlara gelmesi de- engelli kelimesi kullanılmıştır.

Hızlı bir büyüme gösteren ülkemizde 2011 yılında yapılan araştırmanın 2018 yılı bakımından geçerliliği sorgulanmalıdır. Bu bağlamda en yeni araştırmalar saptanarak güncel veriler üzerinden değerlendirilmeye gidilmiştir. Eski adıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı; yeni hükümet sistemi ile (iki bakanlığın birleştirilmesi ile oluşturulan) Aile, Çalışma Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2018 Nisan ayında yayınlanan İstatistik Bülteni, Türkiye'de ki engellilerin istatistiki göstergelerine ışık tutmaktadır.

Türkiye'de ki engellilere değinen bazı istatistiki bilgiler şöyledir;

Bazı işyerleri kanunen engelli çalıştırmakla yükümlüdür. Kamu ve özel sektör olarak ayırdığımız bu işyerlerinde çalıştırılması yükümlülük altına alınan engelli işçi sayısına 'kota' denmektedir. Aşağıdaki tabloya göre 2010 yılında kamuda çalıştırılması yükümlülük altına alınan engelli işçi sayısı ile 2018 yılı verileri karşılaştırıldığında, kamuda engelli işçi kotasında bir daralma olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde özel sektördeki kotaları karşılaştıracak olursak, çalıştırmakla yükümlü olunan engelli birey sayısının 2010 yılında 79.943, 2018 yılında ise 116.649 kişi olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda 2018(Şubat)-2010 yılı özel sektördeki engelli işçi kotasının 36.706 kişi kadar genişlediğini söylemek mümkündür.

Tablo 2: Engelli çalıştırmakla yükümlü işyerlerinde işçi olarak çalışan engelli birey sayısının yıllara göre dağılımı

Yıllar	Çalıştırmakla Yükümlü Olunan Engelli Birey Sayısı		Çalışan Engelli Birey Sayısı	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel
2018(Şubat)	7968	116649	10447	101212
2017	7834	110672	10268	96720
2016	8206	104966	10822	92413
2015	8432	99262	10696	84370
2014	8417	101823	10422	84706
2013	9514	97689	11804	80434
2012	10246	97322	12358	77547
2011	10496	86607	12347	71088
2010	11718	79943	12603	66359
2009	12086	70550	12653	58876
2008	11593	70326	11286	55077

Kaynak:(Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü, 2018)

Diğer bir bakış açısıyla baktığımızda çalışan ve çalıştırmakla yükümlü olunan engelli işçi sayılarını 2018 yılı verilerine göre karşılaştıracak olursak; kamuda kotanın 7.968 kişi olmasına rağmen, 10.447 kişi, özelde ise kotanın 116.649 kişi olmasına rağmen 101.212 kişi çalıştırdığını görmekteyiz. Bu verilere bakarak kamuda 'kota fazlası', özel sektörde ise 'kota açığı' olduğunu görmekteyiz.

Diğer bir tabloda ise yıllara göre kamu kurumlarında istihdam edilen engelli memur sayısını görmekteyiz.

Tablo 3: Kamu Kurumlarında Engelli Kotasında İstihdam Edilen Memurların Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Engelli Memur Sayısı
2018	51814
2017	49873
2016	43151
2015	40655
2014	34078
2013	32787
2012	27314
2011	20829
2010	18787
2009	10357
2008	9966
2007	9193
2006	8915
2005	8717
2004	8717
2003	6727
2002	5777

Kaynak:(Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü, 2018)

Yukarıdaki tabloya göre kamu kurumlarında istihdam edilen engelli birey sayısının 2002 yılından başlayarak incelendiğinde en fazla artışın 8.430 kişi ile 2010 yılında olduğu gözlemlenmektedir. Diğer yandan her yılda var olan artış engellilere sağlanan istihdam hakkının genişlediğini de gözler önüne sermektedir. Genel bir bakış açısıyla baktığımızda ise 2002 yılından bu yana engelli istihdamında 9 katlık bir artışın olduğunu söylemek mümkündür.

İstihdam edilen engellilerin yanında özel bakım merkezlerinde bakım hizmeti alan engellilerin durumunu aşağıdaki tablo üzerinden inceleyecek olursak; engelli bakım merkezi sayısında, bakılan engelli sayısında, kapasite ve ödenek sayısında her yıl artış olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 4: Özel Bakım Merkezlerinde Bakım Hizmeti Alan Engellilerin Ve Ayrılan Kaynak Miktarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Merkez Sayısı	Kapasite	Bakılan Sayısı	Engelli	Kurumda Bakım Ödeme Miktarı(Milyon TL)
2018	204	18291	15312	-	-
2017	196	17690	14080	400	400
2016	161	14236	11923	256	256
2015	156	13656	10823	222	222
2014	149	13443	10319	202	202
2013	147	13325	10173	186	186
2012	148	12869	9328	137	137
2011	100	8651	6707	84	84
2010	77	7065	4331	45	45
2009	44	3774	2144	17	17
2008	20	2003	768	5	5
2007	10	915	351	1	1

Kaynak:(Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü, 2018)

2007 yılında 10 merkezde bakılan 351 engelli birey için 1 milyon TL ödenek ayrılmıştır. 2017 yılında 196 merkezde 14.080 engelli birey için ayrılan ödenek miktarının 400 milyon TL olarak görmekteyiz. Bu veriler ışığında ulusal anlamda engelliler için uygulanan politikaların mevcudiyetini kavramaktayız. (Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü, 2018)

2012 yılında Türkiye’de ki engellilerin illere göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

Tablo 5: 2012 yılında Türkiye’de ki engellilerin illere göre dağılımı

İl	Toplam	İl	Toplam	İl	Toplam
Adana	46788	Edirne	7621	Malatya	17737
Adıyaman	20599	Elazığ	14300	Manisa	33311
Afyonkarahisar	14463	Erzincan	7148	Mardin	17144
Ağrı	6562	Erzurum	16156	Mersin	39376
Aksaray	8995	Eskişehir	16823	Muğla	15963
Amasya	9450	Gaziantep	28746	Muş	8278
Ankara	90707	Giresun	12884	Nevşehir	8494
Antalya	38660	Gümüşhane	3402	Niğde	11136
Ardahan	2975	Hakkari	3541	Ordu	22866
Artvin	6787	Hatay	32819	Osmaniye	10154
Aydın	29688	Iğdır	4455	Rize	9274
Balıkesir	21582	Isparta	9085	Sakarya	17129
Bartın	6571	İstanbul	177818	Samsun	38639
Batman	15246	İzmir	98564	Siirt	5808

Kaynak: (SGK Rehberi, 2018)

Bu verilere bakarak Türkiye’de toplam 1.559.222 kişinin engelli olduğu bilinmektedir (SGK Rehberi, 2018). B sayıyı engel türüne göre inceleyecek olursak en yaygın engellilik türünün süreğen hastalığı olduğunu görüyoruz.

Tablo 6: Türkiye’deki Engelli Sayısının Engel Grubuna Göre Dağılımı

Engel grubu	Kişi sayısı
Görme	216077
İşitme	156573
Dil ve konuşma	37494
Ortopedik	321895
Zihinsel	482361
Ruhsal ve duyuşsal	176475
Süreğen hastalıklar	808335

(SGK Rehberi, 2018)

Bununla birlikte engelli sayısının cinsiyet üzerindeki dağılımını inceleyecek olursak erkek engelli sayısının 887.041, engelli kadın sayısının ise 672.172 kişi olduğunu görmekteyiz. Aşağıdaki tablo ile engelli nüfusun yaşlara göre dağılımını inceleyebiliriz.

Tablo 7: Türkiye’de ki Engelli Sayısının Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş	Kişi Sayısı
0-7	87315
8-14	186614
15-21	144386
22-28	143100
29-35	145201
36-42	140953
43-49	129649
50-56	107683
57-63	103382
64-70	93108
71-77	93000
77+	184830

(SGK Rehberi, 2018)

Tabloya göre en fazla engelli bulunan yaş grubu 186.614 kişi ile 8-14 yaş grubu ve bu yaş grubunu 184.830 kişi ile 77 ve üzeri yaş grubu takip etmektedir. En az engelli birey bulunan yaş grubu ise 0-7 yaş grubudur.

ENGELLİLERE SAĞLANAN HAKLAR

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’ne göre sosyal güvenlik kavramı aşağıda belirtilen hallerin yokluğunda ortaya çıkan koruma tedbirlerine verilen ad olarak karşımıza çıkmaktadır (Dur, 2015).

- Hastalık, maluliyet, analık, işkazası/meslek hastalığı, işsizlik, yaşlılığa da ölüm halinde ortaya çıkan kayıpların giderilmesiyle yaşanan engelir yetersizliği
- Sağlık hizmetlerine erişim yetersizlik ve bunların maliyetlerinin karşılanamaması
- Özellikle çocuk ve yaşlıların yeterli aile desteğinin bulunmaması
- Genel yoksulluk ve sosyal dışlanma.

Bu bağlamda ülkemiz sosyal güvenlik sisteminin dezavantajlı gruplara, dolayısıyla engellilere sağladığı bazı haklar bulunmaktadır.

Engellilerin Sosyal Güvenlik Hakları

Türkiye cumhuriyeti anayasasının 60. Maddesinde ‘Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir.’ ifadesi ile ayırt edilmeksizin herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu belirtilmiştir (T.C. Anayasası)

Bu bölümde Türkiye’de ki engelli bireyler için sağlanan yardımlar/haklar belirtilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ayrıma gidilerek sosyal güvenlik haklarından ve sosyal yardımlardan sağlanan haklar olmak üzere ikiye ayrılarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Engellilere İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sigortasından Sağlanan Haklar

Çalışmakta olan bireyin başına gelecek iş kazası veya meslek hastalığı gibi talihsiz bir durum bireyi sağlığından ederek engelli duruma getirebilmektedir. Bu bağlamda iş kazası ve meslek hastalığı sigortalılığı kişileri engellilik riskine karşı korumaktadır. Fakat bu sigortanın kapsamı tüm engellileri kapsamamaktadır. Bu nedenle iş kazası ve meslek hastalığı sigortalıları incelenerek engellilere sağlanan haklara ışık tutulmaya çalışılacaktır.

İş Kazası Kavramı ve Tespiti

İş kazası 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’na göre;

- i. Sigortalının iş yerinde bulunduğu sırada
- ii. İşveren tarafından yürütülmekte olan iş nedeniyle veya sigortalı kendi adına ve bağımsız çalışıyorsa yürütmekte olduğu iş nedeniyle,
- iii. Bir işverene bağlı olarak çalışan sigortalının, görevli olarak işyeri dışında başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda,
- iv. (4 md/1. f/ a bendi) emziren kadın sigortalının, iş mevzuatı(4857sk) gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda,

v. Sigortalının işverence sağlanan bir taşıtla işyerine gidiş gelişi sırasında meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedenen veya ruhen engelli hale getiren olaydır (5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu)

Sosyal Güvenlik Hukuku açısından iş kazasından bahsedebilmek için 4 esaslı unsurun birlikte bulunması gerekmektedir. Bunlar; kazaya uğrayanın sigortalı olması, gerçekleşen olayın kaza niteliklerine sahip olması, kaza sonucu sigortalının bedensel veya ruhsal bir bozukluğunun ortaya çıkması ve kaza ile bozukluk arasındaki uygun illiyet bağının bulunmasıdır (Arıcı, 2015) (Ünal, 2012) (Yılmaz, 2017).

Meslek Hastalığı Kavramı ve Tespiti

Meslek Hastalığı, sigortalının çalıştığı ve yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel ve ruhsal engellilik halleridir (5510 SK: Madde 14).

Meslek hastalığı Kurum Sağlık Kurulunca(anlaşmalı hastane ve diğer sağlık kuruluşları) incelenerek tesit edilmesi zorunludur. Kurum Sağlık Kurulu; sigortalının meslek hastalığına tutulduğunu,

- KurumcayetkilendirilenSağlıkHizmetSunuculariusulüneuygunolarakdüzenlenesağlıkkurullaraporuvedayanağtıbbibelgelerinincelenmesi
- Kurumcagerekligörüldüğühallerde, işyerindekiçalışmaşartlarınınvebunabağlıtıbbisonuçlarınıortayakoyandenetimraporlarıvegerekli diğerbelgele rinincelenmesiiletespiteder (5510 SK: Madde 14).

Engellilere İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sebebiyle Sağlanan Yardımlar

Sosyal Güvenlik Sistemi iş kazası veya meslek hastalığına uğrayan sigortalılara engellilik durumu sebebi ile bazı yardımlar yapmaktadır. Yapılan bu yardımları, sigortalının kendisine veya hak sahiplerine yapılan yardımlar olmak üzere ikiye ayırabilmekteyiz.

Sigortalının Kendisine Yapılan Yardımlar

Sağlık Yardımları

Sosyal güvenlik Sistemi'nin iş kazası veya meslek hastalığına uğradığı andan itibaren sağlığına kavuşana kadar çeşitli sağlık hizmetlerine erişebilmektedir. Bu sağlık hizmetlerini;

- ❖ Acılsağlık hizmetleri,
- ❖ Teşhisvetedavi hizmetleri,
- ❖ Tedavi için gerekli ilaç- araçve gereçlerin sağlanması,
- ❖ Tedavi için bir başkayere gönderilmesi şekli nde sıralamak mümkündür (Arıcı, 2015).

İş Göremezlik Geliri

Sigortalının kazaya uğraması sonucu meydana gelen engeli sebebiyle çalışmakta olduğu iş göremez hale gelebilmektedir. Bu durumun sigortalı lehine olması ve adaletli bir çalışma hayatı sebebiyle çalışanların özlük haklarından biri olarak Sosyal Güvenlik Sistemince sigortalıya iş göremezlik geliri bağlanmaktadır. Bu gelir; 'sürekli iş göremezlik geliri' ve 'geçici iş göremezlik ödeneği' olarak iki şekilde sınıflandırılmaktadır.

Geçici İş Göremezlik Ödeneği

Kurumca görevlendirilen hekim ve sağlık kurullarından sağlık raporu alınmış olması şartı ile, iş kazası ve meslek hastalığına uğrayan sigortalıya her gün için, iş göremezliğin başladığı tarihten önceki bir yıl içinden en az 90 gün kısa vadeli ²sigorta primi bildirilmiş olması şartıyla geçici iş göremezliğin 3. Gününden itibaren başlamak üzere her gün için geçici iş göremezlik ödeneği verilir(5510 SK: Madde 18).

Sürekli İş Göremezlik Geliri

Sürekli iş göremezlik gelirine hak kazanmak için belirli şartların bulunması gerekmektedir. Bu şartlar 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda şöyle açıklanmaktadır.

İş kazası ve meslek hastalığı sonucu oluşan hastalık ve engellilik nedeniyle Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmeti sunucularının sağlık kurulları tarafından verilen raporlara istinaden kurum sağlık kurulunca meslekte kazanma gücü en az %10 oranında azalmış bulunduğu tespit edilen sigortalı, sürekli iş göremezlik gelirine hak kazanır(5510 SK: Madde 19).

Sürekli iş göremezlik geliri 'sürekli tam iş göremezlik' ve 'sürekli kısmi iş göremezlik geliri' olarak iki şekilde tanımlanmaktadır. Sürekli tam iş göremezlik geliri; kişinin meslekte kazanma gücü

² Sosyal Güvenlik Sistemi'nde primler kısa ve uzun vadeli olarak ayrılmaktadır. Bu tarife göre kısa vadeli sigorta kollarından olmak üzere; iş kazası, meslek hastalığı, hastalık ve analık sigortaları sayılmaktadır. Uzun vadeli sigorta kolları ise malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları olarak belirtilmektedir.

kaybının %100 olduğu durumda, sigortalıya aylık kazancının %70' ine tekabül etmektedir. Sürekli kısmi iş göremezlik geliri ise sigortalının meslekte kazanma gücü kaybının %100' ün altında olması durumudur. Bu durumda sigortalıya bağlanacak tutar meslekte kazanma gücündeki kaybın oranına göre orantılı olarak hesaplanır. Örneğin; kişinin meslekte kazanma gücündeki kayıp %100 ise ve kişinin aylığı 1.700 ₺ ise bu kişi sürekli tam iş göremezliğine uğradığı tespit edilerek kişiye 1.700 ₺' nin %70' i (1190 ₺) aylık olarak bağlanır. Eğer kişinin kazanma gücündeki kaybın %80 olduğu anlaşılmiş ise kişiye bağlanacak aylık tutarı;

$$\begin{array}{l} 100 \longrightarrow 1190 \text{ ₺ } (\%70) \\ 80 \longrightarrow x \end{array}$$

şeklinde hesaplanarak bulunur ve aylığın %56' sı(952 ₺) aylık olarak bağlanır (5510 SK: Madde 19).

Hak Sahiplerine Yapılan Yardımlar

Kişinin iş göremezliği sebebiyle kişiye (sigortalıya) bağlanacak yardımlar bazı durumlarda hak sahiplerine bağlanabilmektedir. Bu yardımlar³ cenaze ödeneği, gelir bağlanması ve evlenme ödeneği olarak sayılabilmektedir (Arıcı, 2015).

Engellilere Malullük Sigortasından Sağlanan Yardımlar

Malullük sigortası kısa vadeli sigorta kolları başlığı altına yer alan iş kazası, meslek hastalığı, hastalık ve analık sigortalarının tersine uzun vadeli sigorta kollarından biridir. Uzun vadeli sigorta kollarını ise malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası oluşturmaktadır.

Sigortalılara malullük sigortası kapsamında malullük aylığı bağlanmaktadır. Malullük aylığına hak kazanmak için malul sayılmak gerekmektedir. 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu' na göre malul sayılmak için kanunun 4. Madde/1. Fıkra/ (a) ve (b) bentlerindeki sigortalılar için çalışma gücünün ya da iş kazası ve meslek hastalığı sebebiyle kazanma gücünün %60' nın kaybedilmiş olması gerekmektedir. Aynı maddenin (c) bendi kapsamındaki sigortalıların ise çalışma gücündeki kaybın %60 olması ve bu kayıpların kurum sağlık kurullarınca tespit edilerek belgelendirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte malul sayılmak için kazanma veya çalışma gücündeki kaybın ilk defa sigortalı olunan tarihten önce bulunmaması şarttır (5510 SK: Madde 25: 1 ve 2. Fıkra).

Diğer taraftan en az 10 yıl sigortalı olmak ve 1800 gün prim⁴ bildirmiş olmak gerekmektedir. Kişi başka birinin bakımına muhtaç ise sigortalılık süresine bakılmaksızın 1800 gün prim şartı uygulanır. Ayrıca sigortalı maluliyetine sebep olan işten ayrılmalı veya işyerini kapatılarak talepte bulunmalıdır. Sigortalı bu şartların yanında 4.madde/ 1. Fıkra/ (b) bendi kapsamındaki sigortalıların hiç bir GSS(Genel Sağlık Sigortası) borcunun bulunmaması gerekmektedir (5510 SK: Madde 26: 1.fıkra: (a),(b) ve (c) bentleri).

Malullük aylığı hesabı yapılırken kanunun 29. Maddesinde belirtilen güncelleme katsayısı ve prime esas yıllık kazanç hesabı dikkate alınarak yapılır. Bu bağlamda geriye dönük 9000 gün prim şartı olanlardan, primi 9000 günden az olanlar için 9000 gün, daha fazla primi olanlar için var olan prim sayıları dikkate alınarak hesaplanır. Kanunun 4 madde/ 1.fıkra/ (a) bendi kapsamındaki sigortalılar için bu şart 7200 gün olarak uygulanır. Bununla birlikte başkasının bakımına muhtaç sigortalılar için aylık bağlama oranı 10 puan artırılır.

Malul sayılan sigortalının işinden ayrılarak talepte bulunması gerekmektedir. Talep tarihi, rapor tarihinden sonra olanlar için talep tarihini, rapor tarihi talep tarihinden sonra olanlar için rapor tarihini, 4. Madde/1. Fıkra/ (c) bendi kapsamındaki sigortalılar için işten ayrılma tarihini takip eden aybaşından itibaren aylık bağlanır (5510 SK: Madde 27: 1.ve 2.fıkra: (a),(b) ve (c) bentleri).

Malullük aylığı alanlara bu aylık dışında başka yardımlar da sağlanmaktadır. Bu yardımlar; sağlık yardımı, işe alıştırmaya(rehabilitasyon), sosyal yardım zammı, yol parası ve zorunlu giderler için yapılan yardım ve kanunun(5510 SK) 4. Maddesi, 1.fikrası, c bendi kapsamındaki maluller sağlanan emekli ikramiyesidir (Ünal, 2012).

Engellilere Yaşlılık Sigortasından Sağlanan Haklar

Yaşlılık sigortası yaşlılık riskinin sonuçlarına karşı sosyal güvenlik sağlar. Yaşlanma bedeni ve ruhi güç kayıplarına yol açtığı için; yaşlanan kimsenin çalışma ve kazanma gücündeki azalma ya da

³ (Bknz: 5510 SK: Madde 19)

⁴Uzun vadeli sigortalar primi; malullük, yaşlılık, ölüm

kesilme meydana gelir. İşte yaşlılık sigortası yaşlanma dolayısıyla gelir kesilmesi ile karşılaşan kimselere asgari gelir garantisi sağlayarak sosyal güvenlik sağlayan bir sosyal sigorta dalıdır (Arıcı, 2015).

Kanunen yaşlı olarak kabul edilen bireylere belli şartlar dahilinde yardım yapılır. Bu yardımların karşılığı primli sisteme(Sosyal Güvenlik Mevzuatı) göre gün sayısı ve prim şartı ile sağlanmaktadır.

Kanunen yaşlı sayılarak yaşlılık aylığına hak kazanmak için kadın 58, erkek ise 60 yaşını doldurmaları ve en az 9000 gün (25 yıl) Uzun vadeli sigorta primi(malullük, yaşlılık ve ölüm) yatırmış olmaları gerekmektedir. Bu prim gün sayısı 5510 sayılı kanunun 4. Maddesinin, 1.fikrasının a bendi kapsamındaki sigortalılar için 7200 gün prim gün sayısı şartı olarak aranmaktadır. Bu şartları sağlayan kimseler yaşlılık aylığına hak kazanır (5510 SK: Madde 28: 2. Fıkra: (a) ve (b) bentleri).

Yaşlılık aylığından sağlanan haklar ise 'yaşlılık aylığı' ve 'yaşlılık toptan ödemesidir.'

Kanunda diğer sigortalılıklarda olduğu gibi prim ve sigortalı olunan gün sayısının birlikte istenildiğini biliyoruz. Yaşlılık aylığına hak kazanmak için geriye dönük(65 yaşını doldurmamış olmak ve) en az 5400 gün uzun vadeli sigorta primi bildirilmesi gerekir.

5510 sayılı kanunun 25. Maddesinin 2 fıkrasında belirtilen şartlar(%60 malullük) neticesinde meslekte kazanma gücünde kaybı bulunan engelli bireylerin yaşlılık aylığına hak kazanmaları için geriye dönük 15 yıllık sigortalı olma ve 3960 gün uzun vadeli sigorta primi bildirmesi şartıyla kazanma gücündeki kaybı;

i. %40-%49 arasında olanlar en az 18 yıl-4680 gün prim

ii. %50-%59 arasında olanlar en az 16 yıl-4320 gün prim ileyaşlılık aylığına hak kazanır (5510 SK: Madde 28: 5. Fıkra).

Yaşlılık Aylığının Hesaplanması

Yaşlılık aylığının hesabında iki önemli kıstas vardır. Bunların birincisi 'aylık bağlama oranı', ikincisi ise 'aylığın bağlanmasına esas ortalama yıllık kazanç miktarıdır.' Bu iki kıstasın hesabı birbirinden farklıdır.

Aylık bağlama oranı, sigortalının ödediği toplam prim gün sayısı esas alınarak 360' bölünür ve;

- Her 360 gün için %2 esas alınarak aylık bağlama oranı tespit edilir. 360 gündene eksik süreler oranlı olarak ele alınır (5510 SK: Madde 29: 3 ve 4. Fıkra).
- Prime esas kazançın hesabı yapılırken öncelikli güncelleme katsayısının hesabı yapılır. Güncelleme katsayısı 'her yılın aralık ayına göre TÜİK(Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından açıklanan en son temelyıllık tüketici fiyat endeksindeki değişim oranının %100'ü ile sabit fiyatlarla GSYİH(Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) gelişim hızının %30'unun toplamına 1 tam sayısının ilave edilmesi ile bulunur (5510 SK: Madde 3: 29. Fıkra).

Engelliler İçin Sağlanan Maddi Ve Sosyal Yardımlar

Engelli Aylığı

2022 olarak da biline bu maaş; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından en az %40 engelli bulunanlardan, 18 yaşından büyük olanlar için kendisine, 18 yaşından küçük olanlar için bir yakınına bağlanan bir hak niteliğindedir. Bu aylığı alacak kişilerin kanunla kurulmuş sosyal güvenlik kurumlarınca sigortalı sayılıyor olması gerekmektedir (Engelliler İçin Sağlanan Maddi ve Sosyal Yardımlar, 2018).

Muhtaç Aylığı Bağlanması

Muhtaç aylığı vakıflar yönetmeliği hükümlerine göre bağlanır. Bu aylıktan anne-babası olmayan 18 yaşından küçük muhtaç çocuklar ile %40 ve üzeri engeli bulunan muhtaçlar faydalanmaktadır. Bu aylıktan faydalanmak için kişinin; kişinin sosyal güvencesinin olmaması, devlet eli ile bakım altına alınmamış olması ve gelir getirici bir malının bulunmaması varsa da aylıktan daha fazla gelirinin olmaması temel şartlarıdır (Engelliler İçin Sağlanan Maddi ve Sosyal Yardımlar, 2018).

Evde Bakım Aylığı

Bakanlıkça %50 ve üzeri engelli bulunduğu tespit edilenlere 'ağır engelli' olarak nitelendirilen, başkasının bakımı olmadan temel ihtiyaçlarını gideremeyen kişiler için bakımı üstlenen kişilere verilen nakdi yardımdır (Engelliler İçin Sağlanan Maddi ve Sosyal Yardımlar, 2018).

Ölen Anne-Babanın SGK Güvencesinden Faydalanma

Anne-babası ölen %60 ve üzeri malul olduğu anlaşılan çocuklara anne-babasını maaşının %25'i oranında bağlanan aylıktır (5510 SK: Madde 34). Bu aylıktan faydalanmak için %60 ve üzeri malul sayılmak ve çalışmıyor olmak gerekmektedir.

Engellilere Sağlanan İndirimler ve Muafiyetler

Vergi indirimleri ile engelli kişi veya engelli yakınlarının ödemesi gereken vergi tutarlarında indirim yapılır. Bu indirimler ile engelli veya engelli yakınlarının refah seviyesi yükseltilmeye (giderler azaltılmaya) yoksulluk riskinden kaçınılması sağlanır. Muafiyetler ise engelli bireyin veya yakınının ödemesi gereken vergiden muaf tutulması anlamlarına gelmektedir. Ülkemizde vergi indirimi ve muafiyete örnek bazı uygulamalar şöyledir...

- Gelir vergisinde indirim
- ÖTV (Özel Tüketim Vergisi) muafiyeti
- Özel araç ve gereçlerde KDV (Katma Değer Vergisi) muafiyeti
- MTV (Motorlu Taşıtlar Vergisi) muafiyeti
- Konutlarda emlak vergisi muafiyeti
- İthal edilen araç ve gereçlerde gümrük vergisi muafiyeti (Engelliler İçin Sağlanan Maddi ve Sosyal Yardımlar, 2018)

Kamu kurumlarında engellilere sağlanan bazı kolaylıklar mevcuttur. Böylelikle engellilere kamusal alanlardaki yaşantısında kolaylıklar sağlamaktadır. Bu bağlamda sağlanan kolaylık ve indirimleri şöyle sıralayabiliriz...

- Engellilik kartı hakkı
- Belediye engelli indirimleri
- Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfii engelli indirimleri
- TCDD (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları) engelli indirimleri
- KYK (Kredi ve Yurtlar Kurumu) engelli hakları
- Devlet Tiyatrosu engelli indirimleri
- Müze ve ören yerlerine girişte engelli indirimleri
- Millî parklar, tabiat koruma alanları ve tabiat parklarına girişte engelli indirimleri (Engelliler İçin Sağlanan Maddi ve Sosyal Yardımlar, 2018)

Özel sektörün engelliler için sağladığı indirim ve kolaylıkları ise şöyle sıralayabiliriz...

- Otobüs şirketlerinde indirim
- THY (Türk Hava Yolları) engelli indirimleri (Engelliler İçin Sağlanan Maddi ve Sosyal Yardımlar, 2018)

Telekomünikasyon şirketlerinin sağladığı bazı indirimler bulunmaktadır. Bu indirimler şöyledir...

- Türk Telekom engelli indirimleri
- İnternet tarifelerinde indirim (Engelliler İçin Sağlanan Maddi ve Sosyal Yardımlar, 2018)

Devlet personel başkanlığınca engelli istihdamına yönelik engelli memur alımı yapılmaktadır. Bu bağlamda kişinin %40 engeli olduğunu belgeleyen rapor ile ÖSYM'ye başvurması E-KPSS'ye girerek başarı sağlaması gerekmektedir. Kamu sektöründe %4⁵ özel sektörde ise en az %3 oranında engelli istihdamı yapılması zorunludur. Ayrıca özel şirketlerde çalışan engellilerin primlerini gerektiği durumlarda devlet ödeyebilmektedir.

Her ne kadar engelli durumda olunursa olunsun eğitim şarttır. Eğitimine devam etmek isteyen engellilerin bazı hakları bulunmaktadır. Bu hakları şöyle sıralayabiliriz...

- Özeleğitim hakları.
- Özeleğitim kurumlarının ücretsiz taşıma hakkı.
- MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) ve ÖSYM (Öğrenci Seçme Yerleştirme Merkezi) sınavlarına yönelik engelli ayrıcalığı hakkı (Engelliler İçin Sağlanan Maddi ve Sosyal Yardımlar, 2018)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Engelli bireyler için ulusal ve küresel anlamda yapılan araştırmalarda görmekteyiz ki dünya nüfusunun %15'i engelli bireylerden oluşmaktadır. Bu bağlamda engelliler için sağlanan hakların boyutu da günden güne önem kazanmaktadır. Ülkemizde sosyal hizmetler nezdinde sağlanan yardımlar ile birlikte sosyal güvenlik sistemimizde yer verilen hak ve indirimlerin bilinmesi gerekmektedir.

⁵ Verilen % oranları, 'kurum toplan çalışan sayısı=%100' oranı esas alınarak verilmiştir.

Sosyal güvenlik sistemimizce engelli bireylere genel anlamda engel seviyesi kıstas alınarak indirim ve haklar sağlanmaktadır. Bu haklar iş kazası, meslek hastalığı, malullük ve ölüm sigortaları olmakla birlikte bu sigortalılık çerçevesinde sağlanan haklar önem arz etmektedir. İş kazası ve meslek hastalığı sigortasında iş göremezlik geliri ve ödeneği, malullük sigortasında malullük aylığı ve yaşlılık sigortasından ise yaşlılık aylığı ve toptan ödeme hakları sağlanmaktadır. Bu sigortalılıklar kapsamında sağlanan haklar kişinin engel seviyesine göre esnetilebilmektedir. Bu uygulamadan yola çıkarak sistemde olması gereken adaletin varlığından söz edilebilmektedir. Ayrıca sosyal devlet ilkesinin bir gereği olan engelli bireyler için sağlanan sosyal destekler de önemlidir. Diğer bir deyişle primsiz sistem ile yapılan bu yardımlar; kişilerden hiçbir karşılık istemeden, kişinin yoksulluğunu ve engeli dolayısıyla içinde bulunduğu durumu iyileştirmek için yapılmaktadır.

Bununla birlikte ülkemiz kamu ve özel sektörlerinin engelliler için uyguladığı indirim ve muafiyet hakları bulunmaktadır. Bu durum engelli olarak itham edilen bireylerin sosyal yaşamlarında engelsiz hareket etmeleri amaçlanmıştır.

Yukarıda belirtilen hak ve indirimlere ek olarak engelliler için önerilecek bazı uygulamalar bulunmaktadır.

Engelliler için sosyal güvenlik sisteminde sağlanan esneklik boyutunun artırılması sağlanabilir. Daha açık bir ifadeyle örnek verecek olursak; malullük sigortasında, sigortalıdan engeli oranına göre istenen prim gün sayısı düşürülebilir. Yine bununla ilgili olarak hak kazanmak için esas teşkil eden sigortalının engellik seviyesinde bir indirim yapılabilir. Bu durumun sonucunda ülkemizde engelli olduğu halde sistemden hak kazanmak için yeterli engellilik seviyesine sahip olmayan kişilerin sisteme alınması sağlanacaktır.

Kamuda çalışacak engelli kotasında artışa gidilerek kamuya alımlarda ve çalışma yaşamında kolaylıklar sağlanabilir. Böylelikle engelli işsiz sayısında, yoksul engelli sayısında ve sosyal sigortasız engelli sayısında düşüş yaşanacaktır. Bu da engelli kişilerin refah seviyesinde artış sağlayacaktır. Bu durum özel sektörde de uygulanabilir. Ayrıca hem özel hem de kamu sektöründe engelli çalıştırılmasına yönelik kota açıklarının giderilmesi için denetim şartı koyulabilir.

İstanbul, Ankara gibi büyük illerimizde engelliler için sağlanan hizmetler engelli bireylerin sosyal yaşamına önemli katkılar sağlamaktadır. Fakat bu durum küçük illerde göz ardı edilerek gerekli ilgi sağlanmamaktadır. Avrupa standartlarının yerine getirilmesi için gereken sarı görme engelliler çizgileri dışında çoğu ilde birçok uygulama mevcut değildir. Belediyelerin, sağlık kuruluşlarının bu konuda yapacakları faaliyetler bu durumu iyileştirecek ve kamuoyunda farkındalık uyandıracaktır. Dolayısıyla ülkemizin her bölgesinde engelli bireyler için sağlanacak hakların adaletli dağılımı ve denetimi sağlanabilir.

Belediyeler ve sosyal hizmet kurumlarından engelli bireylere ya da hak sahiplerine yapılan yardımların artırılarak kişilerin gelir kesintisi riskine karşı sigortalılığı sağlanarak sosyal devlet anlayışının diğer bir gereği yerine getirilebilir.

Yıllara göre ulusal anlamda yapılan yardım ve indirimlere bakacak olursak engelliler için duyarlı adımlar atıldığını görmekteyiz. Bu adımlar ile ülkemizde hem sosyal devlet ilkesi sağlanmış hem de ülkede gerçek anlamda sosyal güvenlik sağlanmıştır diyebiliriz. Ancak engelliler nezdinden konuya ilişkin yapılan yardım ve indirimlerin yeterli olmadığı, özellikle adaletli ve homojen dağılımın sağlanması hususunda titiz davranılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun: Madde 3. *RG Sayı 25868, 7.7.2005*

5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. *RG Sayı 26200, 16.6.2006*

Arıcı, Kadir. (2015). *Türk Sosyal Güvenlik Hukuku*. Ankara: Gazi Kitabevi.

BİANET. (2018, 11 14). *Haber Sayfası*. BİANET-Bağımsız İletişim Ağı:

<http://m.bianet.org/bianet/saglik/26957-sakat-kisilerin-haklari-beyannamesi> adresinden alındı

Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü. (2018). *İstatistik Bülteni*. Ankara: Aile, Çalışma Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Engelliler İçin Sağlanan Maddi ve Sosyal Yardımlar. (2018, 10 19). 10 19, 2018 tarihinde Türkiye Down Sendromu Derneği: <https://www.downturkiye.org/engelliler-icin-saglanan-maddi-ve-sosyal-yardimlar> adresinden alındı

Engelliler İçin Sağlanan Maddi ve Sosyal Yardımlar. (2018, 10 19). Türkiye Down Sendromu Derneği. adresinden alındı

-
- EtimolojiTürkçe. (2018, 11 4). *Özür Kelime Kökeni*. 11 4, 2018 tarihinde Etimoloji Türkçe: <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/%C3%B6z%C3%BCr> adresinden alındı
- Güneş, Ferit. (2018, 11 6). *İşitme Engelli Bireylerin Tanımı ve Özellikleri*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı İstanbul Fatih Mimar Sinan İşitme Engelliler Ortaokulu: -(erişim 06.11.2018)http://mimarsinanisitmengelliler.meb.k12.tr/icerikler/isitme-engelli-bireylerin-tanimi-ve-ozellikleri_2951619.html adresinden alındı
- İştar Işıklı, Emel. (2018). *Kendi anlatımlarıyla Engellilerin Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Şen, Mustafa. (2017). *Çalışma Yaşamında Engelliler, Çalışma Yaşamında Özel Gruplar* (s. -). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Özel Niyazi Ersoy Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi. (2018, 11 6). *Zihinsel Engelliliğin Tanımı*. Özel Niyazi Ersoy Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi: <http://www.zihinselengellilervakfi.org/zengeltanimi.html> adresinden alındı
- Öztürk, Mustafa. (2011). *Türkiye’de Engelli Gerçeği*. İstanbul: MÜİSAD Cep Kitapları:30-I .
- Rehabilitasyon.com. (2018, 11 6). *Konuşma Engelli*. Rehabilitasyon.com: https://www.rehabilitasyon.com/hastaliklar/detay/Konusma_Engeli adresinden alındı
- Seyyar, A. (2015). *Dünyada ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- SGK Rehberi. (2018, 10 20). *Türkiye’de ki Engellilere İlişkin En Detay Bilgiler*. 10 20, 2018 tarihinde SGK Rehberi: http://www.sgkrehberi.com/haber/11037/turkiye_deki_engellilere_iliskin_en_detay_bilgiler.html adresinden alındı
- T.C. Anayasası: *RG Sayı 17863, 9.11.1982*
- TÜİK. (2011).
- Ünal, C. (2012). *Özürülülerin Sosyal Güvenlik Hakları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- WHO. (2011). *Dünya Engellik Raporu*.
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.498679 / Number: 7, p. 93-107, Spring 2019

ULUSLARARASI ALANDA AGİT'İN ROLÜ THE ROLE OF THE OSCE IN THE INTERNATIONAL ARENA

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
17.12.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
27.03.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.03.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Merey Moldakhmet
Sakarya Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Uluslararası
İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek
Lisans Öğrencisi
m.merey@yahoo.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-1994-4760>

Öz

1990'lı yıllar başlayan yeni gelişmeler ve öncesinde meydana gelen birikimler neticesinde Soğuk Savaş'ın bitmesi ve iki kutuplu uluslararası sistemin kaldırılmasından sonra hem eski Sovyet alanlarında hem eski Yugoslavya topraklarında hem de dünyanın birçok yerinde küçük siyasi ve askeri çatışmalar ortaya çıkmıştır. Bu çatışmalar sadece dünya ülkelerinin gündemini oluşturup, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan ve uluslararası problemlerin devletlerin lehine olacak şekilde şekillendirilmesinde aktif rol alan uluslararası örgütlerin gündemini oluşturdu.

Bu uluslararası örgütlerden birisi Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), bugün kendisine üye olan 56 üye ülkesiyle dünya üzerinde en geniş coğrafyada hizmet veren güvenlik organizasyonlarından biridir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) adıyla kurulan bu yapılanmaya üye ülke sayısının, Yugoslavya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından sonra arttığı görülmüştür. Bu devletlerin dağılmasından sonra AGİK üyesi ülkelerde çatışmalar yaşandı. Bu dönemdeki çatışmaların çoğu AGİK'e üye ülkelerin coğrafyasında yaşanmasıyla 1994 Budapeşte Zirvesi'nde AGİK'in uluslararası teşkilata dönüşerek AGİT adını aldığı ve bölgesinde etkili bir güvenlik organizasyonuna dönüştü. Bu dönem içerisinde AGİT, güvenliğin politik, askeri, ekonomik-çevresel ve insani boyutlarıyla ilgili çalışmalar yaparak, üç boyutlu güvenlik kavramını sundu ve çatışmaların çözülmesinde rol aldı.

Çalışmamızda uluslararası alanda AGİT'in rolü, tarihçesi ve dünya üzerinde bazı bölgelerdeki etkinliği üzerine yorumlamalar yapılacaktır. Yapılan yorumlamalar ile AGİT'in birçok yönüyle tanınması ve uluslararası alandaki rolünün daha iyi anlaşılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: AGİT, Uluslararası Güvenlik, Uluslararası Örgütler, Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri, Soğuk Savaş

Abstract

As a result of new developments in the early 1990s and the end of the Cold War, a number of early developments and the disappearance of the international bipolar system in the former Soviet areas, also the former Yugoslavia and in many different parts of the world, small, medium or large scale political and military conflicts began to emerge. These conflicts not only constituted the agenda of the world countries but also the agenda of the international organizations which were established after World War II and played an active role in shaping the international problems in favor of the big states.

One of these organizations is the OSCE, it is one of the largest security organizations in the world with its 56 member countries. The European Security and Cooperation Conference (CSCE) was established under the name of this structure, has increased after the dissolution of Yugoslavia and the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). In the aftermath of the disintegration of these states, conflicts occurred on the territory of the CSCE member countries. It was seen that the majority of the conflicts in this period occurred in the geography of the member countries of the OSCE and at the Budapest Summit in 1994, the OSCE became an international organization and took the name of the OSCE and played a role as a more effective security organization in its region. During this period, the OSCE has carried out studies on the political, military, economic-environmental and humanitarian dimensions of security and introduced the concept of three-dimensional security and started to take a role in the resolution of conflicts.

When we look at the historical process, OSCE focused on the prevention of conflicts, resolving conflicts, returning to the normal process after the conflict and developing its organization in this direction. In our study, I tried to intercept the role of the OSCE in the international arena, its history, and its activities in some regions around the World. With these interpretations, we aim to gain a better understanding of the role of the OSCE and its role in the international arena.

Anahtar Kelimeler: OSCE, International Security, International Organizations, Post Soviet Union Republics, Cold War

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Moldakhmet, M. (2019). Uluslararası Alanda AGİT'in Rolü. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:7, Spring, p. 93-107.

GİRİŞ

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra AGİT'in üyeliğinde önemli değişiklikler meydana geldi. İkiye bölünmüş olan Almanya birleşti. Çekoslovakya, Yugoslavya ve SSCB'nin üyeliği sona erdi. Yugoslavya'yı aynı adı taşıyan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (Sırbistan ve Karadağ) temsil etmeye başladı. Diğer eski Yugoslavya Cumhuriyetleri ise kendi isimleri ile AGİK üyesi oldular. Aynı şekilde SSCB'nin yıkılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan bazı ülkeler de AGİK'e üye oldular. Bunlara ilaveten, Arnavutluk, Ukrayna, Belarus, Gürcistan, Ermenistan, Tacikistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Estonya, Letonya, Litvanya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya ise gözlemcilerdir.¹ 1992'de ise AGİT adıyla örgütsel bir yapı kazanmıştır. Örgütün merkezi Çek Cumhuriyeti'nin başkenti Prag'dır. AGİT'in 1975'te Finlandiya'da yapılan zirvesinde bütün Avrupa ülkeleri ve ABD ile Kanada'nın onaylaması ile Helsinki Şartı (ya da Belgesi) kabul edilmiştir. AGİK Helsinki Şartı'nın uygulanmasından sorumludur. AGİT, Soğuk Savaş Sonrası dönemde ayrıca Avrupa'da barış, refah ve adaletin gerçekleştirilmesine yardımcı olmayı da amaçlamaktadır. Günümüzde örgütün tüm Avrupa devletleri, bütün eski Sovyet Cumhuriyetleri, ABD ve Kanada'dan oluşan toplam 56 üyesi ve 10 da işbirliği ortağı bulunmaktadır.

1. Soğuk Savaş Sonrası AGİT

AGİT, 1975'te kurulmuştur. 1994 sonlarında AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı) isimli örgüte dönüşmüştür. AGİK, 1975'te Arnavutluk dışındaki bütün Avrupa devletleri ile ABD ve Kanada tarafından, devletlerin eşitlik esası üzerine temsil edildiği, kurumsuz ama gelişmeye açık ve çok boyutlu bir şekilde kurulmuştur.² AGİK'in ilk İzleme Toplantısı 1977'de Belgrad'da yapıldı.

İkinci izleme toplantısı, Madrid'de 1981'de başladı ve 1983'te bitti. İkinci toplantı birincisine göre daha başarılı olmuştur. Toplantı sonunda kabul edilen Madrid Sonuç Bildirisi ile insan haklarına saygı, terörizmin yasaklanması, ve azınlık hakları konusunda kaydedilen bazı mütevazı gelişmelere ilaveten, askeri alanda yürütülecek görüşmelerin temel ilkeleri de belirlendi.

3. AGİK izleme toplantısı, 1986'da Viyana'da başladı ve 1989'da sonuçlandırıldı. O sıralarda Sovyetler Birliği'nde sağlanan açıklığın da katkısı ile Viyana toplantısı çok başarılı oldu. Bu toplantıda Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvet İndirimi Antlaşması'nın (AKKA) görüşmelerinin ilke kararları alındı. İnsan hakları alanında yeni gelişmeler sağlandı.³

Doğu Bloku'nun yıkılması sonucu güvenlik alanında boşluklar meydana geldi. 1990 Paris Zirvesi bu sebeple yapıldı. Zirvede, Doğu- Batı husumeti resmen sona erdirildi. 1989 Viyana Sonuç Belgesi ile karara bağlanmış olan, İnsan Boyut Konferanslarının ilk Kopenhag'da ikincisi Moskova'da yapıldı. Bu belgelerle demokratikleşme, hukukun üstünlüğü ve azınlık hakları dâhil insan hakları ve temel hürriyetler alanında o zamana kadar hayal dahi edilemeyecek ölçüde büyük ilerlemeler sağlandı.

AGİK Konseyinin 1991'de Berlin'de yaptığı ilk toplantısında; AGİK Konseyinin veya Yüksek Memurlar Komitesinin toplantı halinde olmadığı zamanlarda AGİK alanı içinde ortaya çıkacak olağanüstü durumları görüşmek üzere bir Olağanüstü Durumlar Mekanizması kuruldu. Aynı yıl Valetta'da yapılan bir uzmanlar toplantısı sonunda, devletler arasında ortaya çıkacak ihtilafları çözmek üzere bir Uyuşmazlıkları Çözme Mekanizması oluşturuldu.

1992'de Prag'da yapılan 2. AGİK Konseyi toplantısında AGİK'in kurumsallaştırılması alanında yeni gelişmeler sağlandı. Çatışmaları önleme merkezi kuvvetlendirildi. Serbest Seçimler Ofisi yeniden şekillendirildi ve Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi ismini aldı.

AGİK'in 4. İzleme Toplantısı 1992'de Helsinki'de yapıldı. Bu toplantı sonunda, AGİK tanınmayacak ölçüde değiştirildi, bütün kurum ve mekanizmaları, uyuşmazlık çözmeye yönelik olarak irtibatlandırıldı. AGİK BM'nin bir bölge teşkilatı sıfatını aldı. Azınlık konularını ele almak üzere, Milli Azınlıklar Yüksek Komiserliği; askeri konuları ele almak üzere AGİK Güvenlik İşbirliği Forumu kuruldu.

AGİK Dönem Başkanlığı, Troykası, Başkanı Kişisel Temsilciliği ihdas edildi. Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi yeniden düzenlendi ve İnsani Boyut Mekanizması ile irtibatlandırıldı.⁴

1993 yılı içinde AGİK Genel Sekreterliği kuruldu. 3.AGİK Konseyi toplantısı sırasında Stockholm'de imzaya açılan bir Sözleşme ile devletlerin uyuşmazlıklarını havale edebilecekleri bir Tahkim (ANLAŞMA) ve Uzlaştırma prosedürü kabul edildi.

¹ Aslan Gündüz, Milletler Hukuku, 5.Baskı, Beta yayınları, İstanbul,2003, s.679

² Mehmet Hasgüler, Mehmet Uludağ, Uluslararası Örgütler, 3.Baskı, Alfa yayınları, İstanbul,2007, s.332

³ Aslan Gündüz, a.g.e, s.676

⁴ Aslan Gündüz, a.g.e, s.677

En son olarak Roma'da yapılan 4.AGİK konseyi toplantısında, daimi olarak Viyana'da görev yapmak üzere Dönem Başkanına bağlı bir Daimi Komite ile Foruma aktarıldı. AGİK Sekreteryası, bir şubesi Prag'da kalmak üzere, Viyana'ya taşındı. Böylece, AGİK çatışmaları önlemek üzere yeniden şekillendirilmiş oldu. Görevi, ayrılıklar, çatışmalara dönüşmeden bunlara müdahale ederek ihtilaf sebeplerini ortadan kaldırmak; çatışmalar çıktıktan sonra da kriz yönetimi ve barışı koruma görevi ifa etmek yoluyla çatışmaların büyümesini önlemektir. Bu sebeple de AGİK iç işlerine müdahale anlamına gelecek hareketlere girişmek zorundadır.

İnsan hakları ile güvenlik birbirine bağlantılı hale gelmiştir. İnsan haklarına saygı çerçevesinde devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığını koruma politikasını izlemektedir. Bütün mekanizmalar buna göre tertibatlandırılmış ve irtibatlandırılmıştır.⁵ 1999 İstanbul Zirvesi'nde de konvansiyonel kuvvetlere ilişkin ilave indirimler yapılmıştır.⁶

AGİK Amaçları ve İçerikleri ise şu şekilde sıralanabilir: Bütün AGİK sistemi, 3 temel boyuta istinat ettirilmiştir: Güvenlik, Ekonomi ve İnsani Boyuttur. 10 temel ilkeyi kapsayan bu esaslar ana başlıkları ile şöyle özetlenebilir:

1. Devletlerin egemen eşitliği ve egemen eşitliklerinde mündemiç olan haklarına saygı
2. Kuvvet kullanma veya kullanma tehdidinde bulunmaktan kaçınma
3. Sınırların dokunulmazlığı
4. Devletlerin ülkesel bütünlüğü
5. Uyuşmazlıkların barışçı şekilde çözülmesi
6. İç işlerine müdahale etmeme
7. İnsan haklarına saygı
8. Halkların eşit hakları ve self-determinasyonu
9. Devletlerarasında işbirliği
10. Milletlerarası yükümlülükleri iyi niyetle yerine getirme.

Bu ana ilkelerin her biri diğerleri bağlantılı şekilde anlaşılmalı ve öylece yorumlanmalıdır.⁷

2. Balkanlar

BiH'te, Hırvatistan'da, FRY'de, Kosova'da, Sancak'ta, Voyvodina'da ve Makedonya'da misyonları bulunmaktadır. Ayrıca inceleme ve gözetim görevlerini yerine getirmeye devam etmektedir. AGİT, SFRY'nin dağılmasından sonra, Cumhuriyetler ve Özerk Bölgelerde oluşturduğu Misyonları vasıtasıyla, barış ve güvenliğin korunması ve sürdürülmesi çerçevesinde, belirli önlemlerin alınması konularında, bölgede değişik türlerde önemli görevler yerine getirmiştir. AGİK, FRY'ye karşı BM yaptırımlarının uygulanmasına destek sağlamak üzere Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Macaristan ve Romanya'da Yaptırımlara İlişkin Destek Misyonu konusunda görev yapmıştır.⁸ AGİK adına özel delege olarak bölgeye gönderilen Hollandalı Büyükelçi Paris Henry Wynaendts, Milosevic'i oldukça uzlaşmaz bir tutum içinde gördüğünü belirtmektedir. Milosevic, AB'nin Yugoslavya'da daha büyük bir rol üstlenmesine karşı olduğunu, Krajina ve Slavonya bölgesindeki Sırlara bağımsızlıklarının verilmesi karşılığında Slovenya ve Hırvatistan'ın birlikten ayrılmasını kabul edebileceğini, Sırların yaşadığı tüm bölgelere self-determinasyon hakkı verilmesi gerektiğini, Yugoslavya'nın içerisinde idari sınırlarda değişiklikler yapılmasını ileri sürmüştür. Özel temsilci Wynaendts, bölgeye ziyareti sonrasında, Sırp-Hırvat çatışmasının çözülmesi gerektiğini ve AB yardımının vazgeçilmez olduğunu belirtmiştir. Bu görüş doğrultusunda AB dışişleri bakanlarının 29 Temmuz toplantısında Gözlem Misyonunun Hırvatistan'ı içine alacak şekilde nasıl genişletileceği tartışılmıştır.

Ağustos 1991'in ilk haftasında Sırp-Hırvat savaşında çeşitli kaynaklardan gelen ateşkes çağrılarına, Sırp tarafı ateşkesin ancak Hırvatların Sırp topraklarına saldırıyı durdurduğu takdirde sağlanabileceğini belirterek karşılık vermiştir. Alman liderliği Sırp tavrını Milosevic'in Yugoslavya'ya koruma sloganı altında Büyük Sırbistan kurma politikasının takibi olarak diğer bir deyişle Yugoslavya'daki krizin yeni bir boyuta ulaşması olarak yorumlamıştır. AB ülkeleri AGİK tarafından ele alınmasını istemisi ve Ağustos ortasında, büyük Sırbistan'ı kurma amaçlı bir savaşa karşı uluslararası muhalefeti harekete geçirmekte başarılı olmuştur. Yugoslavya krizini ele alan ilk uluslararası topluluk olan Kıdemli Yetkililer Komitesinin, 8-9 Ağustos tarihlerinde, Prag'da yapmış olduğu toplantıda, Sırp

⁵ Aslan Gündüz, a.g.e, s.678

⁶ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika 7.Basım, Bursa, 2008, s.99

⁷ Uğur Özgöker, Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler, Dar Yayınları, İstanbul,2006, s.54

⁸ Yard.Doç.Dr. Nesrin Kenar, Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya, Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005, s.426

saldırganlığının çevrenlenmesi, Federal Yugoslavya kurumlarında artan Sırp ağırlığı, Yugoslavya'ya Sovyet desteği ele alınmıştır. Genscher, 24 Ağustos'ta Bonn'daki Yugoslav büyükelçisini çağırarak, Yugoslavya'nın içsel sınırlarının kuvvet kullanılarak değiştirilmemesini, JNA'nın (Federal Yugoslav Ordusu) kışlasına geri çekilmesini istemiş; söz konusu isteklerin yerine getirilmemesi durumunda, tanıma konusunun gündeme geleceğini belirtmiştir. 27 Ağustos tarihinde toplanan olağanüstü AB dışişleri bakanları daha önce zikretmedikleri Sırbistan'ı, ismen belirterek, kuvvet kullanımına derhal son vermelerini istemişlerdir; kuvvet kullanılarak sınırların değiştirilmesinin kabul edilemez olduğunu ısrarla vurgulamışlardır.⁹

Yugoslavya sorununun uluslararası bir nitelik kazanması açısından önemli bir aşama olan Yugoslavya Konusunda Uluslararası Barış Konferansı, 7 Eylül 1991 tarihinde ilk oturumunu yapmıştır. Ayrıca AGİK himayesinde toplantılar yapılmıştır. Ancak 27 Ağustos toplantısında AB'nin Gözlem Misyonunun Makedonya ve Bosna'daki varlığına karşı Yunanistan'dan gelen direnç kırılmamıştır. Almanya, Hırvatistan'daki çatışmalara karşın, Yugoslav sorununun merkezinde Bosna-Hersek'in olduğunu ve AB'nin Bosna'dan sağlıklı bilgi alma zemininin oluşturulması gerektiğini düşünmektedir. AGİK toplantılarından şiddet yoluyla toprak kazanılmaması vurgusu ötesinde net bir sonuç çıkmamıştır. Uluslararası Barış Konferansında da ilerleme sağlanamamıştır. Alman liderliği, Konferansta ilerleme sağlanamayışını Milosevic'in oyalama taktiği uygulamasına bağlamıştır; AB hakkında ise Milosevic'in manevralarını göremediği ve sorunu kalıcı çözüm yoluna zorlayamadığı algısı gittikçe güçlenmiştir.¹⁰

19 Haziran 1990'da Berlin'deki AGİK Bakanlar Konseyi Toplantısı'nda Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunmasının gerekliliğine dikkat çekiyor. Aynı sene 25 Eylül'de BM Güvenlik Konseyi, AT ve AGİK'in Yugoslavya sorununun çözümü yönündeki çabalarına destek veren ve BM Şartı'nın 41.maddesi uyarınca tüm Yugoslavya'ya silah ambargosu koyan 713 sayılı kararı alıyor. AGİK kriz komitesi ise BM'nin Yugoslavya konusundaki faaliyetlerini desteklediğini açıklıyor. Aynı yıl içinde 22 Mart'ta AGİK Bakanlar Konseyi Slovenya ve Hırvatistan'ı üyeliğe kabul ediyor.

23 Mart Helsinki'de toplanan AGİK IV. İzleme Konferansı'nda Yugoslavya Sorunu'na barışçı bir çözüm bulunması için çaba göstereceğini ifade ediyor. 16 Nisan AGİK'in Helsinki'deki izleme toplantısında Bosna-Hersek'te güç kullanımını kınayan, çatışmaların bir an önce durdurulmasını ve Bosna-Hersek'e komşu devletlerin Bosna-Hersek'in iç işlerine müdahale etmemelerini isteyen bir Yugoslavya Bildirisi kabul ediyor. 30 Nisan 1990'da AGİK, Bosna-Hersek'i üyeliğe kabul ediyor.¹¹ 1992 yılında Yugoslavya'dan ayrılan Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanıyan AB ve BM, Makedonya ve Bosna-Hersek'in bağımsızlığını referandum şartına bağlamıştı. Bu nedenle 1992 yılında Bosna-Hersek'te yapılan referandumda halk bağımsızlıktan yana oy kullanınca yeni devlet kuruldu. Ancak bu devleti, ülkedeki Sırp'lar tanımadı ve Boşnaklar ve Hırvatlar'a karşı savaş açtı. 1995 yılına kadar süren Bosna Savaşı'ndan sonra Dayton Barış Antlaşması imzalandı. Buna göre ülkede barışı uygulayacak uluslararası bir konsey kuruldu. Bu konsey bir Bosna-Hersek Yüksek Temsilciği kurdu. Sonuçta ülkede bulunan bu yüksek temsilcilik şu anda cumhurbaşkanını görevden alma dahil birçok yetkiyle donatılmıştır. Ayrıca bu anlaşmaya göre Üçlü Cumhurbaşkanlığı Konseyi'yle de ülkedeki üç etnik grup temsil edilecektir.¹²

Makedonya Cumhuriyeti ise 17 Ekim 1991'de yeni anayasayı kabul etmiştir. Yeni anayasada Makedonya, 'egemen bir cumhuriyet, demokratik ve sosyal anayasal devlet ve aynı zamanda Makedonların ve diğer ulusların devleti' olarak tanımlanmıştır. Hemen hemen bütün Arnavutlar referandumu boykot etmişlerdir. Arnavutlar tarafından 12 Ocak 1992'de yapılan ve Makedon hükümeti tarafından gayri meşru ve ayrılıkçı olarak nitelendirilen referandumda, Arnavutların %90'ı yerleşmiş buldukları bölgede otonomi elde etme yanlısı oy kullanmışlardır. Arnavutluk Yugoslavya ve Kosova sorunu nedeniyle Makedonya'nın bağımsızlığını memnuniyetle tanıdı. 1993'te diplomatik ilişkiler kuruldu ama Arnavutluk daha sonra Makedonya'da yaşayan Arnavutlara kurucu ulus statüsü tanınmadığı için Makedonya'nın AGİT üyeliğine karşı çıkmıştır. Makedonya Cumhuriyeti'nin Yugoslav geçmişi de bağımsızlık sonrası ortaya çıkan Arnavut sorununun temelini oluşturmuştur. Yugoslavya içinde genel olarak baskı altında tutulan Arnavutlar, Slav halklarına göre sosyal olanaklardan yoksun kalmışlar; bunun sonucunda daha fakir ve dolayısıyla çatışmaya daha meyilli bir karakter taşımışlardır. Makedonya

⁹ Avrasya Etüdüleri, Editör.Dr. Mehmet Kahraman, Yıl:14, Sayı:33 (2008/1), s.113

¹⁰ Avrasya Etüdüleri, a.g.e., s.113

¹¹ İsmail Soysal ve Şule Kut, Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu, İSİS Yayın, 1997, İstanbul, s.9

¹² İsmail Soysal ve Şule Kut, a.g.e., s.10

Arnavutları 2001'e kadar kendi kaderlerini ana ülkeleri Arnavutluk'a daha sonra ise Kosova'nın bağımsızlığına, uluslararası toplumun müdahalesine ve en sonunda Ohri Çerçeve anlaşmasına endekslediler. Amaçları ilk aşamada Makedonya'yı bir Makedon-Arnavut federasyonuna dönüştürmekti. Fakat uluslararası toplumun belirlediği şartlar nedeniyle bunu kurucu ulus statüsüne indirdiler.¹³

Makedonya Cumhuriyeti'ndeki NATO, Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) arabuluculuğu ile ortaya çıkan Ohrid Anlaşması sonucunda Arnavut sorununun üç önemli konusu hakkında çözüm bulunmuştur: Nüfus sayımı konusundaki anlaşmazlık, anayasal değişiklikler ve etnik Arnavut nüfusa ve kültürlerine yönelik ayrımcılık iddiaları. Ohrid Anlaşması'na rağmen Arnavut azınlıklar taleplerini sürdürmeye devam etmişlerdir. 1994'te yapılan en son nüfus sayımı Arnavut azınlık tarafından boykot edilmiştir. Makedonya iç istikrarı için Ohrid Anlaşması sonrası Kasım 2002'de bir nüfus sayımı daha yapılmıştır. Bu sayım sonuçlarına göre, Arnavut azınlık "Kosova'yı bir model olarak almayı" talep etmekte ve "Nüfus sayımı sonucunda ortaya çıkan rakamdan daha çok nüfusa sahip olduklarını" iddia etmektedirler. Makedonya'da o dönemde silahlı bir çatışmanın önlenmesine birçok faktör neden olmuştur. İlk faktör olarak, Makedonya'da yaşayan Arnavut azınlığı temsil eden güçlerin devlet kurma gibi aşırı isteklerde bulunmaması ve Arnavutları temsil eden Party for Democratic Prosperity (PDP)'nin daha ılımlı bir politika izlemesinden bahsedilebilir. İkinci bir faktör, Arnavutluk Devlet Başkanı'nın tansiyonun düşürülmesi ve Üsküp yönetimi ile işbirliği ve dayanışmaya dayalı bir politika izlenmesi yönündeki kişisel çabalarıdır. Örneğin Arnavutluk, Makedonya Cumhuriyeti olarak ülkeyi tanımıştır. Makedonya Devlet Başkanı Haziran 1992'de başkent Tiran'ı ziyaret etmiş ve iyi ikili ilişkilerin oluşmasında önemli rol oynamıştır. AB, AGİT, ve Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) gibi bölgesel organizasyonlar kriz dönemlerinde önleyici roller oynamıştır. Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'ın bu dönemde Batı yardımına bağımlı olması ve AB ve NATO'ya üye olma çabaları bölgesel örgütlerin aktif rol oynamasını sağlamıştır. Batı ekonomik ve insani yardımları kullanarak bölgeyi etkilemeye çalışmıştır. Buna ilaveten uluslararası örgütler de temel önleyici faktörler olmuştur.¹⁴ Makedonya'nın ismi başta (ülkenin Anayasal ismi "Makedonya Cumhuriyeti" dir.), Yunanistan ülkenin sembollerine de itiraz etmektedir. Örneğin, 'Vergina Güneşi' (Kral Filip'in mezarında bulunan) Makedonya Cumhuriyeti bayrağında yer almaktadır. Ayrıca Makedonya madeni paraları üzerinde Selanik'te bulunan kulenin resmi konusunda Yunanistan itirazda bulunmaktadır. 1995 12 Ekim'de AGİT Makedonya Cumhuriyeti'ni (FYROM) geçici adıyla üyeliğe kabul etmiştir.¹⁵

AGİT Konseyi'nin 18 Nisan 1996 tarih ve PC.DEC/112 sayılı kararı ile kurulmuştur. Hırvatistan'da görevli AGİT Misyonu, 4 Temmuz 1996'da Zagreb'te görev yapmaya başlamış, 13 Ağustos 1996'da Knin'de, 30 Ağustos 1996'da Vukovar'da bölgesel ofis açılmıştır. AGİT Başkanının Temsilcisininin 20-23 Şubat 1996 tarihlerinde Hırvatistan'a yaptığı ziyarete ilişkin raporları dikkate alarak, AGİT'in ilkelerini ve taahhütlerini ve Hırvatistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğüne olan desteğini tekrarlamıştır, Hırvatistan hükümetinin, Hırvatistan'da AGİT Misyonunun kurulması davetini memnuniyetle karşılamıştır. 2000 yılı boyunca Tuna bölgesindeki güvenlik durumunun istikrarlı olduğunu belirtmiştir.¹⁶

Miloseviç seçimleri kazandıktan sonra 1974 Yugoslavya Anayasasıyla Kosova'ya verilen özerkliği 1989 yılında kaldırmıştır. Bölgedeki Arnavutlara karşı ayrımcı bir politika uygulanmış, Kosova'da bulunan işletmeler Sırp larca veya yabancılar tarafından özelleştirilmiştir. Arnavutlar işten çıkarılmış, Sırp dili tek resmi dil olarak kabul edilmiştir. Bütün bunlar üzerine, Kosova Arnavutları direnişe geçmiştir. 2 Temmuz 1989'da Kosova özerk bölgesinin parlamentosu bölgenin Yugoslavya dahilinde ayrı bir cumhuriyet olduğu konusunda karar almıştır. Yugoslavya'nın dağılma süreci başlayınca, bu parlamento 22 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Mayıs 1992'de kendi başkanını seçen Kosovalılar, Sırbistan'daki başkanlık seçimlerine de katılmadılar. Bağımsızlık uğruna pasif direniş yöntemini benimseyen Kosovalılar, 1996 sonrası Sırp lar tarafından kendilerine yönelik şiddet artınca, Kosova Kurtuluş Ordusu'nda yer almaya başladılar. 1 ile 10 Mayıs tarihleri arasında Sırp lar, uçak, helikopter, tank ve diğer tüm ağır silahları kullanarak, Kosova'nın Likoshani ve Prekas şehirlerine hücumu geçmiş ve bu operasyonlar sonucunda bu bölgede 77 Kosovalı hayatını kaybetmiştir.¹⁷ Yüksek Konsey'in 14 Ağustos 1992'de yapılan toplantıda Kosova, Sancak ve Voyvodina'da görev yapmak üzere

¹³ Aktan Hamza Makedonya Arnavut İlişkilerinde, Arnavut Sorunu, Logos-A, Ağustos, 2006, Üsküp, s.115

¹⁴ http://iibfdergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/449410488_Sezaic%20%20c3%96z%20%20a7elik.pdf8

¹⁵ http://iibfdergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/449410488_Sezaic%20%20c3%96z%20%20a7elik.pdf8

¹⁶ Yard.Doç.Dr. Nesrin Kenar, a.g.e, s.448-449

¹⁷ <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0532-avrupa-3.htm>

AGİT Misyonu oluşturulmasına karar verilmiştir. AGİT Kosova Misyonu, Eski Yugoslavya Cumhuriyeti'nde kurulan üçüncü AGİT misyonudur. İlk misyon Yugoslavya'nın Kosova, Sandjak ve Vojvodina bölgeleri için 1992 yılında kurulmuştur. Ekim 1998'den Mart 1999'a kadar olan Kosova Tahkik Misyonu AGİT'in o güne kadarki en geniş misyonu olmuştur. Günümüzde Kosova'da bulunan AGİT Misyonu ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 10 Haziran 1999'da aldığı 1244 sayılı karara dayanarak, AGİT Daimi Konseyi tarafından 1 Temmuz 1999 tarihinde alınan karar gereğince kurulmuştur.¹⁸ Kosova'nın 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan etmesinin ardından günümüzde 22'si AB üyesi ve ABD olmak üzere 65 devlet Kosova'nın bağımsızlığını tanımış bulunuyor. Ancak Yunanistan, Romanya, İspanya, Slovakya ve Kıbrıs gibi AB üyeleri ile Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu üyeleri gibi devletler Kosova'nın bağımsızlığını henüz tanımamıştır. Sırbistan'ın konuyu Uluslararası Adalet Divanı'na götürmesi (International Court of Justice, 2010) ve Divan'ın orta yollu bir karar vermesine rağmen, özellikle Sırbistan ve Rusya Kosova'nın bağımsızlığını tanımayacaklarını belirtmişlerdir. Ancak AGİT'nin Kosova'nın bağımsızlığı konusundaki net tavrı devam etmektedir.¹⁹

AGİT Sırbistan Misyonu, AGİT Daimi Konseyinin, 11 Ocak 2001 tarihli kararıyla, demokratikleştirme, azınlık ve insan haklarının korunması, geliştirilmesi, medya faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, özleştirilmesi sahalalarında Sırbistan hükümetine yardım ve uzmanlık sağlamak üzere kurulmuştur. Bu arada o zamanki adıyla Yugoslavya Federal Cumhuriyeti hükümetince, AGİT misyonu ülkeye davet edilmiştir. İlk kurulduğunda Misyonun adı, AGİT Yugoslavya'ydı. (OMIY). Sırbistan ve Karadağ'dan müteşekkil Yugoslavya Federal Meclisi 4 Şubat 2003'de ülkenin resmi adını, Sırbistan ve Karadağ Cumhuriyeti olarak değiştirmesi üzerine, AGİT Daimi Konseyi, misyonun adını, AGİT Sırbistan ve Karadağ (OMISAM) olarak değiştirmiştir. 3 Haziran 2006 tarihinde Karadağ'da yapılan referandum sonrasında, Karadağ bağımsızlığını ilan edince, AGİT Daimi Konseyi 29 Haziran 2006 tarihinde misyonun ikiye ayrılarak Sırbistan misyonun AGİT Sırbistan (OMIS) olarak değiştirilmesini kararlaştırmıştır. Misyonun Görevleri ise şunlardır: Misyon, Sırbistan genelinde, özellikle hukukun egemenliği, azınlık ve insan hakları ihlalleri konusunda hassas, bağımsız, saygın, sürekliliği olan, etkin demokratik kurumların kurulması ve geliştirilmesi, bağımsız ve özgür medyanın etkin bir şekilde görevini yerine getirebilmesi, çevre ve ekonomi sahalarda Sırbistan devletine uzman desteği sağlamaktadır. Aynı zamanda misyon, sivil toplum kuruluşlarını, bölgesel işbirliğini, güvenliğin ve istikrarın kalıcı olmasını ve bütün Sırp vatandaşlarının temel haklardan istifade etmesini desteklemektedir.²⁰ 2002 yılından günümüze kadar AGİT Karadağ Alan Ofisi ve 2006'da kurulan AGİT Misyonunda toplam sadece 2 Türk Emniyet Teşkilatı mensubu görev yapmıştır. 2009 yılı itibarıyla 1 personelimiz Misyon bünyesinde Polis Eğitim Bölümü Başkanı ve Polis Bölüm Başkan Yardımcısı olarak görevine devam etmektedir.²¹

2. AGİK ve Kafkaslar (Güney Kafkasya)

Güney Kafkasya bölgesi için AGİT'in önemine değinecek olursak şunu belirtmek gerekiyor ki, bu örgüt Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını elde ettikten sonra tam üye oldukları Avrupa merkezli ilk bölgesel örgüttür. Azerbaycan ile Ermenistan'ın örgüte üyeliği 30 Ocak 1992'de, Gürcistan'ın üyeliği ise 24 Mart 1992'de gerçekleşmiştir. Eski Sovyetler Birliği üyesi olan bu devletler için örgüte üyelik, kazandıkları bağımsızlığın pekiştirilmesi ve tanınmalarının bir kez daha teyidi anlamına geliyordu. Her üç devlet de AGİT'e 8 Temmuz 1992 Helsinki'de düzenlenen Zirve'de, 1975 Helsinki Nihai Senedi'ne imza atarak katılmıştır. Çok geçmeden bu devletler Paris Şartı'nı da imzalamışlardır.

1992 yılında AGİT bölgede bazı girişimlerde bulunmuştur. Aynı yılda BM girişimlerine destek olarak Karabağ sorununa çözüm aranması için Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'te on bir ülkenin katıldığı bir konferansta, çatışmanın çözümü için bir arabulucu kurumu olarak Minsk Grubu oluşturmuştur.

Azerbaycan'la Ermenistan arasında Karabağ sorunu ile ilgili olarak BM Güvenlik Konseyi'nin çıkardığı 822, 853, 874 ve 884 No'lu kararlar çerçevesinde çözüm yollarının bulunmasına çalışıyorlardı.²²

¹⁸ <http://www.disiliskiler.pol.tr/Birimler/upm/agit/Sayfalar/Kosova.aspx>

¹⁹ The White House, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-The-Vice-President-To-The-Assembly-Of-Kosovo

²⁰ <http://www.disiliskiler.pol.tr/Birimler/upm/agit/Sayfalar/Sırbistan.aspx>

²¹ <http://www.disiliskiler.pol.tr/Birimler/upm/agit/Sayfalar/Karadag.aspx>

²² <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0532-avrupa-3.htm>

Avrupa'da Budapeşte şehrinde Yeni Dönemde Samimi İşbirliğine Doğru başlıklı bir belge kabul edilmiştir.

5-6 Aralık 1994 tarihlerindeki Budapeşte Zirvesinin en önemli özelliği, zirvede AGİK'in AGİT adını almasıdır. Zirvenin Deklarasyonunda AGİK'in 21.yüzyılın zorluklarıyla mücadelede önemli bir rol oynamadaki kararlılığını göstermek amacıyla adının Organizasyon olarak değiştirildiği belirtilmektedir.

Budapeşte Zirvesi'nde de Helsinki'de olduğu gibi AGİT bölgesinde yeni çatışmaların ortaya çıktığı saldırgan milliyetçiliğin, ırkçılığın ve etnik temelli gerilimlerin varlığına dikkat çekilmektedir. Budapeşte zirvesinde bölgesel konular başlığı altında Dağlık Karabağ çatışması, Gürcistan'daki çatışmalar ve Moldova'da AGİT'in görevleri ele alınmıştır. Zirvede ayrıca Daimi Konsey AGİT'in düzenli karar mercii olarak saptanmıştır.²³

1996'da Lizbon zirvesinde Dağlık Karabağ, Çeçenistan, Bosna-Hersek ve Kosova gibi AGİT'in gündeminde olan bölgesel sorunlar da tartışılmıştır. Zirvede dağlık Karabağ sorununa ilişkin olarak Ermeni kuvvetlerin işgal ettikleri topraklardan çekilmelerini ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü garanti eden bir karar tasarısı Ermenistan dışındaki üyelerin desteğini almıştır.

1999'da İstanbul Zirve Deklarasyonu ve Avrupa Güvenlik Şartı imzalanmıştır. Deklarasyonda ağırlıklı olarak Kosova, Makedonya ve Bosna-Hersek'teki duruma dikkat çekilmiştir. Kosova ile ilgili olarak BM güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararının tam olarak uygulanmasının önemi vurgulanmıştır. Çeçenistan'daki çatışmalarla ilgili olarak Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğünün tanındığı ve her çeşit terörizmin kınandığı belirtilirken, AGİT normlarına uyulmasının gerekli olduğu sivillerin karşı karşıya olduğu zor şartların düzeltilmesi için uluslararası kuruluşların insani yardım sağlamasına yönelik uygun şartların oluşturulması gerektiği belirtilmiştir ve bu konuda yardım edebileceğini de belirtmiştir.²⁴

Güney Kafkasya bölgesinde Gürcistan'da Abhazya bölgesindeki ayrılıkçı hareket daha Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce başlamıştır. Sovyetler döneminde Gürcistan içinde özerk cumhuriyet statüsüne sahip olan Abhazya 25 Ağustos 1990'da Gürcistan'dan ayrıldığını ve 1921 yılında Gürcistan'a bağlanmadan önceki statü ile SSCB dahilinde bir cumhuriyet olduğunu ilan etti. 13 Ağustos 1992'de Abhazya'nın başkanı Suhum'da iki taraf arasında yapılan görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanınca Gürcistan askerleri Abhazya'ya girdi ve çatışmalar başlamış oldu. Bu çatışmalar 30 Eylül 1993'e kadar sürdü. Abhazya ayrılıkçı yönetimi için Rusya'dan gelen gönüllüler savaşmaktaydı. Abhazya'nın nüfusunun sadece % 17'sini oluşturan Abhazların, Rus subayların yardımı ve Sovyetler döneminden kalma askeri altyapı olmaksızın Gürcü ordusuna karşı direnmesi imkânsızdı. Rusya'da yer alan Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti ve Gürcistan'ın bir parçasını oluşturan Güney Osetya Özerk Bölgesi. 1989'da Gürcistan'da SSCB'den ayrılma sesleri duyulmaya başlanınca, Güney Osetya bölgesinin de statüsü konusunda tartışmalar başladı. Ağustos 1990'da Güney Osetya Özerk Bölgesi Gürcistan'dan ayrılma kararı aldı. Bunun üzerine Aralık 1990'da Gürcistan Parlamentosu Güney Osetya'nın özerklik statüsünü kaldırdı. Taraflar arasında süren çatışma, Şevardnadze'nin iktidara gelmesinden sonra, Rusya'nın girişimiyle 24 Haziran 1992'de ateşkes antlaşması imzalanmasıyla sona erdi.

Mayıs 1995'te Gürcistan ve Güney Osetya ayrılıkçı hareketi arasında Moskova'da Ateşkes Antlaşması imzalandı. Ateşkes düzenini korumak amacıyla ise Karabağ örneğinden farklı olarak BDT barış gücünün konuşlanması kararına varılmıştır. BDT barış gücü tümüyle Rus askerlerinden oluşmaktadır. Gürcistan-Abhazya anlaşmazlığının kapsamlı çözümü konusundaki görüşmelerin üçüncü turu Rusya Federasyonu'nun desteği ile Birleşmiş Milletler(BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) temsilcilerinin katılımlarıyla BM himayesinde 22-25 Şubat 1994 tarihlerinde Cenevre'de, 29-31 Mart 1994 tarihlerinde Moskova'da, 7-9 Mart 1994 tarihlerinde New York'ta gerçekleştirildi. Tarafların, BM Göçmenler Yüksek Komiserliği'nin, Rusya Federasyonu'nun ve gözlemci olarak AGİT temsilcilerinin de dahil olacağı özel bir komisyonun Nisan 1994 ortalarında Soçi'de çalışmalarına başlaması konusunda anlaşılabilir.

Taraflar, uluslararası uzmanların, Rusya Federasyonu ve AGİT temsilcilerinin katılımı ile BM başkanlığı altında BM Güvenlik Konseyi kararlarını göz önüne alarak daimi şekilde çalışacak uygun bir komite kuracaktır. Bu organ, Moskova ve Cenevre'de rotasyonla bir araya gelecektir. İlk toplantı 19 Nisan 1994 tarihinde Cenevre'de gerçekleşmiştir.²⁵ AB'nin bu konuda inisiyatif almış olması halinde bile Güney Kafkasya'daki mevcut konjonktür nedeniyle bu sorunları tek başına çözmesinin imkansız olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedenleri arasında Rusya, ABD gibi, bölgede önemli çıkarları ve güçlü pozisyonu

²³ Şaban.H.Çalış, Uluslararası Örgütler ve Türkiye, Çizgi yayınları, Konya,2006, s.315

²⁴ Şaban.H.Çalış, a.g.e, s.316

²⁵ <http://www.abhazfederasyonu.org/bilgi-belge/moskova-protokol%C3%BC.html>

olan ülkelerle AB arasında amaçlar veya araçlar düzeyinde uzlaşmazlıkların varlığı görülmüştür. Aynı nedenler AB'nin bu bölgesel ya da uluslararası güçlere rağmen değil onlarla işbirliği yoluyla da güvenlik ve istikrar tesisi amacına ulaşmasına imkan tanımamaktadır.²⁶

Sınır Gözlemciliği; 15 Aralık 1999 tarihinde, Gürcistan hükümetinin talebi üzerine, Rusya Federasyonu-Çeçen Cumhuriyeti ile Gürcistan sınırını gözetlemeyi de kapsayacak şekilde, AGİT Daimi Konseyi kararı ile Gürcistan Misyununun görev alanı genişletilmiş, Sınır Gözlemciliği Operasyonlarının başlatılması yönünde anlaşma imzalanmıştır. Bu görev alanı, Aralık 2001'de Rusya Federasyonu ve Gürcistan sınırının Inguş bölümünü de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Aralık 2002'de bir kez daha genişleyen görev alanı, sınırın Dağıstan bölgesini de içine almış ve bu faaliyetlerini aktif olarak 31 Aralık 2004 tarihine kadar, merkez ve (10) bölge ofisinde (28) farklı ülkeden (148) uluslararası gözlemci ile başarılı bir şekilde sürdürmüştür. 1999 yılında hayata geçirilen AGİT Gürcistan Misyonu Sınır Gözlemciliği Operasyonları, yaklaşık beş yıl boyunca başarıyla sürdürülmüştür. Rusya Federasyonu-Çeçen Cumhuriyeti ile Gürcistan sınırını gözetlemeyi de kapsayan, "Sınır Gözlemciliği" görevinde, misyon boyunca ülkemizi temsilen, değişik tarih ve bölgelerde Genel Kurmay Başkanlığı'ndan (4) rütbeli personel, Emniyet Genel Müdürlüğü'nden (8) rütbeli personelimiz görev yapmıştır.

Gürcistan-Rusya Savaşı'nda bilindiği üzere 08 Ağustos 2008 tarihinde, Gürcistan ve Rusya arasında Gürcistan'a bağlı ayrılıkçı Güney Osetya sorunu nedeni ile diplomatik çabalar sona ermiş ve savaş haline geçilmiştir. 1 Ekim 2008 tarihiyle Gürcistan'da faaliyetlerine başlamış olup, yaklaşık 400 civarında personeli bulunmaktadır.

EUMM misyonunda sadece Avrupa Birliğine üye ülkelerden personel görev yapmakta, aday ve üçüncü ülkelerden henüz görevlendirme yapılmamaktadır²⁷. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Gürcistan Misyonu'nun görev suresi sürekli uzatılmak suretiyle 1992 yılından beri devam etmekte iken ve son uzatma tarihinin 31 Aralık 2008'de doluyor olması nedeniyle, bu görev suresinin uzatılması için İtalya'nın Genova şehrinde 22 Aralık 2008 tarihinde yapılan AGİT Daimi Konseyi toplantısında; tüm üye ülkeler tarafından ortak bir görüş birliğine varılamamıştır. Rusya'nın, görev süresinin uzatılmasını VETO etmesi nedeniyle, AGİT Gürcistan Misyununun 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren yavaş yavaş kapatılması yönünde karar verilmiş olup, bu durum halen misyonda görev yapan Gürcü ve uluslararası 200 personeli etkilemiştir. Misyunun bölgedeki görevine devam edebilmesi için AGİT'e üye 56 ülkenin onayı gerekmektedir.

Rusya; Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığının tanınması yönünde, Gürcistan ise; savaş öncesindeki toprak bütünlüğünün korunması yönünde istekte bulunmuştur. AGİT Gürcistan Misyonu Başkanı Büyükelçi Tarhi HAKALA tarafından, AGİT çalışanlarına yönelik yapılan bilgilendirme toplantısında; misyonun yavaş yavaş kapatılma sürecine gireceği, ancak prosedür ve teknik detaylar gereği bunun hemen hemen 6 aylık bir süreçte tamamlanacağı yönünde bilgiler verilmiştir. Yılbaşından sonra ve tahminen Şubat 2009'da, Misyunun görev suresinin ve yetkisinin devam ettirilebilmesi ile ilgili AGİT Daimi Konseyi görüşmelerine devam edilecek olup, bu görüşmelerden olumlu bir netice alınması da muhtemeldir.

AGİT Gürcistan Misyonda 28 kişiyle faaliyetini sürdüren ve ağırlıklı olarak askeri personelin görev yaptığı Gözlemcilik Misyonu ise, görev süreleri ile ilgili yetkinin daha önceden 19 Şubat'a kadar alındığından dolayı, görevlerini belirtilen tarihe kadar devam ettireceklerdir.²⁸

Ermenistan'ın Dağlık Karabağ Ermenilerinin kararını desteklemesi üzerine, iki Sovyet Cumhuriyeti arasındaki toprak anlaşmazlığı SSCB Yüksek Sovyet'inde görüşüldü. Sözü edilen kurul verdiği kararla Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu belirtti. Buna rağmen, Ermeniler Karabağ'da Azerbaycanlılara karşı saldırılarına devam ettiler. 1991 Eylül'ünde, Dağlık Karabağ Ermenileri Sovyetler Birliği'nde oluşan değişimleri göz önünde bulundurarak, Dağlık Karabağ Otonom Bölgesi ve bu bölgeye bitişik olan Azerbaycan'ın Şaumyan rayonunun arazisinde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan ettiler. Bunun üzerine Azerbaycan Yüksek Sovyet'i 26 Kasım'da Dağlık Karabağ Otonom Bölgesi'nin statüsünü iptal etmiştir. Çok geçmeden, aynı yılın Aralık ayında Dağlık Karabağ Ermenileri bölgede referandum düzenleyip, elde edilen sonuçlar doğrultusunda sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan ettiler. Bu oluşum, Ermenistan dahil hiçbir devlet tarafından tanınmamıştır. 1991 yılından itibaren Dağlık Karabağ'da sıcak çatışmalar başladı. Daha iyi hazırlanmış

²⁶ <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0532-avrupa-3.htm>

²⁷ <http://www.disiliskiler.pol.tr/BIRIMLER/UPM/AGIT/Sayfalar/Gurcistan.aspx8>

²⁸ <http://www.disiliskiler.pol.tr/BIRIMLER/UPM/AGIT/Sayfalar/Gurcistan.aspx>

ve her tür silahla donatılmış Ermeniler, Karabağ'dan Azerbaycan nüfusunu çıkarmaya muvaffak olmuştur.

26 Şubat 1992 yılında Karabağ'daki Azerbaycanlıların yaşadığı Hocalı şehrinde Ermeniler tarafından katliam yapıldı. Bu şehir Ermeniler için büyük stratejik önem taşıyordu. Hankendi'ni diğer köylerle birleştiren yol bu şehirden geçmekteydi. Her ne kadar Ermeni kaynakları burada sadece 20 kişinin öldüğünü iddia etseler de, uluslararası gözlemcilerin verdiği bilgilere göre o gece 200 ile 1000 arasında sivil Azerbaycanlı katledilmiştir. Bu olay, büyük cinayet olarak kabul edilmektedir. Hocalı katliamında Hankendi'de konuşlanan 366'ncı Rus Alayı'nın da yer aldığı bilinmektedir. Çok geçmeden Ermeniler Rus askerlerin de desteğiyle Dağlık Karabağ dışında bulunan 6 bölgeyi de işgal etmeye muvaffak olmuşlardır.

1994 yılına kadar devam eden sıcak çatışmalar taraflar arasında 24 Mayıs 1994'te Bişkek'te imzalanan ateşkes antlaşmasıyla sona ermiştir. Savaş zamanı 30000'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir. Her iki tarafta büyük sayıda mülteci oluşmuştur. Azerbaycan'dan 300.000'e yakın Ermeni asıllı kişi Ermenistan'dan ve işgal olunmuş arazilerden de 800.000 kadar Azerbaycanlı kendi yurtlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Halen Azerbaycan topraklarının % 20'si Ermenistan'ın işgali altındadır. Taraflar arasında geniş çapta sıcak çatışmalar gözlemlenirse de, Karabağ sorunu henüz çözüme kavuşmamıştır.²⁹

İstanbul Zirvesinde kabul olunmuş bildirgenin 20. ve 21. maddelerinde Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasından bahsedilmektedir ve burada barış sürecinin devam ettirilmesinin gerekliliği kesin şekilde ifade edilmiştir.

AGİT Avrupa'da barışın korunmasına ve devletlerarası işbirliğinin genişletilmesine hizmet eden bir örgüt olarak Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasının çözümünde arabuluculuk misyonunu üstlenirse de hala kesin bir adım atmamıştır. AGİT'in, bu çatışmanın çözümünü hızlandırmak için somut bir mekanizmaya sahip olmaması bu durumun ortaya çıkmasında etkilidir. Buna rağmen sorunun çözümünde belli bir rol üstlenirken işgalci devlete baskı yapmak için uluslararası kamuoyunun dikkatini bu sürece çekmek olanaklarına sahiptir.

AGİT uluslararası hukuktan doğan 10 güvenlik ilkesi belirlemiştir. Bunların tümü Ermenistan tarafından ihlal edilmiştir.³⁰ Zaten AB'nin Dağlık Karabağ sorununun çözümü için AGİT'in girişimlerinin desteklenmesi politikasında girişimlerden kasıt Minsk Grubu tarafından ileri sürülen çözüm teklifleridir. 6 Aralık 1994 AGİT Zirvesinde Minsk Grubu'nun eş başkanlar tarafından yönetilmesi kararı alınmıştır. Eş-başkan devletler olarak, ABD, Fransa ve Rusya kabul edilmiştir. Bu grubun amaçları olarak ateşkesin sürdürülebilmesi için gereken tedbirlerin alınması, önceki arabuluculuk girişimlerini devam ettirmek ve geliştirmek ve bu çatışmanın barış yolu ile çözülmesi için bazı tekliflerin hazırlanması ve sunulması öngörülmüştür. Bu tedbirlerin AGİT'in 2-3 Aralık 1996'da yapılan Lizbon Zirvesi'nde belirlenen ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmesi karara alınmıştır. Bu temel ilkeler şu şekilde belirlenmiştir: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ve Ermenistan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün tanınması; Dağlık Karabağ'a Azerbaycan'daki en yüksek otonomi statüsünün verilmesi; Dağlık Karabağ'da yaşayan nüfusun, tarafların karşılıklı yükümlükleri üzerine alması yoluyla güvenliğinin sağlanmasının güvence altına alınmasıdır. Bu ilkeler Ermenistan hariç tüm Avrupa ülkeleri tarafından yani toplam elli üç devlet tarafından kabul edilmiştir.

Minsk Grubu çeşitli çözüm arayışlarında bulunarak, şu ana kadar ikisi Ermenistan, biri ise Azerbaycan tarafından reddedilmiş üç çözüm planı sunmuştur. Minsk Grubu tarafından "Dağlık Karabağ Çatışmasının Çözümüne Dair Genel Anlaşma" adlı ilk teklif 11 Haziran 1997'de öne sürülmüştür ve kısaca "Paket Çözüm" adıyla da bilinmektedir. Bu belgede birçok konu Azerbaycan tarafını da memnun etmese de, esasen Ermenistan tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Minsk Grubu Eş-başkanları 19 Eylül 1997 yılında "Dağlık Karabağ'da Silahlı Çatışmanın Durdurulması Konusunda Anlaşma" veya "Aşamalı Çözüm" diye bilinen ikinci bir teklif öne sürmüştür. Bu anlaşmaya göre ilk aşamada çatışmanın getirdiği zararlar ortadan kaldırılacaktı, daha sonra AGİT tarafından düzenlenecek Konferans'ta Azerbaycan'ın ülke bütünlüğü de gözetilerek Dağlık Karabağ'ın statüsü belirlenecekti. Bu teklif Ermenistan tarafından reddedilmiştir.

Nihayet, Kasım 1998'de "Ortak Devlet" çözümü teklif edilmiştir. Buna göre Dağlık Karabağ iç işlerinde bağımsız olarak kendi yasama, yürütme ve yargı organlarını oluşturma imkânına ve kendi düzenlediği bir Anayasaya sahip olacaktır. Azerbaycan Anayasası ve kanunları sadece Dağlık Karabağ Anayasası ile çatışmadığı konularda bu bölge üzerinde geçerli olacaktır. Bunun dışında, Dağlık Karabağ

²⁹ <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0532-avrupa-3.htm>

³⁰ http://garabagh.net/content_249_tr.html

kendi ulusal askeri gücü ve polis gücüne sahip olacak, Azerbaycan ordusu ve polis gücü ise Dağlık Karabağ yönetimin izni olmadan bölgeye dâhil olamayacaktır. Dağlık Karabağ kendi bayrağı ve diğer devlet remzlerine sahip olacaktır. Bölgenin ayrıca doğrudan dış politika ve ekonomik ilişkileri yürütmeye imkânı da olacaktır. Dağlık Karabağ'ın kendi bütçesi olmasının yanında, Azerbaycan'ın bu bölgeye yatırım yapma yükümlülüğü olacaktır.

Mevcut uluslararası hukuk düzenlemelerine, özellikle devlet egemenliği gibi birçok kavrama aykırı hükümler içeren bu belge, Azerbaycan tarafından reddedilmiştir.³¹ Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ çatışmasının önlenmesi ve barış süreci, Abhazya ve Güney Osetya'da insan hakları durumunun izlenmesi, ayrıca Gürcistan'ın bu bölgelerinde görev yapan barış gücü kuvvetlerinin izlenmesi ve Güney Osetya ile ilgili görüşmelerde yer almak, Tacikistan'da güven artırıcı önlemler, demokrasi ve insan hakları alanında gelişmeleri teşvik etmek amacıyla çaba sarf edilmesi.

AGİT Moldova'da Transdinyester bölgesindeki problemlerin çözümü için yardımcı olmuştur. AGİT Ukrayna'da Kırım'la ilgili olarak diyalogu geliştirme çabasında bulunmuştur.

AGİT ayrıca Bosna, Kosova, Sancak ve Voyvodina'da görev yapmaktadır.³² Ancak AB'nin Güney Kafkasya bölgesinde etkin araçlardan yoksun ve bölge devletlerinin çıkarları doğrultusunda hareket etmek zorunda olan AGİT'e güvenmesi ve desteklemesi, başarısızlığına şimdiden imza atmak anlamına gelmektedir. Zaten, AGİT'in Minsk Grubu'na yöneltilen eleştirilerden biri, bu kurumun çatışmanın çözümü için gereken baskıyı sergilemekte hem isteksiz, hem de yetersiz olduğudur. Şu ana kadar Minsk Grubunun eş-başkanları olan ABD, Fransa ve Rusya, doğrudan Azerbaycan'a ve Ermenistan'a sorunu çözüme kavuşturmaları durumunda işbirliği ve milyonlarca dolarlık yardım programları teklif etmişlerdir. Bu yaklaşım, AB'nin de Batı Balkanlardaki çatışmaların çözümünde salt ekonomik araçların kullanmasının bölgede barışı ve güvenliği sağlamakta başarısızlığa uğraması gibi yetersiz kalmıştır. Minsk Grubunun sergilediği başarısızlık karşısında bazı üst düzey politikacılar bu kurumun arabuluculuğundan vazgeçilmesinin zamanı geldiğini zikretmeye başlamışlardır.

AB'nin çözüm araçlarından yoksun kalan AGİT'in bölgesel çatışmaların çözümünde desteklenmesi ve bununla da bölgesel işbirliğinin sağlanması olasılığı, bölge devletlerinin, özellikle Rusya'nın adımlarına ve katılımına bağımlı olduğu için, bu konuda bazı başka arayışlarda bulunulmasını gerektirmektedir.³³

3. AGİK ve Orta Asya

SSCB, Helsinki nihai belgesi (1975) yerine geçen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) yerini alan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın kurucu üyelerinden biridir.

SSCB'nin çökmesi AGİT için 2 soru ortaya çıkarmıştır. 1.SSCB'ye ait olan sandalyenin kaderi, 2.de ayırım yapmaksızın bütün cumhuriyetlerin mi kabul edilmesi, yoksa sadece Avrupa'daki ülkelerin mi alınması meselesiydi.

1.soruya cevap hemen bulundu ve SSCB'nin yerine Rusya Federasyonunun geçmesi 8 Ocak 1992'de tartışmasız onaylandı. Kabul meselesi çözümlendikten sonra AGİT 1992 Mart'ında Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a Nisan ayında da Kazakistan ile Kırgızistan'a raportörler heyeti gönderdi. Teşkilatın yöntem ve etkinlikleri hakkında hiçbir tecrübeleri olmayan Orta Asya cumhuriyetlerinin AGİT bünyesiyle bütünleşmeleri bir dizi problem yarattı.

Yeni kabul edilmiş katılımcılar bir destek programı kararlaştırıldı, buna göre yüksek yöneticilerin yeni cumhuriyetleri ziyaret etmesi, uzman ekiplerin gönderilmesi, görüşme ve seminerlerin organize edilmesi ve Taşkent'te bir irtibat bürosunun kurulması gibi çalışmalar hayata geçirildi. O zamandan beri AGİT Tacikistan'da bir temsilciliğe, Özbekistan'da açılmış Orta Asya bölgesel irtibat bürosuna ve Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'da AGİT merkezlerine sahiptir.

Orta Asya cumhuriyetleri AGİT'e kabul edildiğine göre teşkilat 1992'de Tacikistan'da patlak vermiş olan iç savaşı görmezlikten gelemezdi. Bu anlaşmazlığın çözüme kavuşmasına BM'in arayışını destekleyecektir. 1 Aralık 1993'te Roma'da Bakanlar Konseyi Tacikistan'da bir temsilcilik açılmasına karar verdi. Bu temsilciliğin görev süresi günümüze kadar yenilenip devam etmiştir. Görevleri arasında sivil toplumun farklı etnik grupları arasında güven ikliminin kurulmasını teşvik etmek, insan haklarının korunmasını öne çıkarmak ve nihayet ülkede demokratik yapıların oluşmasını cesaretlendirmek bulunuyordu. Tacik anlaşmazlığının çözümlenmesinde AGİT'in karşılaştığı tavsamış başarılar, bu

³¹ <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0532-avrupa-3.htm>

³² Şaban H. Çalış, a.g.e, s.324

³³ <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0532-avrupa-3.htm>

teşkilatın Orta Asya'da uzun veya kısa vadede yerine getireceği bir işlev olmayacağı anlamına da gelmez.³⁴

Kazakistan 2010 yılında Güvenlik ve Avrupa (AGİT) İşbirliği Teşkilatı'na başkanlık etti. Zirveye dışişleri bakanı düzeyinde katılan Özbekistan'ın, AGİT'in 2010 Astana zirvesinin nihai deklarasyonunu imzalamadığı belirtildi. Özbekistan'ın deklarasyon içeriğiyle mutabık olmadığı gerekçesiyle buna imza atmaktan vazgeçtiği ifade etti. Özbek tarafının, 'deklarasyonda yer alan hususlar konusunda önceden kendileriyle müzakere edilmediği' gerekçesini ileri sürdü. Astana'daki AGİT zirvesinin ilk gününde konuşan Özbekistan Dışişleri Bakanı Vladimir Norov, AGİT'i Kırgızistan'ın güneyinde Haziran ayında yaşanan etnik çatışmalar karşısında pasif kalmakla suçlamıştı.³⁵

2012 Ocak'ta gerçekleşen Kazakistan seçimlerinde ise AGİT'e göre örgüt ilkeleri ihlal edilmiştir. Washington'da Helsinki Komisyonu duruşmada uzmanlar tarafından bu sonucuna ulaşıldı. AGİT, 'bu ülkede basın sıkı bir denetim altında olduğunun, muhalefet sesi hiç duyulmakta beraber vatandaşların siyasi özgürlükleri baskı altında olduğu sonucuna vardılar.³⁶ 'Kazak hükümetinin ömür boyluk başkanı otoriter Nazarbayev'in kontrolü altındadır. Orta Asya'da istikrarı uzun zamandır ülkenin cennet ülke olduğunu söyleyerek, insan haklarının durumunu ve demokratikleşmede ciddi eksiklikleri gizlemeye devam etmektedir. "İstikrar" aslında Kazakistan hükümetinin meşruluğunun omurgası haline gelmiştir.

2012 15 Ocak'ta gerçekleşen parlamento seçimlerinde Nur Otan Partisi %80 oy kazanması demokratik ilkeleri uygun gerçekleşmediğindedir. Hükümet ise dini inançla özgürlüğü kısıtlayan yasaları kabul etmeye devam etmektedir. Orta sınıf ülkedeki gerçekleşen gelişmelerden memnun değildir. Bu konuda AGİT'e göre, Nazarbayev acil bir şekilde ülkeyi liberalleştirmelidir. Kazakistan'ın AGİT'E başkanlık etmesi Nazarbayev'a ülke içinde ve dışında imaj kazanmasına sebep olmuştur.

Kazakistan dünyada AGİT üye olup prestij kazanan ve kazanıpta şartları yerine getirmeyen bir ülkedir. 1990'ların başında enerjiye zengin ülke olarak Kazakistan'ın nükleer silahtan vazgeçmesi Batı'yı kendine yakınlaştırmasına yol açmıştır. Kazakistan'ın AGİT şartlarına uymamasına rağmen ABD Kazakistan'la sıkı bir temas kurmayı devam etmeyi tercih etmektedir.³⁷

Nazarbayev AGİT şartlarına uymaması konusunda Astana'nın AGİT yardımına ihtiyacı olmadığını vurgulamaktadır. 2012 15 Ocak'taki seçimler sonunda Astana AGİT'in ülkede seçim sırasında gözlem yapmasını Astana'nın ihtiyacı olmadığını vurgulamıştır.

Kazak dış işleri bakanı Kazıhanov 'a göre ülkenin AGİT gözlemcilerinden vazgeçmesi dış işlerine etkilemeyecektir. Bakan bu konunun tartışılmaz olduğunu ve Nazarbayev'in pozisyonu ülke pozisyonu olduğunu anlamamıza yol açmıştır.

Tacikistan konusunda ise AGİT Dönem Başkanı İrlanda'nın Dışişleri ve Ticaret Bakanı Eamon Gilmore, Tacikistan'ın Dağlık Bedahşan Özerk Bölgesi'ndeki çatışmalardan duyduğu endişeyi dile getirdi. Olaylarda sivillerin öldüğüne dikkati çekerek, bunun endişe verici olduğunu belirten Gilmore, taraflara itidal çağrısında bulundu. Gilmore, bölgedeki uluslar arası kuruluşların görevlilerinin güvenliğinden de endişelendiğini vurguladı.³⁸ 2

012 Ağustos'ta Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT) Parlamento Asamblesi Norveçli milletvekili Akhtar Chaudhry, Duşanbe yönetiminin Tacikistan-Afganistan sınırında güvenlik konusunda yalnız bırakılmayacağını dile getirdi. Bununla beraber Chaudhry başkanlığındaki AGİT Parlamento Asamblesi milletvekilleri grubu, Tacikistan'da temaslarda bulundu. AGİT milletvekilleri, temaları kapsamında Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahman ile bir araya gelerek Tacikistan ile AGİT arasındaki ilişkiler değerlendirildi. Chaudhry, AGİT'in Tacikistan'a Afganistan sınırındaki güvenlik konusunda desteğini arttıracığını vurguladı.³⁹

Türkmenistan'da ise eski lideri Saparmurat Niyazov'un 2006 yılının sonunda ölümü ardından yapılan seçimlerde o dönemin Sağlık Bakanı Gurbangulı Berdimuhamedov oyların yüzde 89'unu alarak ülkenin yeni devlet başkanı oldu. Uzun yıllar ülkenin her yerine kendi altın heykellerini diktiren Saparmurat Niyazov'un baskıcı rejimi ardından, yeni bir liderin ülkeye değişim getirebileceği yolunda umutlar vardı. Türkmenistan'da görünen en büyük değişiklik, uçaklardan taksilere, otel lobilerinden

³⁴ Mohammad-Reza Djalılı ve Thierry Kellner, a.g.e, s.145

³⁵ <http://www.haberler.gen.al/2010-12-03/ozbekistan-agit-astana-deklarasyonu-imzalamadi/>

³⁶ <http://www.golos-ameriki.ru/content/us-helsinki-commission-hearing-kazakhstan-2012-12-25-138080513/250301.html>

³⁷ <http://www.golos-ameriki.ru/content/us-helsinki-commission-hearing-kazakhstan-2012-12-25-138080513/250301.html>

³⁸ http://www.yeniasya.com.tr/haber_detay2.asp?id=39695

³⁹ <http://www.ajans5.com/detay/2012/08/29/agit-tacikistan-a-destegimiz-surecek.html>

lokantalara kadar hemen her yerde asılı olan Saparmurat Niyazov resimlerinin Gurbangulı Berdimuhamedov'un resimleriyle değiştirilmiş olması. Berdimuhamedov, daha önce kullanımı yasak olan internetin de ülkeye girişine izin verdi. Ancak internet erişimi çok sıkı şekilde kontrol ediliyor. Facebook ve YouTube gibi sitelere erişim yasaklanmış durumda. Özel internet bağlantılarının ücreti aylık 7 bin dolara kadar çıkıyor. İnternet kafeleri kullananlar ise pasaport ya da kimliklerini gösterip bir kayıt defterini imzalamak zorunda. Türkmenistan yabancı gazetecilere kapalı. Ülkedeki büyük toplantılar gibi etkinliklerde ve hükümetin dış dünyayla temasa geçmek istediği durumlarda gazetecilerin ülkeye girişine izin veriliyor. Ancak bu sorunlar devlet başkanlığı seçimlerine giren hiçbir adayın seçim bildirgesinde yer almıyordu. Gurbangulı Berdimuhamedov'a karşı hiçbir şansı olmayan diğer adaylar da zaten Devlet Başkanı'na bağlılıklarını ilan etmişlerdi.

Seçimler öncesinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı AGİT, seçimlere gözlemci heyeti göndermeyeceğini, en temel hakların bile kısıtlandığı Türkmenistan'da seçimleri izlemenin bir anlamı olmadığını açıklamıştı. Kimi gözlemciler göre yapılan bu seçimin tek amacı Türkmenistan'ın uluslararası standartlarda bir devlet yönetimine sahip olduğu izlenimini verebilmektir. Brüksel'in, dünyanın en baskıcı rejimlerinden birisi olan Türkmenistan'la ilişkileri ise sivil toplum örgütlerinin ve insan hakları savunucularının büyük tepkisini çekiyor. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün 2012 Dünya Raporu'nda "Avrupa Birliği, halkın en temel haklardan mahrum olduğu, hükümetin tehdit ve baskısı altında yaşadıkları, yaygın işkence iddialarının sürdüğü gözaltındakilere kötü muamele yapıldığı ve pek çok kişinin kaybolduğu vurguluyordu.⁴⁰ Daha sonra Deniz Kuvvetleri Birliği'nin 2015 'e kadar uygulanacak olan Hazar kıyısı eylem planı çerçevesinde Türkmenistan'da 2010 yılında Savunma Bakanlığı'na bağlı Donanma Enstitüsü oluşturulmuştu. Hava güvenliğinde Türkmenistan ile başarılı bir işbirliği gerçekleştirdiklerini kaydeden AGİT Aşkabat temsilcisi, deniz güvenliği konusunda da işbirliğini arttıracaklarını ifade etti. Aşkabat Temsilcisi Petrova Türkmenistan yönetimi ile bölge güvenliği kapsamında terörizm, silah ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı mücadeledeki askeri ve politik faaliyetleri çerçevesinde bazı adımlar atacaklarını açıkladı. AGİT Temsilcisi, sınır güvenliğinden sorumlu kuruluşların iyileştirilmesi ve bunun yanında silah ve cephane stoklarının güvenliğini arttırmasını hedeflediğini ifade etti.⁴¹ Bu doğrultuda AGİT'in teknik eğitim çalıştayını Devlet Sınır Koruma Hizmeti ve Türkmenbaşı Limanı görevlilerine yönelik düzenlenen seminerde deniz ve sahil güvenliğinde olası olumsuz gelişmelere karşı olayların önlenmesi konusunda eğitim verildi.⁴²

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'ndan gözlemciler, Bakiyev'in seçiminde Kırgızistan'da bir seçmenin birden fazla oy kullanması da dahil çok sayıda usulsüzlük saptadıklarını söyledi. AGİT gözlemcileri ayrıca seçim kampanyası sırasında Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev lehine haksız rekabet olduğunu belirtti. Kırgızistan'da ilk sonuçlara göre, Bakiyev oyların yaklaşık yüzde 85'ini almıştı. Ülkede muhalafet de seçimlerde usulsüzlük yapıldığından şikayetçiydi. Önde gelen muhalif aday Almazbek Atambayev, açıklanan sonuçların hem "gülünç" hem de seçimlerde hile yapıldığının kanıtı olduğunu söylemişti. AGİT gözlemcilerinin yaptığı açıklamanın ise Kırgızistan'da yeni bir seçim yapılmasına yönelik çağrılarını artırabileceği bildiriliyor. Kırgızistan'da, Kurmanbek Bakiyev iktidardayken düzenlenen önceki seçimler de uluslararası gözlemciler tarafından eleştirilmişti. Kurmanbek Bakiyev, 2005 yılındaki halk ayaklanmasının ardından yönetimi üslenmiş, yapılan seçimde de oyların yüzde 90'ını alarak cumhurbaşkanlığını elde etmişti. Bakiyev'i eleştirenler, onun dört yıl içerisinde ifade özgürlüğüne kısıtlamalar getirdiği ve daha baskıcı bir ortamın oluşmasına neden olduğunu yorumladı.⁴³ Kırgızistan, 6-7 Nisan 2010 olayları sonrası kabul edilen yeni anayasa ile başkanlık sisteminden parlamenter sisteme geçmiştir. 2011 Kasım Kırgızistan'da seçim sonuçlarına göre kullanılan toplam oyların yüzde 63,24'ünü Atambayev aldı.⁴⁴

AGİT yayımladığı seçim sonucu belgesinde şu ifadeler yer veriyor : "30 Ekim tarihli başkanlık seçimleri barışçıl bir yöntemle gerçekleştirilmiş ancak noksanlıklar, demokratik uygulamaların uluslararası mutabakatlar doğrultusunda pekiştirilmesi için seçim sürecinin bütünlüğünün gelişmesi gerektiğini göstermiştir. Kırgızistan seçimlerinde dikkat çekilmesi gereken önemli nokta bölge ülkeleri arasında 'demokrasi adası' olarak adlandırılan Kırgızistan'ın demokratikleşme yönünde gösterdiği çaba ve istektir. Geçtiğimiz yıl kanlı çatışmalar yaşayan Kırgız seçmenin, seçimlere yüksek düzeyde kayıtsız

⁴⁰ http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/02/120213_turkmen_elections.shtml

⁴¹ <http://www.gunortasihaber.com/2012/07/11/turkmenistana-avrupadan-destek/>

⁴² <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=227236>

⁴³ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090724_kyrgyzstan.shtml

⁴⁴ <http://www.iskenderunes.net/yazar.asp?yaziID=3867>

kalmayı beklenirken, yüzde 60,27'sinin sandık başına gitmesi önemli bir başarı olarak değerlendirilebilir. Akayev'i 'Lale Devrimi' ile Bakiyev'i ise kanlı bir 'devrim' ile koltuğundan indiren Kırgız halkının üçüncü liderleri Roza Otunbayeva ise koltuğunu demokratik yollarla devretti. Bugün Orta Asya Cumhuriyetleri arasında en fazla başkan değiştiren Kırgızistan'ın dördüncü Cumhurbaşkanı olan Almaz Atambayev'in halk tarafından seçilmesi özellikle Orta Asya gibi otoriter yönetimlerin yaygın olduğu zor bir coğrafyada bölge devletlerine örnek olma açısından da oldukça önemli.

Ülkede yaşanan seçimler sonrası vurgu yapılması gereken diğer bir husus da Bişkek'in bu tecrübesini en iyi şekilde değerlendirmesi ve gelecek için barışçıl bir yol haritası belirlemesidir.⁴⁵ Bu sonuçlardan yola çıkarak Eski Sovyet alanında AGİT şatlarına uyan sadece 3 ülke mevcut olduğunu görebiliriz. Bunlar: Gürcistan'daki 2008 parlamento ve Cumhurbaşkanı seçimlerini AGİT tarafından olumlu değerlendirildi. 2010 Moldova seçimleri için de aynı şey söz konusudur. 2011 Kırgızistan'daki parlamento seçimi için de olumlu değerlendirme söz konusudur.⁴⁶

Diğer küresel güçlerle karşılaştırıldığı zaman AB'nin Orta Asya'ya yönelik yeterince güçlü politikalar geliştirdiği ya da güçlü politikalara sahip olduğunu söylemek pek mümkün olmamakla birlikte özellikle Soğuk savaş sonrası tüm dünyadaki radikal değişimlerin de etkisiyle AB'nin de bilhassa enerji güvenliği bağlamında bölge ülkeleriyle ilgilenmeye başladığı görülmektedir. Bu çerçevede Orta Asya'nın AB için gittikçe artan önemi doğrultusunda, bölge ülkeleri ile siyasi ilişkilerin oldukça mesafeli olduğu dönemlerde bile taraflar arasında somut sayılabilecek bazı adımların atılmış olduğu ifade edilebilir. Nitekim Birliğin 2002 yılından beri yeniden yapılandırılmaya çalıştığı Orta Asya politikası da, özellikle 1990'lardan bu yana atılan söz konusu somut adımların üzerine inşa edilmektedir. Bu bağlamda özellikle AB'nin bölge ülkeleri ile imzaladığı Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları ile yardım programlarının öne çıktığı görülmektedir.

Bir önceki bölümde de yer verildiğinden burada ayrıca incelenmeyecek olan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları, imza atan tarafların insan hakları, demokrasi ve liberal ekonomiye bağlılıklarını şart koşan ve taraflardan birinin, diğerinin bu ilkelerden herhangi birini ihlal ettiği kanısına vardığında, anlaşmayı tek tarafı olarak askıya almasına olanak veren maddeler içermektedir. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları hem en üstte bakanlar düzeyinde hem de parlamentolar düzeyinde AB ile bölge devletleri arasında yapılandırılmış düzenli ve kurumsallaştırılmış bir siyasi diyalog öngörmektedir. Her bir ülke ile ikili olarak imzalanan bu anlaşmalar, karşılıklı ilişkileri düzenlemekte, işbirliği alanlarını ortaya çıkarmakta ve ikili ilişkilerdeki kurumsal mekanizmaları oluşturmaktadır. Söz konusu anlaşmaların içeriği, bölge ülkelerinin farklı yapılarına göre bazı değişiklikler gösterse de temelde siyasi diyalog, ticaret ve yatırımdan ekonomik işbirliğine kadar pek çok konuyu kapsayabilmektedir.⁴⁷

EK-1: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Misyon Merkezleri⁴⁸

Güneydoğu Avrupa
AGİT Arnavutluk Temsilciliği
AGİT Bosna-Hersek Misyonu
AGİT Karadağ Misyonu
AGİT Sırbistan Misyonu
AGİT Kosova Misyonu
AGİT Üsküp Misyonu
AGİT Zagreb Ofisi
Doğu Avrupa
AGİT Minsk Ofisi
AGİT Moldova Misyonu
Ukrayna'da AGİT Proje Koordinatörlüğü
Güney Kafkasya
AGİT Bakü Ofisi
AGİT Erivan Ofisi

⁴⁵ <http://www.usak.org.tr/hyazdir.asp?id=1168>

⁴⁶ http://www.ng.ru/cis/2012-03-07/7_astana.html

⁴⁷ Fulya Sürar, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Avrupa Birliği-Orta Asya İlişkileri; Enerji Sektörü Bağlamında Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi, yüksek lisans tezi, Ankara-2011, (PDF), s.62

⁴⁸ Çınar Özen, Uluslararası Örgütler, Eskişehir, 2011, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.158

AGİT Karabağ Özel Temsilcisi
Orta Asya
Aşkabat AGİT Merkezi
Astana AGİT Merkezi
Bişkek AGİT Merkezi
Tacikistan AGİT Merkezi
Özbekistan'da AGİT Proje Koordinatörlüğü

SONUÇ

Balkanlar konusunda AGİK'in Yugoslavya ve Karabağ'da başarısız olmasının sebeplerinden birisi budur.⁴⁹ Bosna, Kosova ve Makedonya krizlerinde güvenlik yönetimi, birçok aktörle birlikte, açıkça güvenlik temin eden uluslararası örgütler arasında yürütülmüştür. Söz konusu ilişkiler ne anarşik bir halde ne de hiyerarşik bir düzende yürütülmüştür. BM, NATO, AB ve AGİT tamamlayıcılık anlayışıyla kendiliğinden işbirliği ile eşgüdüm içinde bulunmuşlardır. Bu örgütler devlet içi şiddetten kaynaklanan güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kaldıklarında barış ve istikrarlı liberal normlar üzerinde tesis ederek hedefte birlikteliği sağlamışlardır. Bunlar eşgüdüm içinde Yugoslavya'nın dağılması sürecini yöneterek 'arzu edilen' siyasi sonuçlara ulaşılmasını sağlamışlardır. Bu sonuçlar Sırbistan bakımından ise memnun edici değildir.⁵⁰

Kafkaslar konusunda 1994 yılından sonra AGİT ismini alan ve bir bölgesel kuruluş haline gelen bu süreç, BM çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bu gün de AGİT kararlarını konsensüs ile alır. Bu sebeple küçük bir devletin dahi karar alma mekanizmasını felç etme imkânı vardır. Son zamanlarda Ermenistan bu imkanlardan yararlanarak Karabağ konusundaki bütün barış teşebbüslerini baltalamaktadır. Ancak 1990 sonrasında kabul edilen bazı mekanizmalar bakımından konsensüs kuralının istisnaları kabul edilmiştir. Daha da önemlisi, Prag belgesinde yer alan bir ilkeye göre, devamlı şekilde AGİT vaatlerini ciddi şekilde ihlal eden devletlere karşı, o devletin oyuna (fikrine) bakılmaksızın karar alınabilir (konsensüs eski bir kuralı). AGİT'in Gürcistan'daki girişimleri de sorunların çözümüne bir katkı sağlayamamıştır.

Mayıs 1994'te Abhazy'a BDT tarafından 3000 kişilik barış gücü gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Rusya dışındaki diğer BDT devletlerinden kimse barış gücüne katılmamıştır. Bu yüzden bölge Rusya'nın denetimi altında kalmıştır. Rus barış gücünün denetimi Abhazy'a da BM Gözlemci Misiyonu, Güney Osetya'da ise AGİT Gözlemci Misiyonu tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Her iki Misiyon bu denetimde etkili olamamıştır. 1999 yılında AGİT Zirvesi'nde Rusya Gürcistan'daki üslerini kapatması talebine hiçbir yanıt vermeye gerek duymamıştır. Bilakis 2002 yılında, Moskova Abhazy'a yaşayanlara Rus vatandaşlığı vermiş, birçok Abhaz da bunu kabul etmiştir. Son olarak, Saakaşvili Ağustos 2004'te Güney Osetya'ya AGİT'in barış gücü yerleştirmesi çağrısında bulunsa da, bu çağrı cevapsız kalmıştır. AGİT ve üye devletler Rusya'yı bu konuda karşılarına almak istememişlerdir. AGİT'in bölgedeki girişimlerinin etkisizliği AB'nin amaçlarını gerçekleştirmek için başvurabileceği farklı seçeneklerin incelenmesini gerektirmektedir. Orta Asya konusuna Nazarbayev'in pozisyonu AGİT misyon yapmasını istememekle sonuçlandı. Bir de kendi pozisyonunun ülke pozisyonu olduğunu anlamamıza yol açtı. Sonuçta AGİT'in misyon konusunda AGİT gözlemcileri Türkmenistan'a gelmeyi reddettiler. Hatta Eski Sovyet alanında AGİT şatlarına uyan sadece 3 ülke mevcut olduğunu vurguladı. Bunlar: Gürcistan'daki 2008 parlamento ve Cumhurbaşkanı seçimlerini AGİT olumlu değerlendirdi. 2010 Moldova seçimleri için de aynı şey söz konusudur. 2011 Kırgızistan'daki parlamento seçimi için de olumlu değerlendirme söz konusudur.⁵¹

AGİK'in güvenlik konsepti, global olup bir savunma boyutu yoktur. AGİK'in zorlama tedbirlerine emretme yetkisi de yoktur. Bu boşlukları doldurmak üzere, BM, NATO, BAB ve AB gibi kurumlarla işbirliği etmek yolunu seçmiştir. Bu aynı zamanda 1990 sonrasında benimsenen hiçbir kurumun tek başına Avrupa'nın güvenliğini sağlamayacağı ve kurumların karşılıklı olarak birbirlerine kilitlenmesi ve birbirlerini tamamlaması gerektiği ilkesine uygundur. AGİK belgeleri, anlaşma niteliğinde değildir; hukuki bağlayıcılıkları yok siyasi belgelerdir. Siyasi yaptırımları vardır. AGİT belgelerinde yer alan vaatler, güçlerini AGİT denetim sisteminden alırlar. AGİT çok iddialı vaatlerin altına girmekle

⁴⁹ Aslan Gündüz, a.g.e, s. 678

⁵⁰ Prof. Hasret Çomak, Uluslararası Balkan Kongresi, Ekim, 2011, s. 56

⁵¹ http://www.ng.ru/cis/2012-03-07/7_astana.html

beraber bunları gerçekleştirecek yeteneklere sahip görünmemektedir. Devletlerin işbirliğine dayanmak zorundadır. Bu ise milli menfaatlere göre şekillendiğinden, sistem işleyememektedir. Daha da kötüsü, AGİK sistemi içi işlerine giren konuları kapsadığından kötü niyetli devletlerin milli menfaatlerini realize etmeleri ve hasımlarını AGİT prensipleri çerçevesinde hırpalaması imkanı doğabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan Gündüz, Milletler Hukuku, 5.Baskı, Beta yayınları, İstanbul,2003
Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika 7.Basım, Bursa, 2008
Mehmet Hasgüler, Mehmet Uludağ, Uluslararası Örgütler, 3.Baskı, Alfa yayınları, İstanbul,2007
Uğur Özgöker, Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler, Dar Yayınları, İstanbul,2006
Nesrin Kenar, Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya, Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005
İsmail Soysal ve Şule Kut, Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu, İSİS Yayın, 1997, İstanbul
Çınar Özen, Uluslararası Örgütler, Eskişehir, 2011, Anadolu Üniversitesi Yayınlar
Hasret Çomak, Uluslararası Balkan Kongresi, Ekim, 2011
Mohammad-Reza Djalılı ve Thierry Kellner, Yeni Orta Asya Jeopolitiği, I.Basım, İstanbul, 2009
Şaban.H.Çalış, Uluslararası Örgütler ve Türkiye, Çizgi yayınları, Konya, 2006
Aktan Hamza Makedonya Arnavut İlişkilerinde, Arnavut Sorunu, Logos yayın, Ağustos, 2006, Üsküp
Mehmet Kahraman, Avrasya Etütleri, Yıl:14, Sayı:33, 2008/1
Fulya Süar, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Avrupa Birliği-Orta Asya İlişkileri; Enerji Sektörü Bağlamında Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi, yüksek lisans tezi, Ankara-2011, (PDF).
http://iibfdergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/449410488_Sezai%20%c3%96z%20%a7elik.pdf8
<http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0532-avrupa-3.htm>
<http://www.disiliskiler.pol.tr/Birimler/upm/agit/Sayfalar/Kosova.aspx>
<http://www.abhazfederasyonu.org/bilgi-belge/moskova-protokol%C3%BC.html>
<http://www.disiliskiler.pol.tr/BIRIMLER/UPM/AGIT/Sayfalar/Gurcistan.aspx8>
<http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0532-avrupa-3.htm>
http://garabagh.net/content_249_tr.html
<http://www.haberler.gen.al/2010-12-03/ozbekistan-agit-astana-deklarasyonu-imzalamadi/>
<http://www.golos-ameriki.ru/content/us-helsinki-commission-hearing-kazakhstan-2012-12-25-138080513/250301.html>
http://www.yeniasya.com.tr/haber_detay2.asp?id=3969
<http://www.ajans5.com/detay/2012/08/29/agit-tacikistan-a-destegimiz-surecek.html>
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/02/120213_turkmen_elections.shtml
<http://www.gunortasihaber.com/2012/07/11/turkmenistana-avrupadan-destek/>
<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=227236>
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090724_kyrgyzstan.shtml
<http://www.iskenderunes.net/yazar.asp?yaziID=3867>
<http://www.usak.org.tr/hyazdir.asp?id=1168>
http://www.ng.ru/cis/2012-03-07/7_astana.html
The White House, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-The-Vice-President-To-The-Assembly-Of-Kosovo